

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

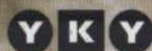
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Mehmet Rauf'un Anıları

Hazırlayan: Rahim Tarım

YARLIKREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

MEHMET RAUF'UN ANILARI

Mehmet Rauf (İstanbul, 1875-1931) Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nden sonra Bahriye Mektebi'ni bitirdi. Deniz subayı olarak Girit'te staj yaptı (1894), Kiel kanalının açılış töreni için Hamburg'a (1895) gönderildi, Tarabya'da elçilik gemilerinin irtibat subaylığına atandı. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra kıdemli yüzbaşıyken Bahriye'den ayrıldı. Kadınlara yönelik dergiler çıkardı, tiyatroyla ilgilendi ve gazetecilik yaptı. Halit Ziya Uşaklıgil'in desteğiyle genç yaşta yazı hayatına atılan Mehmet Rauf, *Servet-i Fünun* dergisinde beş yıl süren yazı hayatında öykü, roman, düzyazı şiir, makale, inceleme, çeviri yayımladı. Romanları *Ferda-yı Garam* ile *Eylül*, düzyazı şiirleri *Siyah İnciler* bu dergide tefrika edildi. *Servet-i Fünun* topluluğu içinde dili en sade yazardır.

Rahim Tarım 1961 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1984 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olan Rahim Tarım, 1986 yılında master, 1992 yılında ise doktor unvanını almaya hak kazandı. "Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı tezi, 1993 yılında Türkiye İş Bankası'nın Edebiyat Araştırmaları Büyük Ödülü'nü aldı. 2002 yılında doçent, 2013'te profesör olan Tarım, 1987'den beri görev yaptığı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2021 yılında kendi isteğiyle emekli oldu, alanındaki çalışmalarına devam ediyor.

**Mehmet Rauf'un
YKYdeki kitapları:**

**Siyah İnciler (1997)
Eylül (2020)**

Mehmet Rauf'un Anıları

Anı

Hazırlayan
Rahim Tarım

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://tantey.org>

Yapı Kredi Yayınları - 6140
Edebiyat - 1761

Mehmet Rauf'un Anıları
Hazırlayan: **Rahim Tarım**

Kitap editörü: **Eser Demirkan**
Düzeltili: **Banu İşlet Sönmez**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Akgül Yıldız**

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B
Güneşli - Bağcılar / İstanbul
Tel: 0212 693 00 08
Sertifika No: 52508

1. baskı: Özgür Yayınları, İstanbul, 2001
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Şubat 2023
ISBN 978-975-08-5547-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2023
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltulamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 7

Giriş • 9

BİRİNCİ BÖLÜM

Gazi'yi Tebcil • 17

Benim Yaramazlığım • 21

Halit Ziya ile İlk Temas • 27

Halit Ziya ile Samimiyet • 34

Edebiyat-ı Cedide'ye Doğru • 42

Edebiyat-ı Cedide • 49

Ekrem Bey ve Servet-i Fünun • 57

İlk Temaslar • 62

Dostluklar • 69

Hüseyin Cahit'le Hayret Efendi • 73

Ahmet Hikmet'i Nasıl Tanıdım? • 78

Hayat-ı Edebîde Siyaset • 82

Yeşilyurt Hikâyesi • 88

Edebiyat-ı Cedide'nin Muhalifleri • 93

Servet-i Fünun'da Sansür • 98

Para Meseleleri • 104

İKİNCİ BÖLÜM

Halit Ziya • 113

Halit Ziya Bey • 120

Tevfik Fikret • 127

Cenap Şahabettin Bey • 135

Hayat-ı Muhayyel Muharriri • 140

Bizde Roman • 153

Eyl l  Nasıl Yazdım? • 160

H ristan • 165

Mınakyan Efendi • 176

Denizde • 181

Girit E kıyasıyla • 193

Zehirlerim • 200

Dizin • 209

Önsöz

Edebiyat araştırması, bir yandan zevkli bir yandan da hüzün vericidir. Bir yazarın anılarını derlemek de biyografi yazarlığı gibi, o yazarla birlikte büyümek, hayal kurmak, ümitlenmek, onunla birlikte coşmak, onunla birlikte hüzünlenmek demektir. Böyle bir çalışma süresince yaşamın tüm zorluklarına adeta onunla birlikte göğüs gerer, bazen yargılanır, kovulur, belki gözden düşersiniz. Aynı durum, okur için de geçerlidir. Edebiyat, sanatın insana bahşettiği o en büyük nimeti size tattırır. Böyle bir kitabı okurken de geçmişte bir yolculuğa çıkar adeta zamanı aşarsınız. Başka bir söyleyişle, farklı iki zaman dilimini aynı anda yaşarsınız. Ama bunu yapabilmek için üzerinde çalışılan sanatçıyı her yönüyle tanımak, onun dünyasına girebilmek gerekir. Bunu başardığınızda, sanatçıyla öyle özdeşleşirsiniz ki bazen ona yapılan haksızlıkları kendinize yapılmış gibi hisseder, isyan edersiniz. Ben, Mehmet Rauf ve anıları üzerinde çalışırken bu duyguların hemen hemen hepsini tattım. Ona, bu anlamda çok şey borçluyum. Bu yüzden öncelikle Mehmet Rauf'un aziz hatırasını saygı ile selamlıyorum.

Her kitap, ayrı bir telaştır. Hele kitabın yeni baskısı söz konusuysa... Her şey tek tek gözden geçirilir, eklemeler, notlamalar yapılır, önceki baskıdaki yanlışlar giderilir. Bu arada hiçbir şey düşünüldüğü gibi yolunda gitmez, daima bir şeyler eksik kalır ya da siz o hisse kapılırsınız. Bu telaşeden en çok etkilenenler ise "ev halkı"dır. Onlar normal hayatlarını sürmekteyken, bu olağanüstü tempo, onlardan sabır ve anlayış beklemektedir. Bu yüzden ilk teşekkür onlara...

Mehmet Rauf'un Anıları, 2001 yılında yapılan ilk basımının dağıtımında yaşanan sıkıntılardan dolayı hedeflenen okuyucu kitle-sine ulaşamamıştı. Bu yüzden bu yeni basımda arada geçen zaman diliminde edindiğimiz yeni bilgi ve bulgular ışığında, kitabı daha titizlikle ele aldık. Öncelikle kitapta yer alan tüm metinleri ve dipnotları gözden geçirip görebildiğimiz eksik ve hataları gidermeye

çalıştık. Bu baş döndürücü çalışma sırasında, metni baştan sona gözden geçiren Doç. Dr. Levent Ali Çanaklı'nın büyük yardımlarını gördüm. Kendisine nasıl teşekkür etsem azdır. Yıllar önce gördüğüm bir kitapta yer alan Girit adası ve ayrılıkçı Rum gerillalarla ilgili fotoğrafa ulaşmamı sağlayan Sevgili Vecihi Terziye de teşekkür borçluyum.

Yapı Kredi Yayınları yayımını üstlenmeseydi, kitabın yeniden elden geçmesi ve yukarıda söylediğimiz eksiklerin giderilmesi kim bilir hangi zamana kalacaktı? Bu nedenle, Editör Eser Demirkan'a ve Yapı Kredi Yayınları'ndan başta Yücel Demirel olmak üzere emeği geçen herkese en içten duygularıyla teşekkürü bir borç bilirim.

Rahim Tarım

Giriş

Servet-i Fünun döneminin roman alanında Halit Ziya Uşaklıgil'den sonraki en önemli ismi Mehmet Rauf (1875-1931), psikolojik romanın önde gelen örneklerinden sayılan *Eylül* (1901) ve yine bu dönemde yayımlanan *Siyah İnciler* (1901) adlı düzyazı şiirleriyle edebiyat tarihimizde kendisine haklı bir yer edinmiştir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl*,¹ Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Edebi Hatıralar*'ı² Ali Ekrem Bolayır'ın *Hatıraları*³ gibi aynı dönemde yaşamış ve bu yılları içeren anılar yayımlanmış başka isimler olmasına karşın Mehmet Rauf'un anıları maalesef yakın zamana kadar gün ışığına çıkmamıştır. Edebiyat dünyasının zaten bilgisi dâhilinde olan Mehmet Rauf'un anıları, bugüne dek birçok araştırmacı tarafından kullanılagelmiş olmasına rağmen,⁴ kimse bu anıları derleyip yayımlamayı düşünememiş midir? Yoksa bunların yanında Mehmet Rauf'un anılarının hiç mi değeri yoktur?

Aslında bu soruların yanıtları aşağı yukarı bellidir. Elbette düşünölmüştür ama birkaç küçük nokta dışında, Mehmet Rauf'un da anılarında döneme ilişkin söyledikleri yukarıda adı geçenlerden pek farklı değildir. Bu yüzden döneme ilişkin bilindik şeyler söyleyen bu anıları bir araya getirmenin ne anlamı olabilir?

Mehmet Rauf'un yaşamı ve hikâyeleri üzerinde doktora çalışmamı⁵ hazırlarken bu anılardan diğer edebiyat araştırmacıları gibi ben de yararlanmış ve bu konuda epey düşünmüştüm. Bu anıların

1 Halit Ziya Uşaklıgil; *Kırk Yıl*, Özgür Yayınları, İstanbul 2008, 967 s.

2 Hüseyin Cahit Yalçın; *Edebi Hatıralar*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1935.

3 Metin Kayahan Özgöl; *Ali Ekrem Bolayır'ın Hâtıraları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, 511 s.

4 Bkz. Mehmet Kaplan; *Tevfik Fikret*, 2.bs., Dergâh Yay., İstanbul 1987, s. 134, 85 numaralı dipnot; Kenan Akyüz; *Tevfik Fikret*, AÜ, DTCF Yay., Ankara 1946, s. 47, 56, 238; Ömer Faruk Huyugüzel; *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir 1984, s.12, 77, 39 numaralı dipnot; Mustafa Özbalcı; *Mehmet Rauf'un Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, MEB Yay., İstanbul 1997.

5 Rahim Tarım; *Mehmet Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

sadece çevrimyazı ile bir araya getirilmesinin pek de bir anlam ifade etmeyeceğini bildiğimden bunları, döneme ilişkin yayımlanmış diğer anılarla karşılaştırmak, notlamak kısacası “değer”lendirmek gerekiyordu. Fakat doktora çalışmamızın ardından böyle değerlendirmeye dayalı çalışmaya girişmeden Mehmet Rauf'un anıları alelacele bir araya getirilmiş ve çevrimyazı olarak yayımlanıvermişti.

Ancak, yayımlanan bu kitabı alıp incelediğimde, Mehmet Rauf'un “hatırasına” gerçekten büyük haksızlık yapılmış olduğunu gördüm. Öncelikle, Mehmet Rauf'un anıları bu kitapta bir araya getirilenlerle sınırlı değildi. Bir araya getirilenler içinde de okuma yanlışları, yeni harf lere aktarılırken metin içlerinde kelime, hatta paragraf ölçeğinde atlamalar vardı. Kitapta adı geçen kişi ve eserlerle ilgili bilgilere yer verilmediği gibi aralarında hiçbir şekilde bağlantı kurulmamıştı. Kitabın sonunda gayriciddi verilen birkaç nottan biri de fahiş bir yanlışlığı içeriyordu. Bu nota göre *Les Garçons*, Henry de Monterland'ın (aslı Montherland olacak) bir eseriymiş ve yayına hazırlayana göre Henry Montherland bu eseri 1969 yılında yazmıştı. Ama 1931 yılında ölen Mehmet Rauf'un 1969'da bunu okumasına imkân ve ihtimal yoktu.

Öte yandan bu yayında, anı türündeki çalışmaların vazgeçilmezi olan “indeks” de yoktu. Dahası, Mehmet Rauf'un anılarını ne zaman kaleme aldığı, bu sırada herhangi bir hastalık geçirip geçirmediği konusuna, hiç değinilmiyordu. Oysa bu bilgiler, biyografi çalışmaları gibi anıların “değer”lendirilmesi konusunda da önemli ölçütleri oluşturduğu öteden beri bilinmekteydi.

Mehmet Rauf, anılarını 1919-1920 ve 1927 yıllarında beşer yazıdan oluşan iki grup halinde ve yaklaşık yedi yıl arayla yayımlamıştır. Bunların dışında, Mehmet Rauf'un kompozisyonunun bir özelliği olarak, müstakil birçok yazısında veya yazısının girişinde anılarına yer verdiği görülmektedir. Bu türden, anılar arasında değerlendirilebilecek yazıları içerenler ise 1896, 1898, 1899, 1900, 1901, 1912 ve 1914 yıllarında kaleme alınmış, kişilerle ilgili yazılar ve bir seyahat günlüğünden ibarettir.

Mehmet Rauf'un anıları dikkatle incelendiğinde, birkaç tanesi dışında, aralarında bir bütünlük ve sürekliliğin olmadığı, her bir yazının müstakil kişi veya olaya ait olduğu göze çarpar. Bu anıların tek ortak noktası, yazarın yetistiği ve içinde yer aldığı edebî döneme

ait olanların çoğunlukta oluşudur. Ayrıca yazar, anılarını hayat-tayken kendisi de bir araya getirememiştir. Çünkü bu anıların ve anıları içeren yazıların kaleme alınış tarzı da, böyle bir sürekliliğe elverişli değildir. 1919-20 yılında yayımlanan ilk grup dışındakiler bir devamlılık göstermez. Bu yazılar, anı ve anı parçacıkları içerse de diğerlerinden ayrılır.

Bu nedenle, kitabın düzenlenişinde anıların kronolojik sıralama-sına değil, belli bir bağlam oluşturan anıların birbirini izlemesine dikkat ettik. Bunun tek istisnası, içeriği ve heyecanı bakımından kitabın başında verdiğimiz Atatürk'le ilgili olan müstakil bir yazıdır. Bunun dışındaki tüm yazılar, İkinci Bölüm'de verilmiştir.

İkinci Bölüm, yazarın konu ya da kişiler hakkında yazdığı ve anıları arasında değerlendirilebilecek parçaları içeren müstakil yazılardan oluşmaktadır. Bunlardan, "Ruznâme-i seyahatimden/ seyahat günlüğümünden" ibaresiyle yayımlanan ve *Siyah İnciler* adlı kitabında yer alan "Denizde" ile son Osmanlı birliklerinin Girit'ten tahliyesi sırasında ayrılıkçı gerillalarla Türk askeri arasında yaşa-nan silahlı çatışmayı anlatan "Girit Eşkiyasıyla" adlı metinleri de İkinci Bölüm'e almayı uygun gördük. Yine bu bölümdeki "Halit Ziya Bey" adlı metne ise, verdiği bilgilerin kitabın ilk bölümüyle bütünlük göstermesi ve Halit Ziya ile ilgili önemli bilgileri içermesi bakımından yer verdik. Bunların dışında, kitabın birinci bölümün-deki anılarda adı geçen ve okuyucunun merakını çekebilecek olan "Zehirlerim" ile Mehmet Rauf'un tanıtım yazısından sonra "göz-lerin Müftüoğlu Ahmet Hikmet'in üzerine çevrildiği" söylenen "Hâristan" adlı metni de İkinci Bölüm'e aldık.

Mehmet Rauf'un anılarını ne zaman yazdığı da üzerinde du-rulması gereken önemli bir husustur. Gerçi, kuşku duyulan her yerde okuyucu uyarılmışsa da burada bu konuya kısaca değin-mekte yarar var: Mehmet Rauf anılarını, II. Meşrutiyet'ten sonra, kendisi için "Edebî Düşüş ve Unutuluş Devri"⁶ diyebileceğimiz bir dönemde kaleme almıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra arkadaşla-rı ikbal basamaklarını çıkarken, Mehmet Rauf hayatını çıkardığı edebiyat ve sanat dergileriyle kazanmak zorundadır. 1910 yılında yazdığı pornografik bir romanı yüzünden altı ay hapis yatan ve

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Rahim Tarım; *Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara, 2008, s. 20-27, 63-87. <https://rantey.org>

denizcilikten gelen küçük maaşını da kaybeden yazar, artık hayatını tamamen kalemiyle kazanmak zorunda kalacaktır. Geçici rahatlık yılları, hep yaşam mücadelesine geri dönüşle noktalanmış; bir ara ticaretle bile uğraşmıştır. 1917 yılında, “Şule Neşriyat Evi” adıyla açtığı yayınevinin bir köşesinde tütün satabilmek için gerekli olan ruhsatın çıkartılmasında İzzet Melih (Devrim)’ten yardım isteyen Mehmet Rauf⁷ 1926 yılında yaptığı son evliliğinin ilk günlerinde felç geçirir ve artık sağ kolunu kullanamaz.⁸ Yazılarını o söyler, eşi Muazzez Hanım kaleme alır. Bu yıllarda, Babıali’de çaldığı her yayınevi kapısı yüzüne kapanır.⁹ Yaptığı çeviriler, yazılar yayımlanmaz olur. 1928 yılının sonlarında ikinci bir felç daha geçiren Mehmet Rauf, bilincini kaybeder ve artık konuşamaz. Geçim sıkıntısı had safhaya ulaşınca hükümet nezdinde yapılan girişimler sonucunda kendisine küçük bir aylık bağlanır.

Toparlayacak olursak, Mehmet Rauf’un anılarının bir kısmı ölümünden on bir yıl önce kendisi tarafından 1919-20 yıllarında; ikinci kısmı ise geçirdiği felçten sonra, 1927’de eşinin yardımıyla kaleme alınmıştır. Her iki grubu oluşturan anıların kaleme alınması sırasında Mehmet Rauf’un, felç geçirdiği, geçim sıkıntısı çektiği ve hayatını yazılarıyla kazandığını da hatırdan çıkarmamak gerekir. Bu anıların ilk grubunu oluşturan yazıların kısa bir süre sonra başka bir dergide basılması da bunun kanıtıdır.

İşte, Mehmet Rauf’un özellikle de iki grup halinde yayımlanan anıları söz konusu olduğunda yukarıda adı geçen noktalarda okuyucu mutlaka uyarılmalıdır. Aksi takdirde, bu noktaları dikkate almadan anılar üzerine yapılacak en küçük bir “değer”lendirme ve yorum yanlış olacak, okuyucuyu da araştırmacıyı da yanıltacaktır.

Birinci ve ikinci grup olarak adlandırdığımız bu anıların asıl ek-seni Servet-i Fünun Edebî Topluluğu’dur ve bu topluluğun kuruluşu, kalem mücadeleleri, sansürle boğuşmaları, topluluk üyelerinin birbiriyle ilişkileri, yurt dışına kaçma girişimleri gibi konulardan oluşmaktadır.

7 Bkz. Nüket Esen (Haz.): *İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim (İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Edebiyatçı Mektupları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1995, s. 45.

8 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Yay., Ankara 1969, s. 24.

9 Abdülhak Şinasi Hisar, “Edebi Portreler: Mehmed Rauf”, *Türk Yurdu*, nr: 262, Kasım 1956, s. 373-374.

II. Abdülhamid dönemiyle ilgili birçok anekdotu içeren bu anıları notlarken çok şaşırtıcı bilgiler edindik. Bu da, anıların notlanmadan kolay kolay değerlendirilemeyeceğini açıkça gösteriyordu. Örneğin, Hüseyin Cahit'in yakın dostu, Düyun-ı Umumiye Memuru, Lozan Konferansı Mali Danışmanı, Millî Mücadele karşıtı, Atatürk'e karşı girişilen İzmir Suikastı'nın sanığı olarak İstiklal Mahkemeleri'nce asılan Mehmet Cavit Bey, bunlardan birisiydi. Yine, II. Abdülhamit gibi bir padişah bile Osmanlı Bankası'nı basan yerli yabancı birçok insanın ölümüne neden olan Ermeni teröristleri Avrupa'nın baskısından dolayı yargılayamıyor, teröristler bir vapurla Avrupa'ya giderken sadece arkalarından bakabiliyordu. Bu olaylar karşısında, o dönemin aydın ve yazarları ne tepki gösteriyorlardı? Mehmet Rauf'un anılarında bu olaylar ne kadar yer kaplıyordu? Bunları da, okuyucuya notlayarak ama yorumsuz vermeyi uygun gördük.

Notlama işlemi sırasında, ansiklopedik sayılabilecek türden bilgilere yer verilmesi, okuyucunun metinden kopmadan konu hakkında kısaca bilgi sahibi olabilmesi içindir. Bu notlardaki bilgilerin, yazarın okuduğu ve etkilendiği eserler hakkında bilgi vereceği gibi aynı zamanda bu eserlerin yayın tarihleriyle ülkemizde izlenişleri arasında ilişki kurmada yardımcı olacağı ve bu türden çalışmaların artmasıyla birlikte, “karşılaştırmalı edebiyat” alanında çalışanlara da bir kolaylık sağlayacağı ortadadır.

Anılarla uğraşmak, onları yayına hazırlamak külfetli ve zor bir iştir. Ancak, bu zahmeti göze alanlar, işlerini ciddiye aldıkları takdirde birçok çalışmaya eklenebilecek önemli bilgiler de ortaya çıkarabilirler. Örneğin, Ömer Faruk Huyugüzel'in, Hüseyin Cahit üzerine yaptığı kapsamlı araştırmasında, *Mektep* dergisini Cenap'ın çıkarmasına değinilirken döneme ilişkin anıların karşılıklı değerlendirilmesine çalışmanın kapsamı el vermediğinden, Servet-i Fünun öncesi Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf ve Cenap Şahabettin arasında, kabaca “dost kazığı” denilebilecek husus atlanmıştır.¹⁰

Anılar subjektiftir ve asla “tarihi belge” olarak kullanılamaz. Anıların, belli bir döneme ışık tutabilmesi, bir olayı aydınlatabilmesi için birçok işlemden geçmesi, notlanması ve daha sonra

10 Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir, 1986, s. 14.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

değerlendirilmesi gerekir. Böyle olduğunda bile, bir anı, asla bir belgenin yerini tutamaz. Araştırmacı, belge ile anıyı karşılaştırabilir; tutarsızlıkları sergileyebilir ama asla belgeden vazgeçemez.

Elinizdeki kitapta, bu noktalara büyük ölçüde dikkat edilmiştir. Olanaklar elverdiğince, metinler notlanırken belli bir konu üzerinde farklı görüş bildiren anı yazarlarımız varsa onların düşüncelerine de yer verilerek çelişen noktalar saptanmıştır. Böylelikle, hem okuyucuya daha sağlıklı bilgi verilmeye, hem de metinlerdeki anılara özgü subjektiflik sergilenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, bu notlamalar sırasında disiplinlerarası ilişkinin kurulabilmesine de özen gösterilmiş; anılarda geçen olaylar hakkında ayrıntılı bilgi almak isteyenler için bu konularda çalışan bilim adamlarının çalışmalarının künyelerine de yer verilmiştir.

Hiçbir çalışma mükemmel değildir ama “mükemmel iyunin düşmanıdır”, derler. Her şeye rağmen, hâlâ birçok eksiğimizin olabileceğinin farkındayım. Her türlü yapıcı eleştiriye açığım ve onlara şimdiden teşekkür ediyorum. Araştırmalarım sırasında yukarıda şikâyet ettiğim türden eksiklerin acısını çekmiş biri olarak şunu söylemek isterim: Eğer bu çalışma, başka çalışmalara küçük de olsa bir katkıda bulunabilir, basamak oluşturabilirse yaşanan tüm zahmeti ve yorgunluğu unutturacak ve amacına da ulaşmış olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Gazi'yi Tebcil

Gazi, hiç kimse için benim için olduğu kadar mukaddes ve mübeccel olamaz çünkü o bir millet kahramanı, bir hükümet reisi sıfatıyla, benim bütün gençliğimin en bâlâ-pervaz mefkûrelerini, en mâ-fevka'l-imkân emellerini saha-i hakikate çıkarmış ulvi bir mevcudiyettir.

Gençliğim, İstibdat'ın¹ en hûnîn senelerinde kahr ü tebah oldu; hükümetin zilleti, Saray'ın zulmü, halkın meskeneti en kahir bir inkisarla beni hurdahaş ediyordu. Bütün iğrenç derinliklerine hulûl ettiğim İstibdat mihanikini bilhassa nazarımda halkın zaaf ve akameti sayesinde tahakküm ediyor, millet kendini doğrayan bıçağı kendi biliyor, kemiklerini kıran cendereyi kendi sıkıyordu. Bu muattal ve mağşuş halkı kurtarmak için hayırkâr rehberler, onu selamete sevk ve insanca idare için necip mürşitler lazımdı. Fakat seneler geçiyor, ahvâl beter oluyor, tek bir ümit lem'ası parlamıyordu.

Ben ve biz, yani Edebiyat-ı Cedideciler, edebiyattan ziyade siyasiyat ve içtimaiyat ile meşguldük, birbirimize edebi temayüllerimizden ziyade bu fikirlerdeki iştirakimizden dolayı rabt-ı kalp etmiştik. Ekseriya toplandığımız bir arkadaş evinde duvarda Thiers'in² Üçüncü Fransız Cumhuriyeti ilan ve Mebusan Meclisi küşadını musavver bir levha vardı (Bunu haber alsalar bütün mahalleyi havaya uçururlardı!); bu levhaya en hicranlı hasretlerle, bizim için ulaşılamaz ilahi bir saadet olarak bakardık. Hepimiz tarihin İstibdat düşmanı bütün kahramanlarını kendimize mabut telakki etmiş, hep

1 İstibdat.

2 Adolphe Thiers (1797-1877): Fransız hatip. Üçüncü Cumhuriyet'in mimarlarından-
dır. Thiers'in hatıralarının edebiyatçılar kadar devlet adamlarımız üstünde de tesiri
vardır. Hüseyin Cahit, anılarında, bir eserini okuyup kendisini tanımak amacıyla
evine çağırın Sait Paşa'nın, Fransızca bilgisini ölçmek için kitaplığından Thiers'in
hatıralarından bir cilt uzatıp bir pasajı tercüme ettirdiğini aktarır. Bkz. Hüseyin
Cahit; *Edebi Hatıralar*; İstanbul 1935, s. 92.

Avrupa cereyanat-ı siyasiye ve içtimaiyesini takip eder, elimizden ihtilal tarihlerini düşürmezdik³.

Hayata, tarihe diğer milletlerle hem-ayar bir şeref ve vakar ile dâhil olmak için ne yapmalı idi? Bunu yapamamak, yapılamayacağını bilmek ve bu tekme ve balta hükümetinin mezalimine boyun bükmek bizi kahr u harap eder, fütur buhranlarıyla ekseriya nihi-listliğe kadar yuvarlandığımız olurdu.

Edebiyat-ı Cedide'ye bu nokta-i nazardan, siyasi olamadığından edebi kalmış münevver gençlik ihtilali denilse mübalağa olmaz çünkü etrafımızdaki içtimai karhaları mahvedemediğimiz, hayatı ve cemiyeti ıslah edemediğimiz için edebiyata hücum ediyorduk.

Milletlerini düştükleri uçurumlardan kurtarmış Guillaume Tell'ler⁴, memleketlerinde krallarına karşı ihtilâli idare etmiş Cromwell'leri⁵, tebaalarını cezri ıslahata sevk etmiş Marquis

3 Burada Mehmet Rauf'un bahsettiği arkadaşı Hüseyin Cahit (Yalçın)'tır. Hüseyin Cahit, anılarında bu noktaya şöyle temas eder: "Mehmed Rauf da cuma günleri Şuayp ile bana gelmeğe başladı. O, bahriyeli olmak münasebetile İngilizce de biliyordu. O da Şuayp ile beni sarsan edebî ve vatanî hulya ve ümitlerle yaşıyordu. Odamın çıplak duvarını süsleyen taş basması bir levha vardı. Fransa'da Üçüncü Napoléon saltanatının yıkılarak cumhuriyetin, millî müdafaa hükümetinin tesisini tasvir ediyordu. Birinci plânda da bütün şiddet ve azmi ve galeyanı ile Gambetta göze çarpıyordu. San'at itibarile kıymetsiz olan bu levha karşısında tapınır gibi, istiğrak dakikaları geçirdiğimiz olurdu. Rauf'un bu ihtisasları unutmadığını *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde dört beş sene evvel yazdığı bir makaleden anladım. Gençliğinde 'bir dostunun evindeki' bu levhadan bahsederken hafiyeler duysaydı bütün mahalleyi berhava etmeğe kâfi gelirdi, diyor." Hüseyin Cahit (Yalçın); *Edebi Hatıralar*, İstanbul, 1935, s. 63-65. Burada bahsedilen resimler o devirde çok yaygın olan litograflar olmalıdır.

4 Guillaume Tell (Wilhelm Tell): XIV. yy'da İsviçre'nin Avusturyalılara karşı bağımsızlığını kazanmasında önder olan halk kahramanı. Avusturyalı bir valinin bir sırğa astırdığı bir şapkeyi selamlamadığı için oğlunun başındaki elmayı vurmaya mahkûm edilen okçu Tell, elmayı vuramadığı takdirde ikinci okuyla valiyi vurmaya istediği anlaşıncı, başarılı olduğu halde tutuklanır. Hapse giderken kaçarak valiyi öldüren Tell, halkın uyanmasına ve ayaklanmasına önder olur ve İsviçreliiler bağımsızlıklarına kavuşurlar. Friedrich Schiller (1759-1805), 1804 yılında yazmış olduğu aynı adlı beş perdelik dramda bu konuyu işler. Yine, Mehmet Rauf'un hikâyelerinde de adı geçen Gioacchino Rossini (1792-1868) de bu dramdan *Paris Operası / Guillaume Tell* adıyla 4 perdelik bir opera çıkarır (1829).

5 Oliver Cromwell (1599-1658): İngiliz devlet adamı ve asker. İngiliz tarihinde ortadan kaldırdığı krallık, kilise ve aristokrasi bir daha eski gücünü elde edememiştir. Ayrıca Victor Hugo'nun da –Mehmet Rauf ve neslinin okumuş olması kuvvetle muhtemel olan– *Cromwell* (1827) adlı, Napoléon'a göndermeler yaptığı 5 perdelik manzum bir dramı vardır.

İto'lar⁶ hatta bir salah ve refah temin edemeyip sade istibdada tekme atmış Antoin'lar⁷, Marat'ları⁸ derin perestişlerle ta'ziz eder ve "Âh, bizde de olmayacak mı?" diye hasretle sızıldım.

Nihayet tarih, hiçbir zaman hiçbir memlekette tecelli etmemiş yegâne bir kahraman numunesi halk ve ibda için binbir feci musibeti milletimizin boynuna kenetledi, hiçbir milletin başına gelmemiş binbir izmihlali Türk milletinin omzuna yıgıdı: Kanlı mağlubiyetler, şenî işgâller altında ezildik; millet son ihtizar nefesi ile uçuşuruma yuvarlanmıştı.

İşte o zaman çelik bir azim, dev bir irade, fevkalbeşer bir tecelli tecessüm ve Mustafa Kemal teşahhus etti. Mukavemet, müdafaa, muharebe ve zafer safhaları tevâli etti. Bu tarihin hiçbir devrinde, dünyanın hiçbir köşesinde bir misli daha görülmemiş celil ve garra bir harikadır.

Fakat Gazi'nin bütün haşmet-i mevcudiyeti bence asıl bundan sonra başlıyor; İngiliz hakîm müverrihi Thomas Carlyle'in⁹ Kahra-

-
- 6 Ito Hirobumi (1841-1909): Köylü bir aileden gelip samuraylığa yükseldi. 1868'de Meiji Restorasyonunu başlatan darbeye katıldı. Meiji hükümetinde görev alarak Batı ülkeleri, hükümetlerini, teknolojilerini incelemek için 1882-1883 arasında Avrupa'da bulundu. Bu yüzden Marquis Ito olarak anıldı. Japonya'ya dönünce ülkesinin modernleşmesi amacıyla başlatılan hareketin başına geçti. 1885-1888 arasında Japonya'nın ilk başbakanı oldu. 1889'da anayasa komisyonu başkanlığı yaptı. Daha sonra 1892-1896; 1898; 1900-1901 yıllarında üç kez daha başbakanlık yaptı. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan sonra Japonya'nın koruması altındaki Kore'ye genel vali olarak atandı. 26 Ekim 1909'da Koreli bir bağımsızlık taraftarı tarafından öldürüldü.
- 7 Louise (Antoine Leon) Saint Just (1767-1794): Fransız ihtilalinin en önemli devrimcilerindendir. Yarbay olan Antoine, Jakobenlerin sol kanadı Montagnard grubundandı. 1793-1794 arası iktidarı elinde bulunduran Robespierre grubunun en ateşli mensubuydu. Daha sonra geçici meclis başkanı oldu. Jakoben iktidarının son günlerinde Robespierre'le anlaşmazlığa düştü. 28 Temmuz 1794'te Robespierre ile birlikte giyotine yollandı.
- 8 Jean Paul Marat (1743-1793): XVI. Louis'nin idama mahkûm olduğu oylamada etkin rol oynayan Fransız siyasetçi.
- 9 Thomas Carlyle (1795-1881): Tarih, biyografi ve mizah yazarı, eleştirmen. Aslen İskoçyalı olup kırk yaşında Londra'ya yerleşti. Goethe'nin *Wilhelm Maister*'ını tercüme ederek yazı hayatına giren Carlyle, daha sonra Schiller'in *Hayatı*'nı, Goethe'yi, Fichte'yi yazdıktan sonra *Fransız İhtilali*, *Cromwel'in Mektup ve Nutukları*, *İkinci Friedrich'in Tarihi* gibi eserleriyle tarih sahasında kendini gösterdi. Alman Friedrich'e hayran olan Carlyle, Fransız İhtilali'ne karşıdır. Bkz. İsmail Habib (Sevük), *Avrupa Edebiyatı ve Biz (Çağın ve Eserleri)*, II. Cilt, İstanbul 1941, s. 338-339.

manlar ve Kahramanperestî¹⁰ eserinde tasvir ettiği tek bir numunesi henüz cihan tarihinde tecessüm etmemiş bir mevcud-i hayal olan asıl kahramanın canlı timsalini göstermeye bu zamandan itibaren başladı.

Harp ve darpla düşmanı ezen ve milleti istiladan kurtaran kumandanlar... Her ne kadar Gazi'nin muzafferiyeti pek yegâne şerâiti câmi ise de az çok nazirleri vardır; Gazi'nin yegâneliği o kadar emsalsiz zaferden sonra kemal-i mahviyetle idari ıslahata da geçmesi, milleti kan düşmanından kurtarmak için aynı azim ve aynı idare ile idari ve içtimai mücahedeye atılmasıdır. Bu bir!

İkincisi ve en mühim noktası, tarih gözümüzün önünde, herhangi bir zafer istihsal etmiş hangi bir hürriyet kahramanı vardır ki der-akab suistimal sahasına atılmasın? Bütün kahramanlıklar böylece, zulüm ve istibdada bir basamak olmaktan hâli kalmamıştır; bizim kahramanımız ise Carlyle'in adîmü't-tasavvur addettiği bu harikayı da göstermiş, bilâ-arıza, bilâ-iddia zafer tahtından ıslahat seririne teali etmiştir. Bu sahada ise iş yalnız kahramanlıkla kalmıyor, en yüksek dehaet mertebesine suud ediyor; Gazi, Türklüğü uçurumdan kurtardı; şimdi can vermeye uğraşıyor... Şimdiye kadar askerî dehasına hayran idik, şimdi bunu fersah fersah geçen idari ve içtimai dehasına meshur oluyoruz.

Artık yabancı kahramanlara tenezzül etmiyorum; kendi kanımın, kendi ırkımın yetiştirdiği onların hepsinden ulvi kendi vücuduma kavuştum. Ta çocukluğumdan beri hem askerî, hem idari sahada tulûunu ruhumun bütün vecd ve tahassürüyle beklediğim için, o herkesten ziyade benim kahramanımdır.

Bana ve millete bu saadeti bahşeden kahramanımla aynı yolda kendisini takip eden bütün büyük arkadaşlarına benden ezeli ve ebedi tebciiler!

Türkün Altın Kitabı, Türk Neşriyat Yurdu, Cumhuriyet Matbaası,
1928, s. 122-124.

10 Carlyle, bu eserinde Tanrı-kahraman olarak Odin'i, peygamberlik kahramanı olarak Hz. Muhammed'i, şiir kahramanı olarak Dante ile Shakespeare'i, edebiyat kahramanı olarak şiir dışından Rousseau'yu, papazlık kahramanı olarak yenilikçi sıfatıyla Luther'i, krallık kahramanı olarak da Cromwell ile Napoleon'u alır. Bkz. İsmail Habib (Sevük), *Avrupa Edebiyatı ve Biz (Garptan Tercümeler)*, II. Cilt, İstanbul, 1941, s. 338-339.

Benim Yaramazlığım

Ben küçükken pek yaramaz değildim. Fakat sınıfta tiyatroya olan hevesim dolayısıyla muallimlerimin fena nazarlarını celbetmişim. Bu yüzden yediğim dayanın acısını hiç unutmadım.

Şimdi derin bir tenkit nazarıyla bütün çocukluk hayatımı ve harekât ü sekenatımı gözümün önüne getirip bütün vücut ve hututunu istiknâh ediyorum ve kendimde “yaramazlık” denilen şeyin hiçbir eserini göremiyorum.

Yaramazlık değil bilakis pek uslu ve sakin bir çocuktum. Her saat kitap veya yazı üstünde eğilmiş ve derin bir sükûnet içinde ciddi bir surette meşgul bulunurdum.

Yalnız meşgul olduğum bir kitap ve yazının derse müteallik şeyler olmayıp roman ve tiyatro gibi mâlâyani ve hatta bir kısım hocalar tarafından muzır addedilen şeyler olması beni mektebin makbul ve muteber talebesi adâdından ihraç etmiş olurdu.

Hiç kendi kendime bütün çocukluk hayatımda başka birisiyle tek bir defa bile kavga etmiş, vuruşmuş olduğumu tahattur etmiyorum. Etrafımda bütün arkadaşlarımla mebzul bir ifratla tebaiyet ettikleri küfürbazlık indiminde en çirkin bir şey olduğu gibi, arkadaşlarıma sataşmak, itişip kakışmak, muzırlık ve muazziplik etmek de hiç hoşlanmadığım şeylerdi.

Bu kadar uslu ve sakin bir talebe olduğum halde mektep idaresi ve heyet-i talimiye beni yine hüsn-i nazarla görmezler ve her fırsatta tevbihe hazır bulunurlardı.

Sebep?

Sebep, yukarıda söylediğim gibi dersle meşgul olmayıp romanla, tiyatro ile uğraşmam ve hatta bu uğraşmayı yalnız okumaya ve yazmaya hasretmeyip tiyatroculuğu faal sahada tatbiki kalkışmak hususunda her an, her fırsatta gösterdiğim heves ve ihtirastı.

İLK GÖRDÜĞÜM TİYATRO

O zaman Eyüp Rüşdî-i Askerî'sinde bulunuyordum¹. O zaman dediğim, 1300 [1884] seneleriydi. Edirnekapısı haricinde Dîl-güşa Sahnesi'nde² o yaz Küçük İsmail Efendi'nin³ tiyatro kumpanyası cuma ve pazar günleri tabir-i mahsusuyla "icra-yı lu'biyyat" ediyordu. Mektebimiz Edirnekapısı'na uzak olduğu gibi semtimiz de uzak olduğundan ve o zamanlar şimdiki gibi ilana çokluk ehemmiyet verilmediğinden bu oyunlardan haberim olmazdı.

Ben yalnız evde bazı komşular geldiği vakit geceleri onlara kitap okuyan validemin bu kiraatlerinin dikkatli bir sâmiî sıfatıyla mütalaadan derin zevkler almıştım. Validem bilhassa *Üvey Ana*⁴ namındaki bir faciayı gözlerinde yaşlarla okumuş ve bütün

- 1 Mehmet Rauf, 25 Teşrin-i evvel 1327/7 Kasım 1911 tarihinde, kendi el yazısıyla doldurmuş olduğu "Ümera-yı Zabitan-ı Bahriyeye Mahsus Hâl Varakası"nda tahsil gördüğü okullarla ilgili olarak verdiği bilgilerde bu okuldan söz etmez. Damadî Selami İzzet Sedes, bu konuda yazarı doğrulayan bilgiler verir. Bkz. Selami İzzet Sedes, *Aylık Ansiklopedi*, C. I, İskit Yayıncılık, İstanbul 1945, s. 278. Ancak, Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'ne daha sonra geçtiğini varsaysak bile, metnin, yazarın hayatının son döneminde, üstelik geçirmiş olduğu ilk felçten sonra yazılmış olduğu ve yaşı göz önüne alınınca, bu bilgiye de doğruluğu kanıtlanıncaya kadar kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Yukarıda adı geçen belge için bkz. Rahim Tarım, *Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1992, s. 324.
- 2 Dîl-güşa Sahnesi: Dilküsa Tiyatrosu diye de anılır. İstanbul'da o günkü adıyla Kadıköyü'nde "Dilküsa" bahçesindeki yazlık tiyatro.
- 3 Küçük İsmail Efendi (1854-1928): Osmanlı Türk tiyatro yöneticisi ve ortaoyuncusu. "Küçük" adıyla anılan İsmail Efendi, Kavuklu Kör Mehmet'in yanında tiyatroya başladı. Kavuklu Hamdi'nin Pişekâr'lığını yaptı. Saray'ın Karagözcübaşı Yusuf Efendi'ye çıraklık etti. Kendi tulûat topluluğunu kurdu (1876). Fasulyeciyan Topluluğu'na katıldı. 1879'da Ahmet Vefik Paşa tiyatrosunda (Bursa) oynadı, dönüşünde İstanbul'da tulûat ve ortaoyununa devam etti, Temaşahane-i Osmani Topluluğu'nu kurdu (1883). Mısır'a giden oyunculara katıldı (1884). Kuşdili Tiyatrosu'nda oynadı. Trabzon, Halep ve Adana'da uzun süreli turneler yaptı. (Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.330.)
- 4 *Üvey Ana*: Özege Kataloğu'nda 22442 numarada kayıtlı olan kitabın künyesi şöyle verilmiştir: *Üvey Ana*, İstanbul, Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1292 (1875), 107 s. 18X12 13X7.5, Neşreden: Toros Ağa (bkz. M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Eserler Kataloğu*, V. C., İstanbul, 1979). Eser, Milli Kütüphane'de *Mevcut Arap Harfli Türkçe Kitapların Muvakkat Kataloğu*'nda (Genişletilmiş 2. bs., II. C., I. Fasikül, s. 1641) da aynı bilgilerle yer almaktadır. Kitabın, İstanbul Atatürk Kitaplığı (Belediye Kütüphanesi) 2681 numaralı nüshasının kapağı da şöyledir: *Üvey Ana*; Dram dört perde. Sahib-i imtiyazı: Müvezzi Toros, Tasvir-i Efkâr Matbaası, Babiâli Caddesinde numara 2, İstanbul, 1292.

komşu hanımlar ağlamakta ona iştirak etmiş olduğundan anne-
ciğimi ağlatan bu oyuna karşı çok canlı ve müessir bir meftuniyet
bağlamıştım.

Bir cuma günü pederim beni Edirnekapi'daki tiyatroya götürdü.
Sonradan Fransızcasını okuduğum vakit tanıdığım veçhile o hafta
*Sekar Ormanı*⁵ namındaki dramı oynuyorlardı.

Ömrümde ilk gördüğüm tiyatro oyunu olan bu dram beni son
derece mütehassis etmiş ve haftalarca devam eden bir ihtilaçla
sarsmıştı⁶. İşte, tiyatro hakkında hâlâ duyduğum derin inhimâk
bu dramdan başlar.

O andan itibaren aklım, fikrim, bütün melekâtım, bütün ha-
vassım tiyatroya inhisar etti. Artık bir cuma kaçırmayıp her hafta
Küçük İsmail'in tiyatrosuna gitmek en muazzez bir emel oldu.
Hemşireme⁷ evde gördüğümüz oyunları beraber tekrar ediyor,
elimize geçirdiğimiz tiyatro kitaplarını hararetle devrediyor, oynama-
kla, okumakla kani olmayarak kendi kendime tiyatro oyunları
yazmaya başlamış bulunuyordum.

5 *Sekar Ormanı*: Metin And, bu eserin Gaston de Montheus'in *La Fôret de Senart*'ı olduğunu ve Güllü Agop ve Osmanlı Tiyatrosu'nda da 1874-1875 yıllarında sahnelendiğini söyler. Bkz. Metin And, *Türk Tiyatrosu (1839-1908)*, Ankara, 1972, s. 442, 461. Türkân Poyraz ve Nurnisa Tuğrul'un hazırladıkları *Tiyatro Bibliyografyası 1859-1928* (Ankara, 1967, 288 s. + resim)'nda da 385. madde, 52. sayfede şu kayıtlarla geçmektedir: *Mutlu Aşık yahut Senar Ormanı*, 3 fasıllı dram. Mütercimi: K. Pergam (İstanbul) 1291, Basiret Matbaası 96 s., 11,5X16 cm. Aynı künyeye "Metin And'a göre Gaston de Montheau'nun 'La Forêt de Senart' adlı eserinden çevrilmiştir." açıklaması eklenmiştir. Yazar adı ve eser adının imlasındaki değişikliğe bakılırsa, Metin And'ın verdiği bilgileri esas almak gereklidir.

6 Halit Ziya, Mehmet Rauf'un gittiği bu ilk tiyatronun Minakyan Sahnesi olduğunu söylemektedir. Bkz. *Kırk Yıl*; Özgür Yayınları, İstanbul 2008, s. 539-540. Ayrıca, Mehmet Rauf'un Minakyan hakkında yazmış olduğu makale için, bkz. İkinci Bölüm, s. 176-180.

7 Mehmet Rauf'un kız kardeşi hakkında maalesef bir bilginiz yok. Ancak, *Siyah İnciler* adlı eserinin "Üç Mezar" adlı bölümünde amansız bir hastalık sonucunda ölen kız kardeşinden söz eder. Eğer bu mensurenin yazıldığı tarihi esas alırsak Mehmet Rauf'un adını bilmediğimiz kız kardeşinin ölüm tarihi 1899 olarak karşımıza çıkar. Mehmet Rauf'un kız kardeşinden söz ettiği diğer bir mensure de "Mevte" adını taşır: Bkz. Mehmet Rauf, *Siyah İnciler*, YKY, İstanbul, 1997, s. 124, 136; *Siyah İnciler*, Özgür Yay., İstanbul, 2018, s. 144-145.

İLK OYNADIĞIM TİYATRO

Seneler geçti. Yaşım büyüdükçe mütalaam çoğalıyor, zekâm açıldıkça görgüm de artarak arkadaşlarımın arasında tiyatro hakkında emsalsiz bir vukuf sahibi olmuş bulunuyordum. Derslerde mektep kitaplarından ziyade tiyatro ile uğraşır ve yegâne emelim tiyatro oynamak arzusunda tecelli ederdi.

Bu cümleden olarak on bir, on iki yaşında iken, o zaman Soğukçeşme Rüşdiyesi'nde⁸ bulunuyordum. Sınıf arkadaşlarımdan benim gibi tiyatro delisi bir çocuk bulmuş ve bunun Ayasofya, Sultanahmet mahallelerinin birindeki bahçelerine bir sahne kurup tiyatro oynamak için pek müsait addederek paralar sarf edip perdeler yaparak sahihten bir sahne meydana çıkarmıştık.

Bir cuma günü mektebin tiyatro meraklısı bütün çocukları ve bunlar tarafından davet edilmiş o semt arkadaşları hep birden bu bahçede ve bu sahne üzerinde oynamaktaydık.

Birdenbire kuliste başı sarıklı bir adam gördüm. Arkasında bir de polis üniformasıyla başka bir adam daha belirdi. Onun arkasında bekçiye benzer başka bir adam daha görünüyordu.

Mahalleli bizim tiyatroya baskın yapmıştı.

Bizi dağıttılar, perdeleri bozdular, sahneyi yıktılar. Bu bizim için müthiş bir inkisar olduysa da meselenin öbür gün mektep heyet-i idaresinde gördüğümüz aks-i tesiri daha müthiş oldu. Bizi korkunç bir istintaka aldılar, şahitler dinlenildi. Muhakemeler oldu. Netice?

Netice, bilhassa ben, bu tertibin en faal bir uzvu olmak töhmetiyle umum mektep muvacehesinde alenen tevbih edilmek cezasına duçar oldum.

İLK YEDIĞİM DAYAK

Tiyatro sebebiyle uğradığım ceza yalnız bundan ibaret değildir. Daha fecisini Mekteb-i Bahriye'de⁹ tattım. Orada idare heyeti daha haksız, daha zalim davranarak bana divanda on beş sopalık bir falaka cezası tatbik ettiler.

8 O yıllardaki eğitim kurumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

9 Mekteb-i Bahriye'nin kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Çoker, *Deniz Harp Okulumuz*, İstanbul, 1984.

Mekteb-i Bahriye, Heybeliada

Ada mektebinde de artık o zaman uzun müddet akım bir faaliyetle tiyatro iştiğalinden me'yus olmuş ve kendimi romana ve bilhassa edebiyata vermiş olmakla beraber, hocalar içinde adım “tiyatrocü”ydu¹⁰. Hatta bir gün, bir hoca arka sırada okuduğum bir tiyatro kitabını elimde görüp alarak bana:

– Sen buraya geleceğine Güllü Agop’un¹¹ yanına gideydin öğ-lum, demişti.

10 Mehmet Rauf, başka bir yazısında da okulda kendisine önceleri “roman okuyan efendi”, daha sonra ise “romancı” dendiğinden bahseder: “Rüşdiye’de sade ‘roman okuyan efendi’ derlerdi, İdadi’ye gidince artık ‘romancı’ dendi çünkü oraya Maarif’ten ruhsatları alınmış birkaç eserle bütün bir hamule-i edebiye ile gitmiştim.” Bkz. İkinci Bölüm, s. 154. Bu hauranın yazıldığı tarihe dikkat edilirse yazarın 1926 yılında geçirdiği ilk felçten sonraki bir tarihe rast geldiği görülür. Buradan hareketle, hauraların subjektifliği kadar, hastalığının yazarın hafızasına etkisi de göz önüne alınmalıdır.

11 Güllü Agop (1840-1902): Tanzimat tiyatrosunun önde gelen isimlerinden, tiyatro yönetmeni ve oyuncusu. Vartovyan (Güllü) soyadıyla, Ermenice oyunlar veren Şark Tiyatrosu’nun yöneticisi ve oyuncusu oldu (1861). İtalyan yönetici Asti’den dersler aldı. İzmir’e giderek Ermenice gösteriler veren bir başka amatör topluluğu yönetti. İstanbul’a dönerek Türkçe oyunlar sahnelemek amacıyla Gedikpaşa Tiyatrosu’nu kiralarak Osmanlı Tiyatrosu’nu kurdu. Tanzimat döneminin önde gelen yazarlarının eserlerini ve uyarlamalarını sahneledi (1870-1880). İstibdat döneminde Gedikpaşa Tiyatrosu’ndan ayrılmak zorunda kaldı (1881), Şehzadebaşı’nda kiraladığı bir sahnede Türkçe eserler sundu. 1882 yılında II. Abdülhamid’in buyruğuyla Muzika-i Hümayun’a alındı ve hayatının sonuna kadar Saray Tiyatrosu’nda kaldı. (Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 282.)

O senelerde bir akşam müzakeresi bitmiş, talebe dershanelerden dağılıyordu. Biz tiyatro meraklıları o sıralarda hâkim bir zevkimiz olan pandomimacılığı hemen daimi surette hayatımıza tatbik ederdik. Mesela, o gece bu kabilden olarak dershaneden çıkarken bir arkadaş sıraların birinde bir elini davul, diğer elini de trampet gibi kullanarak ve ağzıyla da demgîr olarak pandomima havası çalıyor ve biz, bir iki çocuk ortada ayaküzeri hiçbir maksada mübteni olmayarak öyle havadan işaretler edip pandomima oynuyorduk.

Dershanenin penceresinden bu hali görmüş olan münasebetsiz bir zabıt bizi paşaya “dershanede tiyatro oynamak” ithamıyla jurnal etmiş; paşa da işi gücü, her kabahati bilâ-istisna sopa cezasıyla men edebilmek olduğundan “bu efendilerin on beşer değnek divan cezasıyla” tecziyesini ferman buyurmuş.

Ömründe ayaklarına bir değnek bile yememiş benim gibi nazik ve yumuşak bir çocuğun bütün talebe muvacehesinde kalın bir falaka ile ayakları iki ızbandut hademe tarafından sıkıştırılarak sopa vurmakta kâr-âgâh görünmek isteyen iki haydut zabıt tarafından tam sayıyla on beş değnek yemesi ne demektir, bunu anlarsınız!

Evet, hiç yaramaz değildim ve hatta diğer arkadaşlarıma nazaran çok munis ve çok uslu bir çocuktum fakat en şerir mektep arkadaşlarım, en muzır, en yaramaz çocuklar bile mesela böyle bir divan dayağı yemedikleri halde işgüzar bir zabıtın haksız bir jurnalı, odun yarması gibi bir nazırın zalim bir karar ve iradesi beni yaramazların yaramazı gibi bu en şedid cezaya layık görmüş ve bu işkenceye duçar etmişti.

Sevimli Ay, nr.12/36, Şubat 1927.

Halit Ziya ile İlk Temas

İlk okuduğum eserle beraber bende yazı yazmak hevesi peyda olmuştu. Az zamanda o vakit Türkçe mevcut olup hatmettiğim eserler kadar kitap yazdığımı zannederim. Bunlar evvela tabii pek çocukça şeylerdi. Fakat mürur-ı zamanla mütalaatım vüs'at peyda ettikçe ufk-ı ilhamım da derece-i iktidarım da zaruri olarak genişliyordu. Böylece on altı, on yedi yaşına geldiğim vakit edebiyatımızın bilhassa son eserlerini devretmiş, Kemal'i¹, Ekrem'i², Hâmid'i³, Mithat'ı⁴ hatmetmiş hatta Fransız edebiyatına dâhil olarak Daudet'yi⁵, Flaubert'i⁶ tanımış ve *Sapho*'nun⁷, *Madame*

1 Namık Kemal.

2 Rezaizade Mahmud Ekrem.

3 Abdülhak Hâmid.

4 Ahmet Mithat Efendi.

5 Alphonse Daudet (1840-1897): Fransız natüralist yazarı ve romancısı. Başlıca eserleri: *Değirmenimden Mektuplar* (1886), *Bir Çocuğun Hayatı* (1868), *Tarasconlu Tartarin* (1872), *Pazartesi Hikâyeleri* (1873), *Jack* (1876), *Sapho* (1884). Alphonse Daudet'den Türkçeye yapılan tercüme için bkz. İnci Enginün-Zeynep Kerman, "Türkçede Alphonse Daudet", *Dünya Edebiyatından Seçmeler*; nr. 2, Nisan 1977, s. 63-71.

6 Gustave Flaubert (1821-1880): Fransız romancısı. Gençliğini doktor olan babasının çevresinde geçirdi fakat daha sonra yazarlığı seçti. Paris'teki hukuk öğrenimini yarıda bıraktı. Romantizmle realizmi ustaca birleştirdiği eserleri şunlardır: *Madame Bovary* (1857), *Salammô* (1862), ölümünden sonra yayımlanan *Bouvard et Pécuchet* (1881), *Trois Contes* (Hikâyeler, 1877).

7 *Sapho*: Alphonse Daudet'nin bir romanı. Paris'e gelen saf ve dürüst Provence'lı Jean Gaussin, şairlerle müzisyenlerin gözdesi, sanatçılara modellik yapan ve asıl adı Fanny Legrand olan Sapho'ya âşık olur. Uzayan ilişkileri zamanla aralarında ayrılmaz bir bağ oluşturur. Eser, 1885 yılında Daudet ve Adolphe Belot ile birlikte piyasâ hâline getirilmiştir. Bilindiği gibi, Mehmet Rauf'un da *Safo* adlı bu eserden adapte bir hikâyesi vardır: *Servet-i Fünun*, nr. 359, 15 Kânun-ı sâni 1313/27 Ocak 1898). Mehmet Rauf, II. Meşrutiyet'ten sonra kaleme aldığı tercüme hikâyeler arasında değerlendirebileceğimiz *Safo*'yu, Prosper Merimee'den tercüme ettiği *Karmen* (*Servet-i Fünun*, nr. 349, 6 Teşrin-i sâni 1313/18 Kasım 1897) adlı hikâyesiyle birlikte önce *Son Emel* (Kanaat Matbaası, İstanbul, 1329/1913) adlı kitabına aldıktan sonra, *Safo* ve *Karmen* (Şule Neşriyat Evi, İstanbul, 1920) adlı kitabında müstakil olarak yayımlar. Bu hikâyelerinde, Mehmet Rauf, tercümeden öte, metinleri âdeta yeniden inşa eder. Ayrıca, metne açıklayıcı cümlelerle müdahale etmesi, Ahmet Mithat Efendi'ye de anıttır.

Halit Ziya Uşaklıgil

Bovary'nin⁸ meftunu olmuşum. Tabii olarak şiddetle onların taht-ı tesirinde bulunuyordum. İşte Halit Ziya'nın *Nemide*'si o sırada neşrolundu: 1308 [1892]⁹.

Diyebilirim ki *Nemide* hiç kimsede bendeki kadar derin¹⁰, nâfiz bir tesir yapmamıştır. *Nemide*; üslubuyla olsun, tahkiyesiyle olsun, benim aradığım, beklediğim, istediğim, his ve keşfedip de meydana getiremediğim, getiremeyeceğim bütün güzellikleri cemetmişti.

Kemaller, Ekremler, ruhumun ihtiyaçlarını tatmin edemiyordu. Ben daha asabi, daha ince, daha hasta bir lisan ile başka bir şeyler, yeni bir şeyler istiyordum. Vâkıa iki üç sene evvel Sami Paşazade Sezai Bey'in *Sergüzeşt*'i¹¹ neşrolunmuştu ve bu eserde mevcuda nazaran büyük bir yenilik hatvesi vardı fakat *Sergüzeşt*'teki romancılık benim istediğim tarzdan ziyade Ahmet Mithat'ın usulüne, üslubu ise tahayyül ettiğim lerzan-ı üsluptan ziyade artık eskimeye başlamış Kemal'in üslubuna daha yakındı.

Ne zaman Fransız ve İngilizce bir eser okurken beni derin bir vecd ile titreten güzel bir sahifeye rastgelsem, aynı zamanda "Niçin bizde de yok?" diye derin bir elemle sızıldım. Ve Halit Ziya'dır ki beni bu öksüzlükten kurtardı.

Nemide, son Fransız romanlarında meftun olduğum tarzda ince

8 *Madame Bovary*: Gustave Flaubert'in romanı. Rahibe okulunda yetişmiş Emma Rouault, sıradan bir doktor olan Charles Bovary ile evlenir. Romanesk duygular ve lüks hayat hayalleriyle dolu olan genç kız, kasaba yaşantısından sıkılır ve bir küçük soylunun metresi olur ama terk edilir. Daha sonra bir noter yardımcısıyla ilişki kuran Emma, bunun da hayal kırıklığı ile son bulmasından sonra kendini zehirler. Üslup bakımından da bir şaheser olduğu kabul edilen roman, *Revue de Paris*'te yayımlandıktan sonra, sansür tarafından ahlaka aykırı bulunarak yazarı hakkında kovuşturma açıldı fakat yazarı aklandı.

9 *Nemide: Hizmet*, nr. 96-164, 22 Teşrin-i evvel 1887-19 Haziran 1888. Eserin konusu, iki genç kızla bir genç erkek arasındaki klasik "aşk üçgeni"ne dayalı ilişkiler ağı ve evlilik meselesidir. Mehmet Rauf'un yukarıda verdiği 1308/1892 tarihi ise eserin kitap olarak yayımlanış tarihidir.

10 *Peyam*'daki ilk yayımlanışında, "bir vecd ile titreten güzel bir sahifeye rastgelsem aynı zamanda 'Niçin bizde de yok?' diye derin elemle sızıldım. O Halit Ziya'dır ki beni derin, ..." şeklinde çıkan bu cümle, daha sonra gelmesi gerekirken dizgi sırasında yanlışlıkla önceden ve ilgisiz bir yerde çıkmıştır.

11 Sami Paşazade Sezai ve *Sergüzeşt* için bkz: Zeynep Kerman; *Sami Paşazade Sezai, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara, 1986; Sergüzeşt (Bir Esir Kızın Romanı) haz. Zeynep Kerman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1984; Sami Paşazade Sezai'nin Hikâye-Hâtıra-Mektup ve Edebî Makaleleri haz. Zeynep Kerman, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., İstanbul, 1981.*

ve yeni bir sanatkârlıkla tertip edilmişti; üslubu ise bu sanatkârlıkla hem-ayar, pek yüksek, pek yeni, pek müzehher bir üslup, bilahare bazı eserlerinde tezahür eden ağırlıktan âri, sade, basit bir şiiriyetle mümtaz bir tahkiye üslubu idi ve beni birden cezb ve mest etti.

Mektepte, sınıf arkadaşlarımla arasında İzmirli bir efendi vardı. Bu efendi İzmir'de iken Halit Ziya'nın derslerinde bulunmuştu; genç üstat hakkında malumat almaya başladığım arkadaşım, eski hocası için gösterdiğim meftuniyeti görünce kendinde bulunan eski *Hizmet* gazetesi¹² nüshalarını bana hediye etti ki Halit Ziya Bey'in o zamana kadar yazdığı ve henüz kitap şeklinde neşredilmemiş eserlerinin hepsi de bunlarda tefrika edilmişti: *Bu muydu?*¹³, *Heyhat!*¹⁴, *Ferdi ve Şürekâsı*¹⁵, *Bir Ölünün Defteri*¹⁶... Bilâ-mübalağa söylüyorum: Bu eserleri okurken duyduğum neşe ve hummayı, ömrümde başka hiçbir şeyde hissetmedim... Bu bir galeyan, bir humma, bir hastalık oldu; okurken bazı yerlerde, bazı tasvirlerde, bazı terkiplerde birden haykırmak ihtiyacı ile boğuluyordum...

Çünkü bunlar o zamanda Türk edebiyatı için, pek çok yeni, pek çok yüksek bir numune-i sanat irae ediyorlardı. Artık beğenmemeye başladığım Türk eserlerine veda edeli vâkıa ruhen Fransız edebiyatıyla tagaddi ediyordum fakat ne olsa bu benim için yine bir ecnebi edebiyat ve ecnebi bir lisan idi. Bunların arasında ne zaman ruhumu bu hicrandan halas etti, bana lisanımı o bahşetti, ruhumun gidasını o verdi; ruhumun bütün kuvvetiyle Türk edebiyatını evvela ondan tattım.

12 *Hizmet*: Halit Ziya Uşaklıgil'in 13 Kasım 1886'da arkadaşı Tefik Nevzat'la birlikte İzmir'de çıkardığı gazete. Halit Ziya'nın burada yaklaşık dokuz yıl süren edebî faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 22-30.

13 *Bu muydu?*, 38 Numaralı Matbaa, İstanbul, 1314. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 84-86.

14 *Heyhat*, Âlem Matbaası; Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1316; 38 Numaralı Matbaa, İstanbul, 1314. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s.86-91.

15 *Ferdi ve Şürekâsı*, Nişan Berberciyan Matbaası, İstanbul, 1312; eser Mehmet Rauf tarafından tiyatroya da uyarlanmıştır: Hilâl Matbaası, İstanbul, 1325/1909; 38 Numaralı Matbaa, İstanbul, 1314. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 58-60.

16 *Bir Ölünün Defteri*, Hizmet Matbaası, İzmir, 1307; 38 Numaralı Matbaa, İstanbul, 1314. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 54-57.

Bundan başka, bu eserlerin beni teshir eden daha başka güzellikleri de vardı: Eşhas-ı vaka hep kibar, şair, mümtaz ruhlar; derin, hummalı, müfteris aşklarla hayalperver, rakik ve nefis kadınları seviriyorlar, necip fedakârlıklar, kahraman feragatlerle mücadele içinde harap ve helâk olarak can veriyorlardı. Bu vakaları, bu kahramanları biz ne Kemal'de ne Mithat'ta hatta ne de Sezaî'de görmemiştik. Mithat'ın tasvir ettiği kahramanların en nazik olanları bile âmmî ve galiz ruhlardır; vakalar âdi, tahkiye avam-pesendane, üslup ise pek kalındır. Kemal'in kahramanları vâkıa yüksek numunelerdir. Fakat bunlar da zamanımıza mahsus rikkat ve nefasetten mahrumdur. Halbuki Halit Ziya'nın tasvir ettiği ruhlar, yazıldıkları zaman için bile pek çok yeni, binaenaleyh pek çok cazip birer şahsiyet irae ediyorlardı.

Sonra üslup... Bu üslupta yalnız en müstesna çiçek demetleri gibi, ruhumu cezb ve teshir eden latif renkler değil, aynı zamanda bu renkler kadar vecd-engiz rayihalar da vardı; bu üslup o kadar çiçekti ki çiçeğin bütün havâssını câmiydi: Yani, hem rengin hem muattar idi.

Bu tesir o kadar derin olmuştu ki kendisine bir mektup yazarak meftuniyetimi arz etmek ihtiyacına mukavemet edemedim. Cevap lütufkârane, pek mültefitane oldu. Bundan cesaret alarak, o esnada yeni yazmış olduğum *Düşmüş* ismindeki hikâyemi gönderdim; ben okusun da fikrini bildirsin diye gönderdiğim halde, bir hafta sonra gönderdiği *Hizmet* gazetelerinde eserimin tabolunduğunu gördüm¹⁷.

17 “Düşmüş”, nr. 615-621; 19 Kânun-ı evvel-9 Kânun-ı sâni 1308/31 Aralık-21 Ocak 1893. Halit Ziya, *Kırk Yıl* adlı hatıratında, Mehmet Rauf'la tanışmasına vesile olan bu hikâyesi hakkında şunları söyler: “Yine bir gün, İstanbul postası bana garip bir yazı ile uzun bir mektup ve sarı kâğıtlar üzerine yazılmış bir deste müsvedde getirdi. Mektubun ve müsveddenin sahibi Bahriye Mektebi'nin sondan evvelki sınıfında Mehmet Rauf idi, müsvedde de ‘Düşmüş’ isminde uzun bir hikâye idi. Evvela, bu yolda gelen müsveddelerden hayal inkisarına uğramakla meluf bir adam hissi beni ihmalkâr bir nazar atmağa sevk etti. Fakat ilk satırlardan itibaren derin bir hayrete ve daha derin bir tecessüse kapıldım. Bu dolaşık yazının arasında daha dolaşık fakat garip yenilikleriyle cazip bir Türkçe gördüm; adeta benim tercüme tecrübelerimin Türkçesine benzeyen bir lisan... Fakat daha şâyân-ı merak bir şey: Bu acayip Türkçe'nin içinden öyle yeni bir rüyet ve tahassüs, öyle yeni bir ifade ve tasvir kabiliyeti görölüyordu ve bunlar o zamanın Fransız hareket-i edebiyesinden öyle ifrat ile ilham almışa benziyordu ki bu bir tercüme olmasın diye şüpheye düştüm. Hele bir mektep çocuğu tarafından bunun bu şekilde yazılmış olmasına bakarak derhal karar verdim ki müstesna bir fîtrat karşısındayım. Bu Mehmet Rauf, Eylül muharrir-i müstakbeli idi. ‘Düşmüş’ derhal neşrolundu ve o tarihten itibaren Mehmet Rauf bana bağlanmış oldu. (...) Onun nasıl hârika nevinden bir sanat icat edeceğinin ilk burhanını bana İzmir'e kadar getirmiş olan ‘Düşmüş’ hikâyesini nasıl

Lütfun, iltifatın bu derecesi ancak Halit Ziya gibi necip ve yüksek bir edipten sâdır olabilirdi. Tabii teşekkür için yine yazdım, ondan da cevap aldım; aramızda muhabere başlamış oldu.

O esnada ramazan gelmiş, mektep imtihan tatili olmuştu. Edebiyat meraklısı arkadaşlarımdan birisi vardı, bununla sık sık İstanbul'da buluşurduk. Bir gün yine buluşunca, bana büyük bir telaşla: "Halit Ziya'yı gördüm... İstanbul'a gelmiş..." dedi. O zaman Köprü'nün¹⁸ Şirket-i Hayriye iskelelerinde bir Ermeni kitapçı vardı; ara sıra oraya uğrar, kitap mecmua alırdık. Arkadaşım bir gün Halit Ziya'yı bu kitapçıda görmüş, kim olduğunu kitapçıdan öğrenince meftuniyetini arz etmek için üstada yaklaşıp benden bahsetmek istemiş fakat heyecanından titreyerek bir şey söyleyememiş; şimdi onu nerede bulmalıydı? Belki yine uğrar diye bir iki gün kitapçıda bekledim, akşam meyasane eve avdet ediyordum. Köprü başında *Diyana* muharriri Fikri Paşazade Münici'yi¹⁹ gördüm, onunla hafif bir aşinalık vardı. Beni görünce yaklaşıp "Halit Ziya sizi görmek istiyor... Bu gece Şehzadebaşı'nda buluşacağız... Siz de geliniz de görüşürsünüz." dedi.

Peyâm, nr. 301-99, 11 T.S. 1335/1919

Şebâb, nr. 1, 22 Temmuz 1336/1920.

Şebâb, nr. 21, 20 K.S. 1337/1922.

olup da yazabilmiş olduğunu yalnız o zaman değil, bugün bile hâlâ anlayamadım; fakat anlayamamış olmakla beraber bunu onun için hiç de garip bulmuyorum." *Kırk Yıl*; Özgür Yayınları, İstanbul 2008, s. 480, 542-543. Mehmet Rauf'un adı geçen ve kitaplarında yer almamış bu hikâyesinin yeni harfli metni için bkz. Mehmed Rauf; *Seçme Hikâyeler*, (Haz. Rahim Tarım), Özgür Yay., İstanbul 2007, s. 23-45.

18 Galata Köprüsü.

19 Hüseyin Fikri Paşa'nın oğlu ve Lütfi Fikri'nin de kardeşi olan Münici Fikri, *Diyana* (1890) adlı eserinde, bir kızın çocukluğundan düşüşüne kadar, nasıl aldatıldığını realist bir üslupla anlatmaya çalışır. Münici Fikri, diğer eserlerinde de, Tanzimat dönemi romancıları gibi, yanlış anlaşılmış Batılılaşmayı ele aldı. Goncourt Kardeşler'den *Renée Maupérin*'i (Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1312/1896, 171 s.) çevirdi. Bkz. Sevilay Hıra; Münici Fikri'nin Hayatı, Edebi Faaliyetleri ve Eserlerinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Yöneten: Hanife Koncu), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004; Kenan Akyüz, "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri", *Türkoloji Dergisi*, sayı:1, A.Ü., D.T.C.F. Yay., Ankara, 1966, s. 65; İsmail Habib Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz -Garpten Tercümele-*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940, s. 375.

Halit Ziya Uşaklıgil gençlik yıllarında.

Halit Ziya ile Samimiyet

O güne kadar edebiyatla fart-ı iştigale rağmen, henüz matbuat ile temas etmemiştim. O devrede muharrirler ve edebiyat meftunları için Babiâli caddesinde bazı kütüphaneler mev'id-i telaki olup, zamanın makbul olan muharrirleri mesela *Venüs*¹ muharriri Mehmet Celal², yahut *Flora* muharriri Mustafa Reşit Beyler³ gibi zevat(ın) eserlerinin meftunları tarafından oralarda takip olunurdu. Mehmet Celal'in ilk eserleriyle Mustafa Reşit Bey'in bazı kitaplarını benim de meftunane okuduğum zamanlar olmuşsa da bu meftuniyeti pek çabuk atlatmış, bunları basit ve manasız bularak hayalimi daha yükseklerde aramaya başlamıştım. *Servet-i Fünun* bervech-i mutad Mahmut Sadık Bey'in⁴ musahabe-i fenniyeleri, Ahmet İhsan Bey'in İstanbul

- 1 Venüs, İstanbul Dikran Karabetyan Matbaası 1303 (1886), 48 s. 18x12 14,5x8, neşreden: Kirkor; M. Seyfeddin Özege, *Eski Harfli Türkçe Eserler Kataloğu*, C. V, İstanbul, 1979, s. 2016'da 22640 numarada kayıtlı.
- 2 Mehmet Celal (1867-1912): "Ara Nesil" in önemli isimleri arasında yer alan Mehmet Celal şiir, hikâye, roman ve mensur şiir, makale ve eleştiri türünde eserler vermiştir. Doğaçlama şiir söylemesi yüzünden "şair-i zi-irtical"; Büyükkada'da yaşadığı aşklarını eserlerinde işlediği için de "Ada Şairi" diye anıldı. İçkiye olan düşkünlüğü yüzünden tedavi gördü fakat sonra yine devam ettiği için 25 Ocak 1912'de 45 yaşında vefat etti. Önemli eserleri: *Ada'da Söylediklerim* (şiirler, 1886), *Venüs* (roman, 1886), *Küçük Gelin* (roman, 1893; yeni harfli basımı M. Fatih Andı tarafından hazırlanıp 1995 yılında Enderun Yayınevi'nce yapılmıştır.), *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri* (1894), *Teracim-i Ahval-i Meşahir: Ahmet Rasim Bey* (1900), *Sevda Lugati* (1912). Ara Nesil, Mehmet Celal ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Fatih Andı, *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl (Hayatı, Görüşleri, Şiirleri)*, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 1995, 251 s.
- 3 Mustafa Reşit, *Flora*, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1303/1886, 134 s. 14x10 10,5x6; M. Seyfeddin Özege; *Eski Harfli Türkçe Eserler Kataloğu*, C. I, İstanbul, 1971, s. 416'da 22640 numarada kayıtlı.
- 4 Mahmut Sadık (1864-1930): Gazeteci yazar. Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra bir süre Almanya'da tarım üzerine öğrenim gördü. Hastalanarak döndü, Babiâli Terceme Odası'nda memuriyete atıldıysa da daha sonra gazeteciliğe başladı. *Saadet*, *Tarık*, *Sabah*, *İkdam*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Servet-i Fünun*, *Karagöz* gibi gazete ve dergilerde yazılar yazdı. II. Meşrutiyet'ten sonra bir ara *Servet-i Fünun*'un başyazarlığını yaptı. Şura-yı Ümmet ve Abdullah Zühüd'nün kurduğu *Yeni Gazete*'de yazarlık yaptı. Yazılarında "Osman Galip, Galip Kadri", "Çatlak Zurna", "Mınav" gibi takma isimler kullandı. Öğretmenlik yaptı. Matbuat Cemiyeti'nin ilk başkanı seçildi ve ölümünden önce "Şeyhül-muharrirîn" unvanını aldı. Bazı eserleri: *Takvimden Yapraklar* (gazete makaleleri, 1912), *Tekâmül*

postaları, vukuat-ı câriye resimleri, tercüme romanları ve ara sıra Ahmet Rasim Bey'in millî hikâyeleriyle her hafta neşrediliyor ise de nazarımda renksiz, cazibesiz kalarak beni celbedecek bir hususiyet-i edebiye irae etmiyordu. Bir iki sene evvel, İsmail Safa'nın riyaset-i edebiyesinde olmak üzere *Mirsad*⁵ namıyla bir risale-i edebiye neşredilmiş hatta Fikret'in ilk şiirleri bu mecmuada görülmüş ise de bir jurnale kurban olarak tatil edilmişti. Hariçte bol bol tercüme romanlar neşrolunuyordu. Eugène Sue'nün *Paris Esrarı*, *Haydut Bapouch*, Xavier de Montépin'in *Simon ve Marie*, Kızıl *Sihirbaz* gibi cinaî romanları forma forma satılıyor ve birçok müşteri buluyordu. Aynı zamanda Kitapçı Arakel⁶, millî eserlerden mürekkebe bir külliyyat neşrine başlamış, Münci'nin *Diyanası* ile Sezai Bey'in *Küçük Şeyler*⁷ eseri ve Ahmet

Servet-i Fünun dergisinin sahibi
Ahmet İhsan Tokgöz

(roman, 1913), *Rüşvet, Sevda, Kalb-i Şeyda*. Bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VI., Dergâh Yay., İstanbul, 1986, s. 117; Bilge Ercilasun, *Ahmed İhsan Tokgöz*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s. 102-103; Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 267, 54 numaralı not. *Tekâmül* romanı hakkında yapılan bir tez için bkz. Ahmet Tugay; Mahmut Sadık'ın *Tekâmül Romanında Garpcılık ve Sosyal Darwinizm*, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Ömer Solak), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. Pınar Şaylan; *Mirsad Mecmuası: Tahlili Fihrist, İnceleme, Metinler*, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Nazan Bekiroğlu), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 1998.

6 Arakel Efendi: Hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Arakel Efendi, ilk yayımcılarımızdandır. 1891-1894 yılları arasında "Arakel Kitaphanesi Cep Romanları" başlıklı bir dizi kitap yayımladı. Temiz ve küçük boydaki bu kitaplar arasında yukarıda Mehmet Rauf'un da sözünü ettiği Ahmet Rasim'in *Meyl-i Dil, Tecarib-i Hayat, Mehalik-i Hayat*, Sami Paşazade Sezai'nin *Küçük Şeyler* adlı kitaplarıyla birtakım çeviriler yer almıştır. Bkz. Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 267, 54 numaralı not.

7 *Küçük Şeyler* (1891): Eserin yeni harfli baskısı için bkz. Zeynep Kerman; *Sami Paşazade Sezai'nin Hikaye-Hatıra-Mektup ve Edebi Makaleleri*, İÜ., Ed. Fak. Yay., İstanbul, 1981, s. 1-38. Bu roman üzerine yapılmış bir de yüksek lisans tezi vardır: Metin Kayahan Özgül, *Sami Paşazade Sezai'nin Küçük Şeyler'inde Fiktif Yapı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994, 175 s. *Küçük Şeyler*,

Rasim Bey'in *Meyl-i Dil* namındaki hikâyesi bu arada intişar etmişti.

Ben bu külliyyatı şâyân-ı nazar bularak, "Canfeza" namıyla yazmış olduğum bir hikâyemi⁸ bir ahabap vasıtasıyla Arakel'e göndermiş, bu külliyyat arasında tab'ını arzu etmiştim. Bir hafta sonra Arakel'den aldığım bir mektupta eserimin, okuyup fikrini beyan etmesi için Münici Bey'e verilmiş olduğunu öğrendiğim gibi birkaç gün sonra bizzat Münici Bey'den takdirkârane bir mektup aldım. Bunda mümaileyh, neşrolunabilmek için eserimde bazı tadilat icrasını teklif ediyordu.

İşte Halit Ziya Bey'le görüşmek için Şehzadebaşı'na gittiğim ramazan gecesi, matbuatımız bu halde ve benim intisabım bu raddede idi. Şehzadebaşı ramazan geceleri ise o zamanda bugün-küne nazaran daha canlı, daha heybetli olurdu. Abdürrezzak⁹,

Halit Ziya'yı da etkilemiştir: "Küçük Şeyler beni çıldırttı. Sanat heyecanlarımın içinde bu kitaptan duyduğum zevke ve neşata yetişebilecek bir tahassüs bilmiyorum. Bu bana yeni bir ufuk, memleketin nesir ve sanat semasında vaatlerle dolu parlak bir meşnrk göstermiş oldu. Küçük hikâyelerin terceme tecrübeleriyle geçen zamanların ve bu Küçük Şeyler bediasıyla mükerrer temasların bende biriktirmiş olması lazım gelen bir heyecan yekûnu, adeta gelecek senelerin meşimesine düşerek hayata çıkmak zamanına intizaren ihtizaza başlamış bir habl(-i) tohumu teşkil etmiş olacak ki tahrir mesleğimde en ziyade sevdiğim küçük hikâyelerden kim bilir ne kadar yazmış oldum." *Kırk Yıl; Özgür Yayınları, İstanbul 2008, s. 479-480.*

- 8 Mehmet Rauf'un hikâyeleri üzerinde yapmış olduğumuz araştırmalar sırasında, maalesef ne tefrikaları ne de yayımlanmış kitapları arasında böyle bir hikâyeye rastlayamadık.
- 9 Abdi yahut Abdürrezzak adıyla tanınan tulûat oyuncusu ve tiyatro müdürü (1845-1914). İstanbul'da doğmuştur. Gençliğinde gezici muhallebicilik, bileycilik yaptı. Ortaoyunlarını izleye izleye tiyatroya gönül verdi. Küçük İsmail tarafından Kavuklu Hamdi'yi 'duble etmek' üzere meydana çıkarılmıştır. Küçük İsmail'in idaresinde çalıştıktan sonra "Gülünçhane" adıyla kendi topluluğunu kurar. 17 Ocak 1885 tarihli gazetelerde "Talihsiz Kız yahut Merdane Kavuşmak" adlı millî bir dram ile "Balıkçı Abdi" komedisinin oynanacağı ilan olunur. Bu arada tiyatrosunun adını "Handehane"ye çevirirken kendi adının başına da "Hacı" lakabını takar. Aynı günlerde oyuncularından Hamdi, Âsım, Mukbil, Salih yararına "Sihirbaz" ve "Çamaşırcı Kızlar" komedilerinin oynandığı gazetelerde ilan edilmektedir. Kendisiyle birlikte çalışan "Kel Hasan" da kendi topluluğunu kurunca aralarında müthiş bir çekeme-mezlik meydana gelir. İri yarı cüsseli olmasına rağmen sahnede son derece çevik ve hazırcevaptır ancak bunda aşırılığa kaçmadığı için kendisine "Abdürrezzak-ı Udhuke-i Ahlâk" lakabı da takılmıştır. Bir süre Minakyan yönetiminde Osmanlı Tiyatrosu'nda çalıştıktan sonra yarattığı "İbiş" tipi ve kıyafetiyle ünü yayılır ve II. Abdülhamid döneminde Saray Tiyatrosu'na alınır ve Yıldız Tiyatrosu'nu kurar. II. Meşrutiyet'ten sonra "Vatan -yahut- Silistre" piyesindeki Abdullah Çavuş rolünü başarıyla canlandırmasına karşın eski ününü koruyamaz ve sahneyi bırakır. Bkz..

Mınakyan¹⁰, Hasan¹¹ kumpanyaları, saz kıraathaneleri, çaycılar, bütün İstanbul halkını geceleri o caddeye celbediyordu.

Muayyen saatte, muayyen yerde Münci ile birleştik; Münci oldukça gürültücü, galeyankâr bir gençti. O zaman *Meraret-i Hayat*¹² ve *Diyana* namındaki eserleriyle edebiyat âlemini fethetmek emelinde hatta galiba fethetmiş iddiasında görünüyordu. Onun da Halit Ziya'ya benim kadar meftun olduğunu ilk sözlerinden anladım. O da tıpkı benim gibi, Türkçe eserlerden ziyade Fransız edebiyatına meftun olduğunu ilan ederek bilhassa Zola'dan ve eserlerinden büyük bir galeyanla bahsediyordu.

Konuşurken birdenbire: "İşte Halit Bey!" dedi ve ayağa kalktı. O vakit karşıdan uzunca kışlık paltosuyla zayıf ve zarif bir zatın

Mustafa Nihad Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 1-2; Aziz Çalışlar, *Tiyatro Adamları Sözlüğü*, Mitos Boyut Yay., İstanbul, 1993, s. 7; Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s. 3.

10 Mardiros Mınakyan (Manakyan) (1839-1920): Oyuncu, yazar, rejisör ve direktör olarak Türk tiyatrosuna hizmet eden Mınakyan, 1888'de Şehzadebaşı Ferah Tiyatrosu binasında kurduğu "Osmanlı Dram Kumpanyası"nda ağır ve ciddi oyunlar, tragedya, dramlar, korkunç ve acıklı melodramlar oynatır. *Ekmekçi Kadın*, *Kumarbazın Encamı*, *Dalila*, *Meş'um Sevda*, *Paris Fukarası*, *La Dame Aux Camelias*, *Demirhane Müdürü* bu tiyatronun repertuvarında uzun süre oynanıp yankı uyandıran eserlerdir. Mınakyan Kumpanyası'nın tanınmış oyuncuları: Ahmed Fehim, Hulûsi, Holâs, Aleksanyan, Şâhiniyan Efendiler ve Kınar, Binemeciyan, Aznif, Satinik Hanımlardır. Ahmed Rasim, *Şehir Mektupları I*, (haz. Ahmet Kabaklı), 2. bs., İstanbul 1990, s. 131. Ayrıca Mehmet Rauf'un Mınakyan hakkındaki müstakil bir yazısı için bkz. İkinci Bölüm, s. 176-180.

11 Hasan (1874-1929): "Kel Hasan" diye de bilinir. Tuluât oyuncusu ve tiyatro yöneticisi. Küçük İsmail'in Kadıköy Kuşdili'ne ikinci komik olarak 1893 yılında sahneye çıkmaya başlamış, birinci komik Abdürrezzak ile anlaşamadığı için yine kendisi gibi bu topluluktan ayrılan Âgâh ile kendi topluluklarını kurmuşlardır. Külhanyan, Papazyan ve Kantocu Küçük Eleni'nin de topluluğa katılması, Abdürrezzak'ın Saray'a alınmasıyla tulûât alanında rakipsiz kaldı. Dramda Mınakyan, tulûât ve komedide de Kel Hasan toplulukları yıldızlaştılar. Yaratığı "aptal uşak" tiplmesi ve bu tipi çok güzel canlandırmasıyla ünü arttı. Sahneye çıkmadan kulisten attığı gaz tenekesinin gürültüsü ve seyircinin kahkahaları arasında seyirciyi elindeki tavan süpürgesiyle selamlaması onun ellerinde bu eşyalarla karikatürlerinin çizilmesine neden oldu. Renkli basma bir elbise giyer, başında da bir limon kabuğu fes bulunurdu. II. Meşrutiyet'ten sonra Naşit ve Burhanettin (Tepsi) ile birleşti ama eski ününe bir daha ulaşamadı. Bkz. Mustafa Nihad Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 251; Aziz Çalışlar, *Tiyatro Adamları Sözlüğü*, Mitos Boyut Yay., İstanbul, 1993, s. 147; Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s. 363.

12 Mehmet Münci Fikri Paşazade, *Meraret-i Hayat*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1308 (1891), 118 s. 18 x 12 14 x 8,5; M. Seyfeddin Özege, *Eski Harfli Türkçe Eserler Kataloğu*, C. III, İstanbul, 1975, s. 1108'da 22640 numara ile kayıtlı.

mütebessimane yaklaştığını gördüm. Münici hemen “İşte Rauf’unu getirdim. Teslim ediyorum.” sözlerini söyledi. O zaman Halit Ziya Bey hürmetle uzattığım elimi gayet samimi bir hararetle sıkarak ahenkdar bir sesle ve mültefit bir tebessümle memnun olduğunu söyledi.

Hemen oracığa iliştik fakat rahatça görüşebilmek için daha mahrem bir köşeye ihtiyacımız vardı. Bunun için Kâzım’ın Kıraathanesi’ne¹³ gitmeye karar verdik. Orada oturduğumuz masa yarım saat sonra, birer birer iltihak eden erkân-ı edebiyat ve matbuat ile dolmuş ve taşmıştı, bilhassa Rıza Tevfik, Ahmet Rasim, Ahmet İhsan Beyler Halit Ziya ile kesb-i muarefe için şitab edenler arasındaydı.

Fakat o esnada saz ahenge başladığı için, ya mübahasemize devam edip saz müptelalarını rahatsız etmek yahut sükûta mecbur kalıp kendimiz rahatsız olmak ızdırarında idik. Bilhassa Rıza Tevfik Bey’le Halit Ziya ruhun ebediyetine dair bir bahse girişmişler, *Madde ve Kuvvet* muharriri Büchner¹⁴ ile *Menşe-i Ecnas* hakîmi Darwin¹⁵ ve meşhur heyet-şinasân Camille Flammarion¹⁶ isimleri geçen felsefi bir

13 Kâzım’ın Kıraathanesi, Direklerarası’nda Meczip Osman Baba Türbesi bitişiğinde 87 numaradadır. Bazı tiyatro kumpanyaları oyunlarını burada oynarlardı. Örneğin, 1882 yılında Cudi Efendi’nin Hayalhane-i Osmani adlı kumpanyası oyunlarını burada sergilemiştir. Bu aynı zamanda tulüattan tiyatroya bir geçiş de sayılabilir. 1886 yılında Kâzım Efendi Kıraathanesi’nin setli büyük bahçesinde yeni bir sahne kurulur ve Bedros Magakyan yönetimindeki Mesire-i Efkâr Tiyatrosu’na kiralanır. Karakaşyan Hanım ile Keorgyan’ın başrollerini paylaştığı ve büyük alkış aldıkları Haydar Bey’in “Pembe Kız” adlı müzikali burada oynanır. Öte yandan, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Rasim gibi edebiyatımızın önde gelen yazarları da bu kıraathanenin müdavimlerindendir. Bkz. Salâh Birseli; *Kahveler Kitabı*, İş Bankası Yay., Ankara, 1983, s. 150.

14 Ludwig Büchner (1824-1899): Alman filozofu. Alman şairi George Büchner (1813-1837)’in de kardeşi olan Ludwig Büchner, daha çok 1855 yılında yayımlanan *Stoff und Kraft / Madde ve Kuvvet* (Türkçeye ilk çevirisi Baha Tevfik-Ahmet Nebil tarafından yapılmıştır ve tarihi belli değildir.) adlı eseriyle tanınır. Diğer önemli eserleri, *Tabiat ve Ruh* (1876), *İnsanın Tabiatındaki Yeri* (1889), *Altın Çağ* (1891), *Canlıların Ortaya Çıkışı ve Şekil Değiştirmesi Üstüne Darwin Nazariyesi* (1894), *Darwincilik ve Sosyalizm* (1894). Rıza Tevfik de Büchner’in *Madde ve Kuvvet* adlı bu eseri için şunları söyler: “Ben *Madde ve Kuvvet* unvanlı kitabın Fransızca tercümesini Tıbbiye Mektebi’inde yirmi beş yaşında okumuş ve dinsizlikten dolayı da hapsedilmiştim.” Bkz. Biriçim Aras, *Rıza Tevfik’in Hâtıraları*, MSGSÜ., Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1991, s. 46; Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, haz. Abdullah Uçman, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 207.

15 Charles Darwin (1809-1882): İngiliz doğabilimci. 1859 yılında yayımladığı *On the Origin of Species / Türlerin Kökeni* adlı yapıtı ve burada ileri sürdüğü görüşleri daha sonra “Darwinizm” denecek olan “Evrim Kuramı”nın ilk adımı sayılır.

16 Camille Flammarion (1842-1925): Fransız astronomu. *Yaşanan Dünyaların Çokluğu*

bahse dâhil olmuşlardı. Öyle ki bu bahsin kesilmesine ne kendileri ne de biz razı olamazdık. Halit Ziya'nın sözlerinden, bu meselenin akıl ile his arasında büyük bir cidâle sebep olduğunu ve kendisinin hissiyatına tâbi kalmayı tercih edecek kadar akide-perver bulunduğunu anlıyordum. Rıza Tefvik ise Büchner ve Darwin'in tilmizi olduğunu iddia ediyordu.

Mübahaseye serbestçe devam edebilmek için Kâzım'dan çıkarak Direklerarası'nda bir çayhaneye girdik fakat bu gece geç vakte kadar konuşulduğu halde Halit Ziya ile ruhumu doyuracak surette iki cümle teati edememiştik; ayrılırken, munis tebessümüyle elimi sıkarak "Görüşelim Rauf Bey." dedi, "Ben Galata'da Reji Dairesi'ndeyim"¹⁷, ne vakit gelerseniz beni minnettar edersiniz." sözlerini ilave etti.

İki gün sonra Reji'ye giderek Halit Ziya Bey'i ziyaret ettim, beni o kadar nazikâne o kadar lütufkârane kabul etti ki mektepten izinli çıktığım günlerde mutlak ziyaret etmek bir âdet gibi olmuştu. Bu ziyaretlerde Halit Ziya bazen merasim-perver bazen latife-perdaz,

(1862), *Halk İçin Astronomi* (1880) önemli eserlerindendir. *Halk İçin Astronomi* adlı eseri Fransız Akademisi Montyon ödülü aldı. Gök cisimlerinin bir yörünge etrafında dönmeleri hakkında önemli bir çalışma yaptı (1870). 1883'te Juvisy Gözlemevi'ni, 1887'de Fransa Astronomi Derneği'ni kurdu ve derneğin aylık dergisini yönetti. Verdiği konferanslar ve çok sayıda eseriyle astronomiyi geniş kitlelere yayılmasını sağladı.

- 17 Reji Dairesi: Türkiye'de Düyun-i Umumiye kurulduktan sonra, 1887 yılında tuz ve tütün tekeli bu idareye verildi. Düyun-i Umumiye ise, bu tekeli "Müşterekü'l-menfaa İnhisar-ı Duhan-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniye" adlı bir şirkete devretti. Uzun adından dolayı kısaca "Reji" denilen bu şirket, yapılan anlaşma gereği, yıllık kazancından 750.000 lirayı Düyun-i Umumiye'ye verecek, koyduğu sermayenin % 8'i oranında kendisine kâr alacak, kazancından geriye kalan miktar Reji ile Düyun-ı Umumiye arasında eşit olarak paylaştırılacaktı. O zamana kadar serbest yapılan tütün ticaretinden devlet yalnız bandrol yöntemiyle vergi alıyordu. Bu yeni uygulamada ise Reji bütün tütün alım satımını eline geçirdiği gibi fiyatları da kendisin belirlemeye başladı. Tabii, tahmin edilebileceği gibi çok ucuza alıp çok pahalıya satılan tütün, karaborsaya düştü ve tütün kaçakçılığı başladı. Bunun üzerine bir yasa tasarısı hazırlatıp uygulanmasını sağlayan Reji, kendi özel kolluk kuvvetlerini de kurdu ve kaçakçıları koğuşurmaya başladı. Meydana gelen önemli çatışmalarda ölenlerin sayısı önemli boyutlara ulaştıncı II. Abdülhamid, Reji'nin kaldırılması için girişimlerde bulunduyorsa da 30 yıl dolmadığı için başarılı olamadı. Reji, imtiyaz haklarını uzatmak için çareler ararken Balkan Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki'nin Edirne'yi geri almak için para aradığını öğrenince hükümete 1,5 milyon lira borç vererek imtiyaz süresini 15 yıl daha uzattı. Reji idaresi ancak Cumhuriyet kurulduktan sonra kaldırılabilirdi. Halit Ziya, Ahmet Haşım ve İzzet Melih Devrim gibi birçok edebiyatçı, yabancı dil bilmeleri sayesinde bu kuruluştaki çeşitli kademelerde çalışmışlardı.

son derece nazik, gayet samimi bulundu. Yavaş yavaş aramızdan resmiyet kalktı, büyük bir uhuvvet teessüs etti. O esnada kendisi Sarıyer'de ikamet ediyordu; bazen cuma günleri oraya gider, geceleri orada kalırdım. Zengin kütüphanesini intihabıma terk etmişti; istediğim kitapları alırdım, okur, iade ederdim. Yazdığım yazılar varsa gösterirdim; beğendiği yerleri takdir eder, beğenmediği noktaları samimiyetle işaret ederdi. Okuduğumuz kitaplar hakkında ekseriya münakaşa ederdik; Halit Ziya kadar canlı, muhaveresi cazip ve latif pek az adam tanıdım. O, kitaplarında yazdığı gibi konuşabilen yegâne edibimizdir. Fikret, galeyan etmedikçe söze karışmaz; karıştığı zamanlarda ise daima aynı telden konuşurdu. Yazan Cenap ile konuşan Cenap arasında ise pek derin bir uçurum vardır. Cahit'in muhaveresi sükûtu ile cevapları ise tebessümleriyle eda edilir. Arkadaşları arasında yalnız Halit Ziya'dır ki yalnız edebiyatta değil, hangi bir bahis olursa olsun üstadane irâd-ı kelim ederek sizi cezb ve teshire muvaffak olur. Onun üslub-ı muhaveresi, tıpkı kitaplarında olduğu gibi, daima bir şerare-i zekâ ve zarafetle pür-hayattır. Eserlerinde pek süslü, pek mu'dil cümleleri bile müşkilatsız olarak muhaverelerinde bezl eder. Türk ricâli arasında muhavere sanatına onun kadar vâkıf ve mâlik olan pek azdır.

O esnada *Servet-i Fünun*'a küçük hikâyeler yazmaya başlamıştı. Bunları ekseriya henüz basılmadan bana okurdu. Edebî inşad hususunda Fikret'in mahareti hakkında çok yazıldı. Ben burada Halit Ziya'nın Fikret ayarında, hatta bazı noktalarda Fikret'e fâik bir okuyucu olduğunu söylemek isterim. Fikret'in tuğyan ve galeyan, tel'in ve tehevvr noktalarında gösterdiği muvaffakiyete karşı Halit Ziya rakik ve hazin parçalarda, lerzan ve giryan satırlarda daha muvaffak olurdu. Öyle ki Halit Ziya ile Fikret inşad hususunda birbirini itmam eder iki büyük kudret idiler. Fikret okurken sizi eserin cereyanına tebean ruhunuzu kuvvetle kavrayıp müfteris ihtirasların şevâhıkına fırlatır atar, fırtınalar ahenklerle gürler fakat mesela sakın ve nâim devrelerde esen rüzgâr dalgacıklarının şuh lerzeleri gibi perran noktaları ifadeden âciz kalır. Halit Ziya ise yalnız gayz ve kin satırlarında değil, ince heyecanların bütün ânât-ı hüzn ü elemünde de aynı muvaffakiyeti irae ederdi.

Bu iki üstadın ikisiyle de pek leziz birçok günler, birçok geceler geçirdim; o zaman ki ruhu ulûhiyete kadar yükselten, insana

insanlığını unutturacak derecede ilahi haz ve galeyan dakikaları bahşeden sanata vakfedilmiş perestişle dopdolu bulunuyordum; böyle bir zamanda böyle iki büyük ruha tesadüfün, onlarla bu kadar samimi olmanın ne büyük bir saadet olduğunu bugün ne derin bir hasretle anlıyorum!

Peyâm, nr. 348-106, 18 T.S. 1335/1919.

Şebâb, nr. 2, 30 Temmuz 1336/1920.

Edebiyat-ı Cedide'ye Doğru

Halit Ziya ile bu dostluğu Edebiyat-ı Cedide'nin teessüs ettiği 1312 [1896] senesine kadar her gün daha çoğalan bir samimiyet ile devam etti. Bu esnada, *On dördüncü Asrın Türk Muharrirleri*¹ ismiyle bir tercüme-i hal ve tenkit külliyyatı tertip ve neşreden İsmail Hakkı Bey² Andelib³ ve Zeki Megamiz⁴ ve bazı arkadaşları Kitapçı Karabet'in⁵ evvelce mektep çocuklarına mahsus olarak neşretmek

- 1 İsmail Hakkı (Eldem), *On dördüncü Asrın Türk Muharrirleri*, I. defter: Ahmed Efendi, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1308 (1891), 83 s., 2 PL; II. defter: Ekrem Bey, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1308 (1891), 88 s., 2PL; III. defter: Cevdet Paşa, Âlem Matbaası, İstanbul, 1308 (1891), 78 s., 1 PL; IV. defter: Şemseddin Sami Bey, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1311 (1893), 92 s., 2 PL. 14X10 10,5X7 neşreden: Vatan kütüphanesi sahibi Ohannes Ferid. Bkz. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, C. III, İstanbul, 1975, s. 1351.
- 2 İsmail Hakkı (Eldem): Âlişanzade İsmail Hakkı Bey diye tanınır. Mimar ve Profesör Sedad Hakkı Eldem'in babasıdır. Fındıklı'da Sümbül Sinan tarikatına ait son şeyhin halazadesi olarak yetişmiş, daha sonra Mülkiye'den mezun olarak hariciye mesleğine geçmiştir. Baudelaire'in *Elem Çiçekleri*'ni çevirdi (1927). Bilindiği kadarıyla, *Elem Çiçekleri*'ni ilk çevirmeye kalkışan Şahabeddin Süleyman'dır. Âlişanzade'den 13 yıl önce, 1914 yılında, ancak üç sayı yayımlanabilen *Safahat-ı Şiir ve Fikir*'de başlanan bu ilk çeviri, derginin kapanması üzerine yarım kalır. Bkz. *Sedad Hakkı Eldem (MSÜ 100. Yıldönümü Armağanı/50 Yıllık Meslek Jübilesi)*, Mimar Sinan Üniversitesi Yay. 1, İstanbul, 1983, s. 3; Hilmi Yavuz, *Okuma Notları*, 2. bs., Boyut Yay., İstanbul, 1997, s. 37-38, 195-196; Nâzım Hikmet Polat, *Şahabeddin Süleyman*; Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s. 157.
- 3 Andelib (Mehmet Esat) (1873-1902): *Hazine-i Fünun ve İrtika* gazetelerinde başarılar yapan ve istibdat karşıtı oluşundan dolayı Malatya'ya sürgün edilen Mehmet Esat, divan şiiri geleneğine bağlı olarak yayımladığı şiirlerinde "Fâik" ve "Andelib" (bûlbûl) takma adlarını kullandı. Eserleri: *Sabah-ı Hayatım* (1890), *Gül Demetleri* (1891), *Bir Demet Çiçek* (1896), *Arapların Hikâyât-ı Şairanesi* (1894).
- 4 Zeki Megamiz (Halep, 1871- İstanbul, 1932). Suriyeli Katolik bir Arap'tır. Halep Askeri Rüşdiyesi'nde okuduktan sonra 20 yaşında İstanbul'a geldi. *Saadet*, *İkdam*, *Sabah* gibi gazeteler yanında *Hazine-i Fünun* vb. süreli yayınlarda yazı ve çevirileri yayımlanmıştır. Ayrıca Mısır'da çıkan *El-Müeyyed* ve *El-Liva* gazetelerinin de muhabirliğini yapar. Şehremaneti (Belediye) Üyeliği, Trabzon Mektupçuluğu (1913), Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Üyeliği'nde bulunmuştur. En ünlü çevirisi Corci Zeydan'dan yaptığı üç ciltlik *Medeniyet-i İslamiye*'dir.
- 5 Karabet Keşişyan (1850, Kayseri - 1910, İstanbul) Ermeni asıllı matbaacı, yayımcı ve kitapçı. 35 yıllık yayıncılık hayatı boyunca 100'den fazla eser neşretmiştir. Resimli Gazete,

üzere imtiyazını aldığı *Mektep* risalesini tevsi ederek edebi ve ilmî bir mecmua neşrine başlamışlardı. Bu mecmua için Halit Ziya'ya da müracaat olunarak dâhil-i ihtisası olan Avrupa edebiyatlarına dair makaleler yazması iltimas olunmuş ve üstadın bu teklifi kabul ederek evvelce İzmir'de büyük bir tarih-i umumi-i edebiyat teşkil etmek üzere hazırlamış olduğu "Sanskrit Edebiyatı" hakkında birkaç makalesi mecmuaca neşrolunmuş ise de bunlar hakkında bir jurnal verilip kendisi Zaptiye Nezareti'ne celp olunarak uzun bir istintaka duçar olduğu için büyük bir yeise kapılarak bir daha eline kalem almamaya karar verdi.

Fakat hakikaten edip olarak doğmuş müştak-i hüsn ü kemal ruhlar için herhangi bir sebeple edebiyata karşı gösterilen bu kabil istighnalar kadar muvakkat ve zâil ne olabilir? Bu cümleden olarak bu esnada bir gün kendisini ziyaretimde, yine pür-humma buldum. Lamartine'in neşredilmesi mukarrer bazı eserlerine ilave edilmek üzere kendisinden büyük şair hakkında bir makale istemişler, o da kabul edip makaleyi hazırlamıştı. Bu makale kısmen bilahare *Mai* ve *Siyah*'ın ilk sahifelerindeki mavi gece tafsilatı arasına ithal edilmiş, en hâr ü mültehib bir galeyan-ı şiirden ibaretti.

Halit Ziya, benim bütün yazılarımı sade şiirden ibaret bularak buna itiraz eder; bu kadar fazla şiirin kârîi yoracağını, gözleri kamaştırıp biktıracağını söyler fakat kalemi eline alınca, aynı kusurdan kendisi de vâreste kalamazdı. Bir gün yine söz arasında "Biz bir şey yazarken, iyice bir gurup yahut parlak bir mehtap tasviri yaparsak kendimizi muvaffak olmuş ve büyük bir şey yapmış addederiz; halbuki mesela Daudet'nin yahut Maupassant'ın eserlerinde böyle tasvirler hiç yok gibidir de yine hayat ve ihtiras kaynar. Demek ki hakiki edebiyat böyle kelime ve cümle oyunları yapmak değil, esere hayat ve ruh koymaktır!" demişti. İşte bu sözlere rağmen Lamartine makalesi sade bir feyezan-ı şiir ü garamdan mürekkebe idi... Vâkıa Lamartine'nin eserlerinden bahsederken mebzul şiir koymak pek nâ-be-mahal bir şey değilse de, makale yine biraz fazlaca şiirle âlûde idi. Bunu kendisi de teslim ederek bu makaleyi neşretmedi.

O zamanlarda onun benim yazılarıma başlıca itirazı, bu fazla şiir kusurlarıyla bir de fazla yenilik idi. Bunu kendi hesabına değil, kariler tarafından dermeyan edilmesi melhuz bir itiraz olarak tekrar ederdi. Yenilik dediği bu şeyler, tarafımdan an-kasdin bir yenilik yapmış olayım diye bi'l-iltizam yapılmış şeyler olmayıp, şikâyet ettiği fazla şiir gibi, bi'-şuurane feyezan eden tecelliyat-ı şahsiyetten ibaret idi. Bunu kendisi de takdir ettiği için bana daima “Anlaşılmayacaksınız Rauf, korkarım anlaşılmayacaksınız...” derdi. Onun için, bir sanatkâr hayatına ait en feci iki ihtimal vardı: Anlaşılmamak bir, sukutun farkında olmayıp tevli-d-i eserde devam etmek iki! Ve yalvardı, “Şayet benim için bu hal tahakkuk ederse bana haber vermelisin!” derdi. Halbuki hayat-ı sanatta, bâhusus bu bedbaht memlekette olduğu gibi, bu gibi mukaddesatın cücelerin hırs ve hasedine maruz ve açık kaldığı böyle adi muhitlerde, bir sanatkâr için gerek kendisi gerek arkadaşları hakkında sâlim fikir peyda ederek bunu açıkça beyan etmek imkânı kalıyor mu? Hakikat, umumun cehalet ve lâkaydisi içinde mütenâkız, makûs iddialar arasında eriyeye eriyeye kayboluyor ve fikr-i azîm bir cidâl ve teşevvüş ile karışarak selamet-i muhakeme mahvoluyor.

Bu esnada ben Bahriye Mektebi'nde tahsilimi ikmal ederek, Mülazım-ı sâni rütbesiyle çıkmış, Mehmet zâdeir-kateyni'nde talim görmek üzere Girit'e, Suda Limanı'na gitmiş, sekiz ay kadar orada kaldıktan sonra mezunen İstanbul'a avdet etmiştim. Burada mezun iken, Almanya'da Kiel Kanalı'nın resm-i küşadında hazır bulunmak için orada toplanacak beynelmilel donanmaya iltihak etmek üzere sevk olunan *Fuad* vapuruyla bahren Almanya'ya hareket etmiş idim⁶. Evvela Girit'te sekiz aylık ikametim esnasında elli altmış cilt müntehap eser okumuş, bilhassa Almanya seferi esnasında gerek geçtiğimiz Hamburg, Portsmouth, Bresit, Mesina gibi Avrupa limanları, gerek

6 Mekteb-i Bahriye'den 1894 yılında mezun olan Mehmet Rauf, Girit'in Suda Limanı'nda bulunan Mehmet Selim firkateyninde sekiz ay staj gördükten sonra İstanbul'a döner. 1895 yılında ise Almanya'nın Kuzey ve Baltık denizlerini birbirine bağlayan Kiel Kanalı'nın açılış töreni için Türkiye'yi temsilen de Mehmet Rauf'un yukarıda sözünü ettiği *Fuad* vapuru gönderilir. Mehmet Rauf, bu seyahat dönüşü Girit'te sekiz ay daha kaldıktan sonra İstanbul'a döner. Mehmet Rauf'un mezuniyeti, stajı ve bu seyahati hakkında ayrıntılı bilgi ve belgeler için bkz. Rahim Tarım, *Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1992.

kanala girerken geçtiğimiz Elbe nehrinin ve Kanal'ın iki sahilindeki mehasin-i tabiiye ve sun'îye ve resm-i küşad merasiminde rast-geldiğim parlak hayatın tesir-i cazibesıyla şedid, iltihab-ı emel ile galeyan etmiştim. Bu okuduğum yüksek eserlerin, gördüğüm nefis hayatın, meftun-ı mahasin bir ruh üzerinde hâsıl edeceği tesirin taht-ı tazyikindeydim. Almanya'dan avdetle yine Girit'te sekiz ay daha geçirdim.⁷

Bu ikinci ikamet esnasında, bu tesirin altında olarak, birçok yazılar yazdım ki bunlardan bugün birkaç küçük hikâye ile yalnız *Garam-ı Şebab* ve *Uzaktan* hikâyelerim kalmıştır. Bugün ayrı iki eser olan bu hikâyeler evvelce bir tek hikâye idi. Bunun böyle iki kısma tefrikini Halit Ziya tensip etmişti. Bunun sebebi ise, münasebet, *Garam-ı Şebab*'daki tarzda başlayıp *Uzaktan* hikâyesinde yazıldığı gibi gayrimeşru bir surette idame ederek öyle bitiyordu. Halit Ziya bazen olduğu gibi yine ahlak-perestliği galip gelerek, bu pâk aşkı böyle mülevves bir netice ile kirletmeyip, masum bir vaka ile bitirmekliğimi tavsiye etmişti ki işte *Garam-ı Şebab*'ın bugünkü neticesi bu tavsiyenin mahsulüdür.⁸

Garam-ı Şebab, üstadın tavsiyesi üzere ikmal edildiği vakit, “Bunu *İkdam*'a götürelim!” dedi ve bir gün eseri hâmilin ikimiz beraberce *İkdam* matbaasına gidip Cevdet Bey'i⁹ gördük. Halit Ziya beni uzun uzun tavsiye ederek eserimin neşri için *İkdam*'ın delâletini rica etti ve “Eser sizindir, ona tasarruf ediniz!” diyerek kendisine teslim ettik.

7 Mehmet Rauf, bu seyahat sırasında günlük tarzında tuttuğu izlenimlerini önce *Mektep* ve *Servet-i Fünun* mecmualarında (*Mektep*, C.IV-V, nr. 58, 24 Teşrin-i evvel 1312/5 Kasım 1896; *Servet-i Fünun*, nr. 326, 29 Haziran 1899) yayımladıktan sonra, *Siyah Inciler* adlı mensur şiir ve hikâyelerinden oluşan kitabına alır.

8 “*Garam-ı Şebab*”, *İkdam*, nr. 749-760, 7-18 Ağustos 1312/19-30 Ağustos 1896; “*Uzaktan*”, *Servet-i Fünun*, nr. 300-303, 28 Teşrin-i sâni-19 Kânun-ı evvel 1312/10-31 Aralık 1896. Yazar, bu hikâyelerinden *Garam-ı Şebab*'ı *Aşıkane* (Hilâl Matbaası, İstanbul, 1325/1909); *Uzaktan* adlı ikincisini ise *İhtizar* (Hilâl Matbaası, İstanbul, 1325/1909) adlı kitaplarına almıştır.

9 Ahmet Cevdet (1862-1935): *İkdam* gazetesi sahibi olduğu için *İkdamcı* Ahmet Cevdet olarak bilinir. Ahmet Cevdet, gazetenin yanında Kitaphane-i *İkdam* adı altında on sekiz kitap da yayımlamıştır. Sâlim ve Lâtîfi Tezkireleri, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nin ilk altı cildi, Şemseddin Sami'nin *Kâmus-i Türkî*'si, Bursalı Mehmed Tahir'in *Türklerin Ulûm ve Fûnûna Hizmetleri*, Kemalpaşazade Divan'ı, Ali Şir Nevai'nin *Muhakemetü'l-Lügateyn*'i, Necip Âsım'ın *Orhun Âbideleri*, *Eski Türk Yazısı ve Büyük Türk Tarihi* bunlar arasındadır.

Üç gün sonra (bir ramazana müsadif idi) Şehzadebaşı'nda Kâzım'ın Kiraathanesi'nde¹⁰ bir gece oturuyordum, Cevdet Bey de oradaydı, uzaktan selamlaştık. Biraz sonra Cevdet Bey kalkarak yanıma geldi ve "Azizim, eserinizi okudum, pek mükemmel... Neşri için görüşmek üzere bana gazeteye gelir misiniz?" dedi. İki gün sonra Cevdet Bey'i ziyaret ettim. Beni görünce gülerek "Eseriniz neşrolunacak... Fakat bir şartla! 'Vav'ları feda edeceksiniz!" dedi. Cevdet Bey'in "vav"lar dediği, bazı cümle başlarında o zamana kadar Türkçede kullanılmayan bir şive ile yazdığım "ve"ler idi. Bilahare *Servet-i Fünun*'da da, uzun müddet mevzubahis olan bu "vav"lardan bana en evvel yine Halit Ziya bahsetmişti. Evvelki makalemde yazdığım veçhile *Düşmüş* hikâyesinde *Hizmet* gazetesine derc edip gönderdiği vakit yazdığı mektupta üstat, "Eser pek müessir, pek güzel... Yalnız korkarım ki 'vav'lar biraz fazlaca..." demişti. Halbuki ben bunları haberim olmadan, bir sevk-i tabii ile yazmakta olduğum için bu ihtarları anlamıyor ve hayret ediyordum. Sonraları, Edebiyat-ı Cedide'nin hararetli muharebelerinde, muhalif mecmualar, bilhassa şifahi muterizler bu vavlardan o kadar çok bahsettiler ki bir gün Cahit hiddetlenerek "Bir hikâye yazacağım ve "ve" ile başlayacağım..." dediği gibi bana verdiği *Hayat-ı Muhayyel* eserinin ilk sahifesine "Ve Rauf'a" diye yazmıştı. Fakat evvela o kadar duçar-ı itiraz olan "vav"çıklar yavaş yavaş lisanda yerleşiyor, tek tük başkalarının yazdıklarında da görünerek itirazlar kuvvetini kaybediyordu. Bir gün Kemalzade Ali Ekrem Bey'le¹¹ konuşurken yine tarafından dermeyan edilmiş itiraza mukabele ile "vav"larımı müdafaa ediyor ve bunların yavaş yavaş kabul edildiğini söylüyordum; o zaman muarızım "Sen o kabul edenlere bakma... Onlar cavalacoz muhar-

10 Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nda Osman Baba Türbesi bitişiğinde 87 numarada bulunan bahçeli, büyük ünlü bir kiraathane. Döneminin yazarçizer takımının uğrak yeri olan bu kiraathanede Cudi Efendi'nin Hayahane-i Osmanî adlı tiyatro kumpanyası da oyunlarını sahnelemişlerdir. Bkz. Salâh Bırsel, *Kahveler Kitabı*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 150-151.

11 Ali Ekrem Bolayır (1867-1937): A. Nadir takma adını kullandı. Bir tür otokritisizm sayılan "Şiirimiz" adlı yazısının *Servet-i Fünun*'da sansürlenerek yayımlanması üzerine arkadaşlarıyla birlikte rakip *Malumat* dergisine geçerek yazısını burada yayımladı. Bu aynı zamanda *Servet-i Fünun* Edebî Topluluğu'nun dağılma sürecine girmesi demektir. "Şiirimiz" başlıklı yazısının yeni harfli basımı için bkz. *Edebiyat-ı Cedîde'ye Dair Ali Ekrem'den Rıza Tevfik'e Bir Mektup*, (Haz. Abdullah Uçman); Kitabevi Yay., İstanbul 1997, s. 71-128.

rirler.” dedi. Vâkıa Fikret mübahaselerinde “vav”ları kabul ediyor idiyse de o güne kadar eserlerinde hiç kullanmamıştı. Bunu hemen Fikret’e nakl ve ihtar ettim, o hafta yazdığı yeni bir şiirinde o da bir “vav” kullanarak bunun şâyân-ı kabul olduğunu ilan etmiş oldu.¹²

Fakat Cevdet Bey’in “vav”lara itiraz ettiği zaman, ben müdafaa için pek yalnız kalacağımdan, onları zaruri feda ettim ve eserim bütün “vav”lardan tıraş edilerek tefrika edildi.¹³

Bu esnada Halit Ziya, birkaç sene evvel başladığı piyanosunda oldukça terakki etmiş, son zamanlarda operalara merak sarmıştı. Hemen her gece Tepebaşı yazlık tiyatrosunda oynayan İtalyan opera kumpanyasına giderdi. *Cavalleria Rusticana*’nın¹⁴ en muvaffakiyetli zamanlarına rastgeldiği için iki akşamda bir bu oyun oynanır idi, Halit Ziya’nın bu oyun hakkında tuhaf bir fıkrası vardı ki üstadın tabiatine dair hoş bir fikir vereceği cihetle burada anlatmak istiyorum: Bir akşam yine Nişantaşı’ndaki evinden çıkıp operaya gitmek için Osmanbey’den tramvaya bindiği vakit, komşularından Şurâ-yı Devlet âzâsından bir Suriyelinin de tramvaya bindiğini ve yanına geldiğini görür. Adam sırtarak nereye gittiğini sorar, Halit Ziya operaya gittiğini söyleyince Suriyeli de kendinden ayrılmamak için beraber geleceğini bildirir; bu felaket haberini alınca Halit Ziya “Eyvah!” eder; çünkü üstadın böyle asabiyetleri, sinirlilikleri vardır. Öyle ki bu gibi hadiselerle sükûnunun, eğlencesinin ihlal edilmesine hiçbir veçhile razı olamaz ve buna mâni olmak için evvelden tedbirler, ihtiyatlar ittihazına ehemmiyet verir; muacciz Suriyelinin bu gece kendisine böyle takılıp tiyatrodan rahat vermeyeceğini, sualleriyle, lakırdılarıyla zevkini berbat edeceğini düşünerek kurtulmak için ne yapsam diye çare arar. Nihayet sorabileceği şeyleri kendine evvelce anlatarak tiyatrodan rahat kalmak için evvela *Cavalleria Rusticana*’nın isminin manasını izah eder, bunun İtalyanca “Dağlı

12 Servet-i Fünun Edebî Topluluğu’nu en çok eleştirenlerden biri de Ahmet Rasim’dir. Ahmet Rasim, onların “ve”leri, o devirde alışılmadık bir tarzda kullanmalarıyla şöyle alay eder: “Sirkeci: Kezâ ‘ve’ bağlacının çok fazla kullanılışından ve kulakları zorla meşgul etmesinden dolayı edebiyatçı zümresinin her gördüklerine ‘selâm’ yerine (ve aleykümüsselâm) demeğe karar verdikleri haber alınmıştır.” *Şehir Mektupları I*, haz. Ahmet Kabaklı, 2. bs., MEB Yay., İstanbul, 1990, s. 142.

13 “Garam-ı Şebab”, *İkdam*, nr. 749-760, 7-18 Ağustos 1312/19-30 Ağustos 1896.

14 İtalyan besteci Pietro Mascagni (1863-1945)’ye büyük ün kazandıran 1890 yılında yazdığı operası. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Muaşakası” demek olup, oyunda İtalya’da köylü ve dağlılar arasında geçen bir vaka tasvir olunduğunu ve tafsilatı uzun uzun izah eder. Suriyeli derin derin dinleyerek anladığını işrab eder.

Tiyatroda tabii yan yana otururlar; oyun başlar, Suriyeli olan sükût ile dinler fakat oyunun en nefis parçası olan Torido ile Santo Çeça’nın düosunda, bütün seyircilerin musikinin verdiği gaşy içinde nefes almaktan içtinab ettikleri en nazik, en mühim bir anda Suriyeli efendi, Halit Ziya’nın kulağına sokularak şu suali irad eder:

– Peg Efendiii... Bunların Gavalieriye hangisi, Rostikana hangisi?¹⁵

Peyâm, nr.355-113, 25 T.S. 1335/1919.

Şebâb, nr. 3, 6 Ağustos 1336/1920.

15 Burada Mehmet Rauf, Suriyeli bir Arap’ın konuşmasını taklide çalışmıştır. Öte yandan Halit Ziya, anılarında böyle bir olaya yer vermez ama birlikte gittikleri bir operada, Mehmet Rauf’un nasıl uyuyup kaldığından şöyle söz eder: “Yine böyle bir seyran dönüşünde Beyoğlu’ndan geçiyorduk. Odéon Tiyatrosu’nun kapısında bir ilan beni cezbetdi. Şehre yeni gelmiş bir İtalyan opera kumpanyası o akşam Verdi’nin bir eserini, İzmir’de birkaç kere görüp bayıldığım ‘Un ballo in maschera’ [Maskeli Balo] ismindeki güzel operasını verecekti. Mehmet Rauf’a sordum: – Operadan haz eder misin? Ber-mutat kıpkırmızı oldu. Ömründe bir defa bir opera görmediğini söylemek, büyük bir ayıbı itiraf etmek gibiydi: – Öyle ise, dedim; bu akşam için biletlerimizi şimdiden alalım. Cihangir, Beyoğlu... İki adamlık yer. Ben kendi hesabıma büyük bir nimete mazhar olmuşcasına sevinmiştim. İçimden: – Ne âlâ! Arasıra gecelerimi iyi geçirmek için ne güzel bir fırsat!.. diyordum. Bu akşam burada yan yana oturduk. Hiç fena olmayan bu kumpanya meşhur İtalyan bestekârının ikinci tarzında en güzel operası olan bu eseri baştan başa takdire şâyân bir muvaffakiyetle icra ediyordu. Hele bir aralık başmuganniye –ki pek iyi bir soprano idi– meşhur Cavatine’i söylerken âdeta mestâne bir gaşy içinde idim, teessürüme onu da teşrik etmek üzere yavaşça döndüm ve hayretle gördüm ki Mehmet Rauf mışıl mışıl uyuyor.” Bkz. *Kırk Yıl*; Özgür Yayınları, İstanbul 2008, s. 565-566. Halit Ziya, Mehmet Rauf’un bu hatasını tamirle, bu eğilimini geliştirdiğini itiraf eder: “... Bir kere benimle beraber dinlediği bir operada uyuduğunu unutmamış ve bunu kendisine asla affetmiyerek kendi kendime ne olursa olsun onu Garp musikisi ile ülfet ettirmeğe azmetmiştim. Mehmet Rauf bir aralık talim gemisiyle Bahr-i Sefit sularını aşuktan sonra Fransa’nın garb ve İngiltere’nin cenub sahilllerinde bir cevelan yapmış, daha sonra Selânik’te bir müddet kalarak nihayet İstanbul’a gelmişti. Tarabya’da karakol gemisinde ikinci süvariye ve gene hemen her tatilden istifade ederek Nişantaşı’nda bana gelirdi. O zaman ben de onu yakalayarak tiyatroya götürür, ya bir operet yahut tercihan bir opera dinletirdim. Mehmet Rauf’un bu ülfet-i musikîyesi bir netice vermekte gecikmedi ve bir gün pek tuhaf bir şekilde görüldü ki o Garp musikisiyle sade bir istinas peyda etmemiş, belki bir musiki müptelası olmuştur.” *Kırk Yıl*; Özgür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 576-577.

Edebiyat-ı Cedide

Tamam bu esnada (1312 [1896] senesi bidayeti) Kitapçı Karabet'in *Mektep* risalesi yeni bir şekil ve kıta, yeni bir heyet-i tahririye ile yeniden intişara başladı. İlk nüshalarda Hâkî, Nâmî (Hâkî Cahit'in, Nâmî ise Cavit'in nam-ı müstearı olduğunu bilahare öğrendim.) gibi külliye meçhul isimlerle makaleler ve hikâyeler ve Cenap Şahabet-tin imzasıyla şiirler vardı. Makaleler o zamana kadar matbuatımızda görülmemiş bir ciddiyet ve vukuf ile Avrupa müessesat-ı edebiye ve fenniyesi ile edebiyatları hakkında olup, şiirler ise o zamana kadar mecmualarda, kitaplarda gördüğümüz alışılgımız renksiz, manasız gazellere hiç benzemiyor, derin manalarla, parlak, canlı bir üslup ile pek cazip bir şahsiyet irae ediyordu.

Halit Ziya'nın nesriyle yaptığı tesiri nazımda bana ancak Cenap yapabilmiştir. O zamana kadar, Hamit'in ve Ekrem'in eserlerinden başka, hiçbir şair beni alakadar edememişti hatta yavan gazeller, hâbîde (en muvafık bir sıfat ile) nazireler beni sinirlendirmekteydi. Esasen o vakte kadar tazallümle hiç ülfetim, şiirle hiç münasebetim olmamıştı. Hâlâ bugün bile okuduğum manzumatı nesir gibi, yalnız mana, yalnız üslubuna bakarak okuduğumu, bahirlerden¹, vezinlerden hiçbir şey anlamadığımı itiraf ederim. Cenap'ın şiirleri vezin ve kafiye sanatlarından, inceliklerinden ziyade derin, şairane fikirleri, zarif, şuh hayalleri, parlak, ruhlu kelimeleriyle beni cezbediyordu.

Halit Ziya da aynı benim gibi bu şiirlere meftun idi. Biz artık perşembe günlerini hasretle bekliyor, *Mektep* nüshalarını zevkle alıyor ve her nüshada Cenap'ın yeni bir nefisesi ile meftuniyetimiz çoğalıyordu. Zevk ve terbiye, his ve emel itibarıyla az çok aynı derecede bulunduğumuz bütün tanıdığımız zevat da bizim gibi meftun olduğu halde, aynı zamanda neşredilmekte olan haftalık "*Hazine-i Fünun*" risalesinde her hafta Cenap'ın şiirlerine karşı itirazlar görülüyordu. Hatta o esnada bir gün Halit Ziya ile beraber otururken Rıza Tevfik Bey gelmiş ve Cenap'ın bir şiirini göstermek

Musavver Malumat dergisinin sahibi
Baba Tahir

için uğradığını söyleyerek yanında getirdiği şiiri okumuş ve bunun iddia olunduğu gibi Fransızcadan çalınma hatta tercüme olsa bile yine büyük bir zekâya, derin istidada delalet ettiğini ilave etmişti.

Hazine-i Fûnun'un itirazları, o esnada intişara başlayan Baba Tahir'in *Musavver Malumat* mecmuasına da sirayet etmiş hatta *Malumat*'ta Ekrem Bey aleyhinde yazılar görülmeye başlamıştı. Bu sıralarda idi ki *Servet-i Fûnun* da harekete geldi, o da edebiyata alakadar göründü ve musahabe-i edebiyelerle, şiirler neşrine

başladı ki bunlar M. T. Fikret imzasıyla idi. Biraz sonra Cenap da uzun bir şiiriyle *Servet-i Fûnun*'da göründü.

Fikret'in musahabe-i edebiyeleri bana iptidaice, şiirleri Cenap'inkilere nazaran sönükçe görünmekle beraber, "bizim taraftan" olduğunu ilk satırda keşf ve takdir ettiğim için onu da sevmeye başlamıştım. Bilhassa Halit Ziya da bu fikrimi takviye ediyordu, o zamana kadar miskin ve âtil bir hayat-ı tereddi içinde sürünen edebiyat âleminde az zaman içinde peyda olan bu şevk ve şıtab hareketi, bütün edebiyat meftunlarına bir galeyan vermiş; bu tecelliyata bütün terakki-perverler gibi Halit Ziya da benim kadar merak ve küşayış gösteriyordu.

Nihayet bir gün *Servet-i Fûnun* için bir tefrikaya başladığını söyledi ve bunun ilk sahifelerini bana okudu ki bu *Mai ve Siyah* romanıydı. Başka bir gün uğradığım vakit, *Servet-i Fûnun*'a gideceğini söyleyerek refakat etmemi teklif etti. Romanın ilk sahifelerini götürüyorduk. O zamana kadar Fikret'i bir kere görmüştüm. Bir gün Galata'da Halit Ziya ile Ekrem ve Fikret beylere rastgelmiş, bu sayede onlara takdim edilmiştim. Halbuki asıl Cenap'ı, bu kadar bedayi tevliid eden bu müstesna mevcudu görüp arz-ı perestiş et-

mek için deli oluyordum. Binaenaleyh *Servet-i Fünun*'a gidip, Fikret kanepede oturan bir genci "Cenap Bey!" diye bize gösterdiği vakit, ben de Halit Ziya'dan daha az müteheyyiç değildim.

Halit Ziya, heyecanla:

– Perestîşkârınızım! diye ellerini uzattı, nazım ve nesrin bu iki genç üstadı birbiriyle musafaha ettiler.

O gün oturduğumuz ve konuştuğumuz kadar, Cenap'ın, şiirleri kadar zarif ve cevval bir mevcut olduğunu anladım. Fikret ne kadar samimi, ne kadar hararetili görünüyorsa Cenap da o kadar şen, o kadar şuh idi.

Yine o günlerdeydi ki *Mektep* risalesinde karilerin fikirlerini istimzaç için bir sütun açılmış, burada "Hangi şairlerin eserlerinden hoşlanıyorsunuz?" diye bir sual sorulmuştu. Son günlerde *Malumat*'ta, *Hazine-i Fünun*'da maskaralık ayyuka çıkıyordu. Her hafta bin türlü âciz, zelil tuhafliklar uyduruyorlardı. Ben; bunların mucip olduğu tehevvrün taht-ı tesirinde hem Cenap'a meftuniyetimi ilan etmek hem de *Mektep* muharrirleriyle tanışmak arzusuyla istimzaca bir cevap yazdım. Bu cevap Cahit'in *Kavgalarım* eserinde aynen mevcuttur². Bu mektup edebiyata vakfedilmiş bir hayatın

- 2 "Gazetenin münderecatı, yübüseti, ağırlığı ile en yakın ve hayırhah arkadaşlarımızın bile muahezesini davet ederek bizi âdeta nevmîd etmeğe başladığı sırada bir gün büyücek bir zarf derununda bir mektup aldık. Bu, dört büyük mavi kâğıda bilmediğimiz bir yazı ile yazılmış idi. İmzaya bakuk: R. V. Bu, tecarib-i kalemiye kabilinden ilk yazılarına "Rauf Vîcdani" imzasını atan Mehmet Rauf tarafından yazılmıştı. "Muhterem Arkadaşlarım" diye başlayan bu mektup bize bir memnuniyet ile beraber büyük bir teselli verdi. İnsanlar arasında tesis-i revabıt için karabet-i fikriyeden kuvvetli bir esas bulunamaz. Çünkü aile irtibatı, efkâr ve hissiyattaki iştirakin yerini tutmuyor. İşte bir dakika evvel bizce meçhul, yabancı olan R.V. bu mektubuyla bize pek yakın bir dost oluyordu. Aramızda esas meslek itibarıyla hiçbir fark yoktu. O da bizim gibi düşünüyor, o da bizim gibi hissediyordu. Bu ise kendisine âğûs-ı uhuvveti açmamıza kâfi idi. Bu uzun mektubu o zamandan beri saklamış olduğum için bazı fıkralarını nakletmek zevkine mağlup olacağım: 'Birçok zaman vardır ki muhterem heyetinize isbat-ı istihkak ettikleri teşekkürat ve tekrimatımı arz ve hissiyatımı beyan emeliyle meşgul idim. Zira, *Mektep*'inizin yeni kisvesiyle neşrolunduğu zamandan beri takibatım gösterdi ki heyet cidden iktidar ve vukuf sahibi gençlerimizden ibarettir. Fakat bizde hemen her şeyde olduğu gibi yeni neşrolunan mecmualar hakkında suistimaller, yani yağın tebrik mektupları o kadar bayağı, o kadar mebzuldür ki hufre-i âmiyete tenezzül ile okunmamağa arazi olamayan tab'im mecbur-i sükût oluyordu; mâhâza ber-devam-ı müteşevvikane ile takip ediyordum.' *Mektep*'te istimzac-ı edebî diye bir kısım açarak karilerimizin bazı şeyler hakkında fikirlerini sormağa başlamıştık. Bu arada "En ziyade kimin şiirinden hoşlanıyorsunuz?" mealinde bir sual de vardı. Buna gelen cevaplar *Hazine-i Fünun*

bütün iltihabı ile nasıl pür-galeyan olduğumu bugün de irae ediyor. Pek mukaddes bulduğum böyle yüksek bir gaye için hasr-ı hayat ile geçen bu muazzaz günlerin saadeti!

Üç dört gün sonra, Sirkeci'de Cenap'a tesadüf ettim, mektubumu aldıklarını, kendisine dair yazdığım satırlar için müteşekkirdiğini söyleyerek, uzun uzun görüşmek üzere *Mektep* idarehanesine gelmekliğimi söyledi. İdarehaneye giderken son yazdığım (*Siyah İnciler*'de ve *Kadın İsterse*'de "Gelirken" ismiyle basılan) bir parçayı hâmil bulunuyordum. İdarehanede yalnız risalenin müdürü Baki Bey'i buldum. Cenap da, Cahit ve Cavit de o gün gelmemişlerdi. Kendilerine verilmek üzere yazımı bıraktım. İki gün sonra neşrolunan nüshada basıldı.³ İkinci ziyaretimde daha bahtiyar oldum, Cahit'i de Cavit'i de orada buldum. İkimiz de aynı sinde, aynı emelde, aynı fikirde olduğumuz için mi, bütün arkadaşlarım içinde en süratli ısındığım, en hararetle seviştiğim

gibi bazı risalelerde köhne köhne mevzuları adı bir üslup ile tekrardan başka bir şey yapmayan birtakım kimseleri kızdırmış, aleyhimize birçok tarizâtı davet etmişti. İşte bize dekadın gürültüsünün mebdî olan bu tarizat Mehmet Rauf'a derin bir hissi-i nefret ve istikrah telkin etmişti. Cenab Şahabeddin'in şiirleri hakkındaki takdirat-ı meftunanesini beyandan sonra bunların davet ettiği tarizata nakl-i kelimeler ederek şunları yazıyordu: 'Edebiyatımızın bir köşesinde birtakım huveynât-ı muzır vardır ki bunlar hiçbir şey bilmediklerinden, zevk-i edebî namına bir zerre-i süfliyyeye bile mâlik olmadıklarından, muktedir olamadıkları şeye itiraz, dem vurabildikleri, ya tanzir ve taklit ettikleri, daha doğrusu edemedikleri şeyi dü-bâlâ etmek için uğraşırlar. Bunlar için her vasıta âlâdır. Zevk ve iktidar-ı edebîde olduğu gibi ahlâk ve âdâb hususunda da dilenci makulesinden olduklarından küfürbaz, şerir, kolayca rezildirler. Bunlar haykırarak, çığırarak beyinleri kadar dar zannettikleri saha-i edebî gulguleleriyle işgal edip şair geçinmek davasındadırlar, bu malum. İşte bütün takdir edilen şairler arasında bunların gölgesi bile yoktu. Bu boş beyincikler için bu ne güzel bir darbe-i şiddettir ki bütün bütün tarumar ve sersem etmiştir. Bu muvaffakiyet beni mest ediyordu. Bütün tegalgulleriyle o kadar galeyana gelmişim ki cinnet-i şebabımla bir şey yapmaktan ürküyordum. Zira edebiyata öyle bir aşkım vardı ki bütün bu *Hazine-i Fünun* karalamacılarına bu kendi aralarında şair yamaklarına son derece bir nefret ile adavet ediyordum. Bu sizin vasitanızla nazil olan darbe onları ne kadar harap ettiyse beni o kadar mesut etti. .. Hele bugün *Hazine-i Fünun*'ün son herbelerini okuduğum zaman bu kadar belahat-ı muannidaneye, bu kadar sengini-i hisse karşı öyle bir tuğyan ettim ki elimde bir vasıta-i neşriyem olsaydı hemen bütün mesuliyetleri alarak bu eslafperestâne bir sille-i tahkir gibi *Türk'ün en büyük şairi Cenab'dır!* diye bir mütalaa-i cevabiye yazarak onları bütün bütün kudurtmak isterdim.'" Hüseyin Cahit (Yalçın), *Kavgalarım*, İstanbul, 1326, s. 9-12.

3 Gelirken, *Mektep*, nr. 45, 25 Temmuz 1312/6 Ağustos 1896.

Cahit'tir. Onu pek pür-hulûs, pek samimi buldum. Bir kardeşten daha samimiyetle geçmiş uzun senelerin dostluğu daha ilk görüştüğümüz o gün tahtim edildi. Ben ne kadar saf ve pak bir hararetle pür-galeyan isem o da aynı fikirler, aynı emeller için aynı tehalûkle pür-ateş idi.

Üçüncü ziyaretimde yalnız Cenap'ı buldum, o gün Rıza Tevfik Bey de oradaydı. Cenap benim o hafta *Mektep*'te basılmış olan hikâyemi okumuş, o satırda tabiri veçhile bir "à nouveau lyrique"⁴ bulmuş olduğunu söyleyerek bunu Rıza Tevfik Bey'e de okudu. Fakat o gün Cahit ve Cavit'in risale müdürü Baki Bey ile geçinemeyerek çekildiklerini öğrendiğim için çalışamayacağımdan dolayı pek müteessir oldum, halbuki Cenap o nüshadan itibaren risale muharrirliğini kendisi deruhte etmiş olduğunu söyleyerek muavenetimi rica ettiği için, reddedemeyerek kabul ettim⁵.

Artık Cenap ile sık sık *Mektep* idarehanesinde buluşuyorduk, ara sıra Fikret de geliyordu, orada cüzi oturarak hep birden *Servet-i Fünun*'a gidiyorduk. Bir gün yine hep birden *Servet-i Fünun*'da otururken, şehrin âfâkını o zamana kadar işitilmemiş bir mehabetli bir infilâk sarstı. Hemen pencerelere koştuk, sokakta evvela bizim gibi beş on kişinin meraklı tevakkuf edip bakındığını gördük. Birkaç dakika sonra, Babiâli'ye doğru at süren bir yaver nazar-ı dikkatimizi celbetti. Süvari jandarmalar geçiyor, bazen süratli bir araba koşuyordu. Bunlar, umur-ı âdiyeden de olabilirdi. Fakat yarım saat sonra, içine bir polisin refakatiyle maktuller doldurulmuş bir fayton geçince, işin mahiyet-i feciasını anladığımız gibi biraz sonra Ahmet

4 Yeni bir lirizm.

5 Halbuki Hüseyin Cahit, hatıralarında bu konuda farklı olarak şunları söylemektedir: "Rauf, *Mektep* risalesinin neşriyatını teşci etmekle kalmadı. O da, bazı şeyler yazmağa başladı. Fakat bu neşriyat uzun bir müddet devam edemedi. Karabet ile aramızda vasıta olan Baki Bey yüzünden bir mesele çıktı. Baki Bey dindarlığın bütün dar manasile mutaassıp, sofu bir adamdı. Bu devir için bir müstehase addedilebilirdi. Cenap'ın sinirlerine dokunmuştu. Bir gün Rauf bana geldi: – Cenap fena halde kızmış, dedi. Baki Bey işin başında bulundukça yazı yazmayacağını söylüyor. Cenap feda edilemezdi. Baki Bey'e ultimatom verdik, dediğimizi yaptıramadığımız için mecmuayı hep bıraktık, çekildik. Ertesi hafta *Mektep* Cenap Şahabettin'in idaresi altında muntazaman intişar etti! Cenap'ın kabiliyet ve iktidarına o kadar hayran ve meftun idik ki kızmadık. Bundan şu faydamız oldu ki ilk hevesle o kadar sevdiğimiz risalemizi kendi elimizle gömmek felaketini görmedik. Hiç olmazsa bizim elimizde iken top atmadı." *Edebî Hatıralar*, İstanbul, 1935, s. 65.

İhsan Bey gelerek tafsilat verince ne olduğunu da öğrenmiştik. Bu, Ermenilerin “Banka Vakası” idi⁶.

Cenap ile beraber çıktık, nereye gideceğimizi birbirimizden sorduk; o zaman anladık ki bilmeksizin birbirimize komşuymuşuz. Beraberce, bir arabaya binerek evlerimize gittik; bu vesile ile birbirimize pek yakın olduğumuzu öğrenince vaka zâil olup da şehrin sükûnu iade edildiği zaman, artık sabah akşam beraber gidip beraber gelmeye başladık. Her sabah ona uğrardım, o yazdığı yeni bir şiirini okurdu, ben yazdığım yazıları gösterirdim; evden çıkarak en yakın araba mevkiğine kadar yürürdük; oradan bir arabaya atlar, doğru *Servet-i Fünun*’a gelirdik. Akşamları yine beraber avdet ederdik. Akşama kadar *Servet-i Fünun*’da galeyanlı mübahaseler, hararetili

- 6 Osmanlı Bankası, 26 Ağustos 1896 tarihinde üçü yurt dışından gelme, 20’yi aşkın Daşnak Cemiyeti üyesi bir grup Ermeni tarafından sabahın erken saatlerinde basılır ve 120 kişi rehin alınır. Ermeni cemaatinin vergi borçlarının ve siyasi suçlu Ermenilerin affı ile kendilerinin de tutuklanmayacakları konusunda güvence isteyen bu grup, isteklerinin yerine getirilmemesi hâlinde bankayı havaya uçuracaklarını söylerler. Yanlarında bol miktarda ateşli silah ve bomba ile gelen işgalcilerin polisle girmiş oldukları çatışma sonucunda üçü ölü, on yedisi canlı olarak ele geçirilirken banka personelinde de ölen ve çok sayıda yaralananlar olmuştur. Aslında, Ermeni teröristlerin amacı, Anadolu’daki olaylara Avrupa’nın dikkatini çekmek üzere İstanbul’da birden fazla yere saldırılar düzenlemektir. Birinci kol Babiâli’ye bomba atacak, ikinci kol Samatya (Bugünkü Kocamustafapaşa) semtini ayaklandırarak ele geçirecek, üçüncü kol Osmanlı Bankası’nı işgal edecek, dördüncü kol, bir diğer yabancı bankayı, Crédit Lyonnais’i basacak, beşinci kol ise Galata ve Voyvoda karakollarını bombalayacaktır. Abdülhamid’in tahta çıkış yıldönümünde gerçekleştirilmesi düşünülen bu eylemler, 25 Ağustos’ta alınan bir ihbarla, emniyet kuvvetlerinin Samatya’da bomba yapılan okula yaptıkları baskın ve okulda çok sayıda silah ve bomba ele geçmesi, komitacıların eylem tarihini öne almalarına neden olur. Banka müdür muavini Fransız Avboyneau, teröristlerle Yıldız Sarayı arasında arabuluculuk yaptı. Abdülhamid, pazarlık sonucunda teröristlerin siyasi isteklerini geri çevirdi ama çıkardığı bir fermanla teröristlerin Marsilya’ya giden bir İngiliz gemisiyle Fransa’ya gitmelerine izin verdi. Ermenilerin bu baskınının duyulması üzerine İstanbul karışır. Bazı komitacıların evlerden halkın üzerine bomba atması, halkın da karşılık vermesi üzerine olaylar büyür. Abdülhamid, Saray’ı korumakla görevli 30 taburdan hiçbirini olaylara müdahale için kullanmaz, Edirne’den asker getirtir. Olay, uluslararası bir boyut kazanmadan bastırılır ancak yine de Osmanlı Devleti’nin uluslararası planda saygınlığını zedelemiştir. O devirde, Abdülhamid’in tek dostu olduğuna inandığı Alman İmparatoru bile olaylarla ilgili telgrafının bir kenarına “Sultanı tahttan indirmeli.” diye yazmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Esat Uraz, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, 2. bs., İstanbul, 1976, s. 509-511; Kâmurân Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1983, s. 163-166; Nejat Göyünç, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul, 1983, s. 97-98; Sadi Koçaş, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardan Beri Türk-Ermeni İlişkileri*, 3. bs., Ankara, 1970, s. 160; Halil Metin, *Türkiye’nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, İstanbul, 1992, s. 115-116.

münakaşalarla kanımız kızışır, eve avdet edince bu ateşle tekrar kalemi kapar, o hafta için neşrolunacak yazıları hazırlardık...

Evet, akşama kadar *Servet-i Fünun*'da, yalnız münakaşa ve mübahase hükümrân olurdu. Orası, o zaman şehrin en münevver erkânına bir mecma idi. Fikret her gün sabahtan akşama kadar hazır bulunur, bütün ziyaretçileri sahib-i hane gibi i'zaz ederdi. Cenap ile ben de hemen her gün oraya giderdik. Biz böylece oranın daimi simaları idik. Halit Ziya, memuriyetini bırakmadığı için nadiren gelirdi.

Ali Ekrem Bolayır oğlu Cezmi ile

A. Nadir imzasıyla hikâyeler ve şiirler getiren Ali Ekrem, şiirleri, makaleleri H. Nâzım nam-ı müstearıyla derc edilen Reşit, Ahmet Hikmet, Sami (Süleyman Nesip), Siret, İsmail Safa, Şeyhülislamzade Muhtar Beyler, sonraları Cahit, Cavit, Ahmet Şuayp, Fâik Âli, Celal Sahir sık sık uğradıkları gibi, edebiyatla uzaktan alakadar olanlar yahut muharrirlerin dostları da geldiklerinden sandalyeler, koltuklar bazen cümlemizi istiap edemeyerek birçoklarımız ayakta kalırdık. Ara sıra Üstat Ekrem de teşrif eder, edebiyat âlemine dair haberler alır, münakaşalar dinlerdi.

Pek az evvel birbirimizi tanımazken bugün aynı maksat, aynı emel için girdiğimiz bu mücadele içinde birbirimize son derece hararetle kaynamış, nihayetsiz bir samimiyetle meşbu idik. Hiçbirimiz yalnız kendini düşünmüyor, hepimiz kendimiz kadar arkadaşlarımızı müdafaa için sarf-ı hayat ediyorduk. Zaman o kadar nazik, bazen edebiyattan çıkarak din ve siyaset sahalarına sevk edilen itirazlar, iftiralar o kadar muzır, o kadar vahim idi ki bu samimiyet olmasaydı hiçbirimizi İstanbul'da bırakmazlar; kalemlerimizi kırarak hepimizi de Fizan çöllerine yollarlardı.

Recaizade Mahmut Ekrem oğulları Nijad ve Ercüment ile

Ekrem Bey ve Servet-i Fünun

1312 [1896] senesi yazında, o esnada neşrolunmuş olan Ekrem Bey'in *Şemsâ'sı*¹ ile bir itiraza cevaben yazdığı "Kafiye sem' içindir!" sözü matbuat âleminde büyük bir hareketi mucip olmuş, Naci taraftarânı üstada mütecavizane hücum etmekte bulunmuşlardı². O sıralarda Hüseyin Cahit ve Mehmet Cavit'le bazı arkadaşları tarafından yeni bir programla neşre başlayan *Hazine-i Fünun* risalesinde Cenap Şahabettin'in yeni şiirleri³ de muhalifleri pek çok tahrik ettiğinden *Hazine-i Fünun* gibi evrak-ı mevkutede her gün her bahane ile yeni eserlere ve bilhassa Ekrem Bey'e karşı türlü tehzilata cesaret olunuyordu, işte bu cereyanlara karşı bir siper olmak için Tevfik Fikret bu esnada Ekrem Bey'in delalet ve tavsiyesiyle *Servet-i Fünun* gazetesinin kısm-ı edebisini deruhte etti⁴.

Servet-i Fünun o vakte kadar yazdığı eski yoldaki şiirleriyle umu-
mun takdirini celbetmiş, Fikret tarafından yazılan musahabeler ve bâdi-i emirde oldukça yenice şiirlerle neşrolunmaya başladı. Bir gün de Cenap Şahabettin "İnkisar-ı Bâziçe"⁵ unvanlı şiiriyle *Servet-i Fünun*'da görüldü. Bir diğer gün Halit Ziya *Mai ve Siyah*⁶ romaniyle

1 *Şemsâ*, Âlem Matbaası, İstanbul, 1313; eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Parlatur, *Recai-Zade Mahmut Ekrem*; A. Ü., D.T.C.F. Yay, Ankara, 1983, s. 212-213; eserin yeni harfli metni için bkz. İsmail Parlatur-Nurullah Çetin-Hakan Sazyek, *Recai-Zade M. Ekrem Bütün Eserleri*, C. III, MEB Yay. İstanbul, 1997, s. 173-204.

2 Recaizade'nin Muallim Naci önderliğindeki eski edebiyat taraftarlarıyla giriştiği tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Parlatur, *Recai-Zade Mahmut Ekrem*; A. Ü., D.T.C.F. Yay, Ankara, 1983, s. 265-268.

3 Cenab Şahabeddin'in bu gazetedeki şiirlerinin yeni harfli yayımı için bkz. Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Necat Birinci-Abdullah Uçman, *Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*, İ.Ü., Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1984.

4 Tevfik Fikret, *Servet-i Fünun*'un 256. sayısından itibaren derginin başına geçer: 25 Kânun-ı sâni 1311/7 Şubat 1896.

5 "İnkisar-ı Bâziçe", *Servet-i Fünun*; nr: 266, 4 Nisan 1312/16 Nisan 1896.

6 "Mai ve Siyah", *Servet-i Fünun*; nr: 273-317; 23 Mayıs 1312/4 Haziran 1896-27 Mart 1313/8 Nisan 1897. *Mai ve Siyah*, Âlem Matbaası, İstanbul, 1313/1897. Bkz. Ömer Faruk Huyugüzel-Zeynep Kerman, "Halit Ziya Uşaklıgil Bibliyografyası", *Türk Dili*, sayı: 529, Ocak 1996, s. 164-247.

geldi, dâhil oldu. Halit Ziya, yazdığı birkaç satırda, Fikret ve Cenap'ı Üstat Ekrem'in cenah-ı neyyir-i dehası altında parlayan iki necm-i pertev-bâr olmak üzere tasvir ediyordu.

Kendimi hâlâ o zamanki *Servet-i Fünun*'un küçük odasında, oraya her gün muntazaman devam eden Fikret Rıza Bey'in huzur-ı muhalasatında görüyorum. Muhalefetin en hararetli devresiydi; muhalifin kopardıkları manasız yaygaralara rağmen, her gün bir başka muvaffakiyetle tetevvüç eden yeni edebiyata hücum için kuduruyorlardı. *Servet-i Fünun* ise, havza-i irfanını her birisi bir başka hamle-i teceddüt ile gelen yeni imzalarla tezyin ediyordu: Siret, Suat, Süleyman Nesip, Hüseyin Cahit, Süleyman Nazif, Fâik Âli, ilh.

Mesut günler! Birbirimize ne kadar hulus ve samimiyetle merbut idik; açılan mücadelelerde muzafferiyetten emin, etraftan yağın iftiralara, teşniata lakayt, ne hararet ve ciddiyetle saatlerce münakaşat-ı edebiyeye daldardık. Ara sıra, pek nadiren, Fikret'e şüphe gelirdi. Fakat, doğru ve iyi yolda olduğumuzu bizi lütuf ve muaveneti ve teşviki ile teşci eden Ekrem Beyefendi temin etmiyor muydu?

Filhakika üstat, sık sık bu celseleri teşrifiyle ihya ederdi. Gazetelerde basılanlardan başka ağızda deveran eden rivayetlerden bizim vasıtamızla haberdar olur, güler, teşvik ve taltif eder; gazetede tefrika edilen *Araba Sevdası*⁷ romanına ait bahisler yürütülür, ara sıra yazdığı yeni şiirleri lütfederdi.

O kış bir gece Ekrem Beyefendi *Servet-i Fünun* heyet-i edebiyesini Firuzağa'daki evinde tertip ettiği bir müsamere-i musikiye davet etmişti. Fakat hükümet tarafından bu kadar su-i zan altında bulundurulmuş bir heyetin Ekrem Bey gibi bir zatın hanesinde bir gece içtimasının o devir için ne kadar mühlik meselelere meydan açacağı malum olduğundan med'uvînin ayrı ayrı, hava karardıktan sonra toplanması mukarrer idi. Ben Halit Ziya ile birlikteydim, haneye dâhil olduğumuz vakit, bizi Nijad, şuh ve şen bir kabul ile karşıladı ve doğru babasının kitap odasına sevk etti. Bu oda her ne kadar küçükçe ise de dört duvarı da tavana kadar serâpâ kitapla mâlâmâl idi. Üstat burada bizden evvel gelmiş olan Fikret ile davetlilere intizar ediyordu.

7 Eserin yeni harfli baskısı için bkz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin-Hakan Sazyek; Recai-Zade M. Ekrem Butun Eserleri, C. III, MEB Yay. İstanbul 1997, s. 205-445.

Halit Ziya odaya dâhil olunca, oturmadan dört duvardaki kitap raflarına merak ile bir nazar atarak kendisine mahsus bir latife-perverlikle üstada:

– Müsaade buyurup bizi buracıkta bir sofraya birkaç gün bırakmalısınız! Ben mütecessis bir fare gibi, bütün raflarda serbest serbest geşt ü gûzar etmeliyim... demişti. O gece, piyanist Deulet Efendi⁸ de med'uv idi. Fakat o kadar beklendiği halde gelmediğini görünce sofraya oturmaya mecburiyet görülmüştü. Sofrada Nijad meclisin şâd ve hürrem bir bûlbülü gibi öttü durdu. Yemekten kalktığımız vakit Devlet Efendi de geldi, gece geç vakte kadar piyano ahenkleriyle mest ve mahzuz olduk.

Ekrem Bey böylece, aramızda tertip edilen bütün müsamerelere, içtimalara lutf-ı huzuruyla bizi mesut eder; kendisine mahsus bir nezahat ile mübahaselere, münakaşalara iştirak ederdi.

Ekrem Bey'in hayatı şüphesiz Nijad'dan ibaretti. Daha doğduğu zamanından beri bu babada evladına karşı derin, fevkalade bir perestiş vardı. Nijad ise bu perestişe hakkıyla layık bir nadide-i vücud idi. Parlak bir zekâ, büyük bir şetaret-i fikriye, nihayetsiz bir istidat ile mütehallik olan Nijad, babasının terbiye ve tahsiline gösterdiği itina ile her gün herkesi kendine hayran eden havarık-ı kemal irae ediyordu. Onun bi'l-bedahe söylenmiş o kadar parlak, o kadar latif nükteleri vardır ki ayrı ayrı birer dürre-i zarafettir.

Şimdi küçükten beri Ekrem Bey'in tab-ı refikine hafî bir istila ile her hareketi, her ânı bir başka itina ile takip edilen bu kadar muazzez bir evladın bir gün ümitsiz bir surette malûl olduğu tahakkuk edince babasında ne büyük bir hezimet-i ruhiye hâsıl olacağını tasavvur etmeli. O esnada Nijad'ı Mekteb-i Sultani'ye vermişlerdi. Onun hasta olduğuna dair rivayetler deveran ediyor, bazıları sara'ya tutulduğunu söylüyordu.

Nihayet bir gün Fikret, Nijad'ın çok hasta olduğu için istifsara gitmekliğimizi teklif etti. Uşak, beyefendinin evde olduğunu fakat Nijad Bey orada olduğundan istersek geldiğimizi haber vereceğini söyledi. İçeri girdik, biraz sonra Nijad geldi. Fakat o esnada

8 Deulet Efendi (?-1920): Piyaniist, muallim. "Piyasa piyanisti ve piyano öğretmeni. Şu şarkılar onundur: 'Bu şeb mahrum-i hâb oldum, bana âh-i melâl etme' ve Nihavend aksak 'Hayli dem oldu perestîş etdiğim pinhândır.'" Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, C. I, MEB Basımevi, İstanbul, 1969, s. 161.

bizi sarsan feci sadmeyi hiç unutamayacağım. O parlak, o şâîr, o bûlbûl Nijad; o şuh ve şen çocuk bir enkaz haline gelmişti. Zarîf dudakları kabarmış, şişmiş, gözleri sönmüş, çehresini bir nikab-ı belahet istila etmişti. Başka vakitler koşarak, sekerek gelirken bugün batı bir yürüyüşle geldi karşımıza oturdu; omuzları çıkmış, başı çökmüştü.

Fikret'le ben, mebhut, perişan, ne söyleyeceğimizi şaşırdık. Bir iki söz söylendi, o şimdi Mekteb-i Sultani'de kendisini muallimlerin dövdüğünü söylüyordu. Fakat âh yarabbim, davet gecesine neşe ve şetaretle şuh ve cevval öten Nijad ile bu Nijad arasında nasıl bir fark-ı feci vardı ve bu fark, tabii bütün ânâtı temyiz edebilecek kadar sarf-ı dikkat eden baba için ne elem, ne müthiş bir elemdi!

Bu baba için elem o kadarla kalmadı.

Bir gün Nijad'ın öldüğü işitildi. Bunun babası için ne katil bir darbe olduğunu hepimiz pek iyi biliyorduk. Defninden iki gün sonra, hususi olarak üstadı taziye ve tesliye için Fikret ve Cahit'le beraber gitmek istedik.

Beyoğlu'nda Peyklik⁹ önünde kendisine rastgeldik, Ekrem Bey aylardan beri kendisini helak eden felaketin bu son kahırla erimiş bitmiş, harap olmuştu. Bizi görünce kendisine gittiğimizi anladı ve oracıkta, ayakta durarak, bize uzun uzun yarasından, eleminden şikâyet etti. Bir taraftan kesik, mühtez bir sesle söylüyor, bir taraftan mendiliyle gözlerinden akan yaşları siliyordu. İki söz arasında "Ben şimdi ne yapacağım, onsuz nasıl yaşayacağım! Siz hepiniz, onun benim için ne olduğunu pekâlâ bilirsiniz... Benim için o bir evlat değildi, bir baba, bir ana, bir kardeş, her şey o idi... Şimdi ben nasıl yaşayacağım?" diye sızladı.¹⁰

Son günlerine kadar bu elem Ekrem Bey'i bırakmadı. Ve bî-nasib hayatını üstadın kendini men edemediğinden bilâ-ihtiyar teslim olduğu acı tahatturlarla kemirerek, didikleterek onu insanların bedbahtı yaptı.

9 P, y, kef, lam, kef ile yazılan bu kelime büyük ihtimalle 'Peyklik' olmalıdır. Her ne kadar Peyklik teşkilatı 1828 yılında lağvedilmişse de halk arasında Galatasaray'daki postahane için bu ifadenin kullanılmış olabileceğini düşünüyoruz.

10 Recaizade oğlu için kaleme aldığı şiirlerini *Nijad Ekrem* adlı iki ciltlik eserinde toplar: *Selanik Matbaası*, İstanbul, 1911; eser hakkında bilgi için bkz. İsmail Parlatur, *Recai-Zade Mahmut Ekrem*; A. Ü., D.T.C.F. Yay, Ankara, 1983.

Ekrem Bey'in üdeba-yı cedidenin muhyi-i ruhu olduğunu söyleyenler çoktur. Hakikat şudur ki o üdeba-yı ceditte içinde yalnız Fikret ile Siret'in perestidesi idi, Fikret ona âdeta perestiş ederdi. Her pazar, o vakit Büyükada'da ikamet eden üstadı görmeye giderdi. Ve gazetede Fikret bu perestışı herkese telkin için elinden geleni yapardı.

Halit Ziya, Ekrem Bey'e şahsiyet-i edebiyesinin teşekkülünde çok bir şey borçlu değildir. İzmir'de ilk eserlerini yazdığı vakit üslubunun, fikirlerinin revnak ve şaşaasına tahammül edemeyenlerin şiddetle hücumuna maruz kalmıştı; o esnada Ekrem Bey'den aldığı bir takdirname ile kesb-i şevk ve gayret etmişti.

Cenap ise Ekrem Bey'e gösterilen bu fart-ı taabbüdü hiç anlamıyor, hatır için gibi mümaşat gösteriyordu. Hüseyin Cahit, Ekrem Bey'e karşı âdeta lakayt idi. Ben *Talim-i Edebiyat* ile *Zemzeme* ve *Tefekkür*'ün¹¹ mütalaasından çok müstefid olmuşsam da, nazımla alakam olmadığı gibi Ekrem Bey'in nesri beni çok işgal edememişti.

Bunun için Ekrem Bey'in Edebiyat-ı Cedide'ye hizmeti, muharirlerden ziyade, kariler üzerinde görüldü denilse daha doğru olur; tedrisat-ı ciddiyesiyle talebelerinin latif ve nezih eserleriyle karilerin seviye-i zevkini terfi ve i'lâ ederek onlara ciddi ve hakiki edebiyatın ne olduğunu talim ve telkin etti ki bu da pek büyük bir hizmettir ve hiçbir edibimiz bunda Ekrem Bey kadar muvaffak olamamıştır.

Peyâm-ı Edebî, nr. 12, 23 K.S. 1329/5 Şubat 1914.

11 *Talim-i Edebiyat*, İstanbul, 1879 (taş basması); Mihran Matbaası, İstanbul, 1299; *Zemzeme I*: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1299; *II*.: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1300; Matbaa-i Tozliyan, İstanbul, 1301; *Tefekkür*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1326; *Zemzemeler ve Tefekkür'deki şiirler için bkz.* İsmail Parlatır-Nurullah Çetin-Hakan Sazyek, *Recaî-Zade M. Ekrem Bütün Eserleri*, C. II, MEB Yay. İstanbul, 1997; ayrıca Kâzım Yetiş'in *Tâlim-i Edebîyât'ın Rhétorique ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler* adlı iki cilt doktora tezi (İstanbul, 1981) vardır.

İlk Temaslar

O hayata nasıl saf ve masum bir cûş u hurûş ile atılmışım. En âteşin bir ihtiyac-ı ruh ile hayatımı vakfettiğim edebiyat, nihayet memleketin en güzide ezhar-ı irfanının içtimasıyla hakiki bir feyze nâil oluyordu ki bu senelerden beri benim en muazzez bir emelimdi.

Halit Ziya, eserleri beni mültehip bir meftuniyet ile teshir etmiş bir üstat idi. Ziya Bey'in *Mektep* risalesinde intişar eden ilk şiirleri bende aynı vecd-i ruhu hâsıl etmişti. Fikret için henüz o kadar derin tahassüsüm yok ise de onun da pek harikulade bir adam olduğunu herkes temin ediyordu.

İşte, şimdi bu üç üstat, tevhid-i mesai ederek her hafta neşr-i bedayi eyliyorlardı. Bu ne ilahi fırsat ve saadetti.

O günlerde, *Mektep* risalesinde neşrolunan şiirler, makaleler bilhassa sonradan tertip edilen bir istihrac-ı edebi ve *Servet-i Fünun*'un Fikret tarafından deruhte olunarak Ziya Bey'in de oraya iltihakı üzerine şiddetli bir muhalefet teressüm etmeye başlıyor. *Hazine-i Fünun* gibi küçük serseri risalelerde bu muhalefet erkânı itirazlara, tehzillere germi veriyorlardı.

İşte, gerek bu muhalefet gerek efkâr ve temayülâtın ittihadı sayesinde teceddüd-perverler arasında son derece samimî bir irtibat hâsıl oldu. Hele Cahit'le ben, ikimizin aynı sinnin harareti içinde, aynı eserlerin tesiri ile mahmum olduğumuz için, bu melhameye harikulade bir safvet-i ruh ile metin bir merbutiyet ile atıldık.

Onunla daha ilk görüştüğümüz gün bugün biraz gülünç bulduğum bir safderunlukla ölünceye kadar hasr-ı hayat edeceğimiz edebiyat mesleğinde eserlerimiz hakkında birbirimize karşı daima riyasız, daima hakikat-perver olacağımıza yemin etmiştik...¹

1 Gerçekten de Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf'un dostluğu bu yıllara dayanır: "Ufak tefek kusurlarımızı Fikret'ten saklardık. Bizim arada sırada küçük kâğıt oyunlarımızı Fikret'in büyük bir şiddetle ayıplayacağı şüphesizdi. Böyle şeyleri ve hissî yaramazlıklarımızı ancak daha akran arkadaşlar arasında serbestçe itiraf edebildik. Ne kadar olsalar, Fikret ve Halit Ziya bizler için hatırları sayılacak 'âgabeyler', 'büyükler' idiler. Bu hususta en çok Rauf ile anlaşmıştık. (...) Şuayp ile Rauf'un

Bu tabii, son derece mütehakkim bir sanat aşkıyla mümtaz hararetili gençliğe mahsus galeyanlı bir safvetten mütevellit idi. Ve zannederim, en genç biz olduğumuz için en çok bizde tecelli ediyordu çünkü biz de bilahare yaşlanıp hayatta ilerledikçe o masumiyeti kaybettığımız gibi, o vakit bizden yaşlı olanlarda da bu derece safvetin mevcut olmadığını şimdi zan ve tahmin ediyorum.

Bu cümleden olarak, o hayatın tafsilatını tahattur ettikçe bu halin en bâhir alâmâtını Fikret'te buluyorum. Her ne kadar kendisi hiç kimseye karşı rekabet hissiyatı izhar etmiyor ise de bunu bizim aramızda peyda etmeye pek ehemmiyet vermekteydi. Bilhassa, ne vakit Halit Ziya'yı beraberce görsek "Aman Halit Bey, bunlar (yani Cahit'le ben) seni geçecekler... Yine bu hafta ikisinin de nefis birer hikâyesi var..." diye onu endiş-nâk etmeye hasr-ı gayret eder ve zavallı Halit Ziya'yı bundan memnun olacağına yemine icbar ederdi.

Fikret'in bu ısrarı bugün o kadar sene sonra, onun ruhunda kararır fırtınalar hakkında beni şüpheye sevk ediyor ve bundan kendisinin de Ziya'yı derin bir endişe ile takip etmekte olduğunu ve onun muvaffakiyetlerini derin bir eza-yı ruh ile gördüğünü istidlal ediyorum.

Ben kendim, o zaman bu hislerden külliye azâde, gençliğe mahsus şevk ü galeyan ile yaşarken etrafımda maatteessüf insani zulmetlerin ra'd ü berkinin hükümran olduğunu sonra keşfettim...

Bilhassa, Fikret'in ilk günlerde bize (Cahit'le bana) hiç ehemmiyet vermediğine şimdi eminim. O evvela bizi gayet kabil-i ihmal

gemisine gece yataşı misafirliğine giderdik. Geminin kaptanı Şevket Bey isminde zarif, bizlerle ruhen ve hissen müşterek bir gençti. Rauf ile aralarında rûte farkına müstenid resmî bir münasebetten ziyade bir dostluk bağı teessüs etmişti. Sabahlara kadar devam eden musahabelerimize Şevket Bey de karışır ve bu musahabe bittabi hürriyete, Abdülhamid devrinin fenalıklarına, istikbalin saadetlerine dair olurdu. Artık çeneler yorulduğu ve ortalık ağarmağa başlayıp da herkes yatağına çekildiği zaman, Rauf ile konuşmalarımız bu yaramazlık işlerine intikal eder ve zavallı Rauf yana yana dertlerini, korkularını, ümitlerini anlatırdı." *Edebî Hatıralar*, İstanbul, 1935, s. 149, 150-151. Hüseyin Cahit'in hatıralarında yer vermediği diğer bir ayrıntı ise şudur: Mehmet Rauf, yazdığı pornografik romanı *Bir Zambak'ın Hikâyesi* (1910)'nin yayımlanmasından sonra ordu ile ilişkisi kesilmiş ve birkaç ay hapis cezasına çarptırılmıştır. İşte bu zor günlerinde kendisine yardım eli eski arkadaşı Hüseyin Cahit'den gelir. Hüseyin Cahit, *Tanin* gazetesinde, Mehmet Nafiz takma ismiyle Mehmet Rauf'a yazma imkânı sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rahim Tarım, *Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 22.

olmak üzere telakki etmişti. Kendi ehemmiyeti hakkında o kadar fevkalade bir fikri vardı ki Ziya'yı² ve Halit Ziya'yı (bilmem ne derecelerde) hem-ayar olarak kabul ve telakkiye nasılsa muvafakat gösteriyordu. Çünkü her hafta Halit Ziya Mai ve Siyah tefrikasıyla ona ehemmiyetini teslim ettirdiği gibi, Ziya Bey de makaleleri ve şiirleriyle cevheri her hafta tahakkuk etmekteydi.

Fakat ben o vakit, *Mektep* risalesinde sahife doldurmak için İngiliz edebiyatına, Fransız hareket-i edebiyesine dair makaleler yazıyor, nadiren küçük hikâyeler koyuyordum³. Hiç şüphem yok ki Fikret bunları okumuyordu.

Zaten, Halit Ziya'yı da en evvel Mai ve Siyah tefrikasıyla tanıdığını katiyen eminim. Fikret kadar az okuyan bir şair bilmem mevcut mudur?⁴ Biz kendisini tanıdığımız vakit, yani *Servet-i Fünun*'un

-
- 2 Safveti Ziya (1873-1929): Musa Safveti Paşa'nın torunu, Orman ve Maadin Müdüriyet-i Umumiyesi Muavini ve Heyet-i Fenniye Reisi Ahmet Ziya Bey'in oğlu ve Küçük Sait Paşa'nın damadıdır. İlk öğrenimini özel hocalardan gördükten sonra 1892 yılında Galatasaray Sultanisi'ni bitirdi. Fransız edebiyatını yakından tanıyan Safveti Ziya, Batı'dan Paul Bourget ve Guy de Maupassant'ın; bizden de Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un etkisinde kalmıştır. *Malumat* mecmuasından sonra *Servet-i Fünun*'a geçen Safveti Ziya, hikâyelerini ve kendisine ün kazandıran *Salon Köşelerinde* (1912) adlı romanını *Servet-i Fünun*'da tefrika suretiyle yayımlar. Önemli bir diğer eseri de *Hanım Mektupları* (Muhtar Halit Külliyyatı, İstanbul, 1329/1913)'dır. Bir aralık, *Anadolu Şimendiferleri Mecmuası* yayın müdürlüğü yapan Safveti Ziya, 1911 yılında da Ziya adlı bir gazete çıkararak, burada siyasi yazılar yazar. Daha sonra Avrupa'ya giden ve 1922 yılında yurda dönen Safveti Ziya, bir süre Atatürk'ün protokol müdürlüğünü yapar. 25 Temmuz 1929 tarihinde vefat eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Tekşan, "Servet-i Fünun Romancılarından Safveti Ziya (1873-1929)", *Akademik Açı*, 1996/2, Samsun, s. 149-153.
 - 3 Karantina'da doktor olarak görev yapan Cenap Şahabettin'in, o yılki hac kafilesıyla birlikte Hicaz'a gitmesi üzerine, *Mektep* mecmuasının yönetimi tamamen Mehmet Rauf'un üzerine kalmıştır. Bu yüzden, Mehmet Rauf derginin yayımını sürdürebilmek için kendi yazıları dışındaki bazı tercümelerinde "Ali Necdet" takma adını kullanmıştır. Bkz. Rahim Tarım, *Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 48.
 - 4 Tevfik Fikret'in az okuduğuna değinen Mehmet Kaplan da Mehmet Rauf'un bu makalesini ve Halit Ziya'yı *Kırk Yıl*, Özgür Yayınları, İstanbul 2008, s. 903) kaynak göstererek şunları söyler: "Arkadaşları Tevfik Fikret'in fazla okumadığını söylemişlerdir. Bu bir dereceye kadar doğrudur. Fikret, *Rûbab-ı Şikeste*'deki şiirlerinde kullandığı fikir ve konulardan bazılarını okuduğu kitaplardan almıştır. Fakat onun en kuvvetli duyguları, fikirleri ve inançları kendi hayat tecrübesinden, yeni bir deyimle şahsî 'yaşantı'sından gelir. Kendi ızdırabı, oğlu, karısı, hemşiresi, arkadaşları ve çevresi ona gerçek duyguları verir." *Tevfik Fikret*, 2. bs., Dergâh Yay., İstanbul, 1987, s. 134.

ilk günlerinde, o Fransız şairlerinden yalnız François Coppée'yi⁵ biraz tanımaktaydı.

Onun musavver bir temsili, Alfred de Musset'nin⁶ keza musavver bir temsili (bunları da mutlak resimleri için almıştı) bir *Madame Bovary* birkaç me'nus risale ve mecmua, işte kütüphanesindeki Fransızca eserleri bundan ibaretti.

Madame Bovary'yi ahlaka mugayeretine binaen okuyamayıp yarıda bıraktığını söyler dururdu. Halbuki bunu belki hararetili bir teveccüh üzerine almış ve birkaç sahife okumaya çalışmış ise de edebi eserler mütalaasına alışmış olmadığı için sıkılıp terk ettiğine eminim. Coppée'yi ise yalnız bol bol sahifelerini karıştırıp resimlerine hayran olarak ve şiirlerine göz gezdirmekten ibaret bir dikkate mazhar bıraktığına eminim.

İşte Fikret, *Servet-i Fünun*'un ilk devresinde Garp edebiyatı hakkında böyle iptidai bir vukuf ile mücehhezdi. Sonra peyda ettiği vukuf ise bizim makalelerimiz, bizim muhazaralarımızla hâsıl oldu demektir.

Şunu itiraf etmek lazımdır ki makaleleri derin bir dikkatle tashih eder⁷ ve bu sayede onların ruhuna kadar hulûl eylerdi. Her ne

5 François Coppée (1842-1908): Fransız parnas şairi ve yazar. Asıl ününü tiyatro yazarı olarak yaptı. *Yoldan Geçen Adam* (1869), *Cremonalı Çalgı Yapımcısı* (1876), *Severo Torelli* (1883), *Jakobitler* (1885). Şiir derlemelerinde Paris'in yoksul yaşamını betimlemeye çalıştı: *Modern Şiirler* (1869), *Kendi Hâlinde İnsanlar* (1874), *Kırmızı Defter* (1874), *İçten Sözler* (1878). Tevfik Fikret'in etkisinde kaldığı Coppée, çağının ikinci sınıf şairleri arasında yer almaktadır.

6 Alfred Louis Charles de Musset (1810-1857): Romantik Fransız şair ve yazarı.

7 Tevfik Fikret'in arkadaşlarının yazılarıyla yakından ilgilenmesine Abdülhak Şinasi Hisar da bir yazısında değinir: "Servet-i Fünun'a girince, Fikret de, mecmua arkadaşlarının yazılarıyla pek meşgul olur, tefrika edilen Eylül'ü dikkatle okur ve uzun uzun tashih edermiş." Abdülhak Şinasi Hisar, "Mehmed Rauf", *Türk Yurdu*, nr. 262, Kasım 1956, s. 369. Ancak, Hüseyin Cahit (Yalçın), Tevfik Fikret'in bu ilgisinin o kadar da abartılı olmadığını, sadece dizgideki hatalarla sınırlı olduğunu düşünür: "Ahlâk nâmına yapılan ufak tefek tashihler istisna edilirse *Servet-i Fünun*'a gelen eserler üzerinde Fikret'in hiçbir tasarruf ve müdahalesi yoktu. Onun merakı imlâyâ idi. İmlâda ıtturat arardı ve bütün müsveddeleri, imlâlar muttarit olacak surette kurşun kalemile düzeltirdi. Fakat bütün bu emekler yarım bir semere verirdi. Çünkü müretteplerin de kendilerine göre bir imlâları vardı. Müsvedde ne suretle yazılmış olursa olsun, onlar gene bildikleri imlâyâ riayet ederlerdi. Fikret yorulmak bilmez bir gayretle müretteplerin itiyatlarına karşı harp ilân eylemişti." *Edebi Hatıralar*, İstanbul, 1935, s. 136. Tevfik Fikret'in bu titizliğinin bir sebebi derginin sorumluluğun[un] kendisinde olmasıysa, diğer bir sebebi de Fikret'in *Servet-i Fünun*'dan maaş almasıdır.

kadar, sonra da bundan dolayı o makalelerin bu tashih ve tetkik sayesinde kesb-i mükemmeliyet ettiğini iddia etmeye korkardım da bunun manasız bir tefahürden ibaret olduğunu temin ederim... Misal olarak benim kendisine ilk günlerde verdiğim halde, uzun müddet hazmedemeyerek *Servet-i Fünun*'a dercetmeyip nihayet mütevâli ve mükerrer müracaatlarım üzerine güya bade't-tashih ve'l-islâh neşre razı olduğu *Uzaktan* hikâyesinin⁸ sonradan nasılsa elime geçirip bugün hâlâ hıfzettığım tashihli müsveddelerini gösterebilirim. Bu meşhur tashihler, evvela usul-i tenkide aittir. Fikret, o zamanlar herkesten ziyade Ekrem Bey'in fuzala ve muteber

Dergide yazan arkadaşları, sembolik denebilecek derecede, cüzi bir para alırken Tevfik Fikret'in maaşı, onların yaklaşık 7,5 katıdır. Bu konuda, Hüseyin Cahit (Yalçın) şunları söylemektedir: "Servetifünun'daki yazılarımız için para almazdık. Bu, Tevfik Fikret'i isyana sevk eden bir haksızlıktı. Kendisinin Servetifünun'dan altı yüz kuruş aylığı vardı. Daimî muharrir gayretile her hafta Servetifünun'a makale, hikâye, mensur şiir yetiştiren bizlerin bedava çalışmamızı insaf ile telif edilmez bulan Fikret, Ahmet İhsan Bey nezdinde teşebbüslerde bulunarak kendi emrine haftada seksen kuruş muharrir tahsisatı koparmıştı. Bu parayı Fikret bizlere âdilâne bir prensip dairesinde taksim ederdi." *Edebi Hatıralar*, İstanbul, 1935, s. 119. Tevfik Fikret, daha sonra, yazarlar için ayrılan bu tahsisatı arttırıp arttırmadığını, şimdilik bilmiyoruz ancak, o yıllarda paranın alım gücü hakkında bir fikir sahibi olmak üzere Zafer Toprak'ın bir makalesinden şu satırları aktarmak istiyoruz: "Tarifelerden birkaç örnek verelim: 1861 tarihli tarifede Şirket-i Hayriye'nin en yüksek bilet ücretleri Yenimahalle ve Büyükdere için. Her ikisi de 240 paralık bilet gerekiyor. 240 para 6 kuruş ediyor ve 6 kuruş vasıfsız bir işçinin gündeliğini bile aşıyor. O gün için Sarıyer'de oturup da İstanbul'da çalışmak maddeten imkânsız. Gidiş geliş 12 kuruş ediyor. Sonraları bilet ücretlerinin bir ölçüde düştüğü görülüyor. Nitekim 1914'te en pahalı bilet 170 para. Bilet ücretlerini ekmek fiyatlarıyla karşılaştıralım. 1863 başında Şehremaneti'nin ilan ettiği fiyat pusulasına göre ekmekçi esnafının has francala fiyatı kıyyesi 2 kuruş, adi nân-ı aziz (ekmek) kıyyesi 1 kuruş 20 para. Simitçi ve börekçi esnafının fiyatları daha da ucuz. 1 kıyye has francala 1 kuruş 30 para, 1 kıyye adi nân-ı aziz 1 kuruş 10 para. (...) Görece ücretlerin yüksek olduğu inşaat sektöründe en yüksek ücreti kalfa yani iş başı alıyor. Yövmiyesi 15 kuruş. Silicibaşı 14 kuruş; duvarcı kalfası ve camcı kalfası, nakkaşbaşı 13 kuruş; âlâ dülgەر, silici ustası, silici kalemkârı, nakkaş kalemkârı 12 kuruş; duvarcı ustası, camcı ustası, sıvacı sadekârı, nakkaş kalemkârı 12 kuruş; duvarcı ustası, camcı ustası, sıvacı sadekârı 11 kuruş; ırgatbaşı 10 kuruş, çırak dülgەر, silici çırağı 8 kuruş; çıkar duvarcı, camcı çırağı, hammal ve harççı rençber 7 kuruş." Zafer Toprak, "Tarihsel Nüfusbilim Açısından İstanbul'un Nüfusu ve Toplumsal Topografyası", *Toplum ve Ekonomi*, sayı: 3, Nisan 1992, s. 113-114.

8 "Uzaktan", *Servet-i Fünun*; nr. 300-303; 28 Teşrin-i sâni-19 Kânun-ı evvel 1312/10-31 Aralık 1896. Yazar bu hikâyesini daha sonra *İhtizâr* (Hilâl Matbaası, İstanbul, 1325/1909) adlı kitabına da almıştır.

olduğundan onun bu usul-i tenkîmî⁹ bile takip etmek istiyordu. Ekrem Bey ise! Bilmem ne zihniyetle virgöl kullanmayıp yerine iki nokta koymak gibi bir garabetle me'luf olduğu için Fikret de ilk eserlerimizdeki virgülleri bazen (bilhassa ilk günlerde) iki noktalarla tebdil ediyor yahut okunmayacak surette yazılmış birkaç kelimeyi tekrar düzelterek yahut en çok bir fiilin sigasını değiştirerek böylece müsveddenin oldukça çizgilerle yahut ilavelerle tashih edilmiş bir şekle girdiğini görünce belki kendileri hakikaten tashih ettiği ve kıymet-i hakikiyesini kendisi verdiğini zannediyordu.

Evvela, ehemmiyet vermediği bu gençlerin o kadar şâyân-ı ihmal olmadığını tashih mecburiyetiyle eserlerini okuya okuya nihayette kendisi de tasdik ve takdir etti. Mesela gördü ki nihayetsiz bir şevk ü şıtab ile Garp edebiyatını tetkik etmekten bir an hâli kalmıyordu. Bu onun için o kadar harikulade bir şey göründü ki bir gün İsmail Safa'ya¹⁰ bizden bahsederken benim yanımda "Safa, Fransız edebiyatını günü gününe takip ediyorlar..." diye methetmişti.

O esnalarda ben Sully Prudhomme¹¹ hakkında bir makale yazmıştım¹². Bunda şairin birkaç şiirini tercüme etmiştim. Fikret evvela okumak istiyor gibi benden o şiirlerin bulunduğu Fransızca eseri istedi, iki üç gün sonra kendisini gördüğüm vakit itiraf etti ki eseri benden tercümelerimi asılları ile mukayese ve tedkik için istemiş ve tercümelerimde tek bir yanlış bulmuştu. Bu yanlış ise uyanan [bir]¹³ çocuğun gözlerini açınca "cieux" olarak annesinin gözlerini görmesiydi ki ben bu kelimeyi "sema" diye tercüme etmiştim. Halbuki "cibinlik" demek olacaktı...

İşte böyle, yavaş yavaş makalelerle hikâyelerle her günkü muhazaralarla nihayet o da anladı ki evvela ihmal ettiği bu gençler hiçbir şey değilseler bile bir şahsiyet-i harikaya mâliktiler. O vakit

9 Noktalama yöntemi.

10 İsmail Safa (1867-1901): Yazar Peyami Safa'nın babası ve Ali Kâmi Akyüz'ün ağabeyidir. Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatları arasında bir geçiş dönemi şairi olarak Abdülhak Hamid, Muallim Naci ve Rezaizade etkisinde şiirler kaleme almış ancak sonradan yeni edebiyatçılardan yana tavır koymuş *Servet-i Fünun*'da yazmaya başlamıştır. İngiliz konsolosluğuna verilen bir imzalı dilekçe nedeniyle sürgün edildiği Sivas'a vefat etmiştir.

11 Sully Prudhomme (1839-1907): 1901 Nobel ödülü sahibi ünlü Fransız şair.

12 "Sully Prudhomme'un Eş'ârı", *Servet-i Fünun*, nr. 414, 4 Şubat 1314/16 Şubat 1899.

13 Dergide "uyandır" şeklinde çıkmıştır.

itiraf ederim ki son rabıta samimi bir münasebet tesis etti. Hatta o esnada aleyhimize yazdığı bir makalede bizi “zümre-i mutezile-i efrenc-perestân”¹⁴ diye tevsim etmiş olan Ahmet Rasim Bey’e bir gün sokakta tesadüf ederek münakaşaya başlamıştık. Fikret mutad olan galeyaniyla Rasim Bey’e bilhassa o “zümre-i mutezile-i efrenc-perestân” sözü için itiraz ediyor ve bunu Hükümet-i Hamidiye’ye karşı bizim için ağır ve tehlikeli bir iftira olmak üzere telakki ederek şikâyet ediyordu.

O vakit Ahmet Rasim Bey, benim o hafta yazdığım bir makale-i edebiyede kendileri aleyhinde yazdığım bir sözü ihtar etti. Fikret ise “Canım Rasim Bey, niçin böyle söylüyorsun? Bugün o makale gibi bir makaleyi yazacak başka bir muharririmiz var mı?” demeye kadar ileri gitti. Ve Rasim Bey’i son derece mebhut etti. Bu derecesi fikrime göre takdir hususunda pek çok ileri gitmek oluyordu...

Türkiye Edebiyat Mecmuası, nr.1, 1 Eylül 1339/1923.

14 Frenklere tapan yoldan çıkmış topluluk.

Dostluklar

Bizim en fârik ve mümeyyiz bir halimiz de birbirimize karşı samimiyetlerimiz ve muhabbetlerimizdir. Birkaç yerde daha yazmıştım, tekrar edeceğim: Bu dostluklarımız eserlerimizde tezahür eden ruh mukareneti sayesinde hâsıl olduğundandır ki her türlü arızaya karşı mukavemet göstermiş ve tarifi fevkinde samimi olmuştur.

Biz, birbirimizi evvelden tanıımıyorduk. Fikret, Halit Ziya, Cenan, Cahit ve ilh. Hiçbirisi birbirini tanımadığı halde sonradan ve eserlerin mütalaasından hâsıl olma bir hararetle sevişmişlerdi.

Ve bu o kadar kavî bir imtizaç oldu ki seneler hararetini soğutamadılar. Bu dostluk en hararetli bir samimiyetle her günkü temas sayesinde şiddetle artmak şartıyla üç yüz on yedi senesinde Cahit'in bir makalesiyle¹ *Servet-i Fünun*'un mahkemeye verildiği ve tatil edildiği zamana kadar galeyana devam etti.

Mesela, haftanın hemen her günü postahane sırasında Şekerci Rifat'ın yanındaki şimdi banka olan binanın ikinci katında *Servet-i Fünun* idarehanesinde mutlak surette buluşurduk.

Muhaliplerin hücumu rabitamızı takviye eder, aynı dava için çarpınan kalplerimiz binbir rabita ile bağlanır, aynı gaye için hayatımızı fedaya kadar bizi sevk ederdi.

Bu içtimaların hemen daimi âzâları bir kere tabii en başında gazetede ki vazifesi icabı hemen her gün gelmek mecburiyetinde olan Fikret, sonra o zamanki Bahriye zabıtlığı vazifemin fevkala-

1 "Edebiyat ve Hukuk", *Servet-i Fünun*, nr. 553, 3 Teşrin-i evvel 1317/16 Ekim 1901. Hüseyin Cahit'in bu makalesi, P. Lacombe'un "Introduction à l'histoire Littéraire" adlı eserinden tercüme edilmiştir. Makalenin yayımlanmasından sonra, Saray'a yapılan jurnal neticesinde dergi kapatılır ve yazarı hakkında soruşturma açılır. Ancak, Ali Rıza Bey ve Abdurrahman Paşa'nın objektif tutumları karşısında Hüseyin Cahit aklanır. Ahmet İhsan (Tokgöz)'a göre, jurnal Baba Tahir ve M. M. Paşa tarafından verilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet İhsan (Tokgöz), *Matbuat Hatıralarım*, C. I, İstanbul, 1930, s. 110, 128; Hüseyin Cahit (Yalçın), *Edebi Hatıralar*, İstanbul, 1935, s. 161-171 (Hüseyin Cahit, burada, sözkonusu makaleyi olduğu gibi aktarmakla kalmaz, olayların gelişimine de değinir.); Ömer Faruk Huyugüzeli, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir, 1984, s. 16.

de müsaadesinden bi'l-istifade ben idim. İlk sene hemen her gün Cenap da bulunurdu. Diğerleri, Cahit filan memuriyetlerinden dolayı ancak akşamları veyahut kaçamak yapabildikleri zamanda gelirlerdi.

Sonra Cenap, Karantina'da vazife alıp memuren Hicaz'a gittiğinden² onun huzurundan mahrum kaldık.

İşte böyle akşama kadar idarehanede gelen gidenlerle ve her birinin getirip tekrar ettiği edebiyat dedikodularıyla çene çaldıktan sonra akşam olur ve bazen Fikret beni de beraber evine götürmek için ısrar ederdi. Kendisi ilk zamanlarda Aksaray'daki konakta ikamet ederdi, Cahit ise buraya beş dakikalık bir mesafede babasının evinde oturduğundan benim Fikret'e gittiğim geceler onun da behemehâl oraya gelmesi veyahut benim Cahit'te bulunduğum akşamlar yine hep beraber Fikret'in evine gitmemiz muhakkaktı.

Sonra Fikret Hisar'a taşındı. Artık bir âdet olmuştu. Haftada birkaç gece Şuayp, Cavit, ben ve bazen Cahit orada toplanırdık. Aman bu gecelerin neşeleri, gürültüleri ve saadetleri...

Şuaypçığın meşhur bir kahkahası vardı. Bu bir kahkaha değil tannân bir çingiraktı. Âdeta telaşlı telaşlı haykıran bir istasyon çanı... Bu çingırağa kim hareket verebilirse onun için bir saadet demekti. Hatta dışarıda, kalabalık yerlerde, mesela Tepebaşı'nda veyahut Boğaziçi vapurunda herhangi bir tuhaflıkla onu böyle güldürebilmek büyük bir zevk olurdu. O kendini tutamayarak telatomla öttüğü vakit, etrafta herkesin nazarı bize in'itaf eder ve neşe ile başladığı kahkahası zavallının mahcubane kızarmasıyla nihayet bulurdu.

Bu içtimalarda nelerden bahsetmezdik, yarabbim? Tabii edebiyat sahasından hiç çıkmamak üzere her şey mevzuya dâhil bulunurdu. Hemen her birimiz o günlerde okuduğumuz kitaplar hakkında bahisler açar, bahis esnasında bir münakaşa zuhur ederse, hep birden karışır ve saatlerce gevezelenirdik.

2 Cenap Şahabettin hakkında son zamanlarda yapılan çalışmalar da dahil, hiçbirinde şairin Hicaz'a tam olarak hangi tarihte gittiği konusunda bilgi yoktur. Tevfik Fikret, *Servet-i Fünun*'da (nr. 310, 6 Şubat 1312/18 Şubat 1897) "Cenap Şahabettin Bey" başlığıyla yayımladığı yazısında "yirmi gün önce" İstanbul'dan ayrıldığını söylemektedir. Tevfik Fikret'in titizliğine güvenir ve derginin yayımlandığı tarihi esas alacak olursak karşımıza 17 Kânun-ı sâni 1312/29 Ocak 1897 tarihi çıkar.

Bu gecelerden başka gündüzleri de ya Hisar tepelerine yahut yukarı Boğaziçi'ne çıkıp oralarda gezdiğimiz olurdu. Fikret tabiatla teması çılgın bir aşkla severdi. Hep beraber giderken mesela duvar kovuğunda açmış bir yabanî çiçek görür yahut rıhtım taşlarının arasında yosunlanmış herhangi bir yeşillik fark eder, karşısına geçip meftunane bakar, okşar, galeyanlı, telatumlu ifadesiyle bunlar hakkında neşideler tanzim eder, sonra ağır vücudunun ve iri ayaklarının hamlesiyle tekrar harekete gelir ilerlerdi.

Fikret'in bir de başka âdeti vardı. Bir yere giderken yol üzerinde rastgeldiği levhaları ve mezar taşlarını ehemmiyetle okur, kimisine itiraz ederek kimisini beğenerek okumadık bir taş ve levha bırakmazdı.

Ve böyle rastgeldiğimiz bütün güzel şeylere meftuniyetle takılıp, bütün garip şeylere gülüp bayılıp, tepelerde, vadilerde, yokuşlarda, inişlerde, derelerde, köprülerde saatlerce gezer, yorulmazdık³.

Fikret'in bilhassa bayıldığı bir yer Kanlıca korusuydu. Burada günlerce ağaçların altında gezmiş, yemiş ve uyumuştur.

Şayet birimiz her nasılsa meçhul bir köşe keşfedersek mutlaka diğerlerini haberdar edip oraya götürerek göstermek bir vazife idi. Ve böylece ben onlara Tarabya'nın, Beykoz'un, Bentler Yolu'nun ve Büyükdere ve Sarıyer sularının bütün köşelerini bucaklarını gösterdiğim gibi Cahit, Kanlıca korusunun en ücra tabakalarını tanıtmış; Fikret Hisar tepelerini ve Baltalimanı kovuklarını öğretmişti.

Böyle akşama kadar ağaçlar altında ve tozlu yollarda gezip gezip yorulur, akşam yine Hisar'daki yalıya avdet eder, bitmez tükenmez şahsiyet menbalarımızdan yeni mükâleme mevzuları bulmaya yorgunluklarımız mâni olamazdı.

3 Servet-i Fünun edebî topluluğundan hatıralarını kaleme almış olan bütün yazarlar, bu toplu gezintilere değinmişlerdir. Örneğin Hüseyin Cahit, bu gezintilerden bahsederken şöyle der: "Göztepe membâna gittiğimiz bazı günlerde Fikret'in bir omuzuna beni, bir omuzuna Rauf'u alarak epeyce uzun bir mesafeye kadar kolaylıkla taşıdığını hatırlıyorum." *Edebî Hatıralar*, İstanbul, 1935, s. 147. Halit Ziya (Uşaklıgil) da *Kırk Yıl* adlı hatıratında bu gezintilerden şöyle bahseder: "Yazın ekseriyet üzere Kilyos'a, Kavaklar'a kadar sandalla deniz seyrânları yapar, karada da Çırcır'dan dolaştıktan sonra Hünkârsuyu'na kadar tırmanır, oradan biraz daha yükselerek sefarethanelelerin ve yalıların korularını arka taraftan dolaştıktan sonra Fıstıksuyu'na iner, orada biraz dinlenir ve Büyükdere rıhtımına akarak Sarıyer'e avdet ederdik. Kışın başka neviden seyrânlar yaptık." *Kırk Yıl*, Özgür Yayınları, İstanbul 2008, s. 564.

Mehmet Rauf ve Hüseyin Cahit,
Tevfik Fikret ve oğlu Haluk ile

Böyle saatlerce her şeyden bahsederek konuştuğumuz geceler en sonra haberimiz olmadan bahsin aşk hikâyelerinde, âşıkane mevzularda karar kıldığını fark etmiştik. Bir gün içimizden biri bu noktaya dikkatimizi celbetti. Artık bu bahis, bazen yine haberimiz olmadan ve bazen birimizin çapkınlığıyla bile bile, yine bu arızalı zemine dökülürdü.

O zaman Şuayp'ın kahkahalarını görmeliydiniz! Gerek bahsin cazibesinden gerek kendisi hayat-ı hususiyesinde bir melek masumiyeti sürdüğünden bu iş-

lerin hiç olmazsa lakırdısından olsun zevk-yâb olmak neşesiyle kahkahaları artık bir istasyon çanı değil, bir katedralin kampanası gibi medit akislerle çınlar, sürüklenirdi.

Âh şimdi tahatturu derin ihtizazlarla mevcudiyetime hüzün ve matem saçan bu mesut günler!

Güneş, nr:10, 15 Mayıs 1927.

Hüseyin Cahit'le Hayret Efendi¹

Üstat Ekrem'in meşhur *Takdir*'ine nâil olmakla mümtaz *Elhan* muharriri Menemenlizade Tahir Bey² o zaman Maarif Nezareti'nde bir kalem amiri bulunuyordu. Birkaç defa *Servet-i Fünun*'a gelmiş, orada hemen her gün hâl-i galeyanda münakaşalarla vakit geçiren yeni şairlerle mübahaselere girişmişti.

Bu veçhile hâsıl olan muarefe onu da pek küşayişkâr olmakla ve yapılan şeyleri müfrit bulmakla beraber dostlar i'dādında telakki etmeye imkân verdiğinden ara sıra görüşülürdü.

Bir ramazan günü Fikret bana dedi ki:

– Yarın akşam için Tahir Bey bizi iftara çağırıyor, senin de beraber bulunman için rica etti. Gideriz değil mi?

1 Hayret Efendi (1848-1913): Adanalı Hayret diye de tanınır. Asıl adı Mehmet Bahaettin'dir. Arapça, Farsça okudu. İstanbul'a gelerek Süleyman Subaşı Medresesi'ne girdi. Darülmualimin'den diploma aldı. Adana ve Söğüt rüşdiyelerinde öğretmenlik yaptı. Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın konağında özel dersler verdi. Kütüphaneler müfettişliğinde, Kandiyе İdadisi'nde edebiyat öğretmenliğinde, Darülfünun Ulûm-ı Diniye ve Edebiye bölümleri müdürlüğünde bulundu. 31 Mart olaylarında *İslâm* gazetesine yazdığı bir yazı nedeniyle Rodos'a sürüldü. Halit Ziya'nın aracılığıyla affedilerek 1911 yılında emekli oldu. Şiirleri genellikle hiciv ve hezel niteliği taşıyan Hayret Efendi'nin önemli yapıtları şunlardır: *Suk-ı Ukâz*, *Şehrayin* ve *Sihri-i Beyan* (1886).

2 Menemenlizade Tahir Bey (1862-1903): Ara Nesil şairlerindendir. Eğitimci, yayıncı, eleştirmen ve retorikçi olarak tanınır. İlk öğrenimini Adana'da yaptıktan sonra İstanbul'a geldi ve Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'ni ve Mülkiye Mektebi'ni bitirdi (1883). Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde Ziraat Nezareti Tercüme Kalem-i'nde (1884) çalıştı. Adana (1889), İzmir (1890) ve Selânik (1891)'te Maarif Müdürlüğü yaptı. 1893'te Maarif Nezareti Mektubi Kalem-i Müdürü olarak İstanbul'a döndü. Eğitimle ilgili çeşitli komisyonlarda görev yaptı. 1895 yılına kadar Maarif Nezareti Mühimme Kalem-i Müdürlüğü'nde bulundu. Mekteb-i Mülkiye'de edebiyat ve kitabet-i resmîye; Darülfünun Edebiyat Şubesi'nde ise usul-i terbiye ve tedris dersleri verdi. *Elhan* (1887), *Yâd-ı Mazi* (1887), *Âsâr-ı Perişan* (1893), *Terane-i Zafer* (1897) adlı şiir kitaplarıyla *Osmanlı Edebiyatı* (1897), *Osmanlı Coğrafyası* (2. bs. 1894), *Mükemmel Coğrafya-i Osmani* (1898), *İlm-i Servet* (tarihsiz) adlı eğitici kitapları vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VI, Dergâh Yay., İstanbul, 1986, s. 259-262; Necat Birinci, *Menemenlizâde Mehmed Tahir -Hayatı ve Eserleri-*, (Doktora Tezi), İstanbul, 1981.

Cevap olarak başka kimlerin bulunacağını sordum.

– Hususi bir iftar olacak. Çok kimse yok. Safa, Cahit, sen, ben...

– Kabul, dedim.

Ve öbür akşam Tahir Bey'in Nuruosmaniye'deki konağında böylece buluşmuş olduk.

Hiç bu geceki kadar kahve içtiğimi bilmiyorum. Yemekten kalıp da uşak eski vükelâ konaklarındaki merasim-perverlikle kahve getirdiği vakit oldukça iştihâ ile aldık. Fakat arkasından bir çeyrek geçmemişti ki Tahir Bey:

– Bir kahve daha rağbet buyurulmaz mı efendim, dedi.

İsmail Safa muvafakatkârane bir baş hareketi gibi bir tavır alır almaz uşak galiba kapının önünde hazırmış ki tepsiyle tekrar tulû etti. Ve bu hal sahura kadar yarım saatte bir tekerrür etti. Kahveler vâkıa nefis ve muattardı fakat böyle sık sık içince insan ne nefaseti ne ıtır tadıyor.

Biz Safa, Fikret, Cahit, ben salonun bir cephesinde yan yana koltuklara ve kanepeye oturmuştuk. Tahir Beyefendi karşı cephede bulunan diğer bir kanepede ahz-ı mevki etmişti. Beşi de matbuata ve edebiyata mensup olan adamlar ne görüşür? Bahusus *Servet-i Fünun*'un en cavcavlı zamanı olan o günlerde ne konuşurlar, ne görüşebilirlerdi?

Tabii olarak cereyan halinde bulunan edebî meseleler münakaşa olunuyor, herkes fikrini söylüyor, malumatını döküyordu.

O günlerde ise en hâd mesele Cahit'in "Arapçadan İstifade Edeceğimiz İlimler"³ makalesinin mucip olduğu buhrandı ki bütün eski kafalar ve küflü dimağlar İstanbul'un dört köşesinde makale aleyhine köpük saçıyorlar, dehşetli in'ikâslarla kükreyip duruyorlardı.

Cahit makalesinde Arapçanın Türk harsına hiçbir faydası olmadığını ve olamayacağını çünkü bu lisanda bize lazım olan ve istifade edebileceğimiz ilimler namına canlı hiçbir eser bulunmadığını ve bulunamayacağını iddia ediyor, Arapçayı ta kökünden kal' ediyordu.

3 Makalenin asıl adı "Arabdan İstifade Edeceğimiz Ulûm"dur. Bkz. Ömer Faruk Huyugüzel; Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma, İzmir 1984, s. 13.

O güne kadar her neden bahsolunsa kudemâ-perestler:

– Araplar bunu yapmışlardır. Arapça, âh Arapça, diye iskât ve tahakküm göstermeyi âdet etmişlerdi. Buna biz heyetimizle çok tutuluyorduk. Bu esnada Veled Bahaî Efendi⁴ bu bahiste hâiz olduğu vukuf ve malumata istinaden *Tarîk* gazetesinde bir makale yazmış ve bunda Araplardan edeceğimiz istifadeleri birer birer göstermek istemişti.

Fakat gariptir ki bu gösterilen istifadeler lâ-şey makulesinden bulunuyorlardı. Senelerden hatta asırlardan beri “Arapça hazine-i irfandır” diye tekrar edilen teraneden bıkmış olanlar haklı olarak: “bu hazine-i irfan bu muymuş?” diye haykırmaya mecbur oldular.

İşte Cahit bu sayhaya tercüman olmuş ve yazdığı makalede bütün meseleyi ta'mîk ve hülâsa ederek bilhassa bugün için Arap hazine-i irfanı eskimiş ve köhnemiş olduğundan bize hiçbir faydası olamayacağını delail ve berahin ile ispat etmişti.

Bu makaleler bilahare Cahit'in *Kavgalarım*⁵ kitabında basılmıştır.

Bugünkü gözümüzle ve bugünkü aklımızla bakınca böyle bir makaleden nasıl olup da o kadar tuğyan hâsıl olacağını anlayama-

Veled Çelebi İzbudak

4 Veled Çelebi İzbudak (1869-1953): Konya'dan İstanbul'a geldiğinde Osman Şems, Şeyh Vasfi gibi eski tarzda şiir yazarlarla Manastırlı İsmail Hakkı, Ahmet Mithat Efendi ve Muallim Naci gibi yazar ve şairlerin yanında o da eski tarz şiirler kaleme aldı. Bahaî takma adını kullandığı için Veled Bahaî olarak da tanınır. *Tercüman-ı Hakikat*, *İkdam* gibi gazetelerle eski edebiyat taraftarlarının yayın organı *Hazine-i Fünun* ve mecmuanın ilk dönemlerinde *Mekteb*'de yazdı. Galata Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapı. Türk Derneği'nin kurucuları arasındaydı. I. Dünya Savaşı sırasında Mücadidin-i Mevlevi kıtasının komutanı olarak Kanal Harekâtı'na katıldı. Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya geçti. İki dönem Kastamonu ve Yozgat milletvekilliği yapan Veled Çelebi, bilimsel çalışmalarını ölene dek Türk Dil Kurumu'nda yürüttü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Akar; *Veled Çelebi İzbudak*, TDK Yayınları, Ankara 1999.

5 *Kavgalarım*, Tanin Matbaası, İstanbul 1326/1910, s. 93-115.

yız. Fakat düşünmelidir ki kafalarımız aradan geçen otuz seneye yakın zaman zarfında çok törpülenip çok rendelenerek cilalanmış ve büyük bir fark kazanmıştır.

O zaman hiç böyle miydi?

Ekseriyette bilerek bilmeyerek kulak dolgunluğu sâikasıyla bu mesele hakkında dindarane bir taassup vardı. İşte bu taassubu kö-rükleyip bu sayede şahsi inkisarını tatmin etmek gayesiyle birkaç gün sonra Baba Tahir'in gazetesinde "Fatih Dersiâmlarından Mustafa Sabri" imzasıyla ma'hud "Hürriyet ve İtilaf" şeyhülislâmı hunhar bir cevapla mukabele etti. Bunda âdeta Cahit dinsizlikle itham ediliyor ve böylece kör taassup, kara cehalet şenî bir maksatla teşvik olunuyordu.

İşte bu gece en çok mevzubahis olan mesele bu Arapça gürültüsü oldu.

Biz bahsin en galeyanlı yerinde iken kapı açıldı, uşak bu sefer nasılsa elinde kahve tepsisi olmaksızın yine görünerek "Hayret Efendi hazretlerinin teşrif buyurduklarını" haber verdi.

Hayret Efendi o zaman Meclis-i Maarif âzâsından sarıklı bir hoca olup, huşuneti ve fikrinin istiklali, bilhassa Saray'a karşı inadıyla pek meşhurdu. Mithat Efendi'nin rütbe-i bâlâ⁶ aldığını söyleyenlere "Daha beter olsun!" cevab-ı müessirini verdiği nakl olunuyordu.

Tabii kendisi ulemadan olmak haysiyetiyle Arapçanın taraftarı olduğu gibi tarz-ı kadim meftunu olduğu için Edebiyat-ı Cedide'nin şiddetle aleyhtarı olması lazım gelirdi. Onun bu husustaki efkârını pek iyi bilmesi lazım gelen Tahir Bey bu meclise onu da kabul etmek münasebetsiz olacağını düşünerek tereddüt etti. Fakat İsmail Safa atıldı:

– Aman, kabul buyurun beyefendi... Pek eğlenceli bir iki saat geçiririz. Bâhusus kendisiyle geçen gün görüşmüştüm, Cahit'in makalesine köpürdü durdu. Kabul ediniz fakat Cahit'i ve beyleri tanımaz, yine tanıtmayınız; kimlerle konuştuğunu bilmeyerek onu söyletelim.

Bu tertip o kadar hoş ve komik bir şeydi ki hepimiz memnuniyetle kabul ettik.

6 Vizirlik ile rütbe-i ülâ arasındaki önemli bir mülkî rütbe. Bu rütbe sahiplerinin kendilerine özgü üniformaları vardı ve kendilerine mutlaka "atufetlü" diye hitap etmek gerekiyordu. Bu rütbe, II. Abdülhamid döneminde çok fazla kişiye verildiği için II. Meşrutiyet'ten sonra pek verilmedi.

İşte Hayret Efendi salona alındığı vakit eskiden beri tanıdığı Safa'dan başka bizim kimler olduğumuzdan ve düşman-ı canı Cahit'in karşısında bulunduğundan böylece bî-haber kaldı.

Hal ve tavrı, sesi, gözleri hakkındaki rivayetleri kolaylıkla kabul ettirecek bir celadet gösteriyordu. Bizim karşımızda, Tahir Bey'in işgal ettiği kanepede o da yerleşmiş, oturmuştu.

Bütün hayatımda bu geceki kadar güldüğümü pek az tahattur ederim. Bu âdeta tam erkânıyla bir vodvilden başka bir şey değildi.

Safa hemen lakırdısını Arapça bahsine intikal ettirip:

– Efendi hazretleri, Hüseyin Cahit'in mahut makalesi hakkından ne buyuruyorsunuz? demiş, Hayret Efendi buna ilk hamlede Bürkânî bir feveranla:

– Bırak şu katırı canım... diye mukabele etmişti. Halbuki Safa bırakmıyor, sualini başka tarzlarda ve her fırsatta tekrar ederek ihtiyar hocayı kudurtmaya çalışıyordu. Böylece Cahit yüzüne karşı şimdi “Katır!”, şimdi “Teres!” tahkirlerinin fırlatıldığını işitiyor; bu infilakları kendine mahsus melekâne tebessümüyle hazmetmeye uğraşıyordu.

Efendi hazretleri anlaşılıyor ki bu bahse girmeyi ilmi için bir tenezzül addediyordu. Fakat bir sefer her nasılsa tuğyan etti:

– Canım Safa Bey, bırak şu cahil herifi diyorum sana... Hem bu herif yalnız cahil değil, bir cahil-i mükâabdır.

Bu son kelimeyi koyu bir teşdid ile söylüyor, şeddeleri çatlatarak keyif buluyor gibi tekrar ediyordu.

– Çünkü dedi, çünkü cehl, cehl-i basit, cehl-i mürekkeb, diye iki nevidir derler ya... Bence üç nevidir: Cehl-i basit, cehl-i mürekkeb ve cehl-i mükâab... Cehl-i basit bilmemek, cehl-i mürekkeb hem bilmemek hem bilmediğini bilmemektir. Fakat bunlardan eşedd bir de cehl-i mükâab vardır ki bu hem bir şey bilmez hem bilmediğini bilmez hem de kimse bilmiyor, yalnız ben biliyorum diye iddia eder. Bu Cahit denilen herze-vekil işte bir cahil-i mükâabdır.

Geç vakte kadar Hayret Efendi böyle söylendi, şiirlerini, hicviyelerini okudu. Safa'nın kendine mahsus kısık kahkahalarıyla şetaretlendiği bütün bu bahislerde bizi de neşeler içinde bıraktı.

Ahmet Hikmet'i Nasıl Tanıdım?

İlk günlerde idi. Sonraki teklifsizlik ve samimiyet daha pek hâsıl olmadığından *Servet-i Fünun*'a her gün gitmiyor ve gittiğim zamanlar çok kalmıyordum. O günlerde Cenap'la beraber Cahit ve Cavit'in terk ettiği *Mektep* risalesinde çalışıyorduk. Şimdiki A jans binasının üst katında bir odada bulunan idarehanede haftada üç dört gün buluşur, orada yazı ve tashih işlerini bitirdikten sonra beraberce *Servet-i Fünun*'a giderdik.

Fikret oraya kendine mahsus hararet ve galeyanla bütün dostlarını celp ve davet ediyor, erbab-ı iktidarı toplamaya çalışıyordu. Bu sebeple o zamana kadar tanımadığımız, görmediğimiz birçok adamlara rastgeliyor ve birçok kişilerle temas ediyorduk. A. Nâzım, A. Nadir gibi bilahare edebiyatta büyük mevkiler alan zevat ile Hüseyin Siret'i, İsmail Safa'yı orada bu esnalarda gördüm, tanıdım.

Yine bir gün Fikret'le idarehanede yalnızdık. İnce, uzun boylu ve centilmen tavırlı bir zat geldi. Bu, hiç görmediğim bir sima idi. Fikret onu hararetle kanepeye oturttu, konuşmaya başladı. Ben kenarda, yazıhanede İngilizce gazetelere bakıyordum. İki dakikalık bir muhavere sonra Fikret'in dostlarına hitap ederken tatlı bir ahenk alan sesi yükseldi:

– Rauf Bey...

Başımı kaldırdım. Misafir de teveccühkâr bir tebessümle bana bakıyordu.

Fikret takdimkâr bir tavırla:

– Ahmet Hikmet Bey *Pera Palace*'da hikâyenizi² pek beğenmiş ve ondan heveslenerek bir hikâye yazmış, getirmiş, dedi.

1 Mehmet Rauf'un Ahmed Hikmet'in ölümü üzerine yazmış olduğu bu yazıdan sonra, yayın dünyasında gözler Müftüoğlu, Ahmet Hikmet'e çevrilir. Bu yüzden bu yazının ayrı bir önemi vardır. Bkz. Hüseyin Tuncer; *Türk Yurdu (1911-1931) Üzerine Bir İnceleme*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 345.

2 "Pera Palace'da", *Servet-i Fünun*; nr. 315-316, 20-27 Mart 1313/1-8 Nisan 1897; bu hikâye daha sonra yazarın *Son Emel* (Kanaat Matbaası, İstanbul, 1329/1913) adlı kitabına da alınmıştır.

Ruhi ve manevi rabitaların sevgiyle samimi olmaları mukadder insanlar gibi ikimizde de bir hamle oldu. Ben şıtab ettim, o iki adım attı, uzanan ellerimiz birbiriyle kucaklaştılar.

İşte Ahmet Hikmet'le ilk tanışmamız bu suretle oldu. Kendisi *Servet-i Fünun*'dan evvel birkaç ufak mecmuaya hikâyeler yazmış, o zaman bir mevcudiyet-i edebiye sahibiydi. Vazife itibarıyla Hariciye'ye devam ettiğinden idarehaneye nadir gelir ve geldiği zamanlar nîm-resmiyetle beraber bizim sâri ve galeyanlı şetaretimize iştirak ettiği olurdu.

Servet-i Fünun'da birbirini takip eden hikâyeleri oldukça bir kudret gösteriyor ve umumu takdîr-kâr olmaya sevk ediyordu.

Gitgide bütün arkadaşlar gibi onunla da dostluk kuvvetlendi, bir gece bütün *Servet-i Fünun* erkânını o zaman Osmanbey'de gazinonun³ karşısındaki evine yemeğe çağırdı; beni birkaç defa hususi davet etti. Samimiyeti kuvvetlendirmek için lazım olan şeyleri yaptı.

Hârîstan ve *Gûlistan* kitabı neşrolunduğu vakit Fikret *Servet-i Fünun*'dan çekilmiş, gazeteyi Cahit üzerine almıştı. Ben o günlerde çıkan kitaplar hakkında makaleler yazmakta olduğumdan bir tane de onun hakkında yazdım⁴.

Hiç unutmam, bu makale neşrolunduğu gün matbaada üç dört arkadaş oturuyorduk. Hikmet kapıda görüldü. Makalem umumi hatlarında lehinde olmakla beraber birkaç noktada onu memnun etmeyecek surette aleyhte idi. Kendisinin bunları nasıl telakki edeceğini bilemeyerek şüphe ve tereddüt ediyordum.

İlk sözlerinden hemen anladım ki yazdığım şeyleri hoş görmemişti. Hazır bulunanlar her vakitki gibi kâhkâha ve alayla onun resmiyetini ve iğbirarını izaleye ve samimiyetini celp ve davete çalıştıkları halde o ciddiyetini muhafaza etti. Ve lakırdı arasında "Canım bunu neden böyle yazdın?" demeye kadar vardı⁵.

3 O dönemde Osmanbey'de Halaskârgazi caddesinde bulunan Osmanbey Bahçesi de denilen bir kır gazinosu. Burası aynı zamanda Türkiye'nin en eski açık sinema alanı olarak bilinmektedir.

4 "Hârîstan", *Servet-i Fünun*; nr. 551, 20 Eylül 1317/3 Ekim 1901. Yazının yeni harfli metni için bkz. İkinci Bölüm, s. 165-175.

5 Mehmet Rauf'un yazdığı ve Ahmet Hikmet'in eleştirildiğine üzüldüğü bu eseri hakkında, Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Mehmet Rauf daha fazla bilgiye sahiptirler. Aslında Mehmet Rauf, adı geçen makalesinde bu konulara girmedigi gibi hatıralarında da bu noktaya temas etmemiştir. Bu konuda Hüseyin Cahit şunları söylemektedir: "Ahmet Hikmet bu koleksiyon merakını yalnız kelimelere hasretmiyerek biraz fikirlere ve

Dostluk semamızda peyda olan bu hafif bulut samimi sanatkarlar arasında olması lazım geldiği gibi pek çabuk dağıldı; o benim takdir ve hüsn-i niyetimi anladı, ben onun bu inceliğine minnettar oldum. Başka herhangi muharrirler arasında ihtimal kırgınlığa kadar varabilecek bu hadise böyle kapandı. Samimiyetimiz bilahare her fırsatta, hayatının bütün safhalarında vefa ve sadakatte devam etti.

Bu kış başında kendisine bir gece "Millî Sahne"⁶de rastgeldim. Ankara'dan avdet etmiş, İstanbul'a yerleşmişti. Kim derdi ve nasıl inanılabilir ki o zaman bu kadar canlı, bu kadar zinde ve genç görünen bir adam bu kadar çabuk aramızdan çekilecek gidecek? Âh hayat bu işte... Bir varız, bir yokuz... Tahammül etmeli.

Ahmet Hikmet, bu son günlerde o kadar takdir ve sitayişle mevzubahis olan Türkçülüğe Galatasaray Sultanisi'nde edebiyat hocalığı deruhte ettiği zaman meyletti. Ve bu büyük fikir evvela, Türkçemizde Arabî ve Farisî kaidelerin tahakkümüne âni bir isyandan peyda oldu.

Kendisi riayete mecbur olduğumuz bu kaideleri istemiyor, kabul etmiyor ve kaldırıp atmayı iltizam ediyordu.

Bir gece Büyükkada'da Halit Ziya, o ve biz, bu bahis hakkında uzun uzun münakaşada bulunduk. Kendisi bu fikre, o kadar bütün mevcudiyetiyle bağlanmıştı ki tahammül edemiyor, taşıyor ve coşuyordu:

– Canım ne demek Allah aşkına, diyordu; haydi lisanımız fakir kaldığından tıpkı Fransızların, İngilizlerin yaptığı gibi ecnebi kelimelerini alalım, kullanalım. Bu kaidelerin ne işi var? Bunlara neden mecbur oluyoruz? Fransızcada birçok Latin kelimeleri var, İngilizcede birçok Fransız kelimeleri olduğu gibi... Muharrirler bu kelimeleri kullanıyorlar fakat İngilizler bu Fransızca kelimeleri

mevzulara da teşmil etmişti zannediyorum. 'Hârîstan ve Gülistan' ismindeki hikâyesi Rosny Biraderler'in bir hikâyelerinden mülhemdir. 'Mülhem' tâbiri biraz hafif gelir. Açıkçası o hikâyeden aynen alınmıştır. Rauf ile bunun farkına vardığımız vakit işi gizli tuttuk. Çünkü Ali Kemal'i intihâl içinde cürmü meşhut halinde yakalarken, diğer taraftan Avrupa mukallitliği ile itham edilirken, içimizden birinin bu teklif-sizliği hepimiz için bir tezyif sebebi olabilirdi. Bugün olsa pek kolay cevap verilirdi. Adaptasyon der, işin içinden çıkardık. Fakat o tarihlerde zevk, henüz adaptasyon yapan romancıları takdir edecek kadar incelmemişti. Başka muharrirlerden mâl edilen yazılara hırsızlık diyordu." *Edebi Hatıralar*, İstanbul, 1935, s. 134-135.

Fransız sarf ve nahvi kaideleriyle değil, sarf-ı İngiliz kaidelerine göre kullanmıyorlar mı?

Bizim bu halimiz lisan meselesinden çıkıyor da âdeta bir esaret buluyor, insan konuştuğu, yazdığı dile hâkim olmazsa neye hükmedebilir!

İşte bu nüvedir ki mürur-ı zamanla ve muhtelif avâriz ve şerait tesiri altında genişlemiş, derinleşmiş, yükselmiş, uzamış ve bugünkü bülent ve muhteşem Türk varlığını teşkil eden milliyet fikrini doğurmuştur.

Bu itibarla Ahmet Hikmet sadece bir edip olmakla kalmamış, edebiyatın da fevkine yükselerek bir nevi millî mürşit mevkisine çıkmıştır. Bu sebeptendir ki bütün ediplerin gıptasına layıktır.

Güneş, nr.11, 1 Haziran 1927.

Hayat-ı Edebîde Siyaset

Transvaal Harbi'nde, İngiliz Sefarethanesi'ne Münevver Türk Gençliği Namına Temenniyat İzharı İçin Giden Heyet-i Edebîye

Edebiyat-ı Cedide erkânı bir zümre-i edebiye olmakla beraber aynı zamanda edebiyat kadar ihtiraslı, zamanın siyasetini de takip ediyorlardı. Ahmet Şuayp¹, hususi bir vasıta ile bütün Fransız gazetelelerini elde eder ve bunları hepimiz ayrı ayrı kemal-i ibtila ile gözden geçirirdik.

Vâkıa, nazar-ı teftişini üstümüzden ayırmayan hükümetin şüphelerini izale ve def için, bir fırsat düştükçe edebiyatın edebiyattan ibaret olup, Edebiyat-ı Cedide'nin “Sanat sanat içindir.” düsturuna sâlik olduklarını ilân eder ve sansürün tazyiki altında fiilen belki buna tebaiyet etmekte bulunur isek de hepimiz ayrı ayrı âdeta kızıl bir ihtilalci olmaktan hiç uzak değildik.

Beni bu hale koyan şey, hükümetin artık en küçük tezahüratına vâkıf olduğumuz âmâl-i istibdatkâranesi, son derece nefret ettiğimiz temayülât-ı zâlimanesi olup, bilhassa kendimize ait bir hususiyet olmak üzere üzerimizde tesirini her an hissettiğimiz sansürün zulmü ve itisafı bizi kudurturdu.

Hele Tevfik Fikret, kendine has âteşin ihtirası ile hepimizden hararetli bir surette yanar tutuşurdu. Biz, *Servet-i Fünun* idarehanesinde olsun, evlerde hususi içtimalarda olsun edebiyat bahisle-

1 Ahmet Şuayp (1876-1910): Fatih Rüşdiyesi ve Vefa İdadisi'nden sonra Mekteb-i Hukuk'u bitirdi. Aynı okulda İdare Hukuku dersleri verdi. Cemiyet-i Rüsumiye üyeliğinde bulundu. Maarif Meclisi üyeliği, Tedrisat-ı İptidaiye Müdürlüğü, İstanbul Maarif Müdürlüğü, son olarak da Divan-ı Muhasebat Müdde-i Umumiliği görevlerinde bulundu. *Servet-i Fünun* edebî topluluğunun ilmi ve fikrî çalışmalarındaki temsilci gibiydi. Batılı düşünür ve edebiyatçıları tanıtan incelemeleri bu devrin ilk ciddi çalışmaları arasında sayılmıştır. Başlıca eserleri: *Hayat ve Kitaplar* (1901), *Esmar-ı Matbuat, Hukuk-ı Umumiye-i Düvel* (1912), Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Mehmet Cavid ile birlikte 3 cilt 24 sayı devam eden *Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye*. Bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Dergâh Yay., İstanbul, 1977, s. 76.

riyle olduğu kadar hatta belki daha ziyade siyaset mebahisi ile de meşgul olurduk.

Transvaal Muharebesi devam etmekte, İngilizler büyük mağlubiyetlerle ezilmekteydi. Gazeteler her gün muharebe tafsilatıyla, *Servet-i Fünun* ber-mutad *Illustration* veya *Grafique*'ten makaslama usulü resimlerle doluydu.

Bu esnada Ubeydullah,² garaib vukuatla mālāmāl bir hayattan sonra Amerika'dan İstanbul'a avdet etmiş olup ara sıra *Servet-i Fünun*'a uğrayarak getirdiği gizli Saray havadisıyla bizi her gün köpürtürdü. Biz ber-mutad Fikret, Cahit, Cavit ve ben ara sıra İsmail Safa ve Siret'in de iltihakıyla *Servet-i Fünun*'un her günkü heyetini teşkil etmekteydik.

Öyle günler oldu ki Ubeydullah ile Siret'i Fikret'in Rumelihi-sarı'ndaki yalısında gördüm ve bana öyle geldi ki yanlarına ben girince hararetli bir bahsi değiştirmeye mecbur kaldılar.

Bu sefer yine böyle olmuş ve benim vürudumu müteakip Siret'le Ubeydullah veda ederek çekilmişlerdi ki kemal-i samimiyetle Fikret'e ben gelince değiştirdikleri bahsin ne olduğunu sordum. O zaman, esasen kendisi de bana bundan bahsetmek istediğini söyleyerek anlattı ki Abdülhamid zamanında Berlin sefaretinde bulunmuş olan Galip Bey ile bilahare Babıâli'de şehit edilmiş olan Nâzım Paşa ve İsmail Kemal Bey'den mürekkeb bir heyet Türk gençlerinin İngiltere hükümetine izhar-ı teveccüh etmesini arzu etmekte ve bunu temin için münevver Türk gençliğini temsil eden *Servet-i Fünun* heyetine müracaat ve Siret'le Ubeydullah Bey'ler bu vazife için Fikret'i sık sık ziyaret ve kendisini teşvik etmekteymişler. İngiltere sefiri ile İsmail Kemal Bey bir gün konuşurlarken bahis Türklerin meşrutiyete layık bir millet olup olmadıklarına intikal etmiş. İsmail Kemal Bey, bu hususta birçok müspet mütalaat dermeyen eylemişse de sefir hazretleri bu teminatı şüphe ile telakki etmiş, "Türkler daldıkları bu uyku içinde meşrutiyeti ne yapacaklar?" diye latife etmiş. Kemal Bey ise bu hususta birçok müdafaatta bulunarak Türklerin Kanun-ı Esasi'nin iadesi için feda-yı can edecek taraftarlara mâlik olduklarına ve İngiltere gibi terakki ve temeddün taraftarı bir hükümetin bu hususta kendilerine muavenet etmesi

2 Ubeydullah Efendi (Hatipoğlu) (1857-1937): Medrese öğreniminden sonra Tıbbiye'ye girdi. Siyasi suçlu olarak sürgün edildi. Mısır, Avrupa ve Amerika'da yaşadı. II. Meşrutiyet'ten sonra Aydın milletvekili oldu. Mütareke döneminde İngilizler tarafından Malta'ya sürülen aydınlar arasındaydı. İlk meclise katıldı. Medeni Kanun'un kabulünden sonra Beyoğlu Evlendirme Memuru oldu. TBMM'nin IV. ve V. döneminde milletvekilliği yaptı. Birçok gazete ve dergide dinî ve toplumsal konularda makaleler yayımladı. Hatıraları, *Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları* adıyla (İletişim Yay., İstanbul, 1989) yayımlandı. Bkz. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 272, 97 numaralı not.

Londra'da Transvaal zaferini kutlayan İngilizler: *Servet-i Fünun*,
nr. 482, 25 Mayıs 1316/7 Haziran 1900

bir vazife olduğunu söyleyince sefir “İngiltere bu vazifeyi belki kabul etsin fakat bunun için Türklerin kendisine bu liyakati ispat etmeleri lazımdır...” demiş.

Söz bu cereyanı alınca İsmail Kemal Bey, bu liyakati ispat için münevver Türk gençlerinin kendisine bir heyet i'zam edip Transvaal Muharebesi'nde İngiltere hükümetine muvaffakiyet temennisi izhar etmelerini teklif etmiş. Sefir o zamanki idare-i istibdad altında böylece bir hareketin ne tehlikeli olduğunu kemaliyle takdir ettiği için, bu cesareti gösterecek münevver Türk gençlerinin kendisi tarafından büyük bir memnuniyetle kabul edileceğini temin etmiş.

İşte bu suretle meydan-ı faaliyete çıkması arzu olunan münevver Türk gençleri namına Fikret'e müracaat olunuyordu. Fikret'in bu teklife pek ciddi cevapları ve itirazları vardı. Bilhassa gençlerin ancak böyle tehlikeli bir noktada hatıra getirilmesinden şikâyet ediyordu. Bu vazife bizim için o kadar cazipti ki bu şikâyetlerde cümlemiz ittifak etmekle beraber, bir akşam hepimiz içtima edip sefarethaneye gidecek heyete iltihaka karar verdik.

Evela imza toplanacaktı ve on kişiden mürekkep bir heyet bu kâğıdı hâmilan sefarethaneye azimet edip sefire şifahen beya-

natta ve temenniyatta bulunarak kâğıdı takdim edeceklerdi. Bir gün *Servet-i Fünun*'a gitmiştim ki Fikret bana bir kâğıt gösterdi. Bundan, münasip bir ifade ile sefire hitaben İngiltere hükümetinin Transvaal'de deruhte etmiş olduğu vazife-i temeddünde muvaffak olması temenni olunuyor ve altında on kadar imza bulunuyordu. Bunların arasında Fikret'in imzasını görünce bilâ-tereddüt ben de imza ettim. Bu esnada Cavit geldi. O da imza etti. Ve Cahit'in de şimdi gelip imza edeceğini söyledi ise de Cahit bilahare gelmemiş ve evvelce muvafakat ettiği halde bilahare birtakım taallül beyan ederek imza etmekten istinkâf eylemiştir.

İşin fecisi bu imzalı kâğıt sefarethaneye götürüleceği gün Mahmutpaşa'da zâyi edildi. Ve eğer açıkgözlü bir hafiye eline geçseydi hepimizin mucib-i felaketi olacaktı. Halbuki namuslu bir

Constantinople.
November 20th 1899.

My Lord:-

On returning from the Dublin Ports
this afternoon I got a message from Ismael Kemal Bey, a member
of the Council of State and a prominent and enlightened states-
man, informing me that a Musulman deputation desired to express
through me their good wishes and sympathy towards Her Majesty's
Government in the war with the South African Republic.

I said that it was rather outside my province to receive a
deputation of Ottoman subjects, and that, in any case, I cer-
tainly could not receive any members of the "young Turks" or other
political associations opposed to the Government to whom I was ac-
credited.

I was assured in reply that the movement was altogether un-
connected
request of Salisbury K.G.

Signatures.

Russell Siret. Writer in the *Servet-i Fünun* newspaper.
Ismael Sefa. Professor of Literature in the preparatory
school.
Ismael Hakkı. Treasurer of the Sanjak of Erzerum.
Russein Husin. Bokharzade. Ulema.
Abdul Hamid. Zehrazade Mufti of Ragnai.
Jenul Sdkı. Zehairzade. Mufti of Ragnai.
Mehmet Abidullah. Khoja-zade. Writer.
Ahmed Shukri. former ex- second secretary of the Post
Berlin.
Ahmed Safi.
Russein Edin. Clerk in the Foreign Ministry.
Rifat Muey. Doctor of Law.
Abdul Mejd. Mutevellizade. Ulema of Mosul.
Rushai. Attached to Council of State.
Mehmet Nazmi. Military Officer.
Kemal Eddin. Dragoman of the Prefecture at Stamboul.
Mahmoud Nedim. Writer.
Abdul Kerim. Writer.
Meren. Member of the Council of Education and writer.
Tahir. Naval Officer.
Zulfikar. Naval Officer.
Hamdi. Naval Officer.

adam bulup okuduğu kâğıdın ehemmiyetini derk ettiği halde o gün getirip *Servet-i Fünun*'a iade ve teslim eylemişti.

Nihayet bir gece Ubeydullah ile Siret'in dâhil olduğu diğer yedi sekiz gençten mürekkeb bir heyet, Beyoğlu'nda sefarethaneye azimetle sefire mülaki olmuşlar ve hâmil oldukları kâğıdı takdim ederek şifahen de muvaffakiyet ve galibiyet temennisini izhar etmişlerdi.

İki gün geçmemişti ki vakadan haberdar olan Yıldız'da³ bir gürültüdür koptu. Bilhassa sefarethaneye azimet edenler birer birer celp ve istintak edildi. İmza edenlerin kimler olduğu tahkik ve teftiş olundu ve bu küstahlığın layık olduğu şiddetle te'dibi düşünölmekteydi. Fakat İngiliz sefirinin müdahale ve şefaati üzerine bir daha böyle divanece hareketlerde bulunmamak ihtar-ı şedidiyle iktifaya mecbur görölmüştü.

Vakadan maddeten zarar gören yegâne insan Hüsnü Paşazade Hüsameddin Bey olup zavallı çocuk istintak için Yıldız'a celp olunduğundan müteessir olarak tecennün etmişti.

Yeni Nesil, nr.2, 13 Mart 1338/1922.

Yeşilyurt Hikâyesi¹

Servet-i Fünuncuların müşterek vasıfları, İstibdat idaresine karşı kanlı, yırtıcı bir husumetti. Bu husumet Saray'a karşı başlamışken yavaş yavaş bu idareye tevekkül ve tahammül ve onu tagdiye ve idame eden memleket hayatına da sirayet etmişti. Her gün menfur tecelliyatına şahit olduğumuz Saray şenatleri bizi zehirliyor, artık burada yaşamayı tahammül edilemeyecek bir işkence haline getiriyordu. Bilhassa Fikret, bu hususta herkesten ziyade galeyanlıydı. O, bu hallerden artık hasta gibi olmuş, nefret ve tahammülsüzlüğünü bütün Boğaziçi'nin serâpâ nur ve şa'saaya müstağrak bırakıldığı 19 Ağustos cülus² geceleri Rumelihisarı'ndaki yalısında³ tek bir kandil bile yaktırmayıp o geceyi sabahlara kadar zulmet içinde geçirecek derecede cesaretini ilerletmişti. Yine ben cülus günlerinden birinde Beyoğlu hıncahınç kalabalık ve sokaklar baştan başa donanmış bir halde iken Tepebaşı Bahçesi'nde oturuyordum mızıkacılar yavaş yavaş toplandılar ve birdenbire çalmaya başladılar. Cülus şerefine Hamidiye Marşı'nı⁴ çalmaya başlamasınlar mı? Bahçeyi dolduran halk heyetiyle marşı ayakta dinlemek üzere kalktılar, şimdi ben de kalkacak mıydım? Kalkmamak, mevcut hafiyeleri faaliyete sevk ederek binbir tehlikeyi başıma yağdırmak olmaz mıydı? Bütün varlığım isyan ve tuğyan ederken bu melun marşa ayağa kalkmak mümkün müydü?

- 1 Servet-i Fünun Edebî Topluluğu'nun bu girişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rahim Tarım, "Servet-i Fünun Edebî Topluluğu'nun 'Yeşil Yurt' Özlemi", *Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edciyat Fakültesi*, sayı: 2, İstanbul, 1995, s. 185-203; aynı makale kısaltılarak *Kitap-lık* dergisinde de yayımlanmıştır: *Kitap-lık*, 93, Nisan 2006, s. 77-86.
- 2 19 Ağustos 1292/31 Ağustos 1876, II. Abdülhamid'in tahta çıkış tarihidir. Her yıl padişahın tahta çıkışını kutlamak için törenler yapılır, geceleri İstanbul aydınlatılmış.
- 3 Rumelihisarı'ndaki yalı Tevfik Fikret'in kayınpederi ve dayısı Trabzon Valisi Mustafa Bey'in yalıdır. Fikret burada elinde büyüdüğü yengesinin ölümüne kadar kalacaktır. Bkz. Kenan Akyüz; *Tevfik Fikret*, A.Ü., D.T.C.F. Yay., Ankara, 1947, s. 32-34.
- 4 Hamidiye Marşı 1876-1909 arasında kullanılan Necip Paşa tarafından Sultan II. Abdülhamid için mehter formunda bestelenen bir marştır.

Mücadele kısa oldu. İlk saniyeler zarfında tereddütüm ve hareketsizliğim etrafın dikkatini celbediyor, herkes bana bakıyordu. O zaman âni bir kararla sıçradım, çalgıyı ayakta vaz ve ibadetle dinlememek için masaların arasından geçerek kapıdan sokağa fırladım. Bu nazar-ı dikkati celbetmişse bile, müdafaası kolay bir hareket olmuştu. Bu tehlikeli bir hareket bile olsa marşı kaimen dinlemekten kurtulmuşum.

İşte o idareye karşı tuğyanımız böyle hareketlere kalkışacak ve böyle tehlikeleri göze alacak kadar kızmış ve köpürmüştü.

Başka bir makalede nakledeceğim üzere İngiltere Sefarethanesi'ne birçok imzalarla bir temenni takririni hâmil bir heyet gönderip sefirin huzuruna çıkarak Transvaal'de müşkül bir harp içinde bulunan İngiltere hükümetine muvaffakiyet temenni etmek ve böylece üstümüze bazılarımızın tevkifi ve bazılarımızın isticvabı tehlikesini celbetmek de yine bu sâikanın mevlududur.

Bu esnada bir gün Fikret beni görünce her zamanki küşayişi galeyanla:

- Rauf, gidiyoruz, dedi.
- Nereye?
- Mel'un heriflerden kurtuluyoruz. Bu hepimizin fakat kimsesiz ve bekâr yaşadığım için hele benim en muazzez emelimdi.
- Nasıl, diye hemen hamlelendim.

O vakit anlattı: Cuma günü Cahit'le beraber o zaman Çengelköy'ünde oturan Doktor Esat Paşa'yı⁵ ziyarete gitmişler, orada edebiyatla iştigal etmedikleri halde aynı mefkûre ile tutuşmuş, aynı husumetle isyan halinde başka dostlara rast gelmişler. Bunların bazıları oldukça servet ve memlekette içtimai mevkisi olan zatlardı. Mükâleme her zaman olduğu gibi İstibdat'tan şikâyetle, Saray icra-

5 Doktor Esat Paşa (Dr. Esat Işık) (1865-1936): Türk hekimi. Askerî Tıbbiye (1889) ve Paris Tıp Fakültesi'ni (1893) bitirdi. Göz hastalıkları dalında uzman olduktan sonra Paris, Viyana ve Berlin'de çalıştı. 1899'da yurda döndü ve Askerî Tıbbiye'de dersler vermeye başladı. Buna ek olarak Hamidiye (Şişli) Etfal ve Darülaceze'de de çalıştı. Modern anlamda ilk göz kliniğini kurdu. Göz muayenesi için 1903'te "Ophtalmoscope Essad" adıyla bilinen bir oftalmoskop geliştirdi. Kızılay'ın kurucuları arasında yer aldı. I. Dünya Savaşı'nda Sıhhiye Müdür-i Umumisi olarak çalıştığından rütbesi generalliğe yükseltildi. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti kurucusu ve başkanı oldu. Milli Mücadele'yi destekledi. İstanbul'un işgalinde İngilizler tarafından tutuklanarak sürüldü. Cumhuriyet'ten sonra serbest hekim olarak çalıştı. Eski Büyükelçilerimizden ve Savunma Bakanlığı yapmış olan Hasan Esat Işık'ın da babasıdır.

atını tenkitle başlamış ve kin ve lanet döküle döküle az sonra hep bir olup kadın erkek, çocuk, aile, bütün akrabayı toplayıp bir heyet halinde memleketten muhaceret temennisi hâsıl olmuş ve bu fikir hepsine o kadar muvafık gelmiş ki hemen kabul edilmiş ve karar verilmiş. Hatta şimdiden müstakbel Türk muhacirlerinin masarifi için para verenler bile olmuş.

– İşte böyle, artık gidiyoruz Raufçuğum... Tabii sen de gelirsin değil mi? Ben mi? Ben ki herkesten ziyade bu hayattan müştekiyim hatta birkaç kere kendi kendine bin tehlikeyi göze alarak memleketten kaçmak üzere teşebbüslerim bile olmuştu.

Yol masrafı umum tarafından temin olunacak; gittiğimiz yerde hep birden çalışacağız, herkes kazandığını ortaya koyarak kadın erkek, çoluk çocuk hür bir hayat içinde serbest ve fahur, yaşayacağız. Ne saadet değil mi? Hiç gitmemek olur muyum? Hurra!..

Muhaceret ama nereye muhaceret?

Bu hususta henüz kati bir karar yoktu. Herkes tetkik edecek, ileriki bir içtimada bu bahis hakkında müzakere olunacaktı.

O zaman ben, Tarabya'da Karakol Gemisi'nde ikinci kaptandım. Geminin vazifesi yazın o sulara gelen sefaret gemileriyle teşrifat münasebetinde bulunmak olduğundan⁶ bu sayede Fransız, İngiliz, Alman, Rus, İtalyan zabitleriyle hararetli bir dostluğum vardı. Bilhassa İngiliz sefaret gemisi *Imogene*⁷ süvarisi Kaptan Bain⁸ gayet samimi dostumdu. Ara sıra idare aleyhinde hissiyatımı döktüğüm olmuştu. Bu tafsilata vâkıf olan Fikret:

– *Imogene* süvarisiyle sen de bir görüş de ondan belki bir fikir alırsın, dedi.

Kaptan Bain bu teşebbüsümüzü alkışla karşıladı:

– Azizim Rauf, dedi, İngiltere'de muhaceret için bugünlerde herkes bilhassa Yeni Zeland'a gidiyorlar. Orası gayet münbit ve

6 Karakol Gemisi: 19. yy'ın sonlarında Osmanlı Devleti'nin zayıflığından yararlanan beş büyük devlet, İstanbul'daki elçilik personelini muhtemel bir ayaklanmaya karşı korumak amacıyla "istasyonier" adıyla Boğaz'da birer savaş gemisi bulundurmaktadır. Ramazan aylarında, iftar saatlerinde kasıtlı olarak ve halkı şaşırtmak için kuru sıkı toplanını ateşleyen bu gemiler ve personeli şımarıklıklarını küstahlık derecesine vardiirmişlerdir. Saray da, sözde bu gemileri gözetim altında tutmak amacıyla "karakol gemisi" adı altında hurda bir gemiyi görevlendirmiştir. Bkz. Ercüment Ekrem Talu, "Mehmet Rauf", *Edebiyat Âlemi*, sayı: 11, 30 Haziran 1949, s. 1.

7 *Imogene*: İngiliz Sefaret gemisinin adı.

8 Kaptan Bain: İngiliz Sefaret gemisinin kaptanı.

mahsuldar, iklimi, âb ü havası pek latif bir yerdir. Eğer istersen sana muhaceret heyetleri için neşrolunan rehberlerden getirteyim. Okur, tetkik eder, ona göre karar verirsiniz.

Hemen Fikret'e koştum, müjdeyi verdim, hep birden İngiltere'den gelecek kitapları beklemeye başladık. Ve geldiği vakit bunlarda teşebbüsümüzün muvaffakiyeti için o kadar ümit verecek vaatler bulduk ki bu âdeta bir saadet oldu.

Fakat bizde böyle büyük teşebbüsleri becerecek irade vüs'ati ve ruh kuvveti nerede?.. İlk gün hararetle karar verenler münakaşalarda ileri sürülen müşkülât ve muvaffakiyetsizlik ihtimallerini görüp o zamana kadar soğumuşlardı. Soğumayan tabii en başta Fikret olmak üzere Cahit ve bendim.

Kâzım Bey⁹ Manisa'da vâsi bağlara mâlikti. Bize "Eğer giderseniz

9 Hüseyin Kâzım Kadri (1870-1934): Servet-i Fünunculara yakınlığıyla tanınan ilim ve siyaset adamı. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'nden sonra Mekteb-i Mülkiye İdadisi'nde, İzmir İngiliz Ticaret Mektebi'nde okudu. İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça, Latince ve Eski Yunancayı öğrendi. Tarım öğrenimi için Almanya'ya gitti. Aydın Vilayeti Muhasebe Kalemî, İstanbul Maliye Nezareti Mektubî Kalemî'nde, Hariciye Nezareti'nde memurluk yaptı. Darüşşafaka'da astronomi hocalığında bulundu. Manisa'daki çiftliğinde bir süre tarımla uğraştı. II. Meşrutiyet'ten sonra *Tanin*'in çıkaranlar arasında yer aldı. Samsun, Selanik mutasarrıflıklarında (1909), Halep Valiliği'nde (1910), İstanbul Şehreminliği ve Vali Vekilliği'nde (1911) bulundu. 1912'de Manisa milletvekili olarak meclise girdi. 1912'de İttihatçılar tarafından tekrar Selanik Valiliği'ne gönderildi. Balkan Harbi'nden sonra Beyrut'a yerleşti (1914). Burada Tefik Fikret, Beyrut Valisi Nureddin Bey ve Şevki Bey'le birlikte kararlaştırdıkları Büyük Türk Lügati'ni hazırlamaya koyuldu. Beyrut elimizden çıkınca İstanbul'a döndü. 1920'de Aydın milletvekili olarak tekrar meclise girdi ve ikinci başkan oldu. Tefik Paşa kabinesinde Ticaret, Ziraat ve Evkaf nazırlıklarında bulundu. 1920'de Bilecik Mülakatı'na giden heyette yer aldı ve uzlaşma sağlanamadığı için istifa etti. Son yıllarını Beylerbeyi'ndeki yalısında geçirdi. Tarsus'ta vefat ettiyse de İstanbul'da defnedildi. Ölümünden önce değerli kütüphanesini ve evrakını Üsküdar Selimağa Kütüphanesi'ne bağışladı. Yazılarının bazılarında "Şeyh Muhsin-i Fani" takma adını kullandı. *Tanin* dışında, *İkdam*, *İctihad*, *Servet-i Fünun* gibi gazete ve dergilerde dil, din, felsefe, iktisat, ziraat ve siyasetle ilgili makaleler kaleme aldı. Sayıları altmışa yaklaşan eser hazırladı. Önemli eserleri: *Hak ve Hakikat* (1909), *Felaha Doğru* (1912), *İstikbale Doğru* (1913), *Yirminci Asırda İslamiyet* (1913), *İslam'ın Avrupa'ya Son Sözü* (1913), *Arnavutlar Ne Yaptı?* (1914), *Çar Nikola'ya Açık Mektup* (1915), *10 Temmuz İnkılabı ve Netayici* (1920), *Mahdum Kulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume* (1924), *Nürü'l-beyan* (Kur'an Tercemesi, Antepli Mustafa Efendi ile, 1924), *Tarih Hatıraları* (1930), *Gazi Mustafa Kemal -Bir Millet'in Basû Badelmevti-* (1932), *Büyük Türk Lügati* (I. C.: 1927; II. C.: 1928, C. III.: 1943), *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı* (1949); (*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. IV., Dergâh Yay., İstanbul, 1981, s. 300-302). Hüseyin

Hüseyin Kâzım Kadri

Manisa'ya gidiniz, orada oturacak yer de var işlenecek bağ da... Toprakçılık etmek isterseniz orada çalışır, orada yaparsınız." demişti. İşte Cahit, bu vaadin kuvvetiyle Fikret'in "Yeşilyurt" ismini koyduğu Servet-i Fünuncuların muhaceret yurdunu teşkil etmek emelinin arkasında zamanının, bilhassa kendisi gibi şüphe ve tarassut altında yaşayanları İstanbul'dan dışarı bir adım atmaya müsaade etmeyen polis inzibatını aldatıp gizlice Manisa'ya kadar gitmeye cesaret etmiş ve Kâzım Bey'in bağlarını ziyaret ve teftiş etmişti.

Fakat hem Türk hem de şair olan böyle muhacirler ne yapabilirler ki? Servet-i Fünuncuların hicreti Cahit'in bu seferinden ibaret kaldı ve bundan çıka çıka bilahare *Rûbab-ı Şikeste*'nin ancak bir sahifesini işgal eden bir "Yeşil Yurt" manzumesi çıktı.

Güneş, nr. 9, 1 Mayıs 1927.

Kâzım Kadri'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Kâzım Kadri, *Ziya Gökalp'in Tenkidi*, haz. İsmail Kara, Dergâh Yay., İstanbul, 1989; Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, haz. İsmail Kara, İletişim Yay., İstanbul, 1991.

Edebiyat-ı Cedide'nin Muhalifleri

Beş sene (1312-1317) [1896-1901] *Servet-i Fûnun* idarehanesinin o küçük odası, en hararetili münakaşata, en necip temayülata bir sahne-i cereyan oldu. Münakaşalar ve emeller bidayette yalnız edebiyata inhisar ediyordu. Fakat yavaş yavaş edebiyatın tekâmülü için hürriyetin zaruri olduğu ve bunun için siyasiyatın tekâmülü lazım geldiği anlaşıl原因arak, edebiyattan daha hararetili bir rabıta, daha derin bir iştiyak ile siyasi tekemmüle hasr-ı emel olundu.

Evvela münakaşaların edebiyata inhisar ettiğini söylemiştim; vâkıa Fikret o âdi risaleleri ve hatta gazeteleri de okumaya tenez-zül etmezdi fakat *Servet-i Fûnun*'da bulundukça, her zâir onu olan bitenden muhakkak surette ve mükemmelen haberdar ederdi. En evvel, herkesten evvel, erkenden ben odaya girer; onu masa başında meşgul bulurdum. Şâyi ve matbu ne gibi dedikodular, ne yolda yeni itirazlar varsa hemen hepsini bir nefeste okur, onu galeyana getirirdim. Benden sonra, gelenler, herkes, kendi daire-i münasebatı dâhilinde mesmuatını nakleder, böylece Fikret'i coşturacak bir sürü havadis getirirlerdi; o zaman tehevvr eder, feveran eder, şikâyeteye başlardı.

Biz tekâmül kanununa, edebî inkılapların tarihine gereği gibi vâkıf olduğumuz için, kendimize çizdiğimiz ve takip ettiğimiz yolun doğruluğundan, mesleğimizin selametinden emindik; binaenaleyh, galebe edeceğimizden, muzaffer çıkacağımızdan da emindik. Bunun için bu itirazlar bizi bu noktadan sarsmıyordu; bizi sinirlendiren şey, nezaket ve terbiyeden çıkılarak sarf olunan ve hüsn-i niyetten âri bulunan isnadat, tahkirat idi. Hepimiz yalnız maskaralıktan nefret ediyor idik.

Çünkü bu muhalefet, bu itirazat, ciddi bir meslek muhalefeti değildi; esasen başlıca muterizler, (Andelîb, Mehmet Celal, İsmet, ilh.) meslek sahibi, söz erkânı, sahib-i fikir adamlar değildi; bunlar itiraz etmekten ibaret kuru gürültü olup kendilerinin acz ve akametlerine karşı her defa lâyenkatı tevliid-i nefais eden bu rakiplere

karşı pek tabii bir hiss-i hasedden, yeni, yüksek ve güzel şeylere karşı âdi ve âciz ruhlara tabii olan bir hedm ve tahrip arzusundan başka bir şey değildi.

Bir tarafta ciddi tahsil görmüş, lisan-âşına, mütetebbi, ahlaken nezh, mümtaz; diğer tarafta cahil, tembel, herzevekil ve ahlaken düşük bir sürü sokak beyleri vardı. Muterizlerin arasında en makulü Ahmet Rasim Bey'di ki bunun da güya Fransız edebiyatından mülhem nazariyat-ı edebiyesi pek tuhaf, pek garip âdeta manasız bir söz gürültüsünden ibaretti. Zâhırde derin görünen, hakikatte ise pek sathi esasata istinat eden bir nazariyeden tutturarak sahifelerce itiraz eder ve bu itirazlar her hafta tekrar eylerdi.

İşte böylece, dört beş sene mütemadiyen (*Malumat, Hazine-i Fünun, İrtika* ilh. gibi) risaleler, gazeteler, *Servet-i Fünun* üdebası aleyhinde gayz ve kin, bühthan ve rezalet saçtı; bütün bunlara *Servet-i Fünun* vazî ve vakur bir sükût ile mukabele ediyor, yalnız her hafta eser neşrediyor, nazariyat-ı edebiyeyi teşrih eyliyordu. *Servet-i Fünun* edebiyatı aleyhinde sarf edilen bu itirazlar ne gibi şeylerdi, bu muhalefetin esası neye istinat ediyordu? Üzerinden yirmi seneye yakın bir zaman mürur etmiş olan bu hadisata bugünkü nazarla bakınca, insan kendini gülmekten men edemiyor. Zira bu itirazların cevabını zaman büyük bir belagatle itâ etmiştir.

İtirazlar tek bir sözde hülasa olunabilir: “Anlaşılmıyor, anlamıyoruz.” diye şikâyet ediyorlar, bütün muterizler yalnız bu nakaratı tekrarlıyorlardı. Bu esasın etrafında dokudukları diğer teraneler “Çalıyorlar, Fransızcadan tercüme ediyorlar...” iddiası ve “Lisan mahvoluyor...” şikâyetiydi.

Evvela anlaşılmamak: Evet, elbette, elbette anlamayacaklar, daha doğrusu anlayamayacaklardı; ruhlar arasında bu kadar derin farklar mevcut oldukça anlamamak elbette zaruriydi, “Anlamak muadil olmaktadır.” kaziyesinin¹ sıhhati burada da tahakkuk ediyordu, anlamak için irfanen aynı derecede yükselmiş, ruhen aynı derece incelmış olmak lazım geliyordu. Aralarında büyük bir terbiye ve tahsil farkı olan iki insanın aynı şeyden zevk almayacakları, aynı seviye-i idrake mâlik olmayacakları bedihî idi.

1 Bu düşünce ünlü Fransız düşünür, eleştirmen Hippolyte Taine (1828-1893)'e aittir.

Sonra çalmak: Bu iddianın esası ispat iraei ile tahakkuk edebilirdi. Halbuki intihal sözüne hiçbir ispat irae edildiğini hatırlamıyorum. Çünkü içlerinde bu derece tettebbua yükselmiş tek bir kafa yoktu ki bu sözü kabul edilebilsin. Esasen böyle bir kafadan böyle deli saçmaları sâdir olamaz, evvela Güneş'e teveccüh eder ve *Servet-i Fünun*'a iltihak ederdi.

Salisen, lisan mahvoluyor diye feryat ediyorlar idi. Bu iddia-dan daha gülünç bir iddia olamaz. Lisan dört beş cahil, müntahil, mukallit çocuğun yazılarıyla nasıl mahvoluyor? Fennî bir ifade ile bir lisan hiçbir zaman sabit kalamaz, daima tekâmül eder ve sabit kaldığı takdirde o lisana mahvoluyor demek lazım gelir. Her nesil kendi temayülâtını, başka bir şive ile ifadeye çalışır! Muarızlar, bu hakikatten de gafil idiler.

Mesela itiraz ettikleri terkipler ve kelimelerin bazıları (çünkü bütün itirazlar yalnız kelimelere inhisar ediyordu): serseri nevaziş, gizli bir aydınlık, kıskanç bir itina, çıplak hançer demiri, zinde-i meram gibi şeylerdi. Bunları yazanlar, bu telakkilerin bir itiyattan başka bir şey olmadığını, bir zaman evvel kullanılmayan bazı terkiplerin, bir zaman sonra sâika-i itiyatla makbul olacağını emsaliyle biliyorlardı (İşte mesela, bugün yirmi sene sonra, bu kelimeler mektep çocukları tarafından bile der-akab anlaşılan ve hiçbir itiraza duçar olmayan tabii ana kelimeler gibi kabul edilmektedir. Nitekim o günlerde müntahil, mukallit, dekadan diye tezyif edilen o muharripler bugünün muhterem edibleridir). Halbuki bu adamcıklar bu hakikatten de gafil idiler.

Bugün bu kadar gülünç bulunan bu itiraflar, o zaman terdif edilen maskaralıklar, tehziller ile bizi pek sinirlendirirdi hatta bunun neticesi olmak üzere, biz onları kudurtmak için garabetleri iltizam ettiğimiz olurdu. Mesela Cahit, "Ve" ile [başlayan] hikâye yazmaya kalkar, buna muvaffak olamazsa "Arabî'den Edeceğimiz İstifade" makalesi gibi bir bomba patlatır ve matbuat âlemini hercümerç ederdi. Bütün bunların hakkında Cahit'in *Kavgalarım* eserinde tafsilat-ı kâfiye vardır. Merak edenlerin o kitabı okumaları lazım gelir.

İtirazlar yalnız gazete sütunlarında kalmıyor, tabii kıraathanelere ve mahafile de sirayet ediyordu; bu hususi münakaşaların bazıları alâ-tarîkû'r-rivayet *Servet-i Fünun*'a kadar gelir ve bazen mucib-i

feveran olur idi. Bazen içimizden birine doğrudan doğruya şifahen itiraz vâki olurdu. Bunun için bazen mantiki muhakemat ile ilzam ü ikna-yı hasm için saatlerce yorulduğumuz olurdu.

Mesela Fikret Sultani Mektebi'nde muallim iken ders aralarında itirazlarıyla kendini taciz eden bir diğer muallim taslağı ile hayli münakaşa ettikten sonra onun gayr-i kabil-i hitap bir adam olduğunu ve yola gelmesi imkânı bulunmadığını anlayarak mübahaseye nihayet vermiş. Halbuki taslak efendi, her gün bilâ-tevakkuf, her fırsatla bir itiraz dermeyer eder ve Fikret'e hücum edermiş... Bir gün nihayet Fikret tahammül edemez, "Sen bana baksana, susar mısın, yoksa..." diye demir pençesini o kadar tehditkârane gösterir ki şahs-ı merkur bu pençenin mehabetinden ürkererek, bir daha Fikret'in yanından geçmeye bile cesaret edememiştir.

Muterizlerin arasında bazı mâkulleri de vardı. Bunlar aldıkları terbiye-i kadime tesiriyle bazı yenilikleri hazmedemiyorlar ve gayr-i ihtiyari, kemal-i safvetle fakat namus ve haysiyet dâhilinde itiraz ediyorlardı. İşte "şair-i mader-zâd" İsmail Safa bunlardan biriydi. Safa Bey Fikret'in pek aziz, kadim bir arkadaşı olduğu için ekseriya *Servet-i Fûnun*'a gelir ve mübahasata iştirak eder ve bazen kendine mahsus bir safvetle kendi de itiraz eder ve hariçteki muhalefete bir dereceye kadar hak verdiğini irae ederdi.

Bazen yorgun olmazsak, odamız تنها olursa onu tenvir ve ikna için münakaşaya giriştiğimiz olurdu; hele bir gün iki saat karşı karşıya onunla mübahase etmiş olduğumu tahattur ediyorum ki netice itibarıyla pek mudhik olduğu için burada anlatmak istiyorum.

Onun her gün tekrar ettiği için esasen malum olan ve aşağı yukarı bu musahabede naklettiğim itiraflara benzeyen fikirlerine emsal-i tarihiye zikredip edebiyatın, tekâmül tarihinden numuneler iraesıyla uzun uzun söylendim; öyle ki dikkatle dinlediğini görüyor ve gözlerinden, simasından ve sözlerimin tesiri olduğunu, ve oh, nihayet, nihayet işte Safacığın sevimli tebessümüyle sözlerimi kabul ve tasdik ettiğini anlıyordum. Nihayet: "Evet, doğru. Doğru, Raufcuğum, hakkın, hakkın var... Hakkın var..." diye fikirlerime iyice hulul ettiğini ispat için misaller irad etti. Benim için ne büyük bir muzafferiyet idi. O kadar ki Fikret'e, Cahit'e, Halit Ziya'ya bile sevinerek anlattım.

İki gün sonra, Safa tekrar *Servet-i Fûnun*'a gelmişti. O hafta basılan şiirlerden bahsolunuyordu; ay, aman yarabbi... Yine itiraz ediyor ve yine aynı itirazları tekrar ediyordu... Hemen fırlayıp yanına giderek “Aman Safacığım, yine ne oldu? İki gün evvel...” dedim. O zaman bana canlı kahkahasıyla gülerek:

– “Kırk senede teşekkül etmiş bir dimağ iki saatte değişir mi ya azizim?” diye cevap verdi ki Edebiyat-ı Cedide'ye edilen itirazların bundan iyi tarifi ve bundan münasip cevabı olamazdı.

Peyâm, nr. 370-128, 10 K.E. 1335/1919.

Şebâb, nr. 9, 17 Eylül 1336/1920.

Servet-i Fünun'da Sansür

Bizim için bir kâbustu. Çünkü yazdığımız şeylerin en canlı, en ruhlu noktalarının gaddar bir düşmanıydı.

O haftaki nüshaya girecek yazılar salı gününe kadar dizilir, sansüre gönderilir ve çarşamba sabahı sansürden matbaaya iade olunurdu. O hafta yazısı olan arkadaşlar çarşamba günü sansürün ne haltlar ettiğini anlamak merakıyla mutlak idareye gelir ve Ahmet İhsan'ın Amerikan yazıhanesi üstünde veyahut bir koltuk veya kanepede bükülmüş yatan prova tomarını halecanla kapıp en derin endişelerle muayene ederlerdi.

Bî-aman kırmızı mürekkepli kalem hemen daima her sütunda zalimane hasarât îka etmiş, yukarıda söylediğim gibi, en ruhlu noktaları hunhar bir cellatlıkla tahrip etmiş bulunurdu.

Cenap, şuh zarafetiyle bu sansür tahribatına sığınan muharrirlerin ağzından:

– Basılan yazılarım sansürün çizmediği şeylerdir, en güzeller çizildi, diye latife etmeyi âdet etmişti. Ama hakikaten herif yazıların en manalı noktalarını kurban etmek merakında idi.

Bazen kırmızı kalem satırları çıkarmakla iktifa etmez, sütunlara boydan boya hücum eder, bazen bu çizdiği sütunlar üstüne “sual” veya “tehir” kelimelerini de ilave ederek makale muharririni davet veya makalenin neşrini tehir etmiş olurdu.

O devrede sansör, Hıfzı Bey¹ namında zahiren tatlı, kara sakallı bir adamdı. Ara sıra matbaaya uğrayıp muharrirlerle beş on satır konuştuğu olurdu. Mübahaselerinde latif bir adam olan Hıfzı Bey vazifesinde bilakis gayet haşındı. Dokunaklı tek bir kelime kaçır-maz, Saray'ın şiddetinden korkuyu hayatına sindirmiş olan kırmızı kalemle cellatlığı yalnız dokunaklı şeylere inhisar etmez, bazen

1 Hıfzı Bey (1862-1905): Asıl adı İbrahim Hıfzı'dır. Matbuat Kalemî'nde çalıştıktan sonra Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü'nde başkâtip ve sansür memuru oldu. 1901'de Matbuat Müdürlüğü'ne getirildi. Ölümüne kadar tüm gazete ve dergileri kendisi sansür etmiştir. Bkz. Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 275, 120 numaralı not.

rastgele denilecek şuursuz bir kıtal yapmaktan çekinmezdi.

Böyle çıkardığı veya tehir ettiği yani kuşkulandığı şeyleri tekrar asla kabul ettiremezdik. Sual veya tehir işaretiyle damgaladığı yazılar için ara sıra Ahmet İhsan Bey veya biz rica için kendisine gittiğimiz olurdu. Fakat o, ne söylesek ne yapsak camid ve sengin kalırdı.

Ne gibi şeyler çıkardı?

Biz, Servet-i Fünuncular heyet-i mecmuamızla memleketin siyasetine birer can düşmanıydık. Fakat bu noktaya temas edecek yazıların dâi olacağı vahim tehlikeler emsal ve görünenle sabit olduğundan bu işlere dair şakk-ı şefe etmemek en birinci itinaımızı teşkil ediyordu.

Sansör Hıfzı Bey

Hatta biz yalnız siyasetin değil, bu siyaseti terviç ve kabul eden âdetlerin, ananelerin ve o âdetler ve ananelerle teessüs etmiş ahlakın ve hayatın da düşmanıydık. Bu ahlakı yıkmak, bu âdâtı tahrip etmek en birinci emelimizdi. Biz kısa bir ifade ile baştan aşağı kadar bugün ancak mukaddes Cumhuriyet'in bahş ve temin ettiği serbest hayatın mübeccel hukukun şeyda bir âşıkıydık. Arzularımız hep bu, emellerimiz hep bu idi. Bunlara zıt olarak memlekette pıhtılanmış âdetlerin, ananelerin ve bu âdetlere, ananelere bağlı bu adamların hepsinden en kanlı bir husumetle nefret ediyorduk.

İşte fırsat buldukça hatta fırsat filan aramayarak rastgele her satırımızda bunlara hücum eder, hiçbir şey olmazsa zehrimizi dökmeyi bir saadet sayardık.

Bu, sansürle aramızda ebedi bir muhasama olmuştu. Kim bir sütunda veya hikâyesinde böyle bir hususa hücum eder, kinini kulsarsa mutlak alkışlanır, bahtiyar telakki olunurdu. Bunun için bazen galeyan eder, sansürü unutup yazı yazdığımız bile olurdu.

Benim *Siyah İnciler*'deki² "Zehirlerim"³ işte bunlardan biridir. İçinde harap olduğumuz o mütefessih saltanat hayatına karşı birikmiş bütün kinlerimi buhranlı bir günümde –sansürden bir satırının bile geçmesi mümkün olmadığını bilerek– akur ve müntakim yazmıştım.

Bunu Fikret'e gönderdiğim vakit acı bir tebessümle verdim. Tebessümün bu acılığına bakarak manalı manalı aldı ve okudu. Ben karşısında oturmuş tesiratını çehresinde takip ediyordum. Makale sonuna yaklaştıkça onun da yüzünde bir acılık toplandığını gördüm. Son satırlara geldiği zaman beğendiği yazılara karşı yüzünde parlayan hararetle başını kaldırarak "Çok güzel," dedi, "fakat bunu sansüre vermeye bile korkmalı. Maazallah bir ufak jurnalle topumuzu havaya uçururlar. Ne Mehmet Rauf kalır ne Tefvik Fikret hatta ne de *Servet-i Fünun*".

"Zehirlerim" hepimizin böyle fedaya mahkûm eserlerimiz gibi elimde kaldı. *Siyah İnciler*'in kitap şeklinde basılması takarrür ettiği vakit Abdullah Zühdü⁴ "Encümen-i Teftiş ve Muayene"de yani

2 *Siyah İnciler*'in yeni harflerle ve sadeleştirilmiş basımı için bkz: Mehmet Rauf, *Siyah İnciler*, YKY, İstanbul 1997, 315 s.; *Siyah İnciler*, Özgür Yayınları, İstanbul 2018, s. 351.

3 Adı geçen metin için bkz. İkinci Bölüm, s. 200-207.

4 Abdullah Zühdü (1869-1925): Gazeteci, yazar. Gazeteciliğe, 1890 yılında bitirdiği Mekteb-i Sultanî'deyken *Saadet* gazetesinde başlayan Abdullah Zühdü, kısa sürede tanındı. II. Meşrutiyet'ten sonra Mahmut Sadık'la birlikte *Gazete* adlı bir gazete çıkardı ve adını 20. sayıdan sonra *Yeni Gazete* olarak değiştirdi ve Cenap Şahabeddin, Süleyman Nazif, Mehmet Rauf gibi devrin önemli edebiyatçılarından da yazı aldı. İngiliz siyasetine olan eğilimiyle tanınan gazete Babıâli Baskını'ndan sonra yayını durdurdu (23 Aralık 1913). Bir süre gazeteciliğe ara verdikten sonra *İkdam* ve *Sabah* gazetelerinde imzasız yazılar yazdı. Mütareke döneminde *Yeni Gazete*'yi yeniden çıkarmak istediysede eskisi kadar başarılı olamadı. 1919-1920 arası Ahmet İhsan'la birlikte Fransızca *Le Soir*'ı yayımladı. Ali Kemal, *Sabah*'tan ayrılınca bir süre gazetesinin başyazarlığını da yaptı. 1920 yılında üç ay kadar Matbuat Umum Müdürlüğü'nde bulundu. Cumhuriyet'ten sonra antikacılık yaparak geçimini sağladı. Pek çok roman ve hikâye yazdı ve çevirdi. Eserlerinde kendi çevresiyle, bohem yaşantıları anlattı. Bizde "Polisiye Roman" türünü ilk deneyenlerdendir. Eserleri: *Şanlı Asker* (1897), *Güller ve Dikenler* (1898), *Rehğüzer-i Matbuatta* (1898), *Yandım Aman Kantosu* (1897), *Bahr-i Müncehid-i Cenubîde* (1906), *Devlet-i Osmaniye ve 1314 Yunan Muharebesi* (1897, Süleyman Tevfik'le). Diğer bazı tercüme ve telif eserleri de şunlardır: *Kadın Hisleri, Muharririn Zevcesi, Leydi Madmazel Yüz Milyon, Şikeste Beste, Sârâ*. Bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1977; Ahmed İhsan Tokgöz; *Matbuat Hatıralarım*, haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 281.

Maarif Nezareti'ndeki Kitap Sansürü Kalemi'nde⁵ âzâ bulunuyordu. Kendisinin liberalliğine emin olduğumdan müsveddesini de diğer yazılarla beraber âdeta latife makamında kendisine verdim. O zaman Maarif'te memur olan Cahit merak ederek bir gün "Zehirlerim" hakkında ne düşündüğünü kendisine sormuş ve Abdullah Zühdü demiş ki "Eğer Rauf Bey bastırmaya korkmazsa ben izin veririm". Ve Abdullah Zühdü hakikaten "tab'ında beis yoktur." kaydıyla tekmil kitabı bize iade etti.

İlk anda nasılsa bir cesaretle "Zehirlerim"i dizdirdik hatta bastırdık. Fakat kitabın neşri günü yaklaştıkça korkumuz çoğalıyordu. Muzır bir mikrop bunu pekâlâ Saray'a jurnal edebilirdi. Yazı malum olduğu üzere âdeta alenen Yıldız idaresine ve bu idare sayesinde zengin olarak şaşaa saçan edâniye lanet okumaktadır. Bundan yalnız o idare erkânı değil, bütün zamane zenginleri de kuşkulananacak ve galeyan edecekti. İşte bu tehlike bizi ürküterek kitap neşrolunacağı zaman "Zehirlerim"ın en coşkun tarafları kitaptan kesilerek bin beş yüz nüsha basılmış olan kitabın nüshası, yani ilk satılacak olan kısmı böyle nakıs tevzi olundu. Kalan beş yüz nüsha emin olduğumuz dostlara verildiği gibi belki müsait bir zamana rastgelir ümidiyle saklandı. Ve filhakika Hürriyet'in ilanından sonra satıldı.

Sansürle bu musaraa esnasında bir zaman oldu ki sansür bize biz sansüre alışmış; o bizim tehlikeli günlerimizi, biz onun zayıf cihetlerini öğrenmiştik.

O aralık nispeten daha serbest bir idareye mazhar olan Selanik'te Osman Tevfik Bey (Vatan'cı Ahmet Emin'in babası) *Mütalaa* namıyla "muvakkat" bir risale neşretmeye başlamıştı. Bu risale burada basılan yazılarımıza bir intişar vasıtası oldu. Elimizde kalmış yazıları *Mütalaa*'ya gönderiyor ve Selanik'te bastırıyorduk.

5 Encümen-i Teftiş ve Muayene: 1881'de II. Abdülhamid tarafından oluşturulan bu kurul, Matbuat ve Matbaalar Nizamnamelerinde öngörülen tüm sansür işlemlerini yürütmekle görevliydi. Görevleri arasında basılacak süreli yayınlarla, çıkarılacak kitapların müsveddelerini, gümrük ve postadan gelen basılı eserleri inceleyerek sakıncalı olup olmadığına karar vermek, müfettişleri aracılığıyla tüm kitapçı ve kitaphaneleri denetlemek de vardı. Sansürün şiddeti arttıkça görevlilerin sayısı da arttı. 1907'de 1 reis, 45 üye, 5 muayene memuru, çeşitli diller için 15 muayene memuru, gümrük ve postalar için 1 sansür müdürü ile 7 muayene memuru olmak üzere toplam 74 görevli vardı. Bkz. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 270, 76 ve 80 numaralı not.

Bu cümleden olarak Fikret de burada izin alamadığı veyahut vermediği bazı sert şiirlerini *Mütalaa*'da bastırmıştı. Yunan Muha-rebesi⁶ Osmanlı ordusunun muzafferiyetiyle neticelendiği vakit Abdülhamid hükümetine yalandan bir kuvvet ve şehamet gelmişti. Sansür bu şehamete istinaden çemberini biraz genişletmeye mey-lederek eski tazyik biraz müsait sahaya intikal etti.

Bir gün Hıfzı Bey yine *Servet-i Fünun*'a gelmişti, Fikret lakırdı ara-sında latife makamında *Mütalaa*'da basılan şiirleri kendisine gösterdi. Hıfzı Bey de hepimiz gibi bunlar hakkında eski şiddetinin vârid ol-madığını tasdik ederek "Bugün olsa ben de müsaade ederdim!" dedi.

Fikret bu müsaadeden hemen istifade için "Siz müsaade buyu-run, biz yine basarız..." dedi, öbür nüshada bir musahabe-i edebiye içinde bunları sıra ile bastırdı.

Yukarıda "Sansür bizim tehlikeli noktalarımızı biz onun zayıf cihetlerini öğrenmiştik," demiştim. Bu kabilden olarak bize artık malum olmuştu ki: gazete çıktığı zaman sansür idaresi makale-leri yukarıdan aşağı tekrar okumuyor ve elinde bulunan prova kâğıtlarındaki çizilmiş satırların basılıp basılmadığını muayene ile iktifa ediyordu. Bu halde istifade etmemek için biz biz olmamalıydık. O zaman buna çare aranıldı ve hemen bulundu.

Bu kabilden olarak sansürün okuduğu ve hiç dokunmadığı satırların arasına sahife tashihinde yeni cümleler ve yeni terkipler ilave ederdik. Fakat Demokles'in kılıcı her an başımızın üstünde müteallık olduğundan çok ihtiyat ve teenni lazımdı. Bunun için ilavelerimiz Yıldız erkânını kudurtmayacak hafifçe, ahlaki veya hayati cihetlere inhisar ederlerdi.

Mesela Fikret *Rûbab-ı Şikeste*'de son mısraında "Bürehne ser-tâ-pâ" diye biten bir şiirini⁷ böyle bir oyun sayesinde aynen *Servet-i*

6 1896 yılında Giritlilerin ayaklanmasından sonra, 1897 Şubat'ında Theodoros Dhilighiannis başkanlığındaki Yunan hükümeti Girit'e asker çıkardı. Prens Kons-tantin komutasındaki Yunan askerleri Makedonyaya girdiler, ama ağır bir yenilgiye uğradılar. Türk birlikleri Atina'ya doğru ilerlerken büyük güçlerin araya girmeleri üzerine bir ateşkes ile Aralık 1897'de İstanbul Antlaşması imzalandı. Bu, Osmanlı Devleti'nin kazandığı son savaşı ama sonuç diplomatik bir hezimetti ve antlaşmayla Girit'e özerklik verildi. Bkz. İkinci Bölüm, s. 195, 7 numaralı dipnot.

7 Tevfik Fikret, "Ruh-ı Eş'arım" adını taşıyan bu şiirinde şiirinin ruhunu, güzel bir tabiat içinde yaşayan bir kadına benzetir. Şiirin yukarıda zikredilen dizeleri şun-lardır: "-Bürehne sine vü sâid, bürehne sâk ü serîn, / Bürehne ser-tâ-pâ,-".

Fünun'da bastırabilmişti. O zaman serâpâ çıplak bir kadından bahsetmek –çünkü devrin ahlakı o kadar mazbut ve mukayyeddi ki!– ahlaka karşı büyük bir cinayet olacağından gazetede basılmazdı. İşte Fikret burasını sansürün satırından kurtarmak için tetkike gönderdiği prova kâğıdında “Bürehne ser ü pâ” diye dizdirmiş, yani başı ayağı çıplak bir kadın suretinde sansüre gönderip kâğıtlar tetkikten gelince mısraı “Bürehne ser-tâ-pâ” suretine koymuştu.

İşte Abdülhamid'in sansürüne oynadığımız oyunların en zarsız bir tanesi.⁸

Güneş, nr.7, 1 Nisan 1927.

8 II. Abdülhamid devrindeki sansür uygulamaları için bkz. Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul, 1939; Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara, 1943; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihinde İlâve*, İstanbul, 1960; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 1973; Cevdet Kudret, *Abdülhamid Devrinde Sansür*, Milliyet Yay., İstanbul, 1977; Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul, 1990. Fatmagül Demirel; *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay., İstanbul 2007.

Para Meseleleri

HÜRRİYET-MÜTAREKE DEVİRLERİ

Servet-i Fünun zamanında bütün muharrirlerin en birinci düşmanı sansür ve sansürü terviç ve tahkim eden İstibdat hükümetiydi.

Bize öyle geliyordu ki bu hükümet değişerek sansür lağvolu-nursa serbest olarak yazacağımız kitaplar o zamana kadar beyhude beklediğimiz pek büyük rağbetlere, pek parlak teveccühlere mutlak nâil olacaktır.

Nihayet hürriyet ilan edildi ve sansür lağvolundu. Artık yabancı bir teftişten geçeceğinden korkmadan, acaba müsaade edilecek mi edilmeyecek mi diye düşünmeden yazdığımız yazıları doğru matba-aya verecek, onların yazdığımız gibi, istediğimiz gibi tab'ında hiçbir mâniaya duçar olmayacaktık. Bu ne büyük bir saadetti.

Hürriyet'in ilk tesiri bütün gazete ve mecmua müdürlerinden mütevali müracaatlarla makale talebine maruz kalmak oldu. Fakat o günlerde herkes bir siyasiyat sıtmasına duçar olduğu için gazete-lerin bütün sütunları bu yolda makalelerle doluyor ve herkes böyle makaleleri okuyor ve talep ediyordu.

Ben tüy değiştiren hayvanlar gibi kalemi başka bir hokkaya batırıp istenilen yolda makale yazmak iktidarından mahrum olduğum için böyle talepleri ihmal ediyor ve yalnız *Resimli Kitap*¹ için edebi yazılar yazıyordum; bu mecmua ise ayda bir neşrolunduğu

1 1908-1914 yılları arasında İstanbul'da çıkan aylık dergi. *Resimli Kitap* dergisinin 6. sayısından son sayısı olan 51. sayıya kadar başyazarlığını da Mehmet Rauf'la karıştırılan M. Rauf (1882-1918) yapar. Ferik Ahmet Paşa'nın oğlu olan M. Rauf, 1902 yılında Mülkiye-i Şahane'den mezun olduktan sonra sırasıyla Şûrâ-yı Devlet İstinaf Mahkemesi Mülazımlığı, Müdde-i Umumi Muavinliği, Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavinliği, Sadaret Şifre Kalemi Müdürlüğü yapar. M. Rauf, bu memuriyetlerinin yanı sıra Darülfünun Edebiyat Şubesi'nde Yunan ve İtalyan Edebiyatı Tarihi ve Mitoloji dersleri verir. Fransızca, İngilizce, Arapça, Farsça, Almanca, İtalyanca, Yunanca, Rusça, Bulgarca bilen M. Rauf, tifüs hastalığından vefat eder. Bkz: Rahim Tarın; "Hangi Mehmet Rauf?", *Prof. Dr. Ramazan Kaplan Armağanı*, Akçağ Yay., Ankara 2020, s. 87-96.

için, demek ki ilk aylar, Hürriyet'in bana getirdiği fark, makale başına *Servet-i Fünun*'un üç mecdiyesine mukabil, bir lira almaktan ibaret kaldı.

Fakat o esnada başka bir meşguliyet daha vardı. Âsaf Muammer² beraber Abdülhamid zamanında neşretmek için çalıştığımız halde, hükümetin müsaade îta etmemesinden tehir etmiş olduğumuz hanımlara mahsus *Mahasin* mecmuasını fırsattan istifade edip neşir için yoruluyorduk.

Bilhassa hanımlara mahsus şık, zarif ve edebi bir mecmuanın fevkalade bir rağbet temin edeceğine emindik, ettiğimiz bir hesaba göre iki bin nüsha satılacak olsa epeyce bir kâr da kalacaktı. Halbuki biz lâakal beş bin nüsha sürüleceğine emindik. Ve bu halde her birimiz için ayda kırkar ellişer lira kalacaktı. Bâhusus *Mahasin* yalnız hanımlara da hitap etmiyordu. Halit Ziya Bey'den Tahsin Nahid Bey'e³, en büyük muharrirden en küçük şaire kadar bütün muharrirlerden makaleler, şiirler, hikâyeler alıyor, resimlere son derece itina ediyorduk. Öyle ki *Mahasin*, zannederim, Hürriyet'in ilanından beri neşrolunan edebi mecmuaların içinde en zarif ve en mutenası olmuştur.⁴

2 Âsaf Muammer (Kütayis): Yazar, ressam, denizci. II. Abdülhamid döneminde Maliye Nazırlığı yapmış olan İbrahim Edip Efendi'nin torunudur. II. Meşrutiyet'ten sonra *Söz* gazetesindeki İttihat ve Terakki karşıtı yazılarından dolayı uzun süre sürgün hayatı yaşadıkdan sonra 1918'de yurda dönmüştür. Başyazarlığını ve müdürlüğünü Mehmet Rauf'un yaptığı *Mahasin* dergisinin imtiyaz sahibiydi.

3 Tahsin Nahid (1887-1919): Şair ve oyun yazarı. Fecr-i Âti akımı içinde yer aldı. Galatasaray ve Mekteb-i Hukuk'taki öğrenimini yarım bıraktı. I. Dünya Savaşı yıllarında İaşe Müfettişliği'nde bulundu. Şiirlerini *Ruh-i Bi-kayd* (1910) adı altında yayımladı. Daha çok piyes yazdı. Oyunları: *Hicranlar* (1908; bu oyun Burhanettin Kumpanyası tarafından 29 Aralık 1908'de sahnelenmiştir.), *Jön Türk* (Rahşan Nevvare ile birlikte, 1919; bu oyun Minakyan tarafından 4 Ekim 1908'de sahnelenmiştir.), *Fırar* (1911), Şahabeddin Süleyman'la birlikte: *Ben Başka* (1911), *Kırık Mahfaza* (1911), *Kösem Sultan* (1912). Darülbeyatı'nın ilk yıllarında adapte ettiği *Bir Çiçek İki Böcek* (25 Ocak 1917) ve *Rakibe* (16 Haziran 1919) adlı piyesleri sahnelendiğinde büyük ilgi görmüştür. M. Nihat Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 391.

4 Başyazarlığını ve müdürlüğünü 1-9. Sayılarda Âsaf Muammer, 9-12. Sayılarda Mehmet Rauf'un yaptığı Eylül 1324/1908 ile Teşrin-i Sâni 1325/1909 tarihleri arasında 12 sayı yayımlanmış, basın tarihimizde ilk kez renkli olarak basılan ve promosyon olarak kupon da dağıtan bu dergi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemin Ünalın, Mehmet Rauf'un Kadın Dergileri: Mehasin ve Sûs (İnceleme ve Metinler), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı. Prof. Dr. Hülya Argunşah, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007.

Nihayet ilk nüshası neşrolundu.

Kimi görsek takdirat, her gün tebrikât işitiyorduk; bütün gazeteler son derece alkışlıyorlardı. Halbuki basılan nüshalar oldukları gibi duruyorlardı. Üç gün, beş gün, on gün geçti. Satış üç yüz elli, dört yüze müşkülâtle çıktı.

Birinci nüshayı üç bin nüsha tabettirmiştik. Bu hali görünce, ikinci nüshayı ihtiyaten iki bine indirdik; satış: üç yüz elli, dört yüz.

Üçüncü nüsha, sahifelerin adedi tezyit edilerek yeni tekemmülât, daha zengin münderecatla basıldı. Satış: üç yüz elli, dört yüz... Ve halbuki takdirler, iltifatlar, tebrikler her gün, her tarafta yağıyordu.

O zaman büyük bir hakikatle çarpıştık: Eserlere rağbetsizlik bunların beğenilmemesinden değildi, halkın cehalet veya lâkaydisindendi⁵. O zaman mecmuacılığa bina ettiğimiz parlak hayaller zîr ü zeber oldu, artık kazanmaktan vazgeçtik, ziyan etmemeye çalıştık[k]. Çünkü bin nüsha bile ettiğimiz masrafı temin edemezdi...

Ziyan etmemek için türlü tertibatla aylarca uğraştık ve nihayet, bir seneliği itmam edip kapadığımız vakit, beş yüz liraya yakın bir ziyan ile kurtulmuş olduk.

Şimdi kitaplara gelem:

Biz *Mahasin* humması arasında tutuşurken, bana bir taraftan müracaatlar vâki oluyor, vaktiyle *Servet-i Fünun*'da bastırduğım küçük hikâyelerden bir cilt teşkil edip tabetmek için muvafakatım rica olunuyordu. Bilhassa eski tâbimiz Âsım Bey bu hususta çok ısrar ediyordu.

Ben *Mahasin* meşguliyetinden kitap ve matbaa hesabına epeyce kesb-i vukuf ettiğim için hesap ettim; on beş forma bir kitabın, o zamanki piyasa ile kâğıt, tertip, tab ve teclit masrafı dâhil olarak, nüsha başına yüz on paraya mal olduğunu anladım; buna iki kuruş da⁶ bey'yye ilave edince dört kuruş otuz paraya mal oluyor demekti. Demek ki kitabın fiyatı on kuruş vaz edilecek olursa, tâbi bana kitap başına üç kuruş verebilecekti.

5 Gazetedeki tefrikada "ve lâkaydsızlığından" olarak çıkan bu kelimenin anlamlı olabilmesi için ya yukarıdaki gibi ya da "ve lâkaydisinden" şeklinde okunması gerekir.

6 O dönemde bir Osmanlı lirası 5 mecdiye, 1 mecdiye 20 gümüş kuruş, 1 kuruş da 40 para idi.

Âsım Bey⁷ bu teklifi kabul etti. Ben bundan başka kâğıdı benim tarafımdan temin edilmek üzere üç yüz nüsha da temsil-i nefis nüshası tabettirip bunların kâmilan bana teslim edilmesini de kabul ettirdim. *İhtizar* bu şartlarla tab ve neşrolundu.

İhtizar, Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi'nin Hürriyet'ten⁸ sonra basılan ilk kitabıydı. *Tanin* bir makale ile kitaptan bahsetti. Yine, tıpkı *Mahasin* gibi dostlar, tanıdıklar rastgeldikçe tebrikler, takdirler, taltifler yağıyordu. Fakat satış...

Evet, satış ilk günler pek iyi başladı. Dört yüze kadar hızlı gitti, beş yüze doğru ağırlandı, altı yüze geldi. Artık sürüklenmeye başladı...

Temsil-i nefis nüshalarına gelince, ağır ağır satılmak üzere bu esnada yüz elli nüsha da ondan sarf olundu. Böylece, yedi yüze yakın nüshası perakende olarak satılan *İhtizar*, sonra bir mecburiyetle, toptan bir kitapçıya devrolundu ve tabii pek cüzi bir fiyatla... Öyle ki *İhtizar*'dan aldığım para, cem'an elli lirayı tecavüz etmemiştir.

Aynı zamanda *Pençe*, *Âşıkane* ve *Ferdi ve Şürekâsı* eserlerini kendi hesabıma tabettirmiştim; bunlardan da *İhtizar* gibi, bir kısmı parekende, sonra kalan ise yine aynı mecburiyetle, toptan olarak satıldı: Bu veçhile, onlardan da min-haysi'l-mecmu 80 lira *Pençe*'den, 50 lira *Âşıkane*'den, 40 lira kadar da *Ferdi ve Şürekâsı*'ndan alabildim.

İhtizar sterotipi⁹ yapılmıştı. O tabedilip satılmakta iken, Hilal Matbaası'nda *Son Emel* namında yine eski küçük hikâyelerden mürekkebe bir cilt daha hazırlanmış, sterotipi kalıpları ikmal edilmiş, her işi bitmişti. Fakat bu esnada matbaa satıldı ve kalıplar öylece bana teslim edildi ve ben, Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas Efendi'nin¹⁰ müracaatı üzerine yine on beş formalık bu kitabı on beş liraya kendisine sattım.

Mecmuacılıktan olduğu gibi muharrirlikten de bütün emeller yıkılmış ve mutlak bir inhizamlı zîr ü zeber olmuştu. Memlekette

7 Mustafa Âsım, 1885 yılında 10 sayı yayımlanmış *Şafak* mecmuasının sahibi olup daha sonra Ahmet İhsan Tokgöz ile ortak olup Âlem Matbaası'nı kurmuşlardır. 1907'de hissesini Ahmet İhsan'a devredip adliye mesleğine girmiştir. Bkz. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay Kabacalı), 3. Bs., İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 35, 67.

8 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet.

9 Stereotype, klişe.

10 İlyas Efendi: Kanaat Kütüphanesi sahibi, yayımcı.

edebi hayatın fıkdanından hükümet değil, ancak halkın cehaleti mesul olduğunu anlamıştım. Öyle ki eğer halk lâkayt olmasaydı en sıkı bir sansüre rağmen bile eserlerimiz bizim o kadar rağbet celbetmiş olan Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi'nin ilk gördüğü rağbeti o vakit bile yüz kere aşmak lazım gelirdi. Ve bu halk, uyanıp mütalaaya meyil hâsıl ederek muharrirleri memnun edinceye kadar, daha onlarca ve belki yüzlerce senelerin geçmesi lazımdı.

Artık bundan sonra eserlerim bütün bu uçuruma yuvarlandı. Mesela, *Ferda-yı Garam* beş, *Hanımlar Arasında* on iki, *Genç Kız Kalbi* yedi buçuk, *Bir Aşkın Tarihi* yedi, *Menekşe* beş liraya satıldığı gibi, zavallı *Eylül*'ün ikinci tab'ı da... Yine ilk bedbaht temsil gibi, ancak on beş liraya gitti. Yani, Hürriyet'in ilanından Harb-i Umumi'nin¹¹ ilanına kadar geçen altı senelik serbestî devresinde, basılan on bir kitabımdan takriben üç yüz liradan fazla bir para alamadım.

Kitaplardan bu kadar. Makalelere gelince, *Tanin*'e yazdığım makale ve hikâyelerden 30, *Peyam* gazetesinden 50, *Şehbal*'den 20, *Hak*'tan 10 lira, bir seneye yakın bütün sahifelerini doldurduğum *Servet-i Fünun*'dan takriben 150 ki cem'an 260 lira makaleler ve yine *Servet-i Fünun*'a tefrika edilen *Pençe*, *Genç Kız Kalbi*, *Menekşe* ve *Mültehib* tefrikalarından da 30 ki hep birden gazetelerden de üç yüz lira, tahmin olunduğu surette kitap ve makalelerden altı Hürriyet senesi zarfında, altı yüz lira elime geçmiyor ve bu hesapça, İstibdat senelerinin doksan beş kuruşuna mukabil, o kadar beklenen muazzaz Hürriyet senelerinin lütfu muharrir bütçesini ancak ayda yedi liraya iblağ edebilmiş oluyordu!

Mütareke seneleri daha bereketli görünerek başlamıştı. Mesela, ilk basılan *Üç Hikâye*'nin forması için on lira para almıştım. Bu zannedirim, bizim için yüksek bir fiyattır. O günlerde herkeste mütalaaya bir şevk ve heves uyanmıştı.

Fakat İzmir'in işgali¹² bu hevesi bir anda söndürdü. O derecede ki kitapçı dükkânları lokantaya, bakkal dükkânına tahvil olunmaya başlıyordu. İşte bunun içindir ki bu son dört sene zarfında basılan dokuz eserimden –ki bunların beş tanesini yine kendi hesabıma ta-

11 I. Dünya Savaşı: 28 Temmuz 1914 tarihinde başlayan savaşa, aynı yılın kasım ayı başında dâhil olduk ve 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzasıyla çekildik.

12 15 Mayıs 1919.

bettirdim. Ve bu işten oldukça mühim bir zarara duçar oldum– beş yüz liradan fazla bir para alamadım.

Yani bir adamın tek başına aç kalmamak için lâakal otuz liraya muhtaç olduğu bir zamanda muharrir dokuz eserine mukabil ayda ancak on lira tedarik edebiliyordu. Ben böyle olduğum gibi bütün diğer muharrirlerin hatta en ziyade mazhar-ı lutf olanların da pek büyük bir farkları yoktur. Öyle ki kendimi bu nokta-i nazardan bizde muharrir hayatının vasatı bir numunesi olarak irae edebilirim.

Son günlerde elime *La garçonne*¹³ isminde Fransızca bir roman geçti. Bu eserin yüz kırk bininci nüshalarından bir tanesi olup yedi franga satılıyordu. Kısa bir hesapla, kitap başına muharrir için asgari olarak bir frank hakk-ı telif hesap ettim; neşrolunduğu bir buçuk ay zarfında muharrir bu eserinden on sekiz bin lira almış olacaktı...

Ve bu maddi istifadeden başka, manen daha ne parlak âtîfet(e) nâil oluyor; bütün Fransa' da bin türlü teveccühe, iltifata, şerefe müstahak görülüyordu...

Bu malumatı verdikten sonra, son söz olarak edebiyata heves eden ve büyük muharrirlerin hayatına gıpta ile bakan gençlere tavsiye ederim: Zinhar imrenmesinler, bakkal olsunlar, berber olsunlar, sütçü, tütüncü¹⁴ olsunlar hatta sucu olsunlar... Ne olursa olsunlar, muharrir olmasınlar... Çünkü memleket, muharrirlerinin ne hayatını temin ediyor ne de nuhusetini taltif!

13 *La garçonne*: Victor Margueritte'in bir romanıdır (Ernest Flammarion, Éditeur, Paris 1922, 311 s.

14 Hayatının bu dönemlerinde bir hayli maddi sıkıntı içinde olan Mehmet Rauf, 1917-1925 yılları arası Reji Umum Müdürü olan İzzet Melih (Devrim)'ten, açmış olduğu yayınevinde tütün de satabilmek için, ruhsat alabilmesinde yardımcı olmasını istemiştir: "Azizim, gazetelerde okumuş olacağınız veçhile 'Şule Neşriyat Evi' namıyla bir müessese küşad ettim. Evin ilk eserini gönderiyorum. Müessesenin bir köşesinde tütün ve pul satılmak için bir camekân var. Burada tütün bayii için bir ruhsat istiyorum, fakat dört dükkân yukarımızda bir başka tütüncü var, bunun için birinci sınıf bayilik için bir ruhsat itasına ibraz-ı suhulet edilmesi için lütfunuza müracaat ediyorum. Ruhsat Mart zarfında îta olurmuş yani tam vakti. Dükkân Bâb-ı Âli karşısında Şemsi Matbaası altındadır. Yapılacak muamele ne ise hâmil-i tezkireye bildirmenizi ve lazım gelenlere emir vermenizi rica ile arz-ı meveddet eylerim. 25 Mart 920 / Mehmet Rauf" Bkz. *İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim –İmparatorluktan Cumhuriyet'e Edebiyatçı Mektupları–* haz. Nüket Esen, YKY, İstanbul, 1995, s. 45. Mehmet Rauf'un mektubunda istediği ruhsatı alıp alamadığı konusunda ise maalesef bir bilgiye ulaşamadık.

Hele kıymetli eserleriyle kendilerine mühim mevki yapmış gördükleri büyük muharrirleri kıskanarak onlara hücum eden tufeylilere söylüyorum: En yüksek muharrirlerin mevkisinde bile hasede, gıptaya değecek hiçbir şey yoktur. Onlara hücum ederek kendi kendilerini beyhude yere yoruyorlar! Bu kadar kıskandıkları bu mevkilerde manen de maddeten de bu kadar zahmete değecek hiçbir şey yoktur, emin olsunlar!

Renin, nr. 26, 8 Teşrin-i sâni 1338/1922.

İKİNCİ BÖLÜM

Halit Ziya Uşaklıgil

Halit Ziya

—Mai ve Siyah'ın İntişarı Münasebetiyle—

Hayat ve Hususiyeti:

Mektebin son sınıfına geçmiştim; ramazan için verilen izinden bi'l-istifade bir hafta Bursa'da kaldıktan sonra avdet ettim. O günün akşamı Divan Yolu'nda refiklerimden biriyle geziyorken *Diyana* muharririne rastgeldim. Henüz kendisiyle akd-i muarefe etmiş olmadığımдан bana doğru gelip “Bu gece Halit Ziya Bey buraya gelecek, sizi görmek istiyor, gelir misiniz?” dediği zaman hayretler içinde kaldım. Halit Ziya! Vâkıa Halit Ziya'nın ramazandan evvel İzmir'den artık büsbütün İstanbul'a nakl-i ikamet ettiğini hatta bir arkadaşımın Köprü'deki Bahriye Kütüphanesi'nde kendisine rast gelip titremekten, heyecandan konuşmaya muktedir olamadığını biliyordum. Bizim için Halit Ziya'nın o zaman ne olduğunu hakkıyla hissetseydiniz o zavallı çok mahcup çocuğa hak verirdiniz. Biz birkaç arkadaş idik ki *Nemide*'nin, *Ölünün Defteri*'nin meclubu olmuştuk. Ben edebiyatımızın şiddetle meylettığım hikâye kısmını pek akım görürken bir gün o hikâyeleri okuyunca Fransa asr-ı hâzır hikâye-nüvisanından birkaçına mecbur-ı meylan kalmış efkârım *Nemide* müellifine bir hiss-i şükranla temayül etti.

Halit Ziya en evvel *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* namındaki eseri ile nazar-ı dikkatimizi celbetmişti. Bu eserde o zamana kadar görülmeyen, hissedilmeyen bir nefha-i beyan ile bir melâlinin ahval-i ruhiyesi teşrih ediliyordu. Edebiyatı takip davasını besleyip de bu eseri okumak, bunun nasıl bir hatve-i tekemmül olduğunu hissetmemek mümkün değildir. Sonra yine küçük bir hikâye: *Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası*. Ne kadar nazik bir tarz-ı tahkiye, ne şuh bir eda-yı beyan; lakin Halit Ziya Bey'e bayılıyorduk. Aradan birkaç sene geçti, bu zaman zarfında mümkün olduğu kadar malumat peyda etmiştim; tanıdığım biri vardı ki İzmir'de bulunmuştu, bir sınıf arkadaşım vardı ki ondan ders almıştı; daima bunları taciz

ederek malumat alırdım. Öğrenmiştim ki Halit Ziya henüz pek genç, asabi, hırçın bir hocadır. O esnada *Nemide* intişar etti. Artık bu bizim için yeni bir fecrin ilk neşve-i infilakı oldu. O zaman mektebin beşinci sınıfında idik.

Sonradan anlaşıldı ki muharririn bu kitap suretinde intişar eden hikâyesinden başka *Hizmet*'in tefrikasından neşredilmek üzere üç büyük, dört kadar da küçük hikâyesi varmış hatta *Nemide* de *Sefile* ismindeki ilk hikâyesini takiben yine *Hizmet* gazetesinde dört beş sene evvel tefrika edilmiş. Hemen gazetenin bu nüshalarını derdest ettik ve sırayla *Ölünün Defteri*'ni, *Heyhat*'ı, *Bu muydu?*'yu, *Ferdi* ve *Şürekâsı*'nı okuduk. Bunları okuduğumuz zaman fikrimizde Halit Ziya'ya öyle bir meclubiyet hâsıl oldu ki daha ziyadesini nefsimde tahattur etmiyorum. Bu meclubiyet yavaş yavaş bir dereceye geldi ki hissiyatımızı ona yazmak, mukavemeti gayr-i kabil bir ihtiyaç oldu ve yazdık.

Bir gece ondan... Evet, bizzat Halit Ziya'dan bir cevap aldığım zaman öyle bir hale geldim ki mektubu birkaç defa okumakla beraber bir mana çıkaramadım. Ondan sonra bir mükâtebe başladı fakat o kadar kısa ki mükâtebe denilemez; üç mektup ben gönderdim, iki mektupla bir kartvizit ondan geldi. Elimde o zaman İstanbul'un yeni ve resimli bir risalesine verilip kabul ettirilememiş bir küçük hikâyem vardı, "Düşmüş" isminde bir ye's-i âşıkane hikâyesi. Söylemeye lüzum yok ki hemen bundan üstada bahsettim. Görmek istedi, ben de bir gün gönderdim. Sonra aradan o kadar vakit geçti ki artık me'vus olarak unuttum bile. Kışın yağmurlu günlerinden bir gün evvelce ısmarladığım bazı kitapları sormak için emanetçiye gördüğüm zaman elime tutuşturduğu paketten evvela bir şey anlayamadım; bir müddet bunun ne olabileceğinde tereddüt ettim, kitapların henüz gelmediğini söyleyerek acaba emanetçi bir latife mi yapıyordu? Tereddütle paketi açtım. Birkaç gazete, *Hizmet* gazetesi ve aralarında bir kartvizit... Bunda hikâyemin işte tefrika edildiği, bunun şöyle olduğu böyle olduğu yazılıyordu.

Hiçbir muharrir ilk eserinin tab'ında benim kadar mest ve mahzuz olmamıştır. Lakin bu teşvikler, bu taltifler, doğrudan doğruya Halit Ziya'nın kaleminden gelen bu fevka'l-me'mul tebrikler... Bunlar benim için ne idi bilir misiniz?

İşte Şehzadebaşı'na çağrıldığı zaman Halit Ziya ile münasebetimiz buralarda idi. Şimdi onu, *Nemide*'nin müellifini görmek bende

öyle bir tecessüs-i marizane tevlit etmişti ki yemek yiyemedim, hemen çıktım. Vezneciler'e geldiğim zaman yalnız *Diwana* muharririne tesadüf etmek için bir buçuk saat dolaşmak lazım geldi. Orada bir yerde oturduk; edebiyattan, bizde hikâyeden bahsediyorduk; birden-bire arkadaşım kalkarak "İşte Halit Ziya!" dedi.

O zaman uzun elbisesinin içinde narin vücudu fark edilen mülayim hatveli bir mütebessim gencin elini uzattığını gördüm, tabii beni tanımadı fakat ismim söylendiği zaman tanışılmadan itiraf edilmiş serair-i ruhun vereceği âni bir mahremiyetle, birden son dereceye gelen bir samimiyetle el'an ihtizazını hissettiğim sedasını iltifatlarına hasretti.

Kıraathaneye gitmek istedik, orada musiki meraklılarını şüphe yok ki rahatsız etmişizdir. Nihayet ayrılırken bu gece istediğimiz gibi görüşemediğimizi, kendisinin ziyaretine gidersem memnun olacağını söyledi.

Ve gittim; beş senedir, Girit'te ve denizde geçirdiğim bir buçuk sene müstesna tutulursa tamam beş senedir hiçbir ay bilmiyorum ki hiç olmazsa iki defa Halit Ziya'yı görmekten hâli kalmış olayım. Aramızda bir vedad; samimi, kavî, dünyada daha ziyadesi tasavvur edilemeyecek kadar samimi ve kavî bir vedad-ı edebi ve kalbî başlamıştı.

Halit Ziya Bey'de bulduğum şeyler ilk meclubiyet-i tilmizanemi günden güne daha kuvvetli esaslar ile takviye ediyordu. Karilerinin gördükleri meziyattan başka *Mai ve Siyah* müellifinde Fransız edebiyatına –bizde bir misalini daha bulmak muhâl– bir vukuf, bir vukuf-ı muhit vardır. Bundan başka birkaç Garp lisanına, Fransızcasıyla farkı bir lisan-ı maderzâd talakatinin yanında biraz tereddütle söylenmekten ibaret bir vukuf görülür.

Edebiyattaki tettebbuatı o kadar müessestir ki ancak muntazam bir ders takip etmekle hâsıl olabilir...

Halit Ziya İstanbul'da doğduğu halde on yaşına girmeden ailesiyle İzmir'e gider. İstanbul'da Taşmektep'te, Fatih Rüşdiyesi'nde okumaktan ibaret bir tahsil-i ibtidai görmüşse de tiyatroya devam, çocuğun mâil-i inkişaf olan zekâsına büyük bir kabiliyet-i nümuv bahşetmişti: Bu tiyatro merakı Halit Ziya Bey'de zevk-i mütalaayı tevlit eden sevaikin birincilerindendir.

İzmir'e gidince büyük pederinin fevka'l-had himayet ve muhabbetine mazhar olur. Bu münevverü'l-fıkr adama o parlak küçük gözler,

o nasiye-i fetanet istikbalden haber mi vermişti? Büyük pederi gece saatlerini işgal için, hâzır kıraata da alışır bahanesiyle küçük mektepliye o zamanlar çok mergup ve münteşir olan bazı eserleri okurdu. Geceleri bu meclis-i kıraata bazı muteberan da gelerek *Süleyman Musullu*'yu, *Hasan Mellah*'ın vekayiini dinlerdi. Bunların arasında çocuğun ara sıra okuyamadığı lügatleri görüp tashih edenler günün birinde neşredeceği hikâyesiyle onun edebiyatımızda da bir mevki-i mühim istihsal edeceğini acaba vehmetmiş mi idiler?

Bu kıraatlar esnasında Halit Ziya Bey'in tahsil ve terbiyesi düşünülerek bu büyükbaba çocuğu Gustave De Jaba¹ isminde meşhur bir dava vekilinin himmetine terk eder. Az zaman sonra çocuk bir gece büyükbabasının huzurunda Panson de Terrail'den tercüme ettiği bir romanı okuyunca fevkalade layık-ı taltif görülerek Mechtarist Mektebi'ne verilir. Orada Pierre Vazel ve Raymond Peré namında ikisi de hakikaten bedayi-şinas iki lisan ve edebiyat muallimine rastgelir. Bunların nazar-ı talimi altında klasiklere başlar. Eminim ki bizde hiç kimse klasikleri Halit Ziya gibi okumamıştır; "Her sahifeyi ayrı ayrı tahlil ederek okuduk, karış karış bilirim." diyordu. Halit Ziya bu mektebin edebiyat sınıfında birinci çıkmış fakat bazı mevani-i müessife felsefe sınıflarını takibine müsaade etmemiştir. O zaman artık klasiklerden bıkmış bulunur, on dokuzuncu asrın âsârına dalar: Hugo'lar, Musset'ler, Lamartine'ler sırasıyla okunur; Balzac'ı Flaubert takip eder. Kendi naklediyor ki bir gün pederinin mağazasında elinde *Madame Bovary*'yi gören bir Alman şaşıarak "Bu yaşta bir Türk'ün elinde Flaubert'i görmek!" demiştir. Altı sene evvel Beyoğlu'nda bir kitapçının bana Dumas'nın eğlenceli eserlerinden birini vermek isterken aradığım kitabın *Madame Bovary* olduğunu söylediğim zaman ağzını bir karış açarak "Lakin efendim, siz onu okuyamazsınız!" dediğini daima hatırlarım.

Halit Ziya *Nemide*'yi yazdığı zaman on dokuz yaşında idi, şimdi on bir on iki sene oluyor; kendisinin böyle hakikaten nefis ve latîf bir eseri o sinde yazması bugün bir kudret-i edebiyesine karşı hissettiğimiz hayreti tevil için kâfidir. Ondan sonra diğer eserler tevali eder ki bunların arasında, *Mensur Şiirler*, *Mezardan Sesler* her ne kadar tekmil-i tab edilememişse de yine müellifinin şairiyet-i

1 *Nevsâl-i Milli*'deki "Halit Ziya Bey" adlı yazıda ise Auguste De Jaba diye geçmektedir. Bkz. s. 120.

nezihiyesini izhar ve isbat eder. Fakat İstanbul'a geldiğinden beri geçen beş sene içinde yazdığı eserler o kadar az ki kendisi ataletle ithama insanın dava-yı istihkak edeceği geliyor: Evvela *Servet-i Fünun*'da "Cambaz Kız" diye küçük bir hikâyesi neşredildi. Sonra, "Mükâfat", "Halka" gibi *Servet-i Fünun* ve *Mektep* sayfelerinde birkaç hikâyeciği daha görüldü. En sonra yine *Servet-i Fünun Mai ve Siyah*'ı dercetmeye başladı. O zamana kadar Halit Ziya'nın eserlerini okumayıp yalnız ismini işitenler hakkındaki sözleri israfla itham ediyorlardı fakat geçen sene *İkdam* sayfelerinde tevali eden o nefis, şuh, mükemmel eserler iktidarını hasudlardan başka herkese tasdik ettirdi: *Mai ve Siyah*'a gelince bugün umumen müsellemdir ki henüz böyle bir eserden edebiyatımız mahrum idi...

Burada *Mai ve Siyah* hakkında tetkikatta bulunacak değilim, bu eserin tarihçe-i telifini yapmak istiyorum: Dört buçuk sene oluyor, Halit Ziya Bey bana "Zevce" namıyla yazmak istediği bir büyük hikâyenin ismini nakletmişti. Sonra bir gün başka bir roman hazırladığını haber vererek yalnız neticesinde tereddüt ettiğini söyledi ve *Mai ve Siyah*'ı, fakat başka bir netice ile hikâye etti. Bunda İkbâl şimdiki gibi tehhül etmeyecekti, galiba Lamia da yoktu. Yalnız bir aşk, daha esîrî, daha hikâye-âmiz bir aşk Ahmet Cemil'in hayatını süsleyecekti. "Eser" meselesi aynı şimdiki gibi olup yalnız Hüseyin Nazmi, İkbâl ile merbut olacaktı. Eser de Hüseyin Nazmi'nin köşkünde okunmayıp Sirkeci'de bir birahane okunacaktı. Halit Ziya o vakit İstanbul hayatını lazımı gibi bilmediğini bu fikirle gösteriyordu. Kendisini ilk gördüğüm gece bizde bir matbuat hayatı yazmak zevkünden bahsediyordu: Yazacağı matbaa erkânını, İzmir'e mahsus bir tasavvurla, Sirkeci birahaneleri müdavimi farz etmiş idi. Sonra öğrendi, gördü ki hakikat daha elim, daha hakikattir.

(Garip ve latif bir tesadüf olarak *Mai ve Siyah* Ahmet Cemil'in yenilik efkâr ve âmâliyle çıktığı zaman edebiyatımızın da bir devr-i terakkide bulunacağını üç sene evvelen kim keşfedebilirdi? Hakikaten *Mai ve Siyah* şu mutabakatı ile 1312 [1896] terakkiyat-ı edebiyesinin hikâyesi, bir tarihi olacaktır.)

Ahmet Cemil eserini okuyup mest-i sürur eve döndüğü zaman hemşiresinin Hüseyin Nazmi tarafından iğfal ve terk edilmiş olduğunu görecektir, netice ise bu darbe ile hazırlanıp sonra ikmal edilecekti.

Halit Ziya eserinin ilk bâbını bir gece ramazanda evinde okumuştur. Hiç unutmam, bu babda bir genç vardı ki Ahmet Cemil'in nutku üzerine ağzını öpmek istiyordu; ben "Nitekim şimdi de biz istiyoruz." demiştim. *Mai ve Siyah* bu şekle sonradan girdi; bu sefer bir enişte hayatı, bir hemşire felaketi, bir aşkın yeis ve füturu teakup ediyor... Ahmet Cemil'i ezmek için öyle felaketler ki yalnız biri kifayet ederdi.

Halit Ziya'nın iştihar-ı edebisini teyit eden *Mai ve Siyah*'dır. Mâhâzâ bu roman kendisine birçok elemeler verdi, bir gün şikâyet ediyordu ki "Her yazdığım bir sukut olmuyor diye korkuyordum." Temin ettim ki daha birçok seneler *Mai ve Siyah* gibi bir roman yazmak hiç kimseye müyesser olmayacaktır. Bununla hassasiyet-i şairanesini tatmin etmiş oldum mu?

Diğer hikâyelerine gelince Halit Ziya bunları pek suhuletle meydana getirir. Bir gün bir kâğıda birçok isimler yazmış, hangisinden isterse hemen bir hikâye çıkarabileceğini söylüyordu. Bununla beraber geçende yazdığı "Penceremin Hikâyesi" isimindeki hikâyecik için o kadar güçlük çekmiş ki çoktan beri yazı yazmadığına nedalet ediyordu. Oh, muazzez hikâyecik, suubet-i tahririyle, bu kurban-ı atalet üstadı o nakiseden kurtarmış olsa yine ne güzel eserler okurduk.

Denilebilir ki Halit Ziya eserlerindeki ince, nazik hayalleri, latif teşabühleri, istiareleri yazarken behemehâl parmaklarının arasında bulunduğu sigaranın dumanlarından istiane ediyor. Kâğıt kalemle beraber kibrit, sigara hazırlanır; yazıdan evvel yazıhane toplanır; etrafta lüzumsuz, fazla hiçbir şey bırakılmaz; kolluklar çıkar; sonra o sehhar parmaklar gayet garip bir surette tuttuğu demir kalemin düz, fena maktalı ucuyla yazmaya başlar: İşte kaideye mutabık yazı dersi almamanın mahzuru. Mâhâzâ nasıl bir i'cazdır ki bu fena tutulan kalemde bu güzel sözleri çıkarıyor?

Halit Ziya eserini bazen zabtına kadir olamadığı bir memnuniyet-i sanatperverane ile okur bazen de adem-i muvaffakiyet ıstırabının verdiği meraretle kendisi okumaya hatta dinlemeye tahammül edemeyip size kendinize okutur. Bu şüphe ettiği eserler en fenaları mıdır? Ben derim ki galiba güzel eserler beğenile beğenile meydana getirilenler değildir. Sevgili üstadın kalbinde bu şüphelerin böylece pâyidar kalmasını evlâ görürüm.

Bu necip ve ulvi kalbinde pâyidar kalacak hislerin en mühimi ise bir rekabettir, dehşetli bir rekabet: Bihin² ile musikinin rekabeti... Bihin, peri-i musikiye gerçekten eş edilecek şâyân-ı perestiş bir nur-pare-i hilkattir; Mâhâzâ bu küçük peri vaktinin pek çok kısmını musikiye hasretmekten pederini men edemiyor. Bu şuh ve latif mevcudun o rekabetten müteessir olduğunu zanneder misiniz? Küçük siyah gözlerinde, mini mini dudaklarında gülen tebessümde öyle bir safvet-i ulviye var ki böyle hislere müddet-i hayatında tenezzül etmeyeceğini ilan ediyor... Bu safvet ve ulviyetiyle bir gün bu Bihin ism-i latifini bir eserin, mesela bir mecmua-i eş'arın bâlâsında görecek miyiz acaba?

Servet-i Fünun, nr. 357, 1 K.S. 1313/13 Ocak 1898.

2 Yazarın 1893 doğumlu kızı. Fransızca ve İngilizce bilen, müzikten anlayan, iyi giyinen ve yol yordam bilen Hatice Bihin, Halit Ziya Mabeyn Başkâtibi iken Bulgar Kralı Ferdinand (1861-1948)'ın ve Hint Melikesi Bübiya Bikûm'un İstanbul'u ziyaretlerinde kraliçe ve melikenin rehberliğiyle görevlendirilmiştir. Bkz. *Saray ve Ôtesi*, Özgür Yay., İstanbul 2003, s. 363, 624.

Halit Ziya Bey

Halit Ziya Bey 1282 [1866]¹ senesinde İstanbul'da Zeyrek yokuşunda dünyaya gelmiştir. On iki yaşına kadar İstanbul'da ikamet ettikten sonra aileten İzmir'de bulunan büyükbabasının yanına gittiler.

Uşşakizadeler, İzmir'de olsun İstanbul'da olsun bilhassa halı ticaretiyle iştigal ederlerdi ve bilhassa İzmir'de büyük bir şöhret sahibiydiler.

Halit Ziya Bey'in babası Hacı Halil Efendi edebiyat-ı Farisiye ile çok meşgul ve *Mesnevi* ile Sadi'ye son derece meftun idi.

İzmir'e naklettikleri vakit, o zaman İzmir erkân ve eşrafı için muteber bir mahall-i ziyaret ve içtima olan büyükbabasının yanında hâzırına o zaman yeni neşrolunan romanları okurdu. O vakit herkes[in] Ponson de Terrail'in, Xauier de Montépin'in cinai ve feci romanlarıyla meşgul olurken burada Dumas fils, Octave Feuillet gibi hayali muharrirlerin eserlerine merak ediliyor ve onlar tercih olunuyor idi. Halit Ziya Bey'in terbiye-i dimağiyesi için bu şâyân-ı dikkat bir noktadır.

İzmir Rüşdiyesi artık kendisini igna edemiyordu. Bunun için son sınıfı ikmal etmeden Auguste de Jaba ismindeki avukatın idarehanesinde mahzâ Fransızca'da terakki etmek için devama başlamıştı. Fakat orada öğrendiğiyle de kani olmadığından Mechitarist Mektebi'ne kaydolundu. Bu mektebin müdürü Père Nicolas orada genç şakirdin ilk hatavâtını tevcih ve sevk ve Muallim Pierre Vandel ile onu klasiklere ihale etmiş idi.

Halit Ziya Bey'in o vakit tarih-i tabiiyeye son derece merakı var idi. Mektepte okuduğu dersleri kâfi görmeyerek Louis Figuier'in eserlerini tettebbuya başlamıştı. İlk tabolunan eseri ise *Vilayet* gazetesinde tabolunan "Uyku Nedir?" unvanlı makalesidir ki o vakit Hüseyin Hilmi Paşa hazretleri vilayet mektupçusu idi.

1 Halit Ziya'nın doğum tarihi konusunda 1865'ten 1867'ye kadar değişik tarihler verilmekle birlikte kendisinin verdiği tarih 1867'dir. Bkz: Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 14.

Daima tercüme ile meşgul oluyor ve ara sıra da tecarib-i edebiye yazıyor idi. Bunlar o esnada İstanbul'da neşrolunan *Hazine-i Evrak* risalesinde dercolunuyor ve *Mechitarist Mektebi Şakirdanından Mehmed Halit Ziya* ismini hâmil bulunuyorlar idi. O esnada Reymond Perré namındaki bir muallim ona delalete başladı. Bu ise hem musikişinas hem ressam hem edip idi. Halit Bey'i klasiklerden ve Louis Figuier'den çekip yeni eserlere sevk eden bu adam oldu. O zaman yeniler ise şiirde Parnassien'ler romanda ise Tabiiyyun idi: Böyle Sully Proudhomme'u Halit Ziya Bey evvela bu adamdan alıp okudu.

O vakit on sekiz yaşında idi. Mektepten çıkmış ise de mualliminden fekk-i alâka etmemişti. Kendisi diplomat olmak istiyor idi, matbuata intisap etmişti. Bunun için İstanbul'a geldi, burada birkaç dostu ile müşareketen *Nevruz* isminde bir risale tabettirmeye başladığı gibi "Garp'tan Şark'a Seyyale-i Edebiye" namında gayet cesîm bir eser yazmaya da teşebbüs etmişti. Fakat bunun yalnız medhali tabedilebildi; bu esnada İzmir'de validesi hastalandığı için, buradaki meşguliyetlerini, diplomasiye intisap takibatını bırakarak İzmir'e avdete mecbur oldu.

Artık İzmir'de yerleşmek lazım geliyor idi; bunun için Rüşdiye Mektebi'ne, sonra İdadiye Fransızca muallimliğini kabul etti. Aynı zamanda Osmanlı Bankası'na da girmişti. Yine aynı zamanda birkaç arkadaşı ile beraber *Hizmet* ceridesini tesis ettiler ki işte Halit Ziya Bey'in hayat-ı edebiyesi bu gazete ile beraber başlar.

Hem bankada hem mekteplerde, hem gazetede çalışıyor idi. *Hizmet*'in ilk nüshasından itibaren *Sefile* namında millî bir roman tefrika etmeye başlamıştı. Bu eser tefrika edildikten sonra kitap şeklinde tab'ına istihsal-i ruhsat için müracaat etmiş; sansür, eseri ahlaka mugayir bularak reddetmişti. Halit Bey bundan son derece makhur olarak hiddet içinde eseri yırttığından bugün nüshası yoktur.

Yine *Hizmet*'in ilk nüshasından itibaren "Mensur Şiirler" namında bir silsile yazmaya başlamıştı; bunların gerek ismi gerek mevzusu gerek lisanı o vakit o kadar yeni idi ki buna İstanbul'da bile tahammül edemezlerdi. Halbuki İzmir'de bu tuğyana sebep oldu; bütün İzmir halkı onun aleyhinde idi.

İşte bu mücadele esnasında idi ki İstanbul'dan Recaizade Ekrem Bey'den teşvikkâr bir mektup aldı. Bunda edib-i muhterem gazetesinin mesleğini takdir, bilhassa *Mensur Şiirler* şairine son derece bezli

iltifat ediyor idi. Halit Bey'in duçar olduğu hücumların füturunu rehini zeval eden Ekrem Bey'in bu lütfu olmuştu.

Halit Bey bir taraftan böylece edebiyat ile meşgul olduğu halde diğer cihetten fen ile işigali de terk etmiyordu ki bunun semeresi olmak üzere "Mebhasü'l-kıhf"², "Bukalemun-ı Kimya", "Hesap Oyunları", "Hamî ve Vaz'-ı Hamî"³ gibi eserleri vardır.

İşte bu seneler zarfında cümlesi de evvela *Hizmet*'te tefrika edilmek üzere *Nemide*, *Bir Ölü'nün Defteri*, *Ferdi ve Şürekâsı* romanları, *Bir Muhtıranın Son Yaprakları*, *Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası*, *Bu muydu?*, *Heyhat*, *Deli* gibi hikâyeleri ve *Mensur Şiirler*, *Mezardan Sesler* gibi eserleri neşrolundu.

Bunlardan başka Fransızca ve İngilizceden mütercem birçok küçük hikâyeler ki bunların bir kısmı *Nâkil* isimindeki birkaç ciltte toplanmıştır.

Yine o sırada bir külliyyat-ı tarih-i edebiyat yazmak merakına düşmüş ve Rus, Sanskrit edebiyatlarına dair birçok tetkikatta bulunarak birçok makaleler yazmıştı.

İşte bu esnada Reji İdare-i Merkeziyesi Tercüme Kalemî'ne başkâtip olarak İstanbul'a geldi. 1308 [1892] Kış.

O sırada İstanbul'da Ekrem Bey eski batını yıkmış, yeni batını henüz meşkûk emârât-ı hayat ile irtisama başlamıştı. Aradakiler, İbnü'r-Reşad Ali Ferruh⁴, Abdülhalim Memduh⁵ gibiler her biri bir

2 *Kafatası Meselesi*

3 *Hamilelik ve Doğurma*

4 İbnü'r-Reşad Ali Ferruh (1865-1904): Yazar, şair ve devlet adamı. Kudüs mutasarrıflığında bulunmuş Kayazade Reşid Paşa'nın oğludur. Mekteb-i Mülkiye'den sonra 1883 yılında Paris'te Siyasal Bilimler okudu. Paris Elçiliği 3. kâtipliği ve Londra Elçiliği 1. kâtipliğinde, Petersburg Elçiliği müsteşarlığında ve 1895'te Washington Elçiliği'nde bulundu. 1899'da ise Bulgaristan Komiseri olarak atandı. Eserleri: *Laklakiyat-ı Edebiye* (manzum, 1883), *Devlet* (manzum, 1884), *Huşenk* (manzum trajedi, 1885), *Şâyân* (manzum, 1885), *Üssül-Esas* (manzum, 1886), *Kerbela* (ilk kısmı manzum, Paris, 1887), *Teşhir-i Ebâtıl* (Renan'a reddiye, mensur, 1888), *Misbahû's-Salah*, *Viladet-i Peygamberî* (Paris, 1887). Bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Dergâh yay., İstanbul, 1977, s. 113.

5 Abdülhalim Memduh (1866-1905): Şair, yazar ve edebiyat tarihçisi. Hukuk Mektebi'nden sonra Hariciye Nezareti'nde çalıştı. *Mizan* gazetesinde yazdığı için sürgün edildi. 1900'de Avrupa'ya kaçtı. Beş yıl Fransa'da kaldıktan sonra İngiltere'de öldü, Tunus'ta defnedildi. *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1888) Türk edebiyatında "edebiyat tarihi" başlıklı ilk eserdir. Edmond Fazi ile birlikte hazırladıkları *Antho-*

tarafa dağılmıştı. Sansür ve Encümen-i Teftiş ve Muayene kemal-i tahakkümle hükümler idi.

Bu esnada İsmail Hakkı Bey'in delaleti ile o vakte kadar çocuklara mahsus bir gazete olan *Mektep* risalesini bir mecmua-i edebiye haline getirmek için bir teşebbüs vâki oldu. Halit Bey'e de müracaat olundu, bu mecmua Şark ve Garp edebiyatlarına vâkıf kalemler tarafından idare olunacaktı. Halit Bey de Sanskrit edebiyatına dair mebahis yazmaya başladı.

O sırada bir gün Zaptiye Nazırı Nâzım Paşa kendisini çağırttı, mufassal bir isticvap ile belki yüz kişiye dair malumat sordu. Ve "Sanskrit edebiyatı namıyla meslek-i maddiyunu neşre çalışıyormuşsunuz? Hatta Encümen-i Teftiş ve Muayene bile yazdıklarınızı anlamıyormuş!" dediler. Halit Ziya Bey ise buna cevaben: "Encümen-i Teftiş ve Muayene'de anlaşılmayan bir eserden kim ne anlayabilir ki bir mahzur tasavvur olunabilsin?" cevab-ı mülzimini vermişti.

Bu istintaktan kurtulur kurtulmaz evine geldi. Ve ekseri kitaplarını birçok mektuplarını yaktı, mahvetti.

Artık sükûta mecbur oluyor idi. Bu sükût 1312 [1896] senesinde *Servet-i Fünun*'da Fikret ve Ziya Bey sayesinde Edebiyat-ı Cedide'de teressüm etmeye başladığı zamana kadar devam etti.

Servet-i Fünun'a ise *Mai ve Siyah* ile dâhil oldu. Bu romanda Halit Ziya'nın lisanı ve üslubu tamamıyla kendine mâlik bir mükemmeliyet ile meşhud oluyordu. Tefrikadan sonra musavver bir temsil basılmıştı, bunlar çabuk bittiğinden bilahare Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi'nde de basıldı, az zamanda bunun da nüshası kalmadı.

Bundan sonra *İkdam*'da ve *Sabah*'ta birçok küçük hikâyeleri neşrolundu ki onu asıl hariçtekilere tanıtan bunlar oldu. O zamana kadar *Servet-i Fünun* ile sair gazetelerde neşrolunan küçük hikâyelerinden *Solgun Demet*, *Bir Yazın Tarihi* namındaki iki eseri daha neşrolundu. Aynı sene *Servet-i Fünun*'da *Aşk-ı Memnu* romanını yazdı. Nihayet yine *Servet-i Fünun*'[d]a *Kırık Hayatlar* romanı tefrika edilmekte idi ki Cahit'in bir makalesinden dolayı⁶ *Servet-i Fünun* tatil olundu ve mahkemeye sevk olundu. O vakit Halit Ziya Bey de arkadaşları ile beraber sükûta mecbur kalarak İlan-ı Hürriyet'e kadar hiçbir şey yazmadı.

logie de L'Amour Turc (Türk Aşk Antolojisi) (1905) yanında *Nâlân*, *Bedriye*, *Ümitsiz Mülakat* yahut *Istifade-i İbret* adlı piyesleri de vardır.

6 Edebiyat ve Hukuk", *Servet-i Fünun*, nr. 553, 3 Teşrin-i evvel 1317/16 Ekim 1901.

İnkılap'ta Halit Ziya Bey Reji'de başkâtip ve tercüman bulunuyor idi. On Temmuz'dan sonra Tahsin Paşa Büyükkada'ya sevk olunup Başkıtabet Reji Komiseri Cevat Bey'e ihale olunduğundan, Halit Ziya Bey'de Reji Komiserliği'ne tayin edilmişti. On Temmuz'dan Hareket Ordusu'nun İstanbul'a duhulüne kadar geçen dokuz ay zarfında Halit Ziya Bey dokuz senelik yazı yazmıştır denilebilir; *Sabah* gazetesinin başmakalesini deruhte etmişti, yine *Sabah* gazetesine *Nesl-i Ahir* romanını tefrikaya başlamıştı. Aynı zamanda her gün bir başka isimli ufk-ı matbuatta tulû eden her mecmua için muavenet-i tahririyeeye davet olunuyordu. Bunlara muhtelif makaleler, tettebbuat-ı edebiye; *Tanin*'e ise her hafta bir küçük hikâye yazıyordu. Bunların cümlesinden ayda elli liradan fazla bir para alıyordu. Yine o vakitler Darülfünun'da Hikmet-i Bedayi ve Edebiyat-ı Ecnebiye derslerini deruhte etmişti. Bunların ikisi de o vakte kadar bizde müdevven-i ulûmdan değildi, yeniden muhtelif menâbi bulup talebeye göstermek lazım gelmişti; işte bu meşguliyetler onu Otuz Bir Mart'a⁷ kadar getirdi.

Sultan Mehmet'in tahta cülusunda⁸ Mabeyn'e başkâtip olarak tayin olundu.⁹ Artık edebiyat onu kaybetmişti. Yeni vazifesi onu o kadar işgal ediyordu ki, gazeteleri okumak için ancak vakit bulabiliyordu.

Bugün o başkâtipliği kaybetmiş ise de edebiyat onu tekrar kazandığından mesuttur çünkü yeniden gazetelerde imzası görülmeye başladığı gibi eserleri de Muhtar Halit Kütüphanesi tarafından ve sıra ile birer birer neşrolunacaktır.

Bizde Garp'taki numunelerine göre ilk edebî romanı Halit Ziya Bey yazdı. Ve bugünkü nesrin babası şüphesiz odur. Başkaları bu üslubu kendi kabiliyetlerine göre belki daha asabi, daha saf, daha

7 II. Meşrutiyet'in ilanından dokuz ay sonra, İstanbul Taşkılla'da bulunan avcı birliklerine bağlı askerler, şeriat yani eski düzeni isteriz, ordudan çıkarılan alaylı subayların dönmesini isteriz diyerek ayaklanma başlatırlar. II. Abdülhamid bu ayaklanmaya ılımlı yaklaşırken Mahmut Şevket Paşa komutasında Manastır'dan gelen Hareket ordusu 22/23 Nisan 1909 gecesi İstanbul'a girer. Ordu birkaç yerde cılız direnişle karşılaşınca da kısa süre İstanbul'a hâkim olur ve sıkıyönetim ilan edilir. Bkz. Fâik Reşat Unat; *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, TTK. Basımevi, Ankara 1985.

8 31 Mart Vakasından sonra II. Abdülhamid'in yerine 27 Nisan 1909'da 65 yaşındaki Sultan V. Mehmet Reşat (1844-1918) çıkarılır.

9 Halit Ziya'nın bu göreve 1909 Nisan'ında atanmasıyla ilgili haber (*Ahenk*, nr. 3889, 30 Nisan 1909) için bkz: Ö. Faruk Huyugüzel; Halit Ziya Uşaklıgil, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 38.

nazik ve daha rakik ve daha müzehher bir hale getirmişlerdir fakat hakk-ı übüvvet onundur.

Bu üslup ise en muvaffakiyetle *Mai ve Siyah* ve *Aşk-ı Memnu*'da çiçeklenir; *Mai ve Siyah* bütün mükemmeliyetlerine, bütün nefaisine rağmen bana bugün bir tecrübe-i kalemiye gibi görünmektedir. Çünkü üstadın sanatına *Aşk-ı Memnu*'daki kadar tahakkümle temellük etmediği zahirdir ve tasvir olunan tabâyı bazen pek saf-derun, pek mahsul-i hayal tiplerden mürekkebirdir.

Ahmet Cemil, o zamanki gençlerin numunesi olmak üzere birçok muhassasatı nefsinde cemedir görünmekle beraber sırf mahsul-i hayal bir tiptir. Ve biz ki o vakit Ahmet Cemil'in hayat ve âleminde kavrulmakta idik, onun âmâl ve hayalatını pek çocukça bulurduk.

Bence Halit Ziya'nın en çok muvaffak olduğu eser *Aşk-ı Memnu* romanıdır; *Aşk-ı Memnu*'da onun bütün kabiliyatı, bütün melekâtı müsait ve sevgili bir zemin bularak bütün servet ve saltanatıyla inkişaf etmiştir.

Üslubu nefis ve bi-kusurdur; tasvirler daha efsânevi, daha muvaffakiyetli, romanın tertibi daha muhkem, daha esaslıdır. Onun öyle parçaları vardır ki daima büyük bir zevk ve istiğrakla okunacaktır.

Halbuki, böyle olmakla beraber, Halit Ziya'nın bütün rikkatini, bütün şuhluğunu, bütün vakar ve şahsiyetini ancak küçük hikâyelerinde görmek mümkündür.

Çünkü romanlarda muharrirler zemine merbut-ı vekayi kalırlar, halbuki küçük hikâyelere istediği gibi izhar-ı hafr için zeminlerin tahallüfüne göre serbest ve âzâde kaldığından bütün kabiliyetini, bütün vesait ve hazainini daha muvaffakiyetle arz ve irae edebilir.

Romanlar heyet-i mecmua itibarıyla esas fikrini daha vuzuhla tahlile müsaade eder halbuki küçük hikâyeler muharrirleri en esrerengiz istidad-ı ruhuna kadar daha çok küşade bırakır.

Halbuki Halit Ziya bizde en çok küçük hikâye yazmış bir muharrirdir, bunlar her ne kadar birer kere okunmuş ise de o kadar unutulmuştur ki tekrar okumak yeni bir hazine keşfetmek zevkini verebilecek bir devre-i kıymetdardır.

Tevfik Fikret

Tevfik Fikret

–Rûbab-ı Şikeste’nin İntişarı Münasebetiyle–

HAYATI VE HUSUSİYETİ

-Haluk’a-

Tevfik Fikret’i evvela *Servet-i Fünun* idarehanesinde gördüm; üç yüz on iki [1896] yazında, *Mai ve Siyah*’ın tefrika edilmeye başladığı zamanda idi, tertip ve tashihleri için uğrayan Halit Ziya’ya refakat ediyordum. Halit Ziya da kendisini pek yeni tanımış Cenap ile henüz görüşmemişti; bunun için kapıdan girer girmez uzun, büyük bir genç kendisine küçük, zarif, mümtaz refikini göstererek “Cenap Bey” dediği zaman ben kendinin kim olabileceğini keşfederek Fikret ve Cenap’ı bir anda görüp tanımış oldum.

Halit Ziya böyle zamanlardaki hararet ve küşayışıyle Cenap’ın elini sıkıyor, öbürü mahcubane, minnettarane, serfûrularla mukabele ediyordu. Ortadaki kanepeye oturdular; Halit Ziya süslü kelimeleriyle Cenap’a bir şeyler anlatıyor, Cenap tebessüm ederek dinliyordu; bunlar görüşmeden evvel tanışan iki muharrir gibi birden ilk teklifi ref ederek konuşturlarken ben şuh ve şen Cenap ile ince ve mütehassis Halit Ziya’nın yanında ayakta durarak tebessüm eden Tevfik Fikret’in tavırlarındaki, sözlerindeki ateş ve galeyana, sözü nasıl kalıbıyla, bütün ruhuyla söylediğine dikkat ediyordum.

Edebiyat-ı âhirenin en güzel zamanı idi; bir ay evvel birbirlerini tanımadıkları halde fikir ve emel tevafukuyla şimdi dost olarak kesb-i kuvvet eden bu ediplerin pür-ümid ü kuvvet, pür-küşayış ü şebab, halden mağrur, muvaffakiyetten emin olan bu genç edebiyatı sanki Fikret’in o levend ve pür-âteş müdafaatında tecessüm etmişti ve kendi kendime bu üç gence bakarak “İşte Edebiyat-ı Cedide’nin huzurundayım!” diyordum...

Cenap'ın elinde bir kâğıt vardı, bu Fikret'in bir şiiri idi ki ilk ve son iki kıtasının güzelce olduğunu söylediği halde mütebakisini beğenmeyerek "Doldurma" diyordu. Cenap parlak, zeki gözleriyle gülüyor; Fikret mütereddit, gayr-i memnun, beğenmemekte ısrar ediyordu. Cenap, Halit Ziya'nın merak ettiğini hissederek Tevfik Fikret'ten istimzaç etti; o zaman şiirin "şikeste-reng-i sefalet, mükedder ü mağmum..." diye başlayan "Valide"¹ unvanlı manzume olduğunu anladım.

Halit Ziya, daima olduğu gibi, burada da birden son derece memnun olarak, fevkalade beğenerek Fikret'e François Coppeé'nin Fransız nazmında yaptığı şeyleri bizim şiirimize tatbikte kendisinin pek muvaffak olduğunu; nazmımızın bu sadeliğe, bu rikkate, bu asabiyet ve çâlâkiye muhtaç bulunduğunu söylüyordu.

Veda edilip ayrıldığı zaman Halit Ziya bana "Nasıl? Tevfik Fikret Bey bir harika, değil mi?" dedi; vâkıa ben kendini yarım saatten ziyade görmemiştim fakat ondaki küşade-zamirlikle bendeki merak ve dikkat için bu kadar zaman kâfi idi. "Oo, evet!" dedim. Onun bende hâsıl ettiği tesir-i âteşin, bülend, necip bir şair tesiri idi ve o zamandan beri işte son derece samimiyet ve mahremiyetle geçen dört büyük sene zarfında hiçbir şey gelip bu tesiri değiştiremedi. Kendini kim tanımış, sevmiş ise hepsinde bu fikri hâsıl ettiğini ve bu fikrin herkeste devam ettiğini gördüm.

Tevfik Fikret sevdikleri için kelimenin bütün mana-yı ulvisiyle bir "dost"tur; o kadar küşade, temiz, hâlistir ki bazen fikrine muvafık olmayan şeylerde bu dostluktaki samimiyet ve muhaleseti unf ve şiddete kadar götürür. Pek çok itimat eder fakat aldanmasının cezası acı olur. Sevdiği adamlara kusurlarını huşunet ve şiddetle söyler çünkü onun en büyük dostu "doğruluk"tur. Bu dostla teyid-i rabita edemeyen dostlarına karşı lakayt kalamaz, aksi takdirde onda müebbet ve müeyyed bir dost bulmak muhakkaktır. O zaman güzel elini size o kadar safvet ve hâlisiyetle uzatır; çehresindeki tebessümde, gözlerindeki mana-yı nazarda o derece belîğ ve necip bir samimiyet meşhud olur ki bu elin her hususta şâyân-ı itimad bir dost eli olduğunu hissedersiniz.

En ehemmiyetsiz kederlerinize bile candan öyle bir merak edişi, teselli ve tedavi için o kadar kalbî telkinatı, hayattan şikâyet için

1 Bkz. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser)*, 2. bs., Dergâh Yay., İstanbul, 1987, s. 223.

o kadar âteşin bir natukluğu vardır ki sizin cerihalarınıza böyle cidden iştirak eden bu adama karşı ilk hareketiniz hürmet ve muhabbet olur.

Dostlukta ilerledikçe bu hürmet ve muhabbetin çoğaldığı hissolunur; kendisini daha yakından görüp tevdiatını, tabiat ve beşeriyete karşı hassas ve pür-galeyan demlerinde hazır bulunup mütalaat ve itirafatını duydukça kendisindeki bu cazibenin cidden bir şair olmasından, yalnız eserlerinde değil, hayatta da şair olmasından mütevellit bulunduğu görülür.

Birçok muharrirler için edebiyat vaha-i tesliyettir; hayatta yapamadıklarını, bütün o çılgınlıkları, güzellikleri, iyilikleri orada yaparlar, hayatın intikamını orada alırlar; kitaplarının amik ve cazip bir mütalaasından hâsıl olan fikir ile kendileri tetkik edilse mebhut ve muğber kalmak muhakkaktır; eserlerinde ne kadar çok şair görünürlerse hayatta o kadar şiirsizdirler; sizi meftun ve müstağrak bırakan eserlerinden, oynadığı rolden bahseden bir mudhike-perdaz lakaydisiyle, bahsederler; “Asıl hayata bakalım, ötesi dumandır!” derler. Halbuki Tevfik Fikret için edebiyat “yüksek sesle düşünmek”ten, hayatı “yazı ile yaşamak”tan başka bir şey değildir; o hayatını da bir şiir haline koymuş olduğundan edebiyatta ne ise hayatta da odur.

O her halinde şairdir; sözünde, hareketinde, dostluğunda, ailesinde, her halinde şairdir; yanında bulunup sözlerini dinleyen bir şiirini okuyorum zanneder. Evinde şairliğin bütün alametleri vardır: Çocukluklar, büyüklükler, rikkatler, ulviyetler, fedakârlıklar, kahramanlıklar ve bütün bunlar mübalağa ile cûşândır, mecrasına sığamayan bir nehr-i mütehevvir hurûşuyla meşhud olur. Ruhu sanki hayatına sığamaz, köpüre köpüre dalga, duman, bulut, esir olur. Ve bunun için de, bütün temayülat kendinde birer ihtiras olduğu için de şairdir. Alelumum şairlerin temayülat-ı ruhiyeleri sevaik-i tabiiyeye marazi bir iptila ile esir olmakta tezahür eder. Bu sebeple itimada hiç şâyân olmayan hain bir televvün gösterirler; en ulvi fedakârlıklara kadar oldukları gibi en miskin behimiyetlere de müptela olarak har ve zelil kalırlar. Bazen bu temayülat hep mesaviye ait olur ki bu nadirdir, bazen de hep mehasine şâmil olur ki bu enderdir; işte Tevfik Fikret’in meziyeti bu ender inci olmaktadır.

Hususiyetine girilse bütün bu hâlât bir şekl-i ihtirasta göze çarpar; öyle devreleri vardır ki iptilasından, bir fikr-i sabitinden mahmum ve âteşnâk görünür. Hayatının bu derece saf ve pak, bir katre-i elmas gibi billur ve şeffaf oluşu, meftun ve müştak olduğu şeyler için fedakârane galeyanı, mütevekkilane safdillliği hep ondandır.

Şairlik bütün mehasin ve bedayie ezeli, esirane, meshufane bir iştîyak ile pâ-bend-i müncezib kalmak; bütün cerihalarla elemelere candan müşterek çıkmak; seven, inleyen ruh-ı beşer kendi imişçesine hassas ve müteallim olmak; iyilik ve güzellik bedia-i hayaliyesine meftun olup onun için sızlamak, onun için ölmektir. Fikret'in bir tenezzühünde bulunsanız başkalarının âmiyane birkaç takdirle yahut lakaytlıkla geçtikleri yerlerde onun keşfettiği ince, ketum güzellikler karşısında mest olduğunu görürsünüz. Şu bulutun renginden, şu dalganın üstünde pervaz eden raşe-i siyah-ı nesimden, şu sandalın parlak sath-ı deryaya serdiği kadife gölgelerden, bulutların müşemmes elvah-ı sebzîninde gezdirdiği gayr-i mahsûs tayeran-ı zılalden, bu son derece sanatkâr gözlerle görülecek şeylerden meftun ve müştak bahseder. Bir taş görür ki üstünde bir genç emel kadar masum ve bakir yeşil yosunlar, yeşil gölgeler vardır; bu taşın şekline, rengine, letafetine hayran olur; otların arasında ümid-perver bir çiçek onu inşirahlara sevk eder; uçan bir kuşun kanatlarındaki zıll-i şemsi alkışlar; üzerinden akan sularla kemirilmiş bir kayanın damarları, renkleri, gölgeleri onu saatlerce söyler... O zaman Fikret, asabi ve medhuş, hissini anlatmak için ta'yîr, gülme, tebessüm, nazar, tavır bulamayarak hırçın bir kadın olur, çocuk olur.

Onu en ziyade meftun bırakan renk ve şekildir, o sebeptendir ki eserlerinde ne kadar şiir varsa o kadar da resim vardır; zaten resim renk ve şeklin sanatıdır, bunun için o hem şair hem ressamdır. Fakat resim nasıl bu asrın elinde sırf bir sanat-i câmide olmaktan çıkarak canlı, ruhlu bir lisan, bir enîn-i beşeriyet olduysa bu sırf şair de hayatın elinde renk ve şekil arkasındaki ruh-ı kâinatı görmeye başladı; gölgelerdeki sükût ona bir inilti, bir taşın vaz ve hali bir elem, bir ağacın tavrı bir şikâyet gibi gelmeye başladı. İşte *Rûbab-ı Şikeste*'nin (ve) *Rûbab-ı Şikeste* şairinin mebdei, menşei burasıdır.

Filhakika bedayi-i kâinata bu kadar muhterisane bir meftuniyetle meftun olmak, zaten bedayi ile dolu olan kâinatta böyle

Tevfik Fikret (arka sırada soldan altıncı), Mekteb-i Sultani'deki öğrencilik yıllarında

başkalarının göremeyeceği gibi güzellikler görüp bunlardan bir bedia-i hayaliye yapmak, hayatın veremeyeceğini istemek, muhale vakf-ı emel etmek olduğundan insanı bedbahtlığa sevk eder. Bunlar hayatımızda akîm ve mahrum temenni yaraları, sönmeye mahkûm hâhişlerle, iptilalarla emel cerihaları açar ve bu bedbahtlık insanda ne kadar şedid olursa hodgâmlık o kadar kesb-i vüs'at eder, arkasından merdüm-girizlik gelir...

Halbuki bu temayül Fikret'i hayat-ı hissiyesinde mahrum ve bedbaht değil mesut ve kani bulduğundan kendisini bedbinlikle rahnedar edememiştir: Onun hayatı her türlü hücumat ve iğfalat-ı hissiyeye mukavim bir hayat-ı mesude-i ailedir, o bedbin olamayacak kadar mesut ve muntazam bir hayat-ı hissiye sürer. Bunu anlamak için onu kendi evinde, pek servetle değil fakat çok rikkat-i sanatkârane ile hazırlanmış evinde, saadetinin, kanaatinin içinde görmeli. Haluk bu saadetinin bülbülü, keleşidir; o nur sesiyle "Babacığım!" derken bu şair pederin gözlerindeki bî-pâyânî-i şefkat bir görölse...

Fakat ben bir ses tanırım ki onu işitince hatta Haluk'u, yani bütün saadet-i hayatını unuttur ve bu, inleyen beşeriyetin sedası-

dır. İşte bunun içindir ki hayat-ı hususiyesinde bir kuzu gibi latif, bir çocuk kadar saf olan bu nazik şairin haşin ve anif devreleri pek çoktur; o temayüller onu hayat-ı hissiyesinde siyeh-bîn edememişse hayat-ı içtimaiyesinde mecruh ve perişan etmiştir. Başka sızlayan çocuklar, nineler, babalar varken ona belki kanaatinden mütevellit olan saadeti, bu zavallı saadeti bile, çocuğunun hayattan bî-haber, elemden âzâde şetareti bile zehir olur; onu ötekileri düşünmeye sevk eder: O zaman sanki bütün beşeriyet onun ailesi olur ve kendi hayatı sanki onların hayatıdır.

Ahlakiyat ve vicdaniyatta yavrusu alınmak için yaralanmış ulvi bir arslan gibi mehib ve vahşi olduğundan mecruh olan hayat-ı vicdaniyesi onu vahşi ve merdüm-giriz etmiştir. Nefsiyle meşgul edip hodgâm olmaya sevk etmeyen saadet-i ehliyesi onu hemcinsinin kederlerini düşünmeye sevk etmiş, şairin hayat-ı hususiyesi ile hayat-ı içtimaiyesi birbirine kalbolmuş, hayat-ı hususiyesinde de onu bedbaht edecek bir dereceye gelmiştir. Bunun içindir ki *Rûbab-ı Şikeste*'de âşıkane şiirlerden ziyade içtimai enînler vardır ve hayat ve tabiata gittikçe bu şairane, ressamane baktığı demler azalıyor; hayatı, şiirlerinin de delalet ettiği veçhile, evvelki gibi sade mehasin-i tabiata bir meftûniyet değil benî nevine azîm bir merhametle mâlâmâldir.

Bütün güzelliklere meftun olan bu adamın galeyan göstermediği bir güzel şey varsa o da kendi eserleridir. Hiçbir zaman eserleri hakkında Tevfik Fikret kadar su-i zan sahibi bir adam görmedim. Kendisiyle pek çok beraber bulunduğum halde yazdığı bir eser hakkında memnun olduğuna pek az müsadif oldum; bu da evvela memnun olduğu bu eserden bilahare istikrah etmek şartıyla. “Süha ve Pervin”² yazılırken kendisindeki galeyanı, sonra bu şiiri hatta gazeteye bile girmeden nasıl bürüdetle telakki ettiğini görmeli idi.

Yazdığı şeyleri vakit bulup teenni ile yazamadığından manzumelelerini yazacak bir şey bulmadan bu hafta gazetede bir şey bulunsun diye son dakikada, uykusuzluk, telaş, baş ağrısı içinde karalayiverdiğinden daima müştekidir. Filhakika birçok kere gecenin nısfını beraber geçirdiğimiz, nısf-ı diğerinin talebesine ders hazırlamak ve istirahat etmek için kâfi gelmeyeceği muhakkak olduğu halde erkenden bugün *Rûbab-ı Şikeste*'de okunan şiirlerin biriyle geldiğini gördüm.

2 “Süha ve Pervin” hakkında bilgi için bkz. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, (Devir-Şahsiyet-Eser)*, 2. bs., Dergâh Yay., İstanbul, 1987, s. 105-108.

O bunları hiç evvelden düşünmeden, rastgele yazıverdiğini, ilk mısralardan sonra kafiyelerin, birbirini takip eden mısraların yardımıyla yazdığını iddia eder. Bu aramızda daimî bir zemin-i mübahasedir; kendisi evvelden tasavvur edip yazdığı eserlerin pek az olduğunu, alelekser yazdığı şeylerin âni olarak, sonu ne olacağı bilinmeden başlanmış, sıkıya gelerek zaruri öyle yazılıvermiş şeyler olduğunu söyler. Bu benim için mutasavver değildir; yazacağımı hatta bazen kelimelere, cümlelere varıncaya kadar hazırladığım, sonra bin endişe ve azap içinde şüpheler, tereddütlerle uğraşıp yine muvaffak olamadığım halde böyle şiir yazmak bana muhâl görünür. O zaman safvetle yemin eder, iknaya çalışır, son delil olarak “Zaten bunlar eser değil ki... Siz eser yazmak istiyorsunuz da ondan; ben niçin bir şey yazamıyorum: Hep gazetede birşey bulunsun diye yazılan eserler böyle olur. Bir eser yazmak ihtimali yok ki...” diye söylenir.

En birinci şikâyeti budur: uzun bir eser vücuda getirememek. Bir tiyatro, manzum bir hikâye yazmak: İşte en sevdiği şairlerinden Coppee'nin “Olivia” manzumesi onun için gaye-i âmâldir; “Âh onun gibi bir hikâye yazabilsem!” diye tahassür eder. Böyle bir şey yazmak için vakti olmadığından daima muzdariptir; vakti oldukça şüphe ve tereddütle tehir eder; kendine münfail olur; karardan karara, tereddütten tereddütte yuvarlanır. Değil baştan bir eser yazmak, yazılmış şiirlerinin şöyle *Rûbab-ı Şikeste* gibi bir kitap haline gelmesi için ne kararlar verilip kaç defa vazgeçildiği bilinse... Şiirlerinin arasında kitaba girecek bir eser bulamıyordu; muannid bir tereddüt ve adem-i itimad ile eserlerini gözden geçirir, sonra haftalarca görmemek ister; bir gün ufak bir galeyan görülür, sonra üzerinden soğuk bir hava geçerek hep o harareti mahveder. Hiçbir zaman kendinden, yazdığı, yazacağı eserlerden memnun ve mutmain olmaz...

Halbuki bugün elindeki alet, yani sanatı her kusurdan berîdir; yazmak istediği şeyler için malzeme mükemmelen hazır; onun şiirimize getirdiği bu mükemmeliyet, bu kıvraklık ile her şey, hatta bir uzun hikâye bile âlâ yazılabilir. Çünkü güzel şiir yazmak için yalnız tab'an şair olmak kifayet etmez; şairlik herkeste az çok vardır; hatta âteşin şairler bulunur ki sanatkâr olamazlar; şiir-i mahsûsü ihsas ve ifade edebilmek, işte hünür buradadır ve sanat budur.

En güzel eserler fikir ile sanatın tevazün edilebildiği eserlerdir ki Tevfik Fikret de asıl bundan korkuyor; eserlerinde sanatın, daha

doğrusu tasannuun şiire galebe etmesinden endişe ediyor. Şeklen şiirlerinin her türlü kusurdan berî oluşundaki, lügatlerin, kafiyelerin, vezin ve ahengin bu derece hem-âgûş oluşundaki muvaffakiyetten, mehasin-i şekliyenin böylece şiirlerinin etrafında çok musanna birer çerçeve olmasından, şiir-i ciddi arayanlara istedikleri gıdayı, zevki veremeyeceğinden korkuyor ve bunun için “Âh ben de okusam...” diyor. “Ben okusam hepsini kurtarırım; kelimeleri, vezinleri, ahengi his ve takdir ettirerek şiirlerimi hiç olmazsa hiffetle telakkiden kurtarırım...”

Çünkü ona göre edebiyat-ı hazıraya miskin menfaatlerle izhar-ı husumet edenlerin değil, hatta vicdanen muteriz olanların bile asıl noksanları eserleri “okuyamamaları”dır; Halit Ziya’nın ifadesine itiraz eden genç ediplerden birkaçına o beğenmedikleri “Kanguru”yu okuyup “Harika!” dedirttiğini söyleyerek her muharririn kendine mahsus ahengi his ve keşfolunmadıkça yazılarının anlaşılabilmesi zaruri olduğunu tekrar eder. İşte bunun için şiirlerinin intişarı bah-solurken “Âh, ben okusam Rauf, ben okusam!” diyordu.

Hakikaten Edebiyat-ı Cedide’nin müheyyiç, ulvi eserlerini onun kadar muvaffak olarak okuyan yoktur zannederim; zaten tavırları, nâsiyesi, vücut-ı müheyyeli bu âsârı okumak için mütehevvir ve tannân bir sesle birleşerek onlara daha ziyade ruh vermek için pek muvafıktır. Son muharrirlerin ince, nazik şiirlerini, nesirlerin herkes tarafından muamma diye telakki edilen parçalarını bile okuduğu zaman yalnız okuyuşu, sesi ile değil, gözleri, başı, saçlarıyla, tavırlarıyla, ruhuyla onları nasıl âlâ, onlara neler ilave ederek yahut nasıl muharririn ruh-ı belîği kesilerek okuduğunu görmelidir; bunları o şevk ve ateşle okurken, büyük vücuduyla bülend ve medhuş durarak, kuvvetli kolunu sözleri takviye için kullanarak, perişan bıyıklar, dağınık saçlar, gölgeli nazarlarla görmelidir. İnsan o vakit Edebiyat-ı Cedide’nin ruhunu görüyorum, onu işitiyorum zanneder.

Evet; âh sen okusan, ey muazzez şair, ey muazzez kardeş... Ben de, –kamaramda, bu yağmurlu, rüzgârlı kânun-ı sâni gecesinin bu ilerlemiş saatinde, yalnız, dalgın, bütün samimiyet-i ruhumla seni gözümün önünde tecsim etmeye çalışırken, seni eser elinde, ruhun dudaklarında, gözlerin bulutlu, okurken görüyorum, işitiyorum da– ben de: “Âh sen okusan, sen...” diyorum.

Cenap Şahabettin Bey

–Evrak-ı Eyyâm'ın Neşri Münasebetiyle–

Üdeba-yı cedide arasında hiçbirini ayrı ayrı birbiriyle benim kadar temasta bulunmamıştır. Halit Ziya'yı her hafta ziyaret ettiğim gibi, ara sıra geceleri Nişantaşı'ndaki hanesinde buluşurduk. Cahit'le, Fikret'le, bazen hep beraber, bazen ayrı gece ve gündüz mülâki olurum. Bu makalede arz ettiğim üzere, yine arkadaşlarımızdan hiçbirini Cenap'ın muhazarasıyla benim kadar mesut olmamıştır. Yani hiçbirinde birbirleri hakkında benim kadar hatıra ve malumat yoktur.

İşte bugün burada, *Evrak-ı Eyyâm*¹ muharririnin meziyat-ı edebiyesinden değil, bu hatıralara ibtinaen kendisinden bahsetmek istiyorum.

1312 [1896] senesinin baharı yeni bitmişti. O zamana kadar muhtelif kisvelerle, muhtelif heyet-i tahririyeler tarafından, muhtelif mesleklerde neşrolunmuş olan *Mektep* risalesi bir gün başka bir programla neşre başladı.

O zamanlarda yeni bir mecmua imtiyazı almak pek müşkül ve hatta âdeta muhâl olduğu için, bundan haberdar olan erbab-ı matbuat, neşriyat için mevcut risaleleri kabul ve tercihe mecbur kalırlar idi.

Bu yeni *Mektep*, Hâkî, Nâmî gibi müstear olduğu anlaşılan imzalarla makaleleri ve Cenap Şahabettin imzasıyla yeni şiirleri muhtevi bulunuyor idi. Hâkî, Hüseyin Cahit'in; Nâmî ise Mehmet Cavit'in kabul ettiği nam-ı müstear olduğunu sonradan öğrendim. Bu makaleler pek ciddi ve pek vâkıfane yazılıyor idi. Şiirlere gelince, bunlar, o zamana kadar görülen şiirlerden o kadar başka, o kadar latif bir şaşaa ile revnak-dar idi ki meftun olmadan okumak mümkün olamıyor idi. Kesif bir hamiyet bulutuyla tefessüh etmiş sema-yı

1 *Evrak-ı Eyyâm*, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1331/1915; eserin yeni harfli baskısı için bkz. Cenab Şahabeddin, *Evrak-ı Eyyâm*, Timaş Yay., İstanbul, 1998.

Cenap Şahabettin

şiiirde bunlar bir güneş küşayişi hâsıl ediyor idi. Artık *Mektep*'in yevm-i in-tişarı olan perşembe günleri büyük bir iştiyakla bekleniyor ve perşembe, Cenap Şahabettin yeni bir bedia ile teali ediyor idi.

O esnada risalede bir istimzacı-ı edebi tertip edildi. Karilerden hangi şairi tercih ettikleri soruluyor idi. Ben, bu fırsattan istifade edip Cahit ve Cavit hakkındaki hürmet ve takdirimi, Cenap Şahabettin hakkındaki meftuniyetimi beyan için hemen yazdığım cevapta, Türklerin bir tek şairleri olduğunu ve bunun ise Cenap Şahabettin bulunduğunu ilan edecek kadar bir galeyana gösterdim².

Şimdi istimzacının neticesine intizar ediyorum. Bir gün Sirkeci istasyonunun karşısındaki birahane de tren beklemekte iken yanımdan iki genç geçtiler. Bunlar beni görünce masama doğru teveccüh ettiler, bir tanesi zarif bir eda-yı beyanla "Siz Mehmet Rauf Bey'siniz değil mi?" diye sordu ve benim cevab-ı tasdikim üzerine: "İstimzaca yazdığınız cevabı aldık, çok minnettar olduk. Fakat idarehaneye gelsenize görüşelim..." dedi.

Ben idarehanenin nerede olduğunu bilmiyordum. O zaman muhatabım da tarif için tereddüt etti. Hüseyin Suat³ olduğunu sonradan öğrendiğim refikine dönerek ondan sordu, böylece bana idarehaneyi öğrettikten sonra çekildiler gittiler.

Bu heyecan arasında ben onun kim olduğunu anlayamamıştım. Fakat onun zarafetine, letafetine karşı kalbimde büyük bir meftuniyetin hararetini hissediyordum.

2 Bkz. s. 51, 2 numaralı dipnot.

3 Hüseyin Suat Yalçın (1867-1942): Hüseyin Cahit Yalçın'ın ağabeyi. Tıp uzmanlığını Paris'te yaptı. Servet-i Fünun Edebi Topluluğu'na Cenap Şahabettin tarafından lanse edildi ve lirik şiiirleriyle tanındı. II. Meşrutiyet'ten sonra tiyatro oyunları da kaleme aldı. Bunları bazıları Darülbeyazıt'ta sahnelendi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Belkıs Altunış Gürsoy, *Hüseyin Suad Yalçın (Hayatı ve Eserleri)*, Akçağ Yay., Ankara 2001.

İki üç gün sonra, idarehaneye gittiğim vakit Cahit'i, Cavit'i, arkadaşlarını hep gördüm, görüştüm; yalnız fikirlerdeki mutabakattan mütehasıl derin bir mukarenet-i ruh ile hemen seviştik. Fakat sesinin nevazîş-i ahengi hâlâ sâmiyamda ihtizaz eden o günkü zâtı görememiştim.

O günlerde Fikret *Servet-i Fünun*'u deruhte etmiş, orada da bir hayat-ı nev görünmeye başlamıştı. Az sonra, Cenap da *Servet-i Fünun*'a dâhil oldu. Bir gün Halit Ziya ile *Servet-i Fünun*'a uğradık. İçeriye girdiğimiz vakit Fikret ayağa kalkarak Halit Ziya'ya "İşte Cenap Bey." diye bir genci takdim etti.

O idi, beni *Mektep* idaresine davet eden ve şiirleri gibi şahsı ile de beni meftun bırakan zat Cenap Şahabettin idi.

Halit Ziya büyük bir iştihakla elini uzatıp ona:

– Perestîşkârınızım, sözünü söyledi ve onlar birbirine bir nazar-ı muhabbetle bakarak karşı karşıya konuşurken, ben karşıdan onlarınkinden daha derin bir iştihakla kendilerini tetkik ediyordum.

Ondan sonra artık her gün *Servet-i Fünun*'un küçük odasında toplanıp görüşmeye başladık. Cenap o vakit, Cahit ve Cavit *Mektep* risalesinden keff-i yed ettikleri için⁴ *Mektep*'in riyaset-i tahririyesi-ni deruhte etmişti. Orada beraber çalışıyorduk, *Servet-i Fünun*'da ise Cenap her hafta yeni bir nefîse-i şiir ile gazeteyi tezyin ediyor, bundan başka müteaddit makaleler, musahabe-i edebiyeler yazıyor idi.

Birbirimize karşı ilk günden itibaren derin bir meveddet his ve irae ettik. O bana karşı lütfukâr, ben ona karşı meftun ve hürmetkâr idim. Bana "Nötür dehşetli!" der, üslubumda bir "Anod le lirique"⁵ bulur idi. O esnada *Mektep* için yazdığım bir hikâyede o günlere mahsus garaib-cûlukla koyduğum bir tabire kahkaha ile gülmüş idi. Bu hikâyede bir bahçede incir toplamakla meşgul bir kadından bahsediyordum ve kadının "câlibane nigerân şişman bir incir"i koparmak istediğini yazmıştım. Bu "câlibane nigerân şişman incir" sözü aramızda daima tekrar eden, Üstat Ekrem'e kadar herkese malum olan bir latife olmuştu⁶.

4 Bkz. s. 53, 5 numaralı dipnot.

5 Bu kelime, yazarın "Edebiyat-ı Cedide" başlıklı yazısında da geçtiği üzere "à nouveau lyrique" olmalıdır. Bkz. s. 53, 4 numaralı dipnot.

6 "Bahçede" adlı hikâyenin *Mektep* mecmuasındaki tefrikasında bu ifade "câlib-i iştihâ bir incire" şeklinde geçmektedir ki yukarıda söylenilenlerden Mehmet Rauf'un arkadaşları arasında alay konusu olan bu ifadesini, tashih sırasında değiştirdiğini

Cenap ile *Mektep*'teki bu refakat, *Servet-i Fünun*'daki mübahaset aramızda muhkem bir rabita-i uhuvvet tesis etmişti fakat bu kadarla kalmadı; yaveri-i talihim beni onunla daha mahrem, daha derin bir surette raptetmek için fırsatlar icat etti.

Bir gün *Mektep* idarehanesinde idim, Cenap gelince Ermenilerin Galata'da bankaya girip bomba atarak Abdülhamid'den mutalebatta bulunduklarını haber verdi.⁷ O zaman biz hepimiz, milleti tazyik eden bu meşum kudretin düşman-ı canı idik, hepimiz de bir ihtilalci ruhuyla pür-ihritas idik. Bu haberin şevk ve süruruyla beraber *Servet-i Fünun*'a gittik, oradan aldığımız yeni malumat ile bir karar vermek için tereddüt ederken silah sesleri işitilmeye başladı. Sokaktan halk heyecan ve telaş ile geçiyorlar, ara sıra jandarma müfrezeleri dolaşıyor idi. Biraz sonra, içinde rastgele yatırılmış maktuller ile dolu polislerin refakatinde faytonlar geçmeye başladı. Artık işin fecaati muhtac-ı izah değildi. Cenap eve gitmek istedi ve nereye gideceğini sorduğum vakit "Çarşamba'ya!" dedi. Dört beş haftadan beri ben de muvakkaten ve misafireten o civarda ikamet etmekte idim, o zaman sevinerek beraber avdete karar verdik ve tehlikelice bulduğumuz Fener yolunu terk ederek Fatih tarikini tercih ettik ve beraber avdet ettik.

Meğer birbirimize komşu imişiz. Ondan sonra artık her gün *Servet-i Fünun*'a beraber gidip beraber avdet etmeye başladık. Ben ona uğrardım, beraber Fener'e inerek kayıkla yahut Çarşamba'ya çıkarak araba ile *Servet-i Fünun*'a gelirdik. Yolda ya yazdığı şiirleri yahut Fransızca bir eseri okuyarak böyle beraberce gidip gelirken geçirdiğimiz saatler ömrümün en latif arkadaşlık hissiyle mesut olduğum kıymetli saatleridir.

Sonra Cenap'ı kaybettik. İstanbul'da doktor yüzbaşılığı ile yaşanamayacağını anlayarak Sıhhiye'ye intisap etmişti, o kış Sıhhiye tarafından gönderilen heyetle Hicaz'a izam olundu. *Hac Yolunda*⁸

düşünmek pek de yanlış olmaz. Bkz: "Bahçede", *Mektep*, nr. 56, 15 Teşrin-i evvel 1313/27 Ekim 1897, s. 893. Ayrıca bu hikâyenin yeni harflere aktarılmış metni için bkz. Mehmet Rauf, *Seçme Hikâyeler*, (Haz: Rahim Tarım), Özgür Yay., İstanbul 2007, 86-91; Rahim Tarım, *Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Akçağ Yay., Ankara, 2000, s. 370-373.

7 Bkz. s. 54, 6 numaralı dipnot.

8 *Hac Yolunda*: 1897 yılında Sıhhiye müfettişi sıfatıyla Hicaz'a giden Cenab Şahabeddin, bu seyahati sırasında edindiği izlenimlerini bu isimli bir eserde toplar. Eserin

mektupları bu seferin mahsulüdür. Hicaz'dan avdet etti, tekrar gitti. Yine geldi, yine gitti fakat o esnada *Servet-i Fünun*'daki edebiyat ocağı söndürülmüş, herkes bir tarafa dağılmıştı; eski mukarenetle telakki ancak Hürriyet'ten sonra mümkün olabildi.

Şimdi bu mülakatlarda ekseriya o eski günleri yâd ederek, bütün arkadaşlarla olduğu gibi, onunla da o mahrum günleri bugün hasret ve iştihakla anarız.

Cenap dünyada bütün insanların en şuhu, en zarifi ve en nazîgidir dersem hiç mübalağa etmemiş olduğuma eminim. Dostlarını değil, düşmanlarını bile en küçük bir söz ile kırmayacak kadar nazik olarak tanıdığım yegâne bir ruh-ı necib varsa odur. Bütün arkadaşlarım arasında, eserlerine onun kadar benzeyen bir Halit Ziya vardır. Diğer muharrirler hiç eserlerine benzemezler. Görölüp konuşulunca sizde bir inkisar-ı hayal bırakırlarken, Halit Ziya, eserlerinde yazdığı rengin üslupla konuşarak sizi meftun eden nasıl yegâne muharririmiz ise, Cenap da eserlerindeki zarafeti, şuhluğu sözlerinde, tavırlarında izhar eden yegâne şairimizdir diyebilirim. Yalnız o kadar mı? Bundan başka ondaki servet-i hayal ve iktidara nazaran, o kadar mahviyet-perver ki mesela bugüne kadar herkes tarafından o kadar iştihakla beklenilen mecmua-i eş'arını tab'a layık bulmadığı için neşretmeye cesaret etmediğini söylersem gülmeyiniz...

Fakat bugün ki *Evrak-ı Eyyâm* neşrolundu, demek ki ondan bu ihtirazı selbedecek bir tılsım zuhur etmiş olduğu anlaşılıyor; o halde, Edebiyat-ı Cedide tacının en muhteşem bir pırlantası olan bu şiirlerin neşrini de ümit ile bekleyebiliriz.

Tanin, nr. 1923, 17 Nisan 1330/30 Nisan 1914.

***Hayat-ı Muhayyel'* Muharriri**

Hüseyin Cahit'le bir zamanda yazı yazmaya başladık; yalnız edebiyata değil, zannederim, âlem-i matbuata da aynı zamanda girdik; o *Servet-i Fünun*'un ilk nüshalarına “öteberi” yazarken ben... Haydi itiraf edeyim, *Sabah*'ın ilk sahaifine –bu ceridenin muhabiri olan bir muhibbimin namına– o zaman ancak böyle tercümeler yapabilecek İngilizcemle mütenevvialar tercüme ederdim. O benden daha bahtiyar, daha bedbaht çıkarak bastırıldığı romanını, o kocaman *Nadide*'yi yazarken ben “Sefillerin Cinâyâtı” namındaki on ciltlik romanımın üçüncü cildini itmam etmişim.²

Fakat kendisiyle görüşmemiz bütün bunların daha ciddi maksad ve âmâl-i edebiye huzurunda ancak bir çocukluk mertebesinde telakkî olunduğu bir zamana müsadif oldu; öyle ki bunlar ancak latifelere zemin olabildikleri derecede şâyân-ı zikr görüldü. Kendisini tanıdığım zaman, bundan üç sene evvel, gayûr ve muktedir arkadaşlarıyla beraber *Mektep* risalesini çıkarmaya başlamışlardı; üç yüz on iki [1896] baharına müsadif olan bu zamanlarda ben de Bahr-i Sefid'den henüz gelmiş³, bir eser-i tesadûf olarak o zaman yeni ve muvakkat bir heyet-i tahririye idaresinde olan *Resimli Gazete*'ye daha mektepte iken yazmış olduğum hikâyelerden bir ikisini dercettirebilmiş ve mukaddema eski *Mektep* ile *Resimli*'ye bir iki defa “kabul” olunacak kadar matbuata nispet پیدا etmişim. Cahit'in bu yeni çıkan *Mektep*'in ilk nüshasında imzasız bir hikâyesi “Ada Vapurunda”sı nazar-ı dikkatimi celbetmekten başlayarak sonra sonra yalnız bu hikâyede ve sade Cahit'te değil risalenin bütün makaleleriyle bütün muharrirlerinde fikirlerime, emellerime, kanaatlerime öyle bir karabet ve tevafuk gördüm ki

1 *Hayat-ı Muhayyel*: Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi: 1, İstanbul, 1899; ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir, 1984, s. 63, 80-82 vd.

2 Mehmet Rauf'un bu eserine maalesef ulaşılammıştır.

3 Bkz. s. 44, 6 numaralı dipnot.

görüşmek, bu henüz tanımadığım dostlarımla musafaha için fırsat aradım.

Bunları yazışım sevgili dostumun eseri, ilk kitabı intişar ettiği için yazmaya kalbimin beni mecbur tuttuğu mütalaat ve efkârı “Birbirini methediyorlar.” iftira-yı miskinanesinin lekesinden tenzih emeline mübtenidir. Göstermek istiyorum ki biz dost olduğumuz için eserleri sevmiyoruz, belki eserleri sevdiğimiz için böyle dost olduk⁴. Her türlü itikadat-ı fikriye ve kalbiye tevafukuyla bir eser-i edebi ne kadar sevilmeğe mümkün ise o kadar sevdiğimiz bu âsârı niçin

Hüseyin Cahit Yalçın

ve ne kadar sevdiğimizi söylemek ise elbette sadece medihten pek başka bir şeydir ve bu dostluktan değil, belki dostluğu da mucip olan “edeb”e meftuniyettendir. Hem benim takdiratımın Cahit’in sanat ve şöhretine bir şey ilave edemeyeceğini herkesin taaruzatından metanet-i mesleğine bir halebilemeyeceğine emin olduğum kadar bilirim. Sâika-i dostî ile edebiyatta irâd-ı esniye edebiyata bu kadar münhasıran meftun olanlar için tenezzül edilmeyecek bir sahtekârlıktır ki bâhusus faidesi de olmadığı için, pek bî-lüzumdur. Hissiyat ve mütalaatımı söylemek için böyle iftiralara, böyle sahte kavaide ehemmiyet vermek kadar manasız bir şey olamaz. Hem hakikate o kadar meftunum ki bir dostu methetmek [ne] kadar mezmum da olsa yine severim.

Cahit’in şu üç senelik hayat-ı edebiyesinde iki ayrı safha vardır ki eserlerini benim kadar dikkatle takip edenlerin bunu fark etmiş olmaları zaruridir. Bana üç yüz on iki yazında müsvedde olarak okumak için verdiği “Lan Tenis” başta olduğu halde birikip öbür sene *Servet-i Fünun*’umuza gayr-i muttarid bir surette giren ilk hikâyeleri, sonradan yazdıkça artık sıra ile intişar eden âsâr-ı sairesi iki kısma tefrik olunabilir fakat bunlar birbirine külliye

4 Bkz. “Dostluklar”, s. 69-72.

muhaliif olmayıp aradakiler bütün safahat-ı tebeddülü irae etmek şartıyla. Filhakika, bunlarda öyle alâim vardır ki hem birinci hem ikinci safhaya aittir.

Cahit'in ilk eserinde psikolojizmin natüralizme çok meftun olmuş bir tilmizi gibi görünür; hararet ve heyecanı az, bunu var gibi göstermek arzusu çok bir tilmiz... Haşin bir determinist, ziyadesiyle merdüm-giriz ve yâbis olduğundan o eserlerde aranılırsa selim bir hamle-i heyecana nadir rastgelinir; romantiklerle alay ediyor gibidir ve bunu mahsus yapıyor zannolunur; bu eserlerde görülen hararet ve heyecan âsârı samimiyet kokusu vermez. Bir heyecan ihsas ve ifade etmek istediği yerlerde bile tasvir mesavi-i beşeriyeye temayül eder. Bazı eserleri o zaman neşr-i âsâr eden başka muharrirlerin hikâyelerindeki mebzuliyet-i ihtisasat ü teheyyücata zıt olsun diye yazılmış gibidir. "Miss Harry"deki mahmum-ı hülya ve şiir kızın en hararetle sözlerine oradaki gencin verdiği cevaplar... İşte Cahit'in hayatın bütün heyecanat-ı şairanesini tarz-ı telakkisi bundan ibarettir; şiire, hülyaya aleni bir muhasama, onda dimağ ile adalât-ı kalbi âtil bırakacak kadar faaldir. *Hayal İçinde* romanının kahramanı, bu tecrübesizlik kurbanı Nezih'in bütün halleri göz önüne getirilmeli; Nezih mesela Büyükada'da

Marmara'nın vüs'at ü haşmet-i menazırına hâkim bir tepeye çıkıyor da oradan ruhu titretecek hiç bir güzellik göremiyor. Nezih'in sevdasını tetkik edenler bu sevdada kalp yerine, ihtisasat yerine tefekkürü, sevk-i tabiiyi bulurlar. Ondaki bir aşktan uzak, âdetâ bir hâhiş-i adali-i şebabettir.

İşte ilk eserlerinde mükemmel olmak için yalnız bu, nasıl diyeyim bilmem, bu yübuset, bu şiirsizlik vardı. Sade kuvve-i tahliliyesi ile kuvve-i müşahede ve tasviriyesi –hayat ve insanlar hakkında son derece fena tecrübelerin verdiği su-i nazarla birleşerek– bu eserleri tevlit eden hâlet-i ruhiyeyi teşkil ediyordu.

Fakat eserler tevali ettikçe bu ilk temayülatın yavaş yavaş duçar-ı tebeddül olduğu görüldü; şu tebeddül hutût-ı mevcudenin takarrür ve katiyet kesbetmesiyle değil, belki onların inhilali suretiyle vâki oluyordu. Ona da bir hüzün ve heyecan-ı sahih-i şairane gelmeye, belki hayatında birkaç inkisar-ı emel ü hülya sebebiyle bu kadar kuruyan ruhunun bir gün, bilmem nasıl bir tesir ile sanki yumuşadığı görüldü; bir lerziş-i tehekkümle parlayan gözlerinde bir gün

yaşlar gördük; kalbinde beşeriyete karşı evvelki gayz ve husumete bedel azîm bir merhamet, nihayetsiz bir şefkat peyda oldu. İşte o zaman his ve heyecana, girye ve muhabbete kâmilî küşade olan bu ruh, –zaten bütün serair-i sanata mâlik olduğu için– birden bütün mahasin-i şiiriye temellük etmiş bulundu; bu serair kuvvetiyle heyecanat-ı kalbiyesini ziyâdan kurtararak tahassüsât ve ihtisasatını hakkıyla kaydetmeye, hiçbir an heyecanını zâyî etmemeye muktedir oldu. İşte son eserlerindeki mükemmeliyetin, mükemmeliyet-i hakiyinin esbabı budur. Fakat o kadar ciddî ve metin, o kadar müessir olması lazım gelen eski hâlet-i ruhiyeyi böyle duçar-ı inhilal etmek için gayet ciddi, mehib, esasi olması lazım gelen esbab nedir acaba?

Bunu eserlerin tetkikiyle anlayabiliriz: İşte onlar da basıldı, bir kitap oldu; *Hayat-ı Muhayyel* Cahit'in ötede beride kısım-ı âzâmı *Servet-i Fünun*'da basılan bütün küçük hikâyelerini hâvi bir kitaptır ki âdet olduğu üzere ilk hikâyenin ismini almıştır; bu hikâyelerin içinde öyleleri var ki edebiyat-ı sahiha meftunlarınca bugünkü edebiyatın en güzel sahifelerini teşkil eder; işte "Görücü", işte "Bir Münasebet", işte "Kanto Bir Perde", işte bir kalemin bazen bir fırça olabileceğini ispat eden "Köy Düğünü".

Âh, bunlardan bahsetmek istediğim zaman neler yazmak tasavvur ediyordum; bir kere tarzında saçmalarla meşgul olmayacaktım; bu eserleri tetkik ederek muharririnin ruhunu görmek istiyordum. Bir eserden bir hayat görülür, bir tasvir bir hâlet-i ruhiye olduğu gibi bir eser de bir tasvir-i hayat olduğundan aynıyla bir hâlet-i ruhiyedir, eserden müessire intikal ederek Cahit'in bu vesileyle şebabet-i mütefekkiye-i hâzırânın ruhunu tahlil etmek istiyordum. Fakat heyhat! Emellerimizle iktidarımızın elîm müsademe-i müebbedesi... Bu, hem de ümid-i muvaffakiyetten pek uzak, bir yeltenmeden başka ne idi?

Doğrusu söylenilmek istenirse, bunu yapabilmek için benim ne kadar iktidar ve istidadım yoksa eserin de o kadar tahammülü yoktur; o yolda bir tahlil için bir kere uzun bir hikâye olmalı, sonra muharrir birkaç âsâr mukaddimesiyle daha ziyade teessüs etmiş bulunmalı, bir de tetkik edilecek eserin üzerinden kâfi derecede zaman geçmeli, binaenaleyh şu satırlar bir tetkik olmaktan ziyade bir tecrübe-i kalemiye, daha doğrusu şöyle bir mülâhaza, bir hatıra, rastgele bir kayıt olmak üzere yazılıyor.

İtiraf etmeliyim ki bu hususta kitabın muharriri bana çok yardımcı ediyor, zira kendindeki fikr-i tahlil ve tetkikin sevkiyle eserlerinin bazısında kendinden öyle bahsetmiş ki ben sade bunların arasından geçip kaydedeceğim. Bunun için eserlerinden objektif, yani gayr-i şahsi olanlarını bırakıp içinde bize kendinden bahsettiği eserleri, tabir-i mahsusuyla subjektif, yani şahsi olanlarını ele alacağız. İşte “Hayat-ı Muhayyel”; sonra, “Ey Genç Kız”, bu Cahit’in mana-yı amîki layık olduğu kadar anlaşılmayan, bütün bir felsefe-i şebabdır diyebileceğim, pek çok sevdiğim eseri; daha sonra “Deniz Kenarında”, “Karşısında”, “Yaz Hatıraları”, “Koruda” ve nihayet “Senin Muhabbetin”...

Biraz evvel söylediğim gibi ilk eserleri Cahit’i son derece bedbin, merdüm-giriz, haşin gösteriyor. Mesela “Karşısında”yı okuyorum; hep hiç-i hayat, beyhudeğ-i mücadelat şikâyeti; “mahiyet-i hakirane”mizi takdirden mütevellit ihtizarlardan şikâyet ediyor.

Şu azametli ufkun hüzn-engiz tefekkürler telkin eden ebedi manzarası karşısında aheng-i tabiatın hilafına çırpınmak isteyen, seriü’z-zeval, ehemmiyetsiz, gayesiz mevcudiyetine sığamayacak ihtisaslar arayan fani bir kalb-i ulviyet-hâhın kendi mahiyet-i hakîranesini takdirden mütevellit ihtizarları... ilh.

Evet, hiç-i hayat, beyhudeğ-i mücadelat... Hayatımızı terkip eden bütün ihtiyaçlarımız ikna edildikleri halde bile bundan mütevellit memnuniyet pek az devam eder; zaten elde etmek için arkasından koşup yorulduğumuz hâhişimize, iştihakımıza temas edince nazarımızda o kadar büyüttüğümüz bu şeyin de husulüyle yeniden birtakım ihtiyacat-ı elîme tevhit eden yeni ihtiyaçtan ibaret olduğunu görürüz. Zevklerimizde öyle bir şey vardır ki elemlerimizden ibaretmişler gibi müteallim oluruz. Mâhâzâ birçok manevi ihtiyaçlarımız, birkaç zavallı zevkimiz var fakat bunlar da hep hayalimizle büyüttüğümüz, daire-i hakikiyesinden çıkardığımız şeylerdir. Aşk mı? Bütün sevilenler yalancı, bütün temayülât-ı kalbiyemiz yalandır. Hakikat-i aşk bir nevi ihtiyacımızın bir nevi memnun edilmesinden ibaret; sade bir tahassüsten, bir iştihayı maddiden başka bir şey değil. Asıl mevcut olan şey musâraa-i hayat zaruretinden mütevellit hodgâmlıktır.

Bir taraftan hükema-yı Hind'in yegâne saadet diye tasavvur ettikleri Nirvana'nın sinesine atılmak için bir hâhiş beslerken bir hiss-i tahlil –bu isneyniyet-i azab-bahş– bî-tarafane, müşikâfane bir nüfuz, garip bir itidal ile bunun sebebini arıyor ve kendi zararına olarak buluyorum da.

Böylece sefaletlerimizin derecesini görmek, anlamak da beşeriyetimizin icabı; muharrir tanımadığı, bilmediği bir kadına rastgeldiği, onu çirkin bulduğu halde de sebebini bilmediği bir temayül ile ona nasb-ı nigâh etmekten kendini men edemiyor; bin türlü tefekkürat-ı elîme ile mustarip oluyor; çirkin bulduğu halde yine sevdiği bu yabancı kadın tabağındaki çirozu çiğneyerek ağzının açıklığını gidermek istiyor:

Ya ben tekmil mevcudiyetime müstevli olan meraret-i daimeyi mahv için hangi bir saadet-i lezizeden tu'me-cîn-i tesliyet olayım? Âh ben tekmil bu saadetleri ısırp şu anda maneviyetimdeki emraz-ı kazımanın zehirlerini oraya dökecek kadar bedhâh, bütün insanlara sefaletlerimizi, aczlerimizi yüzlerine vuracak kadar küstah olmak istiyordum. Ya ben bu hayat-ı hissiye ve fikriye suistimalatının yaraladığı, müebbeden alil bıraktığı meram ve ihtiyarımı ne ile şifayâb edeyim?

Hayat-ı hissiye ve fikriye su-i istimalatı... İşte böyle düşünen, böyle hissedenden, bunun için yorulan bir adam bu su-i istimalat ile müebbeden alil olmuş bir zavallıdır fakat bunu anlamak için bu his, bu fikirleri tanımış olmalı...

Elemlerimize, ızdıraplarımıza, saadet zannettiğimiz bazı pek nadir, pek muvakkat memnuniyetlerimize daima bî-his, daima lakayt duran, ulvi kalan şu azamet-i kâinat muvacehesinde bize müşabih daha birçok hasta ruhların da böyle azaplar içinde, şu aynı manzaralar karşısında dolaştıklarını, şu aynı manzaralar karşısında bir hülyayı samimiye beyhude yere takip ettiklerini fakat hepsindeki habl-i hayatın müekkilat-ı müsbite-i zamanın mikraz-ı bî-rahmı ile kesildiğini, cümlesinin de muzlim, ferdasız... Evet, ferdasız bir hufre-i amîk müştereke karıştıklarını düşününce kalbimde bu kanun-i lâyetegayyere karşı bir arzu-yı beka, hayır, müphem, nâ-kabil-i tahlil, müşevveş bir şey tuğyan ediyor. Fıkdan-ı imkânı idrâkten mütehassıl fütur karşısında tevekkül bulamayan kalbimi istila eden zulmetler içinde bir şule, bir ümit arıyorum.

Arıyor ve bulamıyor, işte elem de buradan geliyor. Hadisat-ı tabiatın cereyanına bizim hiçbir tesirimiz olamayacağını fen ve hayat ispat etmiyor mu? Suret-i zâhirede ulvî bir ahenk olmak üzere görünen bu intizamın esası birtakım kavanine göre birbirlerini imha veya ibka eden anasırın birçok müsaraat neticesinde peyda olmuş muvazenetten ibaret değil midir? Bu acı, bu merdüm-giriz eserler arasında şâyân-ı perestîş bir samimiyet-i vicdan, bir nezahet-i ahlak, bir ulviyet gösteren kıymetli sahifeler de var. Bunlarda görülüyor ki muharrir sade, saf kalpleri seviyor; bu zemîmelerden muarra tabiatlara, bütün perestîşini onlara vakfediyor, *Hayat-ı Muhayyel*'de tasvir ettiği adamlar hep böyledir; onlar için tertip ettiği tarz-ı hayat hep bu tarz-ı hayattır. Böylelerinin elemelerini, kederlerini, zaafalarını, saadetlerini yazmak, işte bunu istiyor; en güzel bir hikâyesi olan "Görücü" de bu esas üzerinedir. Cahit bunda hayatı, vakasız, felaketsiz, teakub-i eyyam-ı yekrengiyle en güzel emelleri solduran, en taze vicdanları harap eden hayatı, bize ne güzel, ne şiddetle ihsas ediyor; "Bir Münasebet"te yine asıl kahraman-ı vaka hayattır. Bu sahifeler okunurken insan zebun-ı pây-ı mehabeti kaldığımız hayatı görüyor, ondan müteessir oluyor, olmak istiyor.

Oh mağmum, mağmum... Hep mağmum... Her satırından devasız elemeler tereşşuh eden bu sahifeler, hatta şevklerden, hatta emellerden bahsetse yine insana bir yeis ve melâl çokuyor; ne yapmalı, yarabbim, o halde ne yapmalı? İşte hayat-ı hakikiyenin bu acılığına mukabil insan bir hayat-ı muhayyel kuruyor. Beşeriyet-i ibtidaîye hayatı gibi saf, mesut bir hayat.

Kitapta buraları okurken hayatın dağdağlarından dinleniyor, uzun bir âh-ı tesliyet ile mesut oluyoruz.

Fakat hayal içinde hâsıl olan bu saadetten sonra yine çirkin hakikatle pençe pençeye geliyoruz; orada safvet-i ezeliyesiyle taşıdığı aşkıyla evlatlarına numune teşkil ettiğini gördüğümüz pak ve pür-nur genç kızın yerine hakiki genç kızı görüyoruz; muharrir bunu bize olanca maddiyeti, behimiyeti ile gösteriyor. Bu genç kız, hayal ettiğimiz gibi değil, hakikaten yaşadığı gibi tasvir olunan bu genç kız bizi yeniden bir devr-i fütura boğuyor; anlıyoruz ki muharririn de bütün acılıklarının sebeb-i evveli bu genç kızdır; hayat hakkında ilk emellere, ilk hüylalara onun için düşmüş, her şeyi onun için istemiş fakat sonra onun ne olduğunu öğrenmiş, emellerini,

itikatlarını hep onun hain nazarı, vefasız tebessümü, bârid aşkı ile zâyi etmiştir. İşte bundan feryat ediyor fakat bütün eski emellerin tahassürünü ne acı acı ihsas ediyor, eski irtibat-ı kavîsini meraretle yâd ederek şimdi ne hâle geldiğini ne şikâyetlerle anlatıyor.

“Ne yaptın âh ey genç kız?” diyor, “Hani o safvetlerle, itimatlarla, ümitlerle dolu olan kalbimi ne yaptın?” Şimdi o kalbin yerinde, o tekmil bekâretiyle, tekmil ulviyetiyle rakîk bir tül mendil gibi pembe pençesine teslim ettiği o kalbin yerinde paçavra gibi bir kan yığını görüyor... Çünkü onun bütün şebab-ı mütefekkeri bu genç kızın hazain-i cazibesine yeni bir vesile-i takdis ilave etmekle meşgul ve mütelevviz idi.

Cism-i ateşin bir nefha-i aşk ü şebab ile okşandığı andan itibaren bana öyle mâfevkü'l-arz bir kâinat-ı hayal bina etmeye başlamıştı ki bunun her zerresinde, mevcut ve nâ-mer'î hep sen hükümrân oluyordun. Bu âlem hep senin eşia-i hüsnün ile memlu ve tâbdar idi. Bazen hayattan, kendimden şüphelenip de nâlân ve meftur azmim zayıflayınca, hayalimdeki o çeşmân-ı rahîminle öyle teşci ederdin ki tecarib-i şuûnun bana, şu atşân-ı faniye, uzattığı şerbe-i merareti yeni bir tahammül ile kabul ederdin. O vakit tekmil hüviyet-i saf-dilanesiyle çırpınan bu kalb-i elim cenah-ı tesliyetinin o halavetli temaslarıyla ümit ve sükûnet bulurdu.

Buradaki genç kız bir genç kız değil, genç kızlığın timsalidir. Her gencin seveceği ve sevmek isteyeceği kız ki kim olduğunu, nerede bulunduğunu, ne vakit rastgeleceğini bilmediği halde herhangi bir genç kıza görse heyecanla “Âh acaba o mudur?” der de bu kızların ayrı ayrı hiçbirisi olmadığı halde hepsi birden o genç kız olur. Hep “Âh işte o!” helecânlarıyla görülen bu genç kızlar.

Bunlar, bu arabalarda, bahçelerde, sokaklarda gördüğüm latîf ve mümtaz genç kızlar hep güzeldi, hem pek güzeldi fakat sen değildin. Onlar senin nâkıs bir safhandan, o ezeli hüsnünün soluk bir lemeatından başka bir şey değildiler. Sen, hissediyorum ki sen benim pek yakınımdaydın. Sen benim hücre-i tefekkürüme kadar gelir, orada ruhumu nevâzîşlerinle sermest ederdin. Fakat heyhat ki seni, senin yüzünü benden setreden o rida-yı gülgün hiç açılmazdı; hep mestur kalırdın. Sonra bu ziyaretlerinden yadigâr olarak etrafıma bir büy-ı ismet, bir büy-i bekâret bırakırdın. Taaffün-i hayatı duymamak isteyen ruhum bunu ne iştîyâkla koklardı ve ne

koklamakla muhacemat-ı hayatiyeye mukavemet için ne kuvvet bulurdu ki bütün fenalıklar ona hiç tesir edemeyerek üzerinden akar, giderdi.

Fakat genç için bu kadar muazzez, bu kadar ulvi olan bu kız, bir gün bütün hakikat-i hayatı, maddiyat-ı beşeriyesi, hayvaniyet-i şehvaniyesi ile görünüp işittiklerine inanmaz, gördüklerini tevil ederken artık hakikat daha ziyade aşikâr edilemeyecek surette tezahür ediyor. O zaman görüyor ki bunu genç kız, “Öyle adamları öyle maceralarla sevmiş”, “O küçük kulaklar öyle bayağı sözler işitmiş, o rayihadar dudaklar öyle olmayacak lakırdılar söylemiş” ki bu adilikler karşısında âfâk-ı mevcudiyetinde artık hep feryad-ı heyhat mün’akis oluyor.

Hayalinde o kadar büyüttüğü kızların hakikat-i halde ne olduklarını görünce onlara perestişi mahvolmakla kalmıyor, genç kız sade nazarından düşmüyor, kendisini de beraber düşürüyor:

“Nâ-kâbil-i içtinab bir rabıta ile senin bir şeyin olmak üzere bağlı kalan kalbimi de o karanlık hufrelere beraber sürükledin. Her hareketini senin mükemmeliyetlerine isbat-ı liyakat edecek bir gayeye doğru tevcih eden, her şeyi sana göre tanzim eyleyen kalbin gayr-i me’mûl bu sukuttan nasıl cerihadar olmaz? O vakit benim için bir devre-i şekk ü fütur başladı. Çünkü sen de yalan olduktan sonra bütün bir şebab beni aldattıktan sonra dünyada hiçbir şey e itimat kalır mıydı?”

Hep beyhudegî-i mücadelat... Bundan sonra gencin hayatı hep boştur, etrafında hep hiç feryadı in’ikâs ediyor; Hiç! Hiç! Fakat:

“Bazen, eski safiyetlerin şiddetli hücum-ı hatırasından kalbim pek mütehassir olur; o iklim-i şiir için, o eski vatan için şiddetli bir daüssılaya tutulur; şimdi hâli olan o eski mabed-i hüsn ü safiyetinin eşiğinde, o vakit zâr ü gıryan bir kalb-i alîl görürsün ki orada eski ihtisaslarını, eski ümitlerini arar.”

İklim-i şiir, o eski vatan... İşte esef. O eski vatandan cüda olmaktan mütevellit esef ki muharririn ilk yübuseti karşısında şâyân-ı dikkattir. Bu parçada ifade biraz, zemine az uygun; fakat mana, manadaki şümûl, bir cümlemin bütün maâni-i müteselsilesi, bütün bir hâlet-i kalbiyesinin ifadesi. Bu eser intişar ettiği zaman Cahit’i

iyi tanıyanlar “Bu hafta sen kendin değildin!” dediler, onu o kadar hissiz görmeye alışmışlardı ki bu galeyan mucib-i istiğrabları oldu, halbuki onları daha büyük istiğrablar bekliyordu; sonra *Hayat-ı Muhayyel* geldi, sonra *Yaz Hatıraları* geldi, sonra *Koruda* geldi. Bunlarda Cahit hayatı seviyor, insaniyete rahm ve şefkatle bakıyor, tabiatı daima izâz ediyor, onun için kelime-i izâziye bulmaktan âciz kalıyor: Şimdi “rahîm-i tabiat” oluyor, şimdi “hâl-i âşina-yı tabiat” oluyor, şimdi “faal-i tabiat” oluyor. Bazen saadetini tahammül edemeyerek mesudane feryat ediyor; nihayet bir eserinde her şeyi itiraf ediyor, “Senin muhabbetin” diyor.

“En hakir bir zerre-i mevcudatı bile seviyorum. Acz ve eleme karşı bu şiddetli fazilet, hak ve adle bu şiddetli merbutiyeti, bunların hilafına karşı bu şiddetli nefreti bana senin muhabbetin, beni bedbahtlıktan tahlis eden, hayatımı tenvir eyleyen, gittikçe artan muhabbetin verdi.

Bende ümit, neşe, saadet ne varsa hep senindir. Bende gayret, fazilet, insaniyet ne varsa hep senindir. Bunları bana senin o muazzez, o namütenahi muhabbetin verdi. Ebedi minnettarım.”

Şimdi mazi ile hali mukayese ediyor, o zamanki hüsrân-ı elîm ruhunu tasvir ediyor; bu bir hayat değil, bir çöl:

“Saadete, meserrete düşmandım; hayatta da derin bir mana görmezdim. Bu kadar kalabalık içinde yalnızdım. Seyir yerlerinde, sokaklarda etrafımdan fevc fevc akıp giden insanlara bigâne idim. Onlarda gördüğüm eser-i neşat ü bahtiyariye buğz ederdim; onlarda fark ettiğim elem ve sefalet kalbim bî-his kalırdı. Acı bir hodbinlik içinde yalnız kendimi, gayesiz hayatımı, boş istikbalimi, bî-emel halimi düşünür, bir şey istemeye üşenir, bir şeye teşebbüs iktidarından mahrum, lakayt, neşesiz kalırdım.”

Böyle iken bir gün kalbinde bir küşayış buluyor, “O”na rast geliyor, birden bütün zulmet-i ruhunda bir şems yükseliyor:

“Asıl yaşadığımı şimdi anlıyorum. Seni düşündükçe, seni sevdikçe ruhuma bir namütenahilik dolar gibi bir şey hissediyorum.”

Ve bütün bunları muhabbet yapıyor; işte, belki bir kadın sebebiyle, “o ca’liyetten, hileden, acz içinde bir tagallübden vücut bulmuş bu

kadın kalbleri arasında bir ihtiyac-ı mübhem ü hayalîyi takipten yorulan, muhitteki bütün denaet ve sefaletten iğrenen” adam böylece yine bir kadın sebebiyle hayatı bu kadar seviyor, artık çalışmak için kendinde cesaret, yaşamak için metanet hissediyor... Demek fenalık hayatta değil, bir kadında imiş!

Zaten hayatta ne varsa hep böyle, hep kendimizden ibaret değil midir? Hakikatte mevcut olmayan renkleri bile biz görüp vücut vermiyor muyuz?

Fakat dikkat edilince bu ruh-ı hâzırın bir temayülünü gösterir ki o da teessürat-ı fikriyemizin müesseses, kavî bir şey olmayıp pek hâdis, pek ârızı olduğudur; birtakım esbab-ı müellime ile fevkalade ittisa peyda ettiği halde işte böyle bir nefha-i tesliyetle birden bir hayat-ı âmâl ü faaliyet tenebbüt ediverdiğini, bizde hayat-ı fikriyenin daha o kadar ihtiyarlamadığını, hayat-ı iradiyemizin henüz cevalanda bulunduğunu gösterir ki tesliyet-bahıştır.

Cahit, bizde Avrupa'nın yalnız romantiklerini tanımakla kalmayıp nısf-i ahîr-i asrın fen ile o kadar imtizaç eden edebiyat-ı felsefîyesini sevmiş ve bu sebeple mesail-i mühimme-i hayatiyenin cazip muammalarına dalmış bir zümre-i mütefekhirenin en gayûr, en metin ferdidir. Kalemінде müdafaa-i fikr ü meslek için bir azm-i kavî var iken bu kalem hissiyat ve âmâlini tasvir edeceği zaman sanki bülbül tüyü oluyor; titreyebilen, ağlayabilen bir şey oluyor; sanatına sahip oldukça şiir ve tahlile bir tevazün vererek, hususıyla şimdi, öyle hikâyeler yazıyor ki mükemmel olmak için bir kusurları varsa kusursuzluklarıdır. Bu küçük hikâyelerin asıl güçlüğüne teşkil eden şey bir vaka-i hayatiyeyi teksif, bir heyecan-ı âniyi tespit edebilmek ve bunu nispetsizlik, ahenksizlik, yahut vahdetsizlik mi diyelim bilmem, hikâye-nüvisler için ekseriyetle düşülen o vartadan kurtarmak, eseri aksam-ı mevcudesiyle mütevazın durdurabilmek, ayakta tutabilmektir ki Cahit'in de herkes gibi şu kusurlarla mecruh eserleri olmakla beraber mesela, “Görücü”, “Yaz Hatıraları”, “Kanto Bir Perde” nevinden hikâyeleri bu tevazün ve tenasüp cihetinden birer “küçük hikâye” numunesi addedilecek şeylerdir.

Hakikat-i halde küçük hikâyeler roman tecarib-i kalemiyesinden başka bir şey değildir; şu nokta-i nazardan Cahit her türlü şeraitiyle “bugünkü roman”ı yazabileceğini göstermiş bir muharrirdir. İlk eserindeki, *-Hayal İçinde-*den bahsetmek istiyorum, zira *Nadide* is-

mindeki ilk romanı emsali arasında bir şey olmakla beraber bir “eser” değildir– fazla yübuset yerine şimdi eserlerinde bir feyezani sirişk ü şiir var; ifade şimdi metin ve salimdir, felsefe-i hayat tamam ad-dolunabilir; yalnız bir eksik var ki o da bu yazılacak romanı okuyup anlayacak ve layık olduğu derecede takdir edecek bir heyet-i karedir.

Bu hikâyelerin üslubuyla, tarz-ı tefekkürüyle, birçok hakayıkı dürüşthane, haşinane, nasıl diyeyim? “Cahidane” bir unf ile yüzümüze vuruşuyla, bu hikâyelerin şimdiye kadar hatta en munsıf olanlardan bile gördüğü tarz-ı kabul düşünülürse, aynı meslekte devam edip bugün böyle muvaffak olmak için Cahit’in –adedi o kadar çok olan– “heveslenme” muharrirlerden olmayıp muharrir doğmuş, bütün uzviyetiyle, muharrir olmak için doğmuş, bir sebeb-i irsiye tebean şöyle veya böyle olan bir insan gibi mizacına tabiatıyla zaruri muharrir olmuş bir edip olması lazım gelir ve öyledir.

Şimdi, bu kadar ciddi muharrirleri olan bir matbuatta üdeba ile kariin arasında mevcut mesafe karilerin ciddî olmamalarından başka neye mahmul olabilir? Bunlar evvela okumuyorlar, alıştıkları tarza zerre kadar muhalif bir eser karşısında bulundular mı garîzî bir münafetle bakıyorlar, okumadan hüküm veriyorlar. Arada ilk anlaşılmaçlık böyle teessüs ediyor; sonra tekâmül ve tenemmüvüne bu kadar bigâne durdukları meslek-i edebi, bir gün okumak isteseler bile, kendilerine yabancı olacak kadar terakki etmiş bulunuyor ve artık ihtilaf kâmilten takarrür ediyor.

Ben öylelerini tanıyorum ki bu eserleri sevmemek için lazım gelen sebeplerin cümlesini câmi idiler; ilk zamanlarda hiç sevmiyorlardı, tahammül edemiyorlardı fakat okudular, okudukça bigâne durdukları bu edebiyatın kendi emellerinden, kendi arzularından, kendi hayatlarından başka bir şey için uğraşmadığını anladılar; artık seviyorlar.

Bugün –bilmemek için bilmişlerinden başka sebepleri olanlardan maada– herkes yazılan makalat-ı mütenevvia ile gördü, anladı, öğrendi ki milel-i mütemeddine edebiyatlarının hepsinin birbiriyle müşabehetleri, taallukları vardır; bu müşabehetlerin sebebi herkesin olan ulûm ve fûnunun ianetiyle umumi olan edebiyatın, yani bütün cihanda yazılan âsâr-ı edebiyenin aynı müessirin neticelerinden ibaret olmasıdır. Fark yalnız istidad-ı hususi-i millî ile müessirat-ı muhitiye vü zamaniyededir ki bunlar her yerde ve her zaman daim

ve bakidir ve hiçbir şey bunları mahvedemez. Edebiyatlar arasında mevcut olan bu alaik, felsefe-i hayatiyenin her yerde aynı olmasındandır; bu ayniyet yalnız birtakım şeratin tesiriyle bazı tahavvülat gösterir ki o şartlar da ırka, muhite, zamana aittir. Irk, muhit, zaman başka olduğuna göre edebiyatlarda –hatta bu alaik ve müşabehet mevcut olduğu halde de– bir tuhaflik zuhuru zaruridir ki işte bir edebiyatın “milliyet”i bu şeraite göre diğer edebiyatlardan zaruri olarak başka olmasıdır, bundan fazla bir şey değildir...

Asıl söylemek istediğim şeyler kaldı; *Hayat-ı Muhayyel*'in hâvi olduğu hikâyelerdeki sanat nezaketlerini, üslup güzelliklerini, tahkiye letafetlerini, hâsılı Cahit'in kaleminden çıkmış olan ve nesr-i ahîrin en ciddi, en latif sahifelerini teşkil eden bütün mahasin-i edebiyeyi göstermek isterdim fakat düşündüm ki bunu bu meslek-i tahririn hemen hemen müessisi olan Halit Ziya'nın teşrih ve tasvirine bırakmak muharrir için de kariler için de bir ziyafet-i fikriye tehyie etmek olacak; bu nimeti elden kaçırmamak için işte burada sükût ediyorum.

Servet-i Fünun, nr. 431-432, 3,10 Haziran 1315/15,
22 Haziran 1899.

Bizde Roman

Romancı! Ta on yaşımda iken, on beş sene evvel, gördüğüm ilk tiyatro üzerine gelen bir inhimâk-i mecnunane ile bizde mevcut tiyatro kitaplarının hepsini okumuş, bundan heveslenerek birçok oyunlar yazmış, sonra merakımı romanlara sarmıştım; işte o zmandan beri hayatımda en birinci emelim, bütün âmâl-i saireme hâkim emel bu oldu: Ben de bir romancı olmak istiyordum.

Fakat o zaman okuduğum ve bayıldığım romanlar *Gece Yolcuları*, *Londra Biçaregânı*, *Hüseyin Fellah* olduğundan romancılığı bundan ibaret zannediyor, öyle yazmaya uğraşıyordum ve bir gün, birçok tecrübelerden, küşişlerden sonra, Rüşdiye'nin son senesinde, şimdi on bir sene oluyor, “Denâet –yahut– Gaskonya Korsanları” diye bir romanı, ilk tamam romanımı yazıp onu o zaman sınıfımızın başromancısı olan bir arkadaşım da takdir ettiği zaman kendi kendime “İşte artık ben de romancı oldum!” dedim.

Hakikaten bunun modellerinden hiçbir farkı yoktu, içinde o nevi romanlarda mevcut şeylerden hiçbirisi eksik değildi; ismi bile yek-nazarda nazar-ı hirası celbediyordu: Gas-kon-ya kor-san-la-rı! Bundan son derecede zevk alıyordum; bir şatoyu basan korsanlar, korsan reisinin bir odada bastırıp ırzını hetk ettiği kontun kızı, bu sebepten geri kalan bir izdivaç, sonra haydut reisinin vaktiyle kontun kaybolmuş bir oğlu çıkması, intiharlar ve kıs aleyhimü'l-bevâki...¹

Bunu yazıp Maarif'ten ruhsatını da istihsal ettikten sonra tabii bastıramadım ve buna şimdi müteşekkirim. Eserimi sanki hakikaten bir şeymiş, bir esermiş gibi kemal-i cesaretle tâbilere göstererek “Siz mi yazdınız?” diye sordukları zaman tavırlarında bugün pek iyi gördüğüm alâim-i istihzayı o zaman fark bile etmeyerek mağrurane “ben” deyişimi asla unutamam.

Bunun basılamaması bende yeni romanlar yazmak hevesini kesredemedi; bir taraftan okuyor, bir taraftan yazıyordum; bu hayatımı

1 “Kalanı buna kıyas et”.

o kadar işgal ederdi ki mektep hocaları arasında ismim “roman okuyan efendi!” diye bellenmişti. Bunun için yalnız mektepte müşkülât gösterilmezdi; evde de elden gelen yapılır, beni bu meraktan kurtarmaya çalışı[lı]rdı; kaç kere matbu, muharrer birçok kitaplarımı yırtılmış gördüm. Hele bir gün “Londra Biçaregâni” romanından büyük bir dram çıkartmıştım, akşam eve gelip odama koştuğum zaman kâğıtlarımın arasında müsveddesini bulamadım, sordum, “Baban yırttı.” dediler, âh ne kadar ağladım, ne kadar ağladım...

Rüşdiye’de sade “roman okuyan efendi” derlerdi, İdadi’ye gidince artık “romancı” dendi; çünkü oraya Maarif’ten ruhsatları alınmış birkaç eserle, bütün bir hamule-i edebiye ile gitmiştim fakat bunlarla meşgul olmamı tahsilim için bir mâni addeden bazı nasihatçiler ile belki “kâtip!” olmadıklarından “Elzem olan riyaziyattır!” düsturuyla ders zamanlarını vaaza hasreden riyaziye muallimlerimiz benim roman yazdığımı duydukları zaman kendi talebeleri arasında böyle bir adam bulunmasını tahammül ile geçiştirememişler, yalnız edebiyata düşman muallimler değil hatta kitabet muallimlerimiz bile bunu bir cinayet addetmişlerdi. Mektebimizin yukarı sınıflarına edebiyat-ı âliye okutur bir hoca vardı ki mektebin en büyük edibi idi, bana onun makalât-ı edebiyesini gösterirler, –o zaman çünkü makalât-ı edebiye modası idi– “zaman bir mizandır ki...” yahut “vicdan bir şem’a-i irfandır ki...” diye başlayan ve böyle kof sözlerle dolan o kâğıtları eser-i enfes diye telakki ederlerdi. Belki bunlar hakikaten enfes idi fakat benim bildiğim bir şey varsa o da bunların roman olmadıkları ve muharrirlerinin bir romancı olmayacağı idi... Romancı olmak, roman sanatına vâkıf olmak, işte asıl benim ehemmiyet verdiğim, mâlik olmak istediğim, aradığım meziyet bu idi.

Bir gün Kavaid-i Osmaniye hocamız “Ben yirmi senedir edebiyatla meşgulüm, yine cesaret edip eser çıkaramıyorum; sen ne cesaretle yapıyorsun?” diye alenen bana çıkışınca “A hocam” demek istedim, “roman kavaid bilmekle yazılmaz, o bir sanattır!” Bir edatın üzerinde üç saat oynamak, bir vicdan tarifi için yirmi kâğıt paralamak bana pek akim ve değersiz bir iş geliyordu; bir vicdan makalesi yazmak, tetkikat-ı ciddiye üzerine vicdan hakkındaki mesalik-i muhtelif-i felsefenin netayic-i muhakematını hülâsa etmek... Evet, bunu anlarım; böyle bir makaleye bütün kitabet

hocalarının bütün makaleleri hatta bütün o devrin bütün edebiyatı feda olsun! O zaman tabii böyle düşünemiyordum, fakat bu kavaid ve kitabet muallimlerinin daha ne olduğunu bilmeden romandan bahsedişleri beni güldürüyordu. Halbuki şu kanaat-ı kaviyyem heyet-i muallimenin ve bazı yüksek sınıf efradının bir kurban-ı tezyifi olmaklığıma mâni olamıyordu; “Vay efendim vay! Bir cebir muadelesi halledemeyenler de edip ha!” diye söylenen cebir hocamızdan tutun, her zaman vırlaya vırlaya bir gün beni son sayha-i isyana mecbur eden budala bir nasihatçiye kadar herkesin elinde bir hedef-i istihza teşkil ediyordum.

Türkçe okunacak romanlar kalmadığından Fransızcaya merak etmişim, mektepte İngilizce tahsil edilirken Fransızcaya çalışmayı münasebetsiz addeden, belki birbirine pek yardımcı olacağını düşünemeyen bu nasihatçi efendi, bir gün Edebiyat-ı Âliye muallimi ile beni o kadar bunalıttı ki sabredemedim, “Canım, Allah’ı severseniz,” dedim, “onu da başımıza edip mi çıkaracaksınız?”

Âh zavallı muhatabımın yüzünde hâsıl olan alâim-i hayret!

Lakin bunlar benim romancı olmak istediğimi edebiyatın daha doğrusu o edebiyatın romancılıktan külliye başka bir şey olduğunu, romancılıkta güzel yazmaktan fazla birçok sanatlar, dakikalar bulunduğunu anlamıyorlardı; bunun bizim muallimler gibi kafa patlata patlata, *Mecmua-i Muallim*’i okuta okuta hâsıl olamayacağını anlamıyorlardı.

O zamandan beri on bir sene geçti; bunların ve peyrevlerinin itirazları şiddetleri geçti fakat benim merakım, benim merakımın şiddeti geçmedi. Bu şiddet kesb-i itidal etmek değil bilakis kesb-i şiddet etti. O zamandan beri birçok romanlar daha yazdım, tercüme ettim; dramlar yazdım, tercüme ettim; hissî, cinai, feci, ibret-âmiz... Her türlüşünü yazdım ve talihin sevgiyle bunların hiçbirini muhafaza edemedim, hepsi mahvoldu fakat bugün ki işte dört senelik bir hayat-ı matbuat sahibiyim, bugün görüyorum ki on beş, on altı yıllık bir emel ve iptila ile bu emelin arkasında mecnunane bir inhimâk ile koştüğüm, senelerce kurban-ı tezyif ve tehakküm olduğum halde henüz bir romancı olmadım, bu sabır ve metaneti-min mükâfatını henüz alamadım; işte bu beni kahr ü harap ediyor.

Ve bu yalnız bende değil, az çok hepimizde böyle... Şimdiye kadar Türkçe basılan romanları göz önüne getiriyorum, hep tah-

lilat ve tasvirat ile meşgul olunmuş. En çok iştigal olunan şey bişüphe üsluptur; bu üslubu da bir romancı gözüyle etrafımıza bakıp kullanmamışız. Nerede olduğunu tahattur etmiyorum, Hyppolite Taine² bir yerde “Roman öyle bir aynadır ki hayat ve tabiatın bütün vücuhi onda in’ikâs eder” diyor. Mademki hayat ve tabiat tasvir edilecektir, hayat ve tabiat demek bizim gördüğümüz yaşadığımız hayat, etrafımızdaki tabiat demek değil midir? Halbuki eserlerimizde en çok bulunmayan bir şey varsa zannediyorum ki bunlardır.

Halit Ziya, *Mai ve Siyah*’ta bu noktaya atf-ı ehemmiyet etti, hayat sırf aşk ve garamdan ibaret olmadığından bir hayatın yalnız ânât-ı garamını değil, asıl ihtirasat-ı beşeriye ânâtının hepsine hâkim olduğunu gösterdi, daha doğrusu gösterir gibi oldu; bunda bizim, etrafımızın hayatını görürüz. Son romanında, el’an intişar eden *Aşk-ı Memnu*’da da bundan bir gölge var fakat üstadın yine tasvir-i hissiyat için hayale meylettiği görülüyor. Burada bu iki roman ve alelumum romanlarımız hakkında beyan-ı mütalaa edecek değilim, yalnız şunu anlatmak isterim ki benim söylediğim roman bunlar olamaz, çünkü bunlarda “hayatımız” yok; bizi biz yapan, sâirlerinden tefrik ve tecrit eden hayatımız, içinde yaşadığımız, mustarip ve mesut olduğumuz, ezildiğimiz bu hayat yok... Sanat nokta-i nazarından Halit Ziya Bey’in hele son romanını son derece âli görmekle beraber onda hayat-ı milliyemizin fevkinde bir hayat tasvir edildiği için şu bahsettiğim bizde fıkdanını büyük bir kusur gördüğüm romanlardan olmadığı için hesaptan hariç tutuyorum.

Yazılan küçük hikâyeler gösteriyor ki muharrirlerimiz bu hayatı görmek, tetkik ve müşahede edebilmek kudretinden mahrum değiller; bilakis roman için pek muvafık üslup ile şiddet-i müşahede, isabet-i tetkik hassaları eserlerinin pek çoğunda görünüyor fakat niçin yazmıyorlar, millî roman niçin yazmıyorlar? Niçin bizde ahlak ve tabâyi-i hakikiyemize ait romanlar yazılmıyor? Bunu çoktan beri soruyordum ve birbirimize soruyorduk.

Fakat asıl geçen hafta *Fransız Edebiyat ve Lisanı Tarihi* namıyla intişar eden büyük bir eserin son gelen cüzünü okuduğum vakit bu noksanı tamamen hissettim: Bu cüzde son asrın yarısından sonraki edebiyatın roman kısmı tetkik ediliyor, bizim edebiyattır zannet-

2 Hyppolite Taine (1828-1893): Fransız düşünür ve eleştirmen.

tiğimiz üslup meseleleri derece-i tâliyede şâyân-ı dikkat görülerek asıl hayatı suret-i tasvir ve tetkike, asıl romancılığa ehemmiyet veriliyordu. O zaman bu üstatların Flaubert'in, Goncourtlar'ın, Zola, Daudet ve Maupassant'ın, bütün bugünkü romancıların romanları gözümün önüne geldi; bir *Bovary*, bir *Terbiye-i İhtisasperverane*³, bir *Renée Mauperin*⁴, bir *Germinie Lacerteux*⁵, bir *Nana*⁶, bir *Debaki*⁷, bir *Sapho*⁸, bir *Jack*⁹ nihayet bu elliye varan mükemmel, nefis eserleri tekrar okur gibi oldum ve kemal-i esefle tekrar ettim: Bizde niçin yazılmıyor?

Şimdi tahattur ediyorum ki Halit Ziya bir gün “Biz bir gurub tasviri yapınca artık her şey tamam oldu zannediyoruz, eserlerimizde tasvirler ne kadar çok olursa o kadar iyidir gibi geliyor; halbuki mesela Daudet’i alsak içinde asıl mükemmel, en bayıldığımız şey böyle tasvirler değildir, tasvir-i hayattır!” demişti.

Hayat, işte roman... Bu üstatlar etraflarına bakmışlar, hassas, müdekkik, mütefekkir, müşerrih imişler; beşeriyetin tarihini yazmışlar, zamanlarının tarih-i ahlakiyesini yazmışlar, gördükleri gibi etraflarında mevcut olduğu gibi, gözlerine girdiği, asablarını tahrik ettiği gibi yaşamışlar; bunda kimisi ifrata giderek hep fena şeyleri yazmış, “Hep fenadır!” demiş; kimisi fena cihetlerle iyi cihetleri karşılaştırarak bir küşe-i fazahat gösterirken arada bir lem’a-i tesliyet olsun diye bir fazilet ve ulviyet levhası tasvir etmiş fakat hayatlarından harice çıkmamışlar, hayale kapılmamışlar, hakikatten ayrılmamışlar...

Evet, niçin yazılmıyor, bizde de niçin yazılmıyor? Eserlerimizi baştan başa hep ihtisaset ve bazan ihtirasat-ı âşıkane, hele sırf tasvirat-ı hususiye ve samimiyeye muhit ve zamana ehemmiyet vermeyerek tasvir-i ahvâl-i ruhiyeye hasretmişiz; hayatta eşvak ve âlâm-ı âşıkane başa başka şevk ve elem, zabıta mukatelatından başka cinayet yok mudur? Mademki, muharrir hayatı tasvir edecektir, niçin hep bu akim ve hususi zemin üzerinde oynayıp duruyoruz

3 *Duygusal Eğitim*; Flaubert'in bir eseri.

4 Goncourt Kardeşlerin bir romanı.

5 Goncourt Kardeşlerin bir romanı.

6 Emile Zola'nın ünlü romanı.

7 *La Debâcle*: Çöküş, Emile Zola'nın bir romanı.

8 Alphonse Daudet'nin bir romanı.

9 Alphonse Daudet'nin bir romanı.

da ihtirasat-ı hayatiyeyi, bütün temayülatıyla beşeriyeti insanlığı tasvir etmiyoruz? Sade aşkıyla değil, bütün ihtirasatıyla insanlığı tasvir etmiyoruz? Hayatımızda yalnız yazdıklarımız mı var? Doğrusu yazdıklarımızı da hayatımızda imiş gibi yazmıyoruz. Bunlar burada geçtikleri gibi pekâlâ başka bir muhitte de geçebilirler, eşhası bizim tanıdığımız etrafımızda yaşayan adamlara benzeyen, vakaları etrafımızdaki vukuattan ibaret olan romanlar ne vakit yazılacak?

Etrafıma bakıyorum, öyle şeyler görüyorum ki bunlara dair edebiyatta harf-i vahid söylenmiyor; öyle aileler biliyorum ki mahvoluyor, sönüyor, aşksız, cinayetsiz, kansız, katilsiz ölüyor; bir kayınvalide oluyor ki, bir büyükhanım oluyor ki bir gelini iki senede eritip yiyor; ikinci gelin yine onun elinde mahvoluyor, bütün hânüman eriyor da o gayr-i kâbil-i imha bir canavar gibi yine keyfince yaşıyor, bir gelin oluyor ki aşka külliye bigâne sebeplerle bir hânümanı yakıyor, yerinde bir avuç kül bırakıyor. Bir genç kadın tanıyorum ki sefalet, açlık sâikasıyla ahlakı duçar-ı ihtizar olarak fuhşa gıda oluyor; bir genç biliyorum ki aşktan değil aşksızlıktan intihar ediyor... Bunların birini yazmıyoruz.

Hep aşk, hep garam, hep şiir ve musiki mi? Halbuki bunlar daima hayatımızın şevaiik ve ihtirasat-ı şairesine bir mel'abe olmuyor mu? Bunlar hayatımızın diğer temayülatından nasıl tefrik olunur? Hayatta aşk en galip bir temayül değildir, bilakis temayülat-ı şaireye en çok mahkûm kalan odur. Edebiyatımızda yalnız netayicini müşahade ettiğimiz bir bedbinlik, bir meyusluk var; bunun esbabını yazmak kadar güzel bir roman zemini olur mu? Ücra mahalleler gezilse, büyük haneler görülse oralara bir nazar-ı tetkik ile bakılrsa bu meskenet-i müzehhebe veyahut fakire içinde sürünen hayatlar yazılrsa...

Öyleleri var ki saygısız, vesvesesiz bugünkü refah için kalp, vicdan, insanlık namına her bir şeyi eziyor, maksadına müteveccihen hareket için dolap çeviriyor, yalan söylüyor, dolandırıyor, iftira ediyor, çalışıyor, kanlara giriyor: Bunlar yazılrsa... İzdivaç faciaları var; tertipsizlik, hesapsızlık, akılsızlık, belahet, görenek yüzünden açılan bu kadar yaralar var; tertibat-ı içtimaiyede sefalet ve cerihadan başka bir şey tevlid etmeyen birçok mesavi var; validelik, pederlik, zevcelik, zevcelik ne olduğu bilinmediğinden, hayat nedir bilinmediğinden dökülen yaşlar, ezilen bedbahtlar, ölen sefiller, kahrolan biçareler var...

Roman bunları yazmalı; roman bir mazbata-i ahvâl-i içtimaiye olmalı, bizde pek yanlış telakki edilen “sanat için sanat” nazariye-i akimesini def ve reddetmeli; bugün Avrupa’da bütün edebiyat bir kisve-i fenniye aldı, beşeriyetin ıslah ve tedavisi için çalışan ulema ile beraber olarak çalışıyor, daha iyi bir insaniyet, daha mesut bir âtî için uğraşüyor...

Niçin, niçin yazılmıyor?

Tevfik Fikret Bey “Hafta-i edebi niçin yazılmaz?” demiş ve ispat etmişti; ben ondan daha bedbaht olduğumu görüyorum çünkü bu his ve irae ettiğim noksanın sebebini söyleyemeyeceğim, bunun için cidden mustarip olduğumu, böyle bir eser yazmak için öldüğümü, etrafımda da yazılmak istenildiğini gördüğümü itiraf ederim. Bu iktidarsızlığa mı hamledilmeli, yoksa bu ihtiyacı hissetmemeye mi? İkisi de değil çünkü bu ihtiyaç hissediliyor. İktidara gelince, muvafak olmadan bir teşebbüse iktidarsızlık mâni olamaz zannederim.

Bizi vicdanımızın en vahşi, en beşeri ihtirasatına kadar sarsacak böyle insani eserlerden mahrum eden bu sebep nedir? Heyet-i mümtaze-i karienin lakaytlığı, daha doğrusu muarızlığı bir sebep olamaz; eser bu hükmü görmek için yazılmış ve basılmış olmalı. Şurası da pek sahih bir şeydir ki Fikret Bey’in “seele-i iştihar” dediği muharrirlerin fikrimce birinci sâikleri yazarken hâsıl ettikleri zevk-i bî-bedeldir. Bu, öyle bir zevktir ki işkenceden farkı yoktur. Fakat bî-bedelliği zannederim bu zevk veya işkence tabirlerinin biriyle ifade olunamayan hâlet-i garibededir; bunu yazmak ise ruhlarının pek samimi bir ihtiyacı ifa ve ikna etmekten başka bir şey değildir.

-Tarabya-

Servet-i Fünun, nr. 445, 9 Eylül 1315/21 Eylül 1899.

Eylül'ü Nasıl Yazdım?

Mehmet Rauf Bey'le Eylül Hakkında Mülakat

Kendisini Hilal Matbaası'nda buldum. Son tabolunan *Kadın İsterse* eserinin tashihi ile meşgul idi. *İnci*'de¹ neşrolunmak üzere Eylül hakkında bir mülakat için müsaadesini rica ettiğim zaman tebesüm ederek:

– Suallerinizin mahviyetimi rencide etmemesi şartıyla... sözünü söyledi.

İlk soru Eylül'ün ne gibi bir hâlet-i rûhiye tahtında ve nasıl bir fikir ve hissin sevki ile yazıldığına dair idi.

– Evvela hâlet-i ruhiyem... diye başladı. O zaman Tarabya'da ikamet ediyordum. Her gün akşamlara kadar Büyükdere, Beykoz ve Tarabya korularında dolaşmayı itiyat etmiştim. Ekseriya Shelley'in² yahut Sully Prudhomme'un bir cildini alır, bir sandala atlar ve yelkeni açınca Beykoz'a geçerdim. Orada, saatlerce, çayırın içine uzanarak, mütalaa ve murakabeye dalar ve akşamüstü, guruba yakın, rüzgâr sönmüş, deniz dinmiş olduğu vakit, ağır ağır avdet ederdim.

Bu esnada Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* tefrikası *Servet-i Fünun*'da bitmek üzere idi. Fikret gazeteye yeni bir tefrika arıyordu. Bir gün konuşurken tefrika için bana teklif etti. Benim kısmen yazılmış iki romanım var idi: “Ruhumuz”, “Onlardan Biri”.³ Ruhumuz'da o zamanın ahlak ve ruhunun suret-i teşekkülünü, hayatımızın tarz-ı güzarişini yazmak istiyordum. Öteki romanda ise, Beyoğlu zevk âleminin kraliçelerinden birini tasvir ederek bunun ne gibi vakayi sâikasıyla buraya sukut ettiğini tahlil etmek fikrinde idim. Fikret

1 *İnci*: İstanbul'un işgal yıllarında yayımlanan aylık kadın dergisidir. 1919-1923 yılları arasında aralıklarla yayımlanan dergide moda, sanat, edebiyat ve tarih alanlarında yazılar yayımlanmıştır.

2 Percy Bysshe Shelley (1792-1822): İngiliz şair, romantizmin önde gelen şairlerindendir.

3 Mehmet Rauf'un burada adlarını verdiği romanları günümüze ulaşmamıştır. Muhtemelen sonradan beğenmediği için yayımından vazgeçmiş yahut isim ve içeriklerini değiştirerek farklı eserlerinde kullanmış olabilir.

tefrikayı isteyince, Ruhumuz'da Abdülhamid idaresinin seyyiatından bahsedileceği için sansürden kurtarmak mümkün olmayacağını düşünerek ondan sarf-ı nazar ettim. Onlardan Biri romanını yazmaya koyuldum.

O esnada, bir gün Halit Ziya'nın yanında idim, biz konuşurken kendisini ziyarete bir genç geldi. Lakırdı arasında bunun o hafta tehhül edeceğini öğrendim. Düğüne ve düğünden sonraki hayata ait tasavvurattan bahsederlerken bu adam balayını Büyükada'da geçirmek istediğini, orada tuttuğu köşkü döşettiğini anlatıyordu. Ben Halit Ziya'nın gözlerinde acı bir esef bulutunun karardığını fark ettim. Ve bana öyle geldi ki, ruhu artık böyle bir saadetin kendisi için muhâl olduğunu anlamaktan mütevellit bir meraretle burkulmuştu... İşte Eylül'ün esasını teşkil eden fikri, yani gençliğin akan bir su, esen bir rüzgâr gibi gayr-ı kabil-i men ve tehir bir surette uçup gittiğini takdir etmek, eylülde avdet-i bahar nasıl muhâl ise, şimdi her şeyin faydasız olduğunu anlamak, ziyan olarak geçen güzel günlerin tahassürüyle harap olmak fikrini buradan kaptım. Bu fikir bana o kadar cazip, o kadar derin göründü ki günlerce meşgul olarak, işledim, tezyin ve telvin ettim. Romanın esasını hazırlayıp, iki hafta sonra Eylül'ü yazmaya başladım.

Sükût etti ve diğer سوالime muntazır gibi durduğundan evvelce hazırlamış olduğum ikinci سوالimi irat ettim:

– Eylül'ün tahririnde hangi müelliflerin ve hangi eserlerin tesiri olmuştu?

– Muayyen bir tesir yoktur. Daha ziyade bir muhassala-i tesirat demek doğru olur, diye cevap verdi. Bu ise o zamana kadar beni cezb ve teshir etmiş olan bütün muharrirlerin tesiridir ki bunlar bil-hassa bütün on dokuzuncu asır edebiyatıdır diyebilirim. O zaman bir bugünkü genç muharirler gibi değildik, bir yazar, üç hatta beş okurduk. Hem bir okuduğumuzu defaatle okumak, bir eserin lübb-i ruhuna hulûl için çalışmak lazım geldiği kanaatinde idik. Bu kanaatle hatmettiğim edebiyatların beni en çok müteessir eden üstatları Fransızlardan Alfred de Vigny⁴, Leconte de Lisle⁵, Baudelaire⁶,

4 Alfred de Vigny (1797-1863): Fransız şair, oyun ve roman yazarı.

5 Charles Marie René Leconte de Lisle (1818-1894), Fransız Parnas şair.

6 Charles Pierre Baudelaire (1821-1867): Fransız sembolist şair, deneme yazarı ve sanat eleştirmeni.

Flaubert, Goncourt'lar⁷, Daudet ve Maupassant⁸, İngilizlerden Shelley, Keats⁹, Swinburne¹⁰; Ruslardan Turgenyev¹¹, Dostoyevski¹²; İtalyanlardan bilhassa Leopardi¹³ ve hele D'Annunzio'dur¹⁴...

Eylül'ü Bourget'nin¹⁵ romanlarının tesiri tahtında yazdığım hakkında bir zan varsa da bu yanlıştır. Ben Bourget'nin romanlarından ziyade tenkidatını beğenirim. Beni en çok müteesir eden muharrirler ise, Maupassant ile D'Annunzio'dur. Maupassant beni sıhhatime tesir edecek kadar mahmûm bırakmıştır. Fakat Eylül'de Maupassant tesiri de pek yoktur. Söylediğim gibi bir muhassala-i tesirat demeli... Zaten Bourget de bir yerde söylemez mi, şahsiyet-i edebiyemizin teşekkülünde mütalaatımızın ne mühim tesirleri olduğu malumdur...

– Eylül neşrolunduğu zaman gösterilen teveccüh sizde ne tesir yaptı?

– Teveccüh mü? dedi gülerek. Öyle şey olmadı ki... Roman tefrikaya başlandığı vakit, bir şeye benzemediğini ilanda herkes ittifak etti. Hatta Halit Ziya bir nokta üzerinde sahifelerce meşgul olduğumu söyleyerek Eylül'ün bir burgu olduğunu iddia etmişti. Sonra ilk sada-yı takdir Fikret'ten sâdır oldu. Tefrika epeyce ilerlemiş, roman kendini göstermeye başlamıştı. Bir gece Rumelihisarı'ndaki yalıda ekseriya olduğu gibi Fikret'le geç vakte kadar konuşmuştuk. Söz sırası geldi de bana: "Romanın pek güzel oluyor Rauf..." dedi.

7 Edmond de Goncourt ve Jules de Goncourt adlı kardeş Fransız romancılar.

8 Guy de Moupassant (5 Ağustos 1850-6 Temmuz 1893): Fransız romancı ve kısa öykü yazarı.

9 John Keats (1795-1821): İngiliz romantik şair.

10 Algernon Charles Swinburne (1837-1909): İngiliz şair, yazar, eleştirmen. Şiirlerini Şiirler ve Balatlar adlı eserinde bir araya getiren yazar, yazdığı birçok romanında lezbiyenlik, yamyamlık, sado-mazoşizm gibi konuları ele aldı. Şiirlerinde okyanus, zaman ve ölüm gibi temel konular yanında Gaius Valerius Catullus gibi tarihi kişiler yanında Sappho ve onunla anılan Anactoria gibi kişileri konu aldı.

11 İvan Sergeyeviç Turgenyev (1818-1883): Rus şair, yazar, oyun yazarı, çevirmen.

12 Fyodor Mihayloviç Dostoyevski (1821-1881): Rus yazar. En ünlü eserlerini askerlikten ayrıldıktan sonra vermiştir.

13 Pietro Leopardi (1798-1837): İtalyan şair, düşünür, deneme yazarı ve dil bilimci.

14 Gabriele D'Annunzio (1863-1938): İtalyan asker, yazar. Egosantrik eserlerinde melodik ve kösnül biçimin ağır bastığı The Child of Pleasure/Zevk Çocuğu (1889); Ölümün Zaferi (1894) ve ünlü Alcyone (1904) adlı romanıyla Jorio'nun Kızı (1904) adlı oyunu bilindik eserleridir.

15 Paul Charles Joseph Bourget (1852-1935): Fransız romancı, eleştirmen.

Ondan sonra roman kitap şeklinde çıktığı vakit Cahit, *Servet-i Fünun*'da yazdığı uzun bir tenkitte Eylül'ün "Edebiyat-ı Cedide'nin en güzel eserlerinden biri" olduğunu söyledi. Bilahare Edebiyat-ı Cedide eserlerinin mana ve fikir nokta-i nazarından tetkikine dair yazmaya başladığı silsile-i makalatta Eylül hakkında yazıp gazetenin malum olan tatilinden¹⁶ dolayı basılamamış olan diğer bir makalede ise eserimin "Edebiyat-ı Cedide'nin fikir ve mana itibariyle en güzel bir eseri" olduğunu söylemişti. Fakat *Servet-i Fünun* tatil edildi, edebiyat men olundu. Herkes bir köşeye dağıldı, birbirimizi pek nadiren görmeye başladık. Öyle ki adeta edebiyatı unuttuk. Yalnız ara sıra rast geldiğim meftun-ı edebiyat gençler, bazen Eylül hakkında mübalağa ile beyan-ı teveccüh ediyorlardı. Teveccüh ve iltifat ise Hürriyet'ten¹⁷ sonra ve bilhassa bu son senelerde ibraz olunmaktadır ki *İnci*'nizin bu teşebbüsünü bunun en parlak bir tezahürü addedeceğim.

– Yeni eserleriniz yok mu beyefendi?

Sadece: – Hayır, dedi. Hatta başladığım eserleri bile bitirmek istemiyorum. Başka memleketlerin en şanlı, en neşe-bahş hayat tezahüratı, bizim bedbaht memleketimize gelince, maskaralıktan ibaret kalıyor, feci bir iflasa düşer oluyor... Mesela edebiyat bir çocuk oyuncağı, temaşa bir karikatür, sanat bir hokkabazlık haline geliyor... Ve insanı iğrendiriyor! Size bir şey itiraf edeyim mi? Yeniden yazmak değil, şimdiye kadar yazdığımı bile nâdimim. Mesela harpten¹⁸ evvel *Karanfil* ve *Yasemin* ile *Kâbus* isminde iki romana başlamıştım. Bunların birincisi iki kadın, iki aşk arasında kalan bir erkeğin; ikincisi ise zevcesinin hıyanetinden şüphe edip hissettirmeksizin tahkik ederek nihayet hakikate muttali olan bir zevcin hikâyesidir... Şimdi bunlara el sürmek bile istemiyorum. Sonra *Sansar*, *Diken* isminde ikmal edilmiş iki mudhikem var ve *Serenad*¹⁹, *Ceriha* isminde iki oyunum da kısmen yazılmış duruyor... Fakat nerede ve kim için oynanacak? Bu işler için malum [y]la, bir emel, bir hayal... bir... yani, nasıl söyleyeyim, bir illüzyon lazım ki

16 Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fransızca'dan çevirerek 16 Ekim 1901 tarihinde *Servet-i Fünun* dergisinin 553. sayısında yayımladığı "Edebiyat ve Hukuk" başlıklı yazısından dolayı dergi, 5 Aralık 1901 tarihine kadar kapatılmıştır.

17 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet.

18 I. Dünya Savaşı.

19 Böyle bir eser maalesef günümüze ulaşmamıştır.

bunu kendimde bulamıyorum... Bu karikatür hayat içinde bu şartlar dâhilinde edebiyat, temaşa, sanat pek gülünç bir şey değil mi?

Söz buraya gelince Rauf Bey bir istifa-yı kusur tavrıyla:

– Zannederim mecra-yı kelamı değiştirdim... dedi.

– Bilakis Beyefendi, dedim. Sizin gibi bir muharririn halet-i ruhiyesi itibariyle bilakis pek kıymettar malumat vermiş oldunuz... Yalnız bu halet-i ruhiyenin eserlerinize müştak olan kari ve karieler için büyük bir teessüf mücip olacağını bilmeniz lazım gelir...

– Evet, evet, dedi. Bilhassa *İnci*'nizin karieleri, değil mi? Ne olursa olsun, kendimi *İnci*'ye bir yabancı addedemem... Çünkü Hürriyet'ten sonra, kadınlara mahsus olarak ilk mecmuayı, yani *Mahasin*'i ben neşretmiştim. O zaman olduğu gibi bugün de, hatta bugün daha kuvvetle kaniim ki, bizde yapılacak en faydalı bir iş, hanımlarımızı tenvir için sarf olunandır... Çünkü Türklük eğer kurtulacaksa, kadınlar tarafından ve kadınlar sayesinde kurtarılacaktır! Bunun için kadınlarımızı yükseltmeye çalışalım. Yalnız, yalnız buna...

Bu söz üzerine Rauf Bey'den müsaade istedim. Samimi bir tavır ile elini uzattı.

İnci, nr. 5, 1 Haziran 1335/1919.

Hâristan

Muharriri: Ahmet Hikmet

Evvela tebrik ve teşekkürle başlamak isterim. Tebrikim şunun için ki muharrir sade eserlerinin altına tarih koymak sayesinde kendisine birkaç hizmet edebiliyor. Evvela, mesela, haberimiz yokken, öğreniyoruz ki Hikmet Beyefendi altı seneden beri hikâye yazıyorlarmış; malumdur ki bizde roman yeni bir şeydir fakat hikâye daha yeni, pek yeni bir şeydir. İlk küçük hikâyeyi arıyorum, zannedirim Halit Ziya'nın *Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası*'yla *Bir Muhtıranın Son Yaprakları*'ndan biridir. Ondan sonra *Küçük Şeyler*'i buluyorum, daha sonra Nabizade Nâzım Bey'in hikâyeleri geliyor ve daha sonra bir feyezan-ı hikâyât... Evvela gazetelerin tercümeleri: Bir zaman, bundan altı yedi sene evvel, bütün yevmî gazetelerde hemen her gün birer hikâye bulunurdu. Bunlar Fransızların o *Petit Parisien*, *Petit Journal* gibi haftalık musavver mecmualarından tercüme olunuyordu. Mâhâzâ yine malumdur ki tercüme, telif değildir. O halde henüz küçük hikâye olarak Sezâi ve Halit Ziya Beyler gibi bizce muteber muharrirler tarafından açılmış bir çığırda, 1311 [1895] tarihinde küçük hikâye yazmak mühim bir şeydir ki işte Hikmet Beyefendi'yi bunun için tebrik ediyorum. Tahattur ediyorum, bu hikâyelerden birini, itiraf etmeli ki fena isimli birini, "Tevcih-i Vecih"¹, zannedirim *Hazine-i Fünun*'un ilk nüshalarında okumuştum, yalnız o zaman isim ve teşebbüs aklımda kalmış ki imzasını tahattur etmiyorum, belki imzasız neşrolunmuştur. Halbuki bu eserde aynı zamanda yazılmış birkaç hikâye daha var: "Muamma-yı Dil", "Yeşil Yuva", bunlar hep 1311'de [1895] yazılmıştır. Tebrikim bir de şunun için ki burada âmiyane bir darbimeselin hükmünü buluyorum, Hikmet Bey bir taşla iki kuş vurmuş oluyor, *Hâristan* ve *Gülistan*'ı teşkil eden eserler arasında bunların, eskilerin, yavanca kaldığını görerek aynı

1 Müftüoğlu Ahmet Hikmet'in *Hâristan* ve *Gülistan* adlı eserindeki hikâyelerden birinin adı.

ameliyatla, sade tarihlerini haber vererek onların henüz bir tecrübe-i kalem olduğunu göstermiş oluyor; bu bir nevi müdafaadır ki bunda da muvaffak oluyorlar; zira her vakit olduğu gibi, aynı şey bir cihette bir meziyet iken öbür cihetten bir kusur oluyor; hakikat-i halde bu hikâyeler yeni yazılmışların, mesela “İki Mektup”un, “Menekşe”nin ve emsalinin yanında dümdüz, iptidai kalıyorlar; yani ilk yazıldıkları görülüyor, manen mühim bir kıymetleri olmadıkları gibi ifade dahi pek cazip görülüyor. Âh biz ne bedbaht şeyleriz, henüz eserlerimizin üzerinden dört beş sene geçince böyle tekrar okuyup çocukça bulmak biz muharrirler için ne kadar acı, ne kadar acıdır; ne kadar filozof olsak, ne kadar güya eserlerimizi ehemmiyetli telakki etmesek bile yine onların muvaffakiyet ve hayatına pek çok ehemmiyet verdiğimiz nasıl tezahür ediyor! Bir edibin “Sevilişte evladiyla beraber değil midir?” kavlı-î âlîsi nasıl kendini gösteriyor! Sanki bu misal ile Hikmet Beyefendi “Eserinizde takaddüm şerefi bile olsa eski eserleri bastırmayınız!” tavsiyesinde bulunmuş oluyorlar. Bir tarih koymakla hem kendine hem rûfekasına büyük hizmetler etmek hakikat büyük bir muvaffakiyettir ve işte teşekkürüm bunun için!

Mâhâzâ muharrir yeni yazılmış eserleriyle bunun acısını çıkarıyor ve emin olunuz ki kendilerinden bunun için bahsediyorum, eğer *Hâristan* ve *Gülistan* sade tevcih-i vecihlerden, *Muamma-yı Dil*’lerden, *Yeşil Yuva*’lardan ibaret kalsaydı tenkit hakkındaki fikr-i mahsusuma riayeten bahsetmemeyi evlâ görürdüm. Halbuki bu Edebiyat-ı Cedide kitabı hakikaten güzel fikirleri, güzel eserleri havi: işte *Hâristan* ve *Gülistan*... Bu hakikaten güzel düşünülmüş bir eser! Evvela ismini sizin de benim gibi belki fena bulacağınız bu hikâyeyi okuduktan sonra insan onu bile bağışlıyor.

İlk satırlar:

Bundan beş bin sene evvel Bahri-i Kulzûm’ün sahil-i cenubunda bir ada... Mai bir gece... Mehtap... Koyu kurşuni bir umman üstünde mehib bir sükûnet, daha üstünde o sükûnunu yırtacak tennure-i nurunu Bahr-i Muhit-i Hindî’nin ufukları görünmez engin sathına rîze rîze serpen bir ay. –Üstünde bir kuş bile uçmayan bir cü.– Boş bir feza... Pâyânsız bir muhit-i râkid... Korkunç bir kimsesizlik, boşluğu bir sessizlik... Berrak bir tenhai-i bî-intiha, bir gaşy-i sükûnet: Mehtap düşünüyor, dalgalar düşünüyor, katarât-ı kamerin seyelanı altında eriyen gecenin açık gölgeleri düşünüyor.

İşte zaman ve mekân, ikisinde de vahşet var: İnsaniyetin edvar-ı ibtidaiyesi: Ve muharririn yazmak istediği fikri böyle bir devre-i baîdeye götürmesi de büyük bir muvaffakiyet ki fikrin kendini bulmak kadar mühim, o kadar fikre azamet ve hevl veriyor. Bu muharririn ifade-i şairanesince “kafîle-i esîriyyûn” ile iskân olunan bir ada... Nesrinnûş bunların prensesidir ki ihtiyar validesinin zebun-ı gadridir; bu ihtiyar kadın saçlarını yolan, dişlerini döken, çehresini buruşturan erkeklerden o kadar nefret ediyor ki neslinin bu felaketsizliğe uğramasına mâni olmak için kızını hademeleriyle beraber bu ıssız adaya getirmiş, onlara refah ve zevk içinde bir ömr-i bî-âşk tehye etmiştir. Her tedbiri mükemmel olduğu için gönlü rahat. Şayet o haberdar olmadan adaya bir erkek kelebek bile girer de Nesrinnûş’un bir tarafına konarsa orada bir gül açılacak, böylece validesi de kızı bir fenalık gelmeden haberdar olacak. Bunun için her akşam uyuduktan sonra gelip bir kere bakarak emin olunca bir ‘oh’ çekiyor. Hakikaten Nesrinnûş’un hayatı gıpta-âver bir hayattır; evvela bir sürü esîriyyûn... Bunların bin türlü hizmetleri, raksları, tagannileri arasında uyanarak yıkıyor, güller, minâlar arasında... Lakin daha iyisi bırakalım muharrire, asıl lisan-ı şairanesiyle o söylesin:

Nedimelerinin omuzlarına attıkları al bürümceklere büründü. Bir sehab-ı fecr revnakında, bir sehab-ı fecr şeffafiyetinde harmanisiyle vücud-i serbülend ve şehlevendinin reng-i erguvanîsini katmerleştirerek yolunda inleyen güllere rağmen, nesimi bir rikkat ve bir hıram-ı delâl ü nazıyla yürümeye başladı.

Şimdi güller alkışa benzer fısıltılarıyla onu selamlıyorlar. Minâlar ayağını öpmek, sonra ezilmek, ölmek hevesiyle yoluna dökülüyorlar. Bu yürüme iki dakika devam etti. Bir kâşâne-i billurun kapısından girdiler. Mehtabın zücac duvarlara aksiyle tahallül eden ziyası avludaki çağlayana in’ikas ettikçe turuncu, al, sarı bir fevvere-i nur, göz kamaştıran bir zemzeme-i ruhnüvaz ile cereyan ediyordu. Havuzun kenarına yapılmış, üstüne limon, portakal, mandalina, turunc çiçeklerinden örtüler serilmiş bir sofranın başına oturdular. Zebercetten oyulmuş tabaklarda muzlar, ananaslar, hurmalar, av etleri, balıklar getirmeye, laleden piyalelerle râhlar, rahikler, gül şarapları sunmaya başladılar.

Havuzun diğer sahilinde râmişgerler, hanendeler bir halka ol-
dular. Rûbâblar, mizmarlar, berbatlar,² şeştârlarla selsebilen cereya-
nını tanziren Nesrinnûş'un ân ü hüsnüne ait neşideler okurlarken
nedimelerin irâd ettikleri şuh ve şâtır mûlâtefeleri arasında ısırılan
meyvelerden, devrilen lalelerden, boşanan tabaklardan, küçük bir
meydan-ı harbe dönen sofra mecruhlar, maktullerle dolmuştu.
Rahik-i lezzinin verdiği neşe ile Nesrinnûş, pür-şetaret, nedimele-
rinin kucaklarına yatmış dudaklarını emerek meçhul uzaklardan
bir şeyler umar, arar gibi enzarını temdid ediyordu.

Elhâsıl, rakslar, tenezzühler, zevk ü safa içinde, izz ü refah arasında
ömür sürüyorlar. Fakat “meçhul uzaklardan bir şeyler umar, arar
gibi” enzarını temdid ederken ruhu yavaş yavaş bu umduğu fakat
gelmeyen şey için azîm bir iştîyak-ı hâr hissetmeye başlıyor. Zira
her ne kadar erkek hakkında bir fikri yoksa da ruhunda o ihtiyaç
vardır ve zira heyhat ki, ne olsa bir kadındır ve bir kadının en birinci
ihtiyacı, her şeyden evvel, erkek muhabbeti, erkek dudaklarıdır.
Şimdi Nesrinnûş tamam yirmi yaşındadır, sinesindeki âteş-i iştîyak
ile mahmum ve bedbahttır ve bu her gün çoğalıyor.

Bir sabah, hilaf-ı mutad, kalbinde yakıcı bir hararet hissetti. Billur
köşkünün kurbunda akan şelaleye kadar gitti, tüllerinden sıyrıl-
dı. Cereyanın kaynaşan köpüklerinin kuvvetli kâncıları altında
bir müddet hareketsiz uzattı. Sonra çırpındı, üşendi, pembeleşti.
Avdetinde vücudunu beyaz tüyden bir yatağa attı.

Şimdi Nesrinnûş'a ağır bir uyku galebe etmişti. Uyudu, uyudu,
uyudu, nihayet öğle güneşinin, kızgın, kâsîl şuleleri kapalı kirpik-
lerini, sıcak okşayışlarıyla açar iken yanında onun beline kavraya-
cak, kollarını sıkacak, vücudunu örseleyecek, sinisini zorlayacak
bir şey... Bir kudret, bir vahşet aradı. Yanında ağır adımlarla gezen
lekesiz, beyaz bir kuğuyu kucağına aldı. Onun yumuşak beyaz
göğsünü, halecandan çarpan yumuşak, pembe göğüsüne dayadı.
Boynunu boynuna sardı. Bütün kuvvetiyle sıktı ve böylece kuşun
beyazlığı yumuşaklığını altında, gözleri yarı açık, vücudu gerilmiş,
bir zaman hareketsiz kaldı.

Güzel değil mi? Artık bütün faaliyet-i mahmumanesiyle meshuf-ı derâğuştur: “O artık kokulardan, bu renklerden, bu çiçeklerden, bu yumuşaklıklardan, narinliklerden, bütün bu tüllerden, tüylerden bıkmış usanmıştı, bunlardan kurtulmak istiyordu. Artık güllerin serfûruları ruhunu meşgul edemiyor, rakkaselerin perendeleri gönlünü eğlendiremiyor, nedimelerinin oğuşturmaları vücudunu ısıtamıyor; şimdi o bilmediği, anlayamadığı, tahmin edemediği bir şey arıyordu ki onu incitsin. Acı nedir hissettirsin. Acıtsın. Öyle kuvvetli, cüretli, korkusuz bir diş; bir tırnak istiyordu ki bütün mehabet-i hüsn ü ânına rağmen onu kemirsin, tırmalarsın, yırtısın, paralasın...”

Zira o her şeyden evvel bir kadındır ve şimdi ki artık neseviyet uyanıyor, ona şimdi tazyikler, deraguşlar lazımdır... İşte bu kısım, gülistan, insaniyette kadınlığı, kadınlığın intibahını gösteriyor.

Hâristan, o bilakis: Arz-ı Babil’e hicret etmek isteyen cezire-i Serendib’den bir katile Hindistan sahili boyunca bir sal ile giderlerken senelerce çektikleri mezahimden bitab, Ceziretü’l-Arab’ın cenub-i garbında hâli bir adaya düşmüşlerdi, yolda reisleri olduğu gibi birkaç kadın da mezahim-i sefere tahammül edemeyerek terk-i can etmişler, fakat reisin dört yaşında bir oğlu kalmıştı, işte Hara, bu yedi kişi arasında bu Hâristan’da büyümüşü. İlk hissiyatı, birinci endişesi kendini yırtıcı hayvanlardan muhafaza etmek ve onlarla çarpışmak olmuştu. Hara kuvvetini kâfi gördüğü rastgelen her şeyi kırar koparır, öldürür, ezerdi. Hara’nın kızgın bir güneş altında, dikenli bayırları tırmanmalardan, yırtıcı hayvanlarla çarpışmadan, taşlar, çalılar arasında geçmeden elleri katılaşmış, göğsü katılaşmış, derileri meşinleşmiş, çehresi yanmış, tırnakları taş kesilmişti. O da yirmi yaşın galeyanlı devresindedir: Muharrir bu kuvvet ve faaliyetini tabiatla müfterisane bir cidale hasretmiş gencin hayatını parlak levhalarla arz ediyor:

Baobab, okalıptüs, hizran ağaçlarından müteşekkil, bâkir bir ormanın nefti gölgeliklerinde hayvanat-ı zâhifenin kuru yapraklar üstünde sürünüşlerinden çıkan hisırtı, ormanın karanlık göbeğinden kopan baygın bir rüzgâra karışarak, sert kayalara çarpıp denize dökülüyordu. Hayat bu zulmet-i feryadkârın içinde tedarik-i gıda ve imâte-i zaman için gâh sibââne bir cüret ve gâh vahşi bir ihtiraz ile titriyordu. Ormanın sahile karib bittiği noktada münzevi bir

kayanın kenarında, bir erkek gölgesi hareketsiz gamgîn, iri gözle-rini akşamın bu ıssız vaktinde görünen Zühre'ye dikmiş duruyor-du. Çehresinin ısmızazlarını teskin eden teneffüsât-ı leyl-i sumut, damarlarında mesut bir sıhhatin cevelan ettiğini ihsas ediyordu. Omuzlarından sarkan kara saçları, kapanık bir gecede karanlık duran bir bataklığın hareleri gibi siyah ve vemevişli bir parıltı neşreliyordu. Bu gölge şimdi kollarını çaprazlattı. Derinden boğuk boğuk işitilen bir arslanın homurtularla kükreyişlerini bir zehr-i hande ile dinlemeye başladı.

Yalçın kayalıklar, mahuf bir çirkinlikle adanın her tarafından küme küme fırlamıştı. Abnus ve çınar gibi sert ağaçlı ormanların altında, kamışların arasında boğa yılanlarının ısıkları geceleyin bir rüzgâr uğultusu gibi uluyarak dağılırdı. Her yer dikenlik, her yer taşlık. .. Bazı geceler çıkan kasırga bu kavî ağaçları yekdiğerine birer kadid gibi çarpıp kumları, sahildeki çakılları bir toz yığını hafifliğinde şakırtılarla önüne katarak yuvarladığı sırada kaplanla-rın, mamutların çılgın çığlıkları adaya Umman-ı Hindî'nin ka'ına doğru sürükleyip fırlatacak bir mahşer-i heycâ hâsıl ederdi. O zaman kehf-i inzivayı bir hevl-i amîk istila ederdi. Hara ve arka-daşları yekdiğerine ittikâ ile ümitsizlikler, takallüsler, nefrinlerle bu gulgule-i vahşeti dinlerler ve acı acı sırtırlardı.

Bir gece yağın yağmurun kuvvetli selleri, mağaranın çatlakla-rından girerken çıkan şimşegin, düşen yıldırımın ormanı tutuş-turduğu görüldü. Bir yanardağ şiddetle yanan adanın ortasında uluyarak, kükreyerek sürü sürü kaçan arslanların, fillerin birçoğu bu hengâmeyi seyir için dışarı fırlayan Hara ve arkadaşlarının ze-hirli oklarıyla devrildiler.

Muhteşem değil mi? Bence, Hâristan kısmı Gülistan'dan daha kuvvet-i rüyet ve ihsas ile yazılmış gibi geliyor. Saadetin hikâyesi olmaz derler, belki onun için saadet kısmı olan Gülistan biraz yek-reng ve melâl-âlûd idi fakat işte muharririn bütün kuvve-i hayali, rüyeti bu Hâristan'da tezahür ediyor; bu vahşet-i ibtidaîyenin ihya ve ifadesinde muvaffakiyet var.

Fakat Hara, bu vahşet-i anasır arasında taş gibi olmuşken, yine akşam gurublarında, mehtaplarda, kalbinde bir ateş, bir iştıyak, bir bilmediği şeye karşı incizab-i mübhem hissederek rahatsızdır:

Bazen birdenbire damarlarındaki kanın feveran ettiğini duyar ve hemen gece yarısı sâirfilmenâm bir şair hicranıyla namütenahiliğin bir kenarında, bir taşın üstüne oturur, rüyalarını tekrar ederdi. Ve bazen olurdu ki bu kadar vahşet ve hiddete rağmen bir murg-ı seherî garipliğiyle fecr-i hayaletindeki ruhunun jalelerini toplaya toplaya yürüdü. İşte o zaman, siyah gözlerinin bir fırtınalı akşam gölgesinin titreyişine benzer ihtilacı vardı ki...

Bu adamlar tedarik-i maişet için sabahleyin dağılırlar ve bazen mecruh olarak avdet ederler ve bu yaralar yıkanıp sarılırken, en ihtiyarları bir kadın elinin eksikliğini hissederek “mağara kapısının önündeki taşın üstüne oturup başını sallayarak ve alnına düşen ak saçlarını titreterek ummanın muannid ve hırçın dalgalarına doğru yumruklarını sıkıp berelenmiş göğsünü açarak talihe lanetler ederdi.”

Bir gün de Hara hasta geldi. Üç gün yatağında bîhûş kaldı. Daha iyisi muharriri okuyalım:

Hastalığında gecelerini ateşler içinde sayıklamalarla kıvranıp harareten dudakları kavrulurken istediği suyu vermek için arkadaşlarını uyandırmaya eninleri kifayet etmiyordu. Bu sırada uyanan ihtiyar damarları çıkmış kollarını görerek “Âh bir kadın! Bir kadın!” diye Hara’yı tedavi eder.

Yine bu ihtiyardır ki bir gün ağzından şu eski şarkı dökülür: Ömr-i insanî bir uyku, aşk onun rüyasıdır! Hara sorar: Ömür nedir? İhtiyar cevap verir: Aşk!

– Aşk nedir?

– Kadın!

Kadın, âh kadın! Bir erkek kalbi, bir erkek ruhu için bir kadının ne olduğunu biz biliriz fakat Hara, o his, o keşfediyor, o hissediyor ki hayat daima böyle kanlı ve dikenli değil, belki bu yırtılmaktan başka bir de nevazişler vardır. Ve bunu hissettikçe düşünmesi artıyor, artık تنها yerlere çekiliyor, heykel yapıyor, bütün bulduğu tezyinatı onun önüne atıyor ve sonra kollarını açarak ona dudaklarını uzatıyor ve hâlâ çoğalan, kendisini boğmak ister gibi taşan iştiağı derununu tatmin edemeyerek sonra ihtiyara koşuyor, “Kadın nedir? Kadın?” diye soruyor.

İhtiyar gözlerini uçan bulutlara dikerek anlatıyor ve sonra “Nısfı meyve, nısfı çiçek!” diyor, susuyor ve ağlıyordu.

Nihayet bir gün ihtiyar onun elinden tutup çeker, uzaklara götürür, ormanın ucunda bir hurma ağacı sayesinde boyunlarını birbirine dolamış iki zürafayı gösterir: “Görüyor musun, işte? Anlıyor musun, işte!” diyor fakat Hara yine bir şey anlamıyor, yine o ihtiyar ruhunun ateşiyle mahmum ve meshuf kalıyor. Sonra bir zaman oluyordu ki “bir hırs-ı vahşi-i sibââne ile yayını omuzuna alıp önüne gelen hayvanlara tasallutla her gördüğünü bir hiss-i intikam ile parçalamaya başlardı.”

İşte onu, o hayalini böyle bir zamanda gördü. Bu bir arslan ile hûnün bir cidal olmuştu; arslanı kanlar içinde ayaklarının altına sermiş ve neşe-i muzafferiyetle dururken “ihtiyarın yorgunluklar, ızdıraplar altında bunaldıkça çektiği her âhın sonunda ‘kadın, kadın, kadın!’ diye tarif ettiği hayal-i naziktere benzer” bir şey gördü, vücudu “üryan bir kalp rikkatiyle titredi, kollarını uzattı, koşmak onu yakalamak istedi. Fakat o biraz evvel tepelediği arslan gibi mübareze ile elde edilemeyeceğini” bu ihtişam-ı elvan içinde zahir olan şekl-i latifi yalvarıp ağlayarak okşayarak sayd etmek ancak kabil olduğunu hissederek bulutların ortasında tayan eden bir şikâr-i esîriye doğru ilerlemeye başladı fakat “iki adım atmamıştı ki hafif rüzgâra maruz bir nihâl inhinasıyla bulutlara basarak bu hayal-i dil-firib çekilmeye, uzaklaşmaya başladı.”

Hara, ilk defa olarak, ağlamaya başladı ve bundan sonraki hayatı artık bir aşk ve incizap ateşidir, o kadar mustarip ve mahmumdur ki duramaz, ağaç gövdelerinden sandallar yaparak, o müphem şeyi, o ruhundaki ihtiyac-ı âteşinî sâde bir görünüşüyle o kadar bayılta rüyet-i esîriyeyi aramak ister; hiss ediyor ki bir şey var ve bunun kadın olduğunu biliyor fakat kadın nedir? Bunu bulmak istiyor, işte bunun için denizlere çıkar. Kısmet kendini Hâristan’dan Gülistan’a atar, bu kısmetle eserin şiraze-i ism-i latifiyle muanven kısmına geçiyoruz ve mülakat orada vâki oluyor: Gülistan Hara için sırf yeni bir şeydir; taş, diken, çalı yerine burada güller, çiçekler vardır; mamutlara kaplanlara bedel bülbüllerin “nermin ve narin” sesleri tanin-endazdır, bütün tabiat bir şükûfe-zâr ve bütün raks ve musikidir. İşte Nesrinnûş’u asabı bu müessiratın nüfûzuyla

mest ve bîtab iken görür, bir an olur ki ağaçların arkasından “bir pembe bulut gird-bâdı pür-kahkaha ve pür-zemzeme” olduğu yere teveccüh eder, Hara ömründe ilk defa bir korku hissederek titrer, fakat o okunu daha kullanamadan bir düşman ok gelip kendini yaralar, bu Nesrinnûş’un okudur, fakat saydının kendine şitâbını görerek tekrar davranmak isterken kendini şikârının âgûşunda bulur. Nazarları birbirinin gözünde kaynar, ikisi de pür-helecandırlar ve görürler ki birbirlerinin ellerini sıkıyorlar... Nesrinnûş sorar: “Nedir? Nerelerden geldi? Niçin ve nasıl geldi?” Hara işaretlerle anlatır: “Uzaklardan... Dikenlerden... Taşlardan...” ve seninçün, sensiz yaşayamadığı için âh ey kadın! Nesrinnûş oku çıkarır, sızan kanları tüllerle siler, yarayı yıkar, yakındaki çamlardan sakız ve pelesenkler bulur. Ve bunları getirip yaraya koyarken “iki ruh, iki emel-i mübhem” yine karşılaşır, ikisinin de yanan gözlerinde canfiruz bir kıvılcım parlar ve “arılar çiçeklere nasıl konarsa bu iki bigâne-i ruh-âşinanın dudakları” da aynı tabiiyetle kavuşuverir. Fakat o anda Nesrinnûş’un dudaklarında bir gül açılır, bu nişane-i günâhtır ve kadın bunun için ağlarken erkek öpmekte devam eder ve o kadar ki bir dakika sonra Nesrinnûş’un bütün vücudu gül içinde kalarak bir demet haline gelir; işte ihtiyar valide o zaman zuhur eder ve onları tard eder. Hara mesudiyetle “güldeste-i ruhu” derâguş ederek Hâristan’ına avdet eder. Arkadaşlar o kadar zaman mütehassir oldukları bu “lazıme-i ömrün” iade-i hayatı için uğraşırlar. Nihayet ihtiyarın kehanet-i Hindîyesi sayesinde Nesrinnûş’un vücudundaki güller etrafa saçılır ve kadın “bütün kadınlığıyla, bütün şefkat-i şiiriyetiyle” doğar.

Son satırlar:

Şimdi, Nesrinnûş, böyle kavî bâzûlar, ateşli sineler arasında bulunmaktan mütevellit bir şevk ü gurur-ı neseviyetle etrafına gülhande-i hüsnünü serperken bütün şu çorak cibale ve hâmundaki siyah ve gam-nâk dikenler, güllere, mor sümbüllere tebeddül etmiş ve kadınlığın bu nîm hande-i sehharı, yübüset-i hicran içinde kavrulan ruhlarla bunca senedir çekilen azapları bir anda unutturmuştu.

Yine bu dakika-i meserret içinde, adada, hâiz oldukları kıymetin takdir olunmamasından, sürünen elmaslar, inciler, zümrütler, lâller, yakutlar, firuzeler, safirler Nesrinnûş’un ayağının altına

döküldüler. Ve ona müşaşa ve mübeccel bir sedir-i ibtihac teşkil ettiler. Bu cazibe-i ân ü hüsnü temâşâ eden ihtiyar, başını sallayarak diyordu ki:

– Evet, sevda-rîz saçlar olmayınca elmasların, gülbîz parmaklar olmayınca yakutların, zümrütlerin, beyaz gerdanlar olmayınca incilerin ne hükmü, ne lütfu olabilir?

Şimdi Nesrinnûş kendisini derâguş edecek bir yed-i kuvvet ve Hara mübareze-i hayatın eziyetlerini unutturacak bir dest-i şefkat bulmuştu...

Zira yine ihtiyarın söylediği gibi, “kadınlar, vahşi ağaçlara sarılıp rayihalı dallarıyla onları tezyin eden sarmaşıklara benzer ki erkekleri ezhar-ı aşk ile derâguş ederler.” diye kadınlarda güzellik olmasaydı erkeklerde büyüklük olmazdı ve erkeklerde büyüklük bulunmasaydı kadınlardaki güzellik görünmezdi...”

İşte *Hâristan ve Gûlistan*... Ve bu kadar güzel, bundaki mana o kadar şairane ki ondan sonraki eserleri o kadar beğenmezsem mazur görülürüm zannederim. Bunun yanında diğerleri bazen zayıf, bazen fena tertip edilmiş, bazen sönük kalıyor. Mesela *Lâne-i Mûnkesir*'in başında fakat sade başında *Hâristan* müellifini tanıyorum fakat sonra onu kaybediyorum ve bu eserin son sayfelerinde onu aramaktan yorularak, bulmakta meysus olarak geri dönüyorum. Bu eserde tertip ve terkip kusuru her şeye galebe ediyor, evvela büyük bir roman okunuyor gibi bir his hâsıl edilecek surette başlanmışken, sonra insan o büyük romanın kanaviçesini okuyor gibi geliyor. Sanki müellifin canı sıkılarak ilk yazılmış bâb ile romanın zeminin birleştirmiş gibi nisbetsizlik var; bundan başka baş taraf ne kadar itinalı yazılmışsa sonraları da o kadar *Hâristan* müellifinin değil... Hem de bakınız istihza-yı ahvâle ki bu eser en yeni eserlerden biri. Kat'i hükümler o kadar fenadır ki işte deminki sözünden nâdim oluyorum, aldandığımı görüyorum, işte yeni yazılmış bir eser, mâhâzâ yine sevemiyorum.

Fakat çiçekler, renkler, saçlarda müellifi buldum; bu kalem *Hâristan*'ı yazan kalem, bu görünüyor fakat yine niçin kaybettim? “*Hüsûn ve Aşk*”... Hoş olan menekşeden sonra “*Hüsûn ve Aşk*”... Muharrir bütün bu *Hâristan ve Gûlistan* eserinde iki kişi gibi görünüyor; biri yeni düşünen, yeni yazan ve o zaman muvaffak olan,

diğeri eski düşünen eski yazan, o zaman da, evet o zaman da muvaffak olan, birtakım yenilikler arasında ne yapıp yapıp eski kalmak çaresini bulan iki muharrir... Bu eski hikâyelerde *Hâristan* gibi bir derin mana bir vahşi şiir olmamakla beraber mesela “*Renkler Çiçekler*”deki üslub-ı hafif de yok.

Hasbihallere gelince bunlara alenen muterizim. Bunların evvela kolay tuhaflıklardan yapılmasına muterizim, herkesin yazacağı bir dereceye indirmemeli; saniyen hasbihal bir karikatür değildir; ince, nafiz nazarlarla görülmüş tenkid-i ahlak olmalıdır. Fakat mesela “Yeğenim” gibi mübalağa-i ism-i fail ile mübalağalı bir karikatür birkaç tarafgiri güldürüp sanatkârları lakayt bırakır. Sonra mesela “Âh Şu Erkekler!”... Bunun öbür güzel, manalı eserleri hâvi olan mecmuaya dâhil edilmesini anlamıyorum. Nakaratlara, ninnilere filan gelince... Lakin demiştim ya, *Hâristan*’dan sonra bunlar sönük kalıyor.

Fakat ne beis var? *Hâristan*, başlı başına bir *Hâristan* elverir. “Mısra-ı berceste”yi bütün bir ömür için kâfi görürlermiş, bir kipta böyle bir eser olması kâfi değil midir? *Hâristan* hakikaten güzel düşünülmüş, bu fikir gayet güzel bulunmuş bir fikir; bâhusus okuduktan sonra düşünürken o kadar latif geliyor ki Hikmet Bey’i cidden tebrik ederim. Gerçi istenildiği derecede, fikrin mükemmeliyeti nisbetinde güzel yazılmıştır diye iddia olunamaz. Fakat bu da fikrin güzelliğinden, şiiriyetinden felsefilikinden... Hakikat, bunu düşünüp böyle yazmak bile büyük bir iştir ve buna muvaffak olan kaleminden Edebiyat-ı Cedide daha mühim eserler beklemeye haklıdır.

Heybeli

Servet-i Fünun, nr. 551, 20 Eylül 1317/3 Ekim 1901.

Mınakyan Efendi¹

–Ellinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle–

Elli senelik bir hayat-ı gayret ü cidal ile mümtaz bir çehre-i sanat! İşte Mınakyan Efendi ahlafımıza böyle nadir bir numune olarak görünecektir. Sanattan, zevk ü fikr-i sanattan bugün bile hâlâ mahrum olan bir memlekette, elli sene sanat ve gavrinde çalışmak için bu sanata karşı nasıl bir muhabbete, ne derece muannid bir metanete mâlik olmak lazım geldiğini düşününce insan hayret eder.

Çünkü bu elli sene, Mınakyan Efendi'nin liyakatine rağmen muvaffakiyet ile değil, evvela zulüm ve istibdada, sonra cehl ü lakaydiye, en nihayet, nâil-i meram olarak bütün kabiliyetini izhar edebilmek için, vasıtasızlık gibi müşkülata karşı mütemadi bir cidal ile... Evet, bu kelimeyi sarf edeceğim, müzeyyendir.

Mınakyan Efendi, bu elli senelik hayat-ı sanatta evvela hükümet-i müstebidenin mukarrerat-ı keyfiyesiyle, hevesleriyle, oyunlarıyla mücadele etti çünkü oynanacak oyunların cümlesi, bir kere, kable't-tercüme mütercim tarafından uzun boylu düşüncelere mağluben intihap olunacak, sonra bu da kâfi gelmeyerek, Zaptiye Nezareti'nin

1 Halit Ziya, Mehmet Rauf'un edebiyat sevgisinin temelini Mınakyan'ın tiyatrosu ve temsillerinin oluşturduğunu söyler: "[O]nun edebiyat kabiliyetlerinin inkişafı sırrını (...) her şeyden evvel fitratında, ondan sonra fitratının bu kabiliyetini uyandıran bir tesadüfte buluyorum. Bu tesadüf onun bir gece, daha sanat âleminin hiçbir tecellisine şahit olmaya fırsat bulunmamış bir yaşta, tiyatroya götürülmüş olmasıdır. O zaman bizde yegâne temaşa sanatının sahası Mınakyan sahnesiydi. Yorulmaz üşenmez bir faaliyetle o vakitler temaşa âleminde en mühim ve en yüksek sayılan Fransız eserlerini Türkçesinin kifayeti nisbetinde tercüme eden, refiklerine talim ettikten sonra birbiri ardınca sahneye koyan bu sanatkâr, eski Gedikpaşa sahnesinin an'anelerine vâris olmuş, uzun seneler halka tiyatro zevki aşılamaş idi. Bu zevk sanatkârların Türk kulaklarını okşayabilmekten pek uzak telâffuz sıkletlerine rağmen halkta öyle derin bir suretle yerleşdi ki bu zemindeki hizmeti, Mınakyan'a, edebiyat tarihinde hususi bir mevki verir itikadındayım. Mehmet Rauf'u da ona borçluyuz. (...) Neler okurdu? Eline geçen bütün Fransızca piyesleri... (...) Yalnız okumuyordu, aynı zamanda bunlardan birtakımını terceme ederek Manakyan'a vermişti." Bkz. Kırk Yıl; Özgür Yay., İstanbul 2008, s. 539, 540.

Mınakyan Efendi çalışma odasında

şüphesiz dar fikirli, cahil bir memur-ı mahsus tarafından okunup muayene olunduktan sonrra şayet şâyân-ı ruhsat görülür[se], oynanabilecekti. Bu badireden nasılsa halas olan oyunların, Merhum Beşir Fuad'ın güzel bir teşbihi veçhile, "Karadağlı eline esir düşen bir zavallı"dan farkı olmazdı; yani, burnu kulağı kesik, kolu budu nâkıs olarak, oynamak lazım gelirdi.

Devr-i Hamidî sansürlerinin mudhikât ve garaibine dâir tafsilat ile kitaplar dolabilir. Mesela, Maarif Nezareti'nin vaktiyle âsâr-ı edebiyeden vatan, millet, hamiyet, insaniyet gibi kelimeleri çıkardıktan sonra, yavaş yavaş bununla kani olmayarak nihayet "millet" kelimesi de kelimat-ı memnua meyanında ithal ettiği gibi, tiyatro sansürü de kimbilir ne gibi garaib-i mudhike göstermiş olmak lazım gelir. Maa't-teessüf bunlara dair malumatım yok fakat şurasını biliyorum ki sonra sonra oynanan oyunlar içinde askerler sahneye çıkarılmazdı.

Mesela, evvelleri millî bazı oyunlara müsaade vardı; bizzat ben "Tahammül", "Binbirdirek" oyunlarını Mınakyan Kumpanyası'nda gördüm. Fakat nasılsa, bir tecelli-i gayr-i me'mûl ile sâdır olmuş

olan bu müsaade, bir ehl-i gayret tarafından Binbirdirek'ten sonra edilen bir jurnal üzerine, ref olundu. Ondan sonra, oyunlar kâmilten tercümelere münhasır kaldı.

O sene, tiyatro sansörü olan beyefendi ile nâil olduğum şeref-i mülâkat esnasında, işittiğim sözler harfiyen aklımdadır; sansör bey milli eserlere izin vermek taraftarı idi, yalnız bu oyunlarda sahneye sarıklı adamların çıkmasını, bilhassa ahlak ve kıyafet-i milliyemizin gösterilmesini hiç münasip bulmuyordu; biraz daha ileri gidip "Sahneye İslam kadını çıkarmamak şartıyla, milli oyun oynayabilirsiniz!" demediğine hâlâ hayret ederim.

İşte Mınakyan Efendi İstibdat'ın bu müşkülât-ı keyfiyesine, bütün hayatı müddetince kurban olmuştur; böyle sansörlerin manasız itirazlarına, anlamayacağı bedihî olan oyunlar hakkında sersemce fikirlerle memnuiyet kararları ısdarlarına kaç kere uğramış olma lazım gelir.

Uğraştığı şeyler yalnız bunlar olsaydı yine hafif kalırdı; hükümetin, zabitanın her an müdahale ettiği bu oyunlardan başka, ara sıra zuhur eden garaib-i mukarrerat arasında, en metin adamları harap edecek şeyler de vardı; mesela, bir vakitler oyunlara kadınların devamı men edildi, hatta bir zaman oldu ki tehlikesiz, metin binaların adem-i mevcudiyeti bahanesiyle tiyatro külliye lağvedilmek gibi bir harika da gösterildi; Uzunca bir müddet İstanbul'da tiyatro oynanmadı.

Mınakyan Efendi ikinci derecede halkın cehl ü lakaydisi ile uğraşmıştır; oynanan bu oyunları hakkıyla anlayacak, merak ederek devam edecek kadar münevver olan halkın İstanbul'da ne derece nadir olduğu malumdur. Tiyatroya karşı halkımız üç kısma ayrılabilir; birinci kısım, soğuk kış geceleri yahut yazın sıcak ve uzun günleri bu kırık dökük binalara girip bu derme çatma oyunları, bozuk lisanlı aktörlerle seyretmeye tahammül edemeyeceklerini bir iddia-yı hodpesendane ile söyleyen güya kısm-ı münevverdir; diğer kısım, Abdi'nin, Hasan'ın hokkabazlıklarına, Peruz'un²,

2 Peruz: 1884'te Küçük İsmail ve Hamdi Efendilerin Temaşahane-i Osmanî topluluğunda yer alan kantocu. Galata'da Avrupa Tiyatrosu'nda da kanto söyleyen ve çok alımlı bir kadın olan Peruz Hanım için dönemin Galatalı bıçkınları adam bile öldürürlermiş. Bkz. Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, İş Bankası Yay., Ankara, 1983, s. 103.

Heleni'nin³ kantolarına, rakslarına daha meclup olduklarından anlamak ihtimalleri olmayan bu oyunları ihmal eden ekseriyet-i azîmedir; tiyatro ve eğlenmek ihtiyacı hisseden halkın içinden bunlar çıktıktan sonra mektep şakirdanı ile gayet cüzi ehl-i merak kalır ki bunlar da on beş yirmi kişiden mürekkeb bir kumpanyayı hiçbir vakitte doyuramaz.

Onların yüzünü, senede bir ay ramazan güldürürdü ve ramazanda kazandıkları beş on para ile senenin kısm-ı mütebakisini idare etmek icap ederdi çünkü oyunları, ekseriya Abdi ve Hasan'a nazaran تنها olurdu. Kendileriyle çokça münasebette bulunduğum bir zamanın hatırası olmak üzere tahattur ediyorum ki bir gece sahneye girmiş, pek sevdiğim ve hürmet ettiğim Sisak Efendi'nin⁴ nerede bulunduğunu sormuştum; beni çam tahtalarından yapılmış bir kapının önüne götürdüler; elimle vurdum, kapı açıldı, Sisak Efendi yarı giyinmiş, beni, nezaket-i mutâdesiyle karşıladı; burası, iki kişinin sığacağı fakat rahatça hareket edemeyeceği küçük bir yer idi. Sisak Efendi, küçük bir tahta masanın önüne oturmuş, kırık bir ayna parçasına bakarak bıyıklarını pomadılıyor⁵; bir taraftan da önündeki saç mangaldaki ateş kırıntısının muavenet-i hayırhâhanesine arz-ı iktidar eder gibi ellerini uzatıyor, ısınmaya çalışıyordu. Benim, istifsar makamında sorduğum "Nasilsınız?" sualine acı acı "Görüyorsunuz ya, sefaletten, açlıktan ve soğuktan sürünüyoruz..." cevabını vermişti.

Minakyan Efendi, elli sene sanat için, böyle müşkülât, mevani ve böyle sefaletler içinde uğraşmış, yılmamış, dönmemiş, meysus olmamış, daha zayıf iradeli yahut daha az âşık-ı sanat her adamın onun yerinde yapacağı gibi, mâlik olduğu kudret ve ehliyeti sayesinde, bir memuriyete yahut ticarete girmeyerek, sanat-ı temâşâyı öldürmeyip bugüne kadar getirmiştir. Bunun için, muhibb-i sanat ve temâşâ olanların tebciline cidden layıktır.

3 Heleni: Küçük Eleni diye de bilinen Galata ve Direklerarası'nda çeşitli topluluklarda yer alan kantocu. Bkz. Mustafa Nihad Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 251.

4 Sisak Efendi: 1886'da Magakyan'ın Mesire-i Efkâr topluluğu oyuncularındandır. Bkz. Mustafa Nihad Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 378.

5 Pomat: Yağlı ve kokulu merhem.

Mınakyan Efendi olmasaydı bugün temâşâ namına yalnız Abdi ve Hasan'ın lu'biyatını bilmiş olacaktık; aynı zamanda, oyun tercüme, onları ihzar ve en büyük rolü kendi has bir maharetle temsil ederek gösterdiği bu gayret ve iktidar bu liyakati katiyen temin eder.

Ben –*Servet-i Fünun* ile beraber– kendi hesabımıza, memleketimizde bu yegâne tecelli-i sanat namına, kendisini bütün hürmetimle tebcil ederim.

Servet-i Fünun, nr. 1095; 17 Mayıs 1328/30 Mayıs 1912.

Denizde

GİBRALTAR'DAN¹ GİRERKEN

Fuad Vapuru, Temmuz 1895

Bu gece bizim posta sabahçı idi ve nısfü'l-leylde ıskança borusu² beni mütalaamdan ayırarak köprü üstüne³ çıktım. Birinci vardiya mühendisi⁴: “Rotayı biliyorsun; iskeledeki şu Trafalgar feneri, sancak baş omuzluğundaki⁵ Spartel; bunları bordala”⁶.

Fener risalesine baktım. Trafalgar on dokuz milden mer'î birinci sınıftan yarım dakikada mütaharrik bir parlak ziya, Spartel yirmi milden görünür sabit bir beyaz ziya olacaktı. Semanın müneccem laciverdisi altında, muzlim gecenin arasında ziyalar birer nazar-ı âşinai gibi gülümsüyordu.

Trafalgar hemen bordaya gelmişti, küçük parakete⁷ fenerini yakıp denizin hafif salıntılılarıyla geminin kıcına kadar gittim, paraketeye baktım; 243'ü iş'ar ediyor, saat 12.10, barometre 30,22. Bunları deftere kaydettim. İskele davlumbazının⁸ yanında nöbetçi kaptanının gölgesi fark olunuyor. Öteki, harita kamarasında boğazın arzını, tûlunu tetkik ediyor.

Ve geldim, sancak davlumbazında⁹ durdum.

Karanlık, sisli bir gece; o halde ki semanın kesafetinden bin-necm-i bâlâ-yı ufukta denizin hatt-ı mürtesimini tayin ve tecsim etmek muhâl; sema ile denizden müteşekkil bir cevî-i zalâm-âlûda

1 Cebelitank.

2 (Skavenç) borusu: Nöbet değişim borusu.

3 Sancaktan iskeleye kadar uzanan ve geminin önünü iyice gören kumanda yeri, kaptan köşkü.

4 Nöbetçi makina subayı.

5 Geminin sağ ön tarafı.

6 Borda / bordalamak: Herhangi bir gemi, fener veya kara parçasını hiza alarak geçmek.

7 Parakete: Derinlik ölçer.

8 Geminin sol tarafındaki baca çıkıntısı.

9 Geminin sağ tarafındaki baca çıkıntısı.

müteveccihen gidiyoruz. Yalnız bütün bu rida-yı zulmet üstünde, Spartel feneri, Afrika'nın bize en yakın noktası, sabit parlak ziyasıyla bir rehber-i selamet gibi tebessüm ediyor; bir o var!

Bütün bu nihayetsiz denizlerin sükûtu, dalgaların enîn-i daimîsinden başka bir ses bilmeyen denizlerin bu râkid havadaki sükût-ı amîki pervanelerimizin, yardığımız suların biri kalın, öbürü ince, biri bir gulgule, öbürü bir zezeme, ikisinin imtizacından hâsıl olan yek-eda, melul ve tarab-zâ bir musikisi var.

Rüzgâr fırtına pruvadan¹⁰ esiyor. Yakamozlu bir gece, gemi yardığ suların nurları içinde yüzüyor; bazen sular, bir tebeşbüş-i tıflane ile serpilerek sath-ı siyah-ı deryada pür-ziya, katredar bir sema-yı müneccem yapıyor, bazen bir hatt-ı mevc, kırılarak pür-nur bir köpük dalgalandırıyor, pervanelerin dövdüğü köpüklü, seyyal ziyalar, mevvac handeler, mehtaplı bir deniz cıveleriyle raksediyor.

Sisli semada birkaç kevkib, ancak birinci ve ikinci kadirde olanlar, seçilmeye başladı; Dübbe'kber iskele kış omuzluğunda¹¹ tavasını asmış, Necm-i kutbî bir nur-ı hidayet gibi zulmetler içinde çıplak bir kadın lerzişiyle titriyor...

Saat bir; Tarifa'nın kırmızı farı göründü, 1.56'da Spartel bordalandı, Tanca şimdi sancak baş omuzluğunda; parakete 257,¼; boğazın en dar yeri Seriz Burnu'ndan karşı sahil haritada ölçtüm, "yedi tam üç bölü yedi" mil buldum.

Şimdi Dübbe'kber Trafalgar'ın üstünde kayboluyor; yalnız Düb-biasgarla¹² Nesrüt-tair¹³, Ayyuk-ı yüsra¹⁴, Nasrül- vâki¹⁵ semt-i re'ste¹⁶ titreşiyorlar... Bir gemici için bunları görmek kadar emniyet ve saadet olamaz.

Trafalgar farı arkada namütenahi derya-yı zulmet içinde söner gibi kayboluyor. Ben dönerek şu geçtiğimiz havzada bir asır gerileyerek o meşhur muharebeyi,¹⁷ tafsilatını düşünmeye başladım.

10 Geminin baş kısmından esen rüzgâr.

11 Geminin sol arka kısmı.

12 Küçükayı takım yıldızı.

13 Batı yönünde görünen parlak bir yıldız; Kartal takımıyıldızı.

14 Kuzey yarımküresinin sol tarafında bulunan parlak bir yıldız, Keçi yıldızı, Aurigae.

15 Güney yönünde görülen parlak bir yıldız, Lyr takımıyıldızı.

16 Başucu noktası; yeryüzündeki bir gözlem noktasından geçen düşey doğrultunun gökyüzünü deldiği iki noktadan ufkun üstünde olanı.

17 Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanmasının Fransız ve İspanyol gemilerinden oluşan birleşik donanmaya karşı İspanya'nın güneyindeki Trafalgar Burnu'nun

Oh eğer bu yerlerin lisanı olsaydı... Ne azametli, ne mehabetli hislerden geçtim. Portsmouth'da selamladığımız *Victory*'yi Nelson'un kumanda ettiği o mehib sefineyi şimdi sulara gördüm. O zaman daha genç, daha kahraman, daha mehib donanmanın muhacemeleri arasında ne ümitler, ne emellerle, ne şevkler, ne gayretlerle yüzmüş, neler, ne melhameler... Bazen bütün damarlarımızda bir hararet-i cidal nabazan eylemeye başlayınca bir asr-ı mutavassıt çocuğu olduğumuz nasıl tezahür ediyor...

Tahayyülatımdan nöbetçi kaptanın sesiyle çıktım, yüksek bir sesle "alabanda sancak..."¹⁸ kumandasını veriyordu. Evet, vâkıa pruvamızda¹⁹ bir fener, bir gemi feneri vardı; o da sancağa alabanda etmiş kırmızı fenerini gösteriyordu.

Şimdi pruvamızda iskele baş omuzluğunda Avrupa Burnu var ki feneri iki buçukta göründü, sonra Tarifa feneri de üçte bordaya gelecek; dört bir çeyrekte Avrupa feneri de bordaya alınınca Bahr-i Sefid'e girmiş olacağı... Oh Bahr-i Sefid, Bahr-i Sefid'in lacivert suları!

GİBRALTAR'DAN SONRA

Fuad Vapuru, 21 Temmuz 1895, Pazar

Saat sekiz. Şimdi vardiyaya girdim. Deniz o kadar sakin, hava o kadar râkid ki iskelemizde, şemsin sıcak sisleri arasında İspanya sevhili seçiliyor; bir hayal-i mahmur gibi dumanlı, mor, müselsel, tersim-i esdad ediyor. Ufuklar güneşten inen yakıcı bir mâdûmiyet içinde boğulmuş. İskele baş omuzluğumuzda²⁰ bizi ağır ağır geçerek kaybolmak üzere bulunan bir Fransız postası. Peşimizde bizden ayrılmayan bir kuş sürüsü. Hafif bir gün doğuşu.

batısında 21 Ekim 1805 tarihinde gerçekleşen ve İngilizlerin zaferiyle sonuçlanan deniz savaşı. Fransızların Mısır'ı işgali sırasında İngilizlerden yardım isteyen III. Selim, Nil Savaşı'nda Fransız donanmasını yok eden Amiral Nelson'u bir nişan ile ödüllendirmiştir. Londra'daki Trafalgar Meydanı'ndaki anıt ve heykel Trafalgar Deniz Savaşı sırasında ölen Amiral Nelson anısına dikilmiştir.

18 Geminin dümenini sağ yana doğru, sonuna kadar çevirmek.

19 Geminin ön tarafı, baş bölümü.

20 Geminin sol baş kısmı.

Orada, güneşin altında, Bahr-i Sefîd'in hareketsiz sathında bir buharın, sıcak bir havanın suudu görünüyor; öteye beriye serpilmiş çabalayan bî-tüvan ebhire baygın baygın temevvüç ediyor; şimdi mücella satha bir tebessüm serpildi; şimdi deniz yine rûkûd-ı âtilanesini aldı. Gemi bu sisli, güneşli, mai temmuz sabahı yardığı râkid suların oyunlarında sendeleyerek ilerliyor, mevcelerde güneşler çarpışıyor, köpüklü güneşler...

Oh bu Bahr-i Sefîd! Zannediyorum ki Cebelitarık'tan girdik, bir göldeyiz. O Bahr-i Muhit... O sükûnunda fırtınalar gürleyen Bahr-i Muhit... O rûkûdunda dağlar dalgalanan Bahr-i Muhit...

Son geçişimizi tahattur ediyorum: Bir hafta evvelki fırtınanın bekaya-yı telatumu açıklardan, bu nihayetsiz açıklardan büyüye büyüye, inleye inleye geliyordu; gemi bunların arasında ne âciz, ne kadar sefil bir oyuncaktı! Halbuki bu bir fırtına değildi; bir fırtına, gazab-nâk, mütehevvir, vahşi bir fırtına değildi ki bizi kırsın, parçalasın, hurdahaş etsin de bir kenara atsın... Bu, siyah bir çölde gurub eden şems-i hûnîne karşı vahşetle kükredikten sonra diklenen arslan sükûtu gibi haşmetli, mehib, ebr-âlûd bir sükûn-ı mağmumane idi. Küpeşteye²¹ dayanarak gurubu seyrettiğim bir akşamı tahattur ediyorum ki dalgaların teakubundan mütehasıl asvat dumanlar arasında büyüyerek, birleşerek, yükselerek bir nâliş-i fevka'l-arz gibi imtidat ediyordu. Ben orada, tabiatın bütün vahşet-i anasırı huzurunda lerzişdar-ı haşyet olarak bu denizlerin hududunu tasavvur eder; ulaştığı denizleri, yıkadığı karaları, bunların halini görür, arzı görür, sonra kâinatı görürdüm de bir zerre üstünde sallanan zavallı küçük *Fuad*'ın zavallı küçük mühendisinin hissiyatını, namütenahi âlâm ve hissiyatını düşünürdüm.

Fakat bugün Bahr-i Sefîd'deyiz; bu gölde, bunun lacivert sularında, bu temmuz sabahın sisli, sıcak havasında, gidip Fransa İtalya sevhilini yalayan lacivert dalgaların arasındayız. Deniz o kadar sakın, hava o kadar râkid ki iskelemizde şemsin sıcak sisleri arasında İspanya sevhili seçiliyor, bir hayal-i mahmur gibi, dumanlı, mor, müselsel, tersim-i esdad ediyor...

Bu dalgalarda bir reşâşe-i terennüm, pür-zevk, şâtır bir zembeme-i beşaret var; bu dalgalar ki belki Nice'e kadar giderek

21 Geminin güverteden yukarı kalan ve borda kaplamalarının en üstü.

renkli bir deniz elbisesini, billur bir çift dizi, beyaz bir iskarpini öpecektir... Benim tarafımdan da ey mevc!

Dörtte öksüz vardiyaya²² girdim. Hava o kadar sıcak ki mizanü'l-harare gölgede otuz üçü gösteriyor. Harita kamarası sanki bir ocak. Mizanü'l-hava 30, 17 "pouce"²³. İskelenin puslu ufuklarında İspanya sevahili, kâh yüksek karlı tepeler kâh münhat sevhil ile uzaklaşıyor, uzaklaşıyor... Acaba bu sahilleri ömrümde bir daha göreceğim miyim?

Uzun uzun haritaya bakarak gideceğimiz yolu tettebbu ettim: Şimdi bu yol Avrupa Burnu'ndan Sardunya'nın münteha-yı cunbundaki Spartivento Burnu'na verilmiş –gün doğuşu ¼ keşişleme iken inhıraf-ı tabiidan şu anda gün doğuşu iki derece poyraz oldu– 300 millik bir yol; evvela İspanya sahiline yakın gidiyor, 150 mil ileride Gata Burnu'nda yarım dakikada müteharrik fenerden beş mil açık geçip Kartaca'yı iskelede bırakarak nisbeten Cezayir sahiline yaklaşıyor; sonra kâmilan Bahr-i Sefîd'e gömülerek en yakın nokta-i arz bizzat Cezayir şehri olmak üzere Afrika'dan elli mil açık geçip perşembe günü zevalde Spartivento Burnu'na uzlaştıracak ve oradan kırıp 330 mil sonra Faro Burnu'nu tutarsak Messina'ya gireceğiz.

– Arş bakalım!

22 Temmuz, Pazartesi

– Vardiya bono!²⁴ Haydi, ıskança!²⁵

Dört saatlik istirahat. Nısfü'l-leylde vardiyadan çıkmıştım; şimdi dörtte yine nöbet, sekize kadar. Beni uyandıran arkadaşım nöbet teslim ettikten sonra uyumaya gitti. Gemide nöbetçi postadan²⁶ gayri herkes pür-hâb-ı sükûn. Yalnız makinenin muttarid gürültüsüyle dalgaların reşâşe-i tesadümü...

22 Dörder saat olan vardiyaların tekrar aynı ekibe aynı saatte rastlamaması için arada tutulan iki saatlik ek nöbet.

23 Pus.

24 İyi vardiyalar.

25 Nöbet değişimi.

26 Posta: Nöbetteki grup.

Renksiz bir sabah. Başta birisi silyon fenerini²⁷ indiriyor, iki kişi borda fenerlerini almaya geldiler; kırmızı fener iskele başında yeşile tekabül etti, gitti. Etraf kurumdan simsiyah; gecenin dövdüğü katarât-ı rutubet bir tabaka-i muncemide sermiş; güverte çamurlu sokakları andırıyor. Ufukta bir geminin hatt-ı seyri fark olunuyor. Şarka hafif bir reng-i lâl bulaşmış.

Şimdi, birdenbire, pruvamızda güneş hûnîn televvünler, nuhâsi renkler arasında –kesafetten muhiti müşevveş, in'ikâstan şekli bozuk bir küre– uzayarak, sarkarak, şişerek, dökülerek ufuktan fırladı; titreye titreye döndüğü yükseldiği hiss olunuyor. Dalgaların üzerinde mehtabın aks-i hafif-i ziyası gibi lerzedar bir reng-i lâ'lîn titreşiyor. Şimdi, çok bakmadan, şems o kadar büyüdü, etrafı o kadar istila etti ki manzaramda sanki ondan başka bir şey yok; ufkun hasta ve perişan sislerine kadar her şeye mütelatım renkler îsar ediyor, her renk var.

Âh, ey şems! Sana baktığım zaman sen bütün arza bütün kâinata bakıyorsun, ben de onlara bakıyorum. Onları görüyorum zannediyorum; bütün sana bakanlarla, sende tesadüm eden nazarlarla ruhumun lerziş-i muarefesi beni yakıyor. Yüksel, yüksel, sayfiyelerin çiçeklerle muhat pencerelerinden nüfuz et; hâbgâhlara gir de lakayt omuzları öp ve beni de unutma!.. Beni ki sürüklene sürüklene ilerlemek isteyen küçük *Fuad*'ın zavallı küçük mühendisiyim; beni ki, nereye gitmiş olsam, Girit'te, Bresit'te, Kiel'de, Lizbon'da... Marmara'da, Bahr-i Sefid'de, Manş'ta, Bahr-i Muhit'te her sabah seni arar, her akşam sana teveccüh ederim; beni, zavallı küçük *Fuad*'ın zavallı küçük mühendisini unutma!

Arya sancak²⁸ için mızıkâ borusu çalınmasını nöbetçi yüzbaşuya haber vererek gurub-ı şemsi temaşaya koyuldum. O, mağmum kesafetler içinde kursu belli olmaz bir âteşinlikle ufûl ediyordu. Ufuk berraktı.

Şimdi güneş birdenbire gelen bir katiyet-i irtisamla ufka takarrüb ediyordu; sanki kaynar alevlerle mestur sathı ateş dalgalarıyla nazarı alıyor, kursu tenevvürden gayr-i muntazam bir hat resme-

27 Geminin pruva pupa hattı üzerinde en yükseğe çekilen, kesintisiz beyak ışık veren ve 2250 ufuk yayında görülen fener. Boyu 50 metreden büyüktür ve geminin baş ve kış taraflarında olmak üzere iki tanedir.

28 Sancağın gönderden indirilmesi.

diyordu. Büyük, mehib, nuhâsî bir küre ki üzerinde bir gölge, bir buzlu cam lekesi tamamen muntabık, oynuyor, yalnız kursunda reng-i aslî-i şems titriyordu. Şekline halel gelmeye, uzayıp beyzî olmaya başladı; denizde hiç bir mevce-i in'ikâs yoktu, gittikçe küre büyüyüp ensizleşerek bir muaşşer haliyle, titreye titreye ufka temas etti. Ufkun çırpıntılı hattında bir katre-i sirişk-i ziya, muhteriz, çılgın, raksa başladı. Orası, denizle hava, hûnîn, cevval, bir bahire-i dūzah gibi ateş içinde idi; hatt-ı mübhem yüksele yüksele merkez-i şemse kadar vardı; sanki ufuk yükseliyordu ve güneş üzerinde alev pervazları, muhitinde tenevvürlerle uçtu gitti. Bir nokta oluncaya kadar baktım; mızıkaya kumanda verildi: Sancak arya olunuyordu; baktığım yerlerde ziyalı rengârenk nur perdeleri dalgalanıyordu.

Sonra birdenbire, belki tahte'l-ufk bir bulutun hayluletinden sema-yı garbîde bir yelpaze, nevvar, mevcamevc bir ziya oyunu, mai hutut-ı semaya taşan dalgalı nurlardan mücessem bir yelpaze peyda oldu; ufku o kadar vüs'atlı bir pervaz-ı envar ile ihata etmişti ki zalam-ı müstevliye arasında incila-yı siyah-ı deryaya resmettiği in'ikâsları bize kadar yetişebiliyordu. Bütün orada zerrin, çılgın, raksan sufuf-ı gurub pervaz ediyordu.

Yine her şey söndü; şimdi Fuad'la âfâk-ı muzlimedden başka hiçbir şey kalmadı; yalnız pervanelerimizdeki enîn-i emvac...

Yavaş yavaş ufukların reng-i gurubunu ihata eden gam-nâk dumanlar üstünde bir gece, mai bir Bahr-i Sefîd gecesi, lacivert nücümün arasında raşelerle bitâb lacivert bir İtalya gecesi titreşmeye başlıyordu...

LİMANDAN ÇIKARKEN

Talim Gemisi'nde, Pazar, 2 Kânun-ı evvel 1312/14 Aralık 1896

– Müjde, müjde... Gemi kalkıyor.

İskeleden yuvarlana yuvarlana iniyor, bir taraftan da “Müjde!” diye haykırıyordu. Saat yedi veya sekiz var mıydı bilmem; bu gece, bu geç vakte kadar “Garam-ı Şebab”ın tashihleriyle uğ-

raşıyordum; gladora²⁹ o kadar sükûn içinde idi ki kendimin Suda Körfezi'nde rüzgârın keyfine salan bir vapurda olduğumu unutarak hikâyemdeki kahramanın sevda-yı masumuyla pür-emel kalmıştım. Yukarıdan inen bu efendinin gürültüsüyle etrafta bir hareket oldu, uyumamışlardan bazıları adem-i itminanı müş'ir birer seda çıkardılar. Yanımda –yeniden merak sardığım ilm-i heyete dair o hafta gelmiş yeni bir kitabı tercüme ile uğraşan– birisi izhar-ı esef etti; o hiç bu haberi sevmiyordu: Sefer esnasında gerek muvazzaf olmamız gerek denizin mucib olacağı rahatsızlık onu Herschel³⁰ ile Kepler³¹ ile muhadaradan men edecekti. Bana gelince, ben *Mehmed Selim*'de³² bulunduğumuz zaman başladığım halde belki yirminci defa tekrar düzelttiğim hikâyemden fekk-i nefis ederek rüyadan uyanır gibi etrafıma bakındım.

Herkes uyuyordu; yalnız şurada, masa başında, ziyasız bir lambanın altında iki kişi o bitmez tükenmez kalın ciltli tarihi okuyorlar, köşede alabandaya³³ amuden merbut bir ince değneğe dikilmiş mumun iane-i lerzendesiyle Ponson de Terrail'in³⁴ o resimli romanını devreden dört kişi bir sükût-ı mütevekkilane ile okuyanı dinliyorlardı. Seksen mühendisten yalnız bunlar uyumuyordu; bu kifayetsiz ziyaretin ancak ilk tabakalarını yaladığı zulmetlerin biriktiği köşelerde bütün bu büyük ve mustatil gladorayı dairen-mâdar ihata eden iki katlı ranzaların âmâk-ı zalamında teneffüslerin edayı mevzununu, batî ve yek-ahenk, titreşiyordu. Dalgın, müsterih bir uykunun arasında öteden beriden yükselen mırıltılar uykunun açtığı varta-i adem içinde boğuluyor zannolunurdu.

– Mütde, mütde... Gemi kalkıyor.

Bu yeni gelenin nida-yı beşareti uyuyanlara bir hareket verdi, hatta bazı ranzalardan uykunun boğduğu gözlerle bakmaya çalışan çehreler bile göründü; köşeden bucaktan bir iki alaycı ses işitildi: "Atma! Kah! Haşal!" hiçbirisi limandan hareket edeceğimize inan-

29 Gladora: Ambarın içinde bulunan bir güverte.

30 Sir William Herschel (1738-1822): Alman asıllı İngiliz astronom.

31 Johannes Kepler (1571-1630): Modern astronominin kurucularından ünlü Alman astronom.

32 Mehmed Selim: Mehmet Rauf'un Girit'te staj yaptığı ve Talim Gemisi de denilen gemi.

33 Geminin yan-ıç tarafı.

34 Ponson du Terrail (1829-1871): Fransız romancısı.

mak istemiyordu. Bu talim gemisinin geldiği ve nakledildiğimiz günden beri hepimizin en sevgili emelimiz bu değil miydi? Emin olmak için şüphe ediyorduk. Fakat arkadaşımız temin etti: Vallahi canım... Hem isterlerse inanmasınlar. Şimdi gemi fayrab³⁵ edince inanırlar. Zaten isteyen yukarı çıkıp nöbetçi zabitten tahkik edebilir. Bir ranzadan bir ses “neme lazım, çıktıktan sonra...” diye mırıldandı; beriki hiç aldırmayıp anlatmakta devam etti. Na, işte şurada, Rauf’un karşısında topçuluk defterinin şekillerini yapıyormuş, artık uykusu gelmiş, yukarı çıkmış, bir de bakmış ki üç çifte mayna olunuyor³⁶; nöbetçi çavuşuna sormuş, “Tersanede kırmızı fener var.” demişler ve filika³⁷ gidip geldikten sonra anlamış ki gemi sabaha kalkıyormuş, kumandan emir vermiş, hatta vinç kazanı bile hemen fayrab edilmiş...

Bu esnada bazıları, en meraklılar, karanlıkta telaşla giyiniyorlardı; gidip anlamak merakıyla gölge gibi hareket edenlerden biri nihayet şıtab etti, sonra o da aynı sözlerle geldi, o zaman emniyet galebe etti. Heyet kitabını kapamış olan arkadaşım şimdi şikâyet ediyordu: Vinç yine bizi harap edecek... Çünkü naklolunmak için gelecek erzak bizim gladoranın altındaki ambara alınacağından vincin öldürücü galdır guldurları sabaha kadar sürecekti.

Bir taraftan uyananlar öteye beriye dağılarak uyuyanları azizliklerle uyandırıyorlar; şakalar, yeminler, şüpheler çarpışarak bin latife arasında pür-hâb seslerin gâh neşeli gâh gazûb ihtizazları duyuluyordu. Biraz sonra herkes uyanmış, gladora gündüzlere mahsus velvele-i asvât u kahkahât ile taşmaya başlamıştı; bu seslerin hâsil ettiği yek-ahenk uğultu oradan buradan kalkan bir nida, bir isim, bir şetm ile yırtılıyordu. Yukarı gidip gelenler henüz kalkmamış arkadaşlarının etrafında halkalar teşkil ediyorlardı.

Yavaş yavaş sigara dumanları zaten ziyanın kifayetsizliğinden loş duran gladoraya bir sis biriktirmeye başlıyordu. Derken büyük bir alay oldu, gürültü arasında nasılsa unutulmuş da uyandırılmış birisine rastgelinmişti. Bu zavallının daha bir şeyden haberi yoktu. Vinç birdenbire “gar gar gar” diye işleyince gözlerini açıp “Ne oluyoruz yahu?” diye sordu, yanındaki ranzada bir muhabbet

35 Fayrab (İngilizce: Fire up): Geminin kazanının ateşlenmesi.

36 Üç çifte kürekli kayığı denize indirmek.

37 Gemilerde bulundurulmuş sandal.

çeviren takım bir kahkaha kopardı, alay başladı... Yahu, aceleye ne lüzum vardı? Daha uyumalı değil miydi? Başına biriktirler, o kadar hırpaladılar ki yirmi dakika sonra ancak ne olduğunu anlayabildi.

Bütün bu şamatanın üstünde vincin gar garları gürlüyordu...

• • •

Köprü üstüne çıktığım zaman demir alınmış, gırıva fışka³⁸ ediliyordu; ağır ağır geriliyorduk. Henüz gece idi; fakat hafif bir zulmet, o kadar hafif ve lerzan ki eşkâl, Malaksa'nın üzerimize yıkılacak gibi yükselmiş tepesinin arkasında henüz beyazlanan sabahın yukarıdan dökülen envar-ı muhterizesi altında, gündüzle gecenin meşkükiyet-i bûşiş-i elvanı içinde, ne meşhud ne mestur idi; tersaneninin duvarı, kışlaların sarı binaları, sonra yeşillik arasında beyaz evler, sonra Tuzla daha sonra civardaki müteferrik köyler, her şey vücudundan şüphe edilecek bir mer'iyet-i mübheme ile fark olunabiliyordu. Deniz semanın reng-i âbisiyle zalamın nur-ı siyahından müteşekkil bir incila-yı hâb-âlûd ile serilmişti.

Arkadaşlar hep köprüye birikmişlerdi, bazıları baş kasarasında³⁹ demirin gırıva edilişine dalmışlardı, birkaçı hesap kamarasında haritaya bakıyorlardı. Zırhlı korvet, gambot, *İskender*'le *Mukaddime-i Hayr*, gizlerine⁴⁰ ikiz fenerlerini çekmişler, bizim geminin selamına ağır ağır mukabele ediyorlardı. *İskender*'in imamı ezan okuyordu; mehib dağlar arasında loş bir sükûta istiğrak etmiş bu limanın yegâne sesi bu ezan sedası idi. Sahilde nöbetçilerin batî revişleri ancak hissolunuyordu.

Drepano'nun üstünde, güneşin doğacağı yerde bir pervaz-ı reng-i kamer vardı; bu, yüksek sevahilin döktüğü zılal ile âlûde bu körfezin fevkinde pek mai, pek saf ve berrak bir sema idi. Yalnız iki sâbite, bir Şi'râ-yı Yemâni⁴¹, bir de bir diğeri ki tanımıyorum, yalnız bunlar hafif hafif göz kırpan ziyalarıyla bir büyük katre-i elmas gibi müşa'sa, muallak bir inci gibi mai ve zerrin, titreşiyorlardı.

38 Demiri gırıva etmek, demir almak.

39 Gemilerin baş kısımlarında ana güverteden yüksek olarak yapılmış, tayfa güvertesinin altında kalan ve genellikle personelin yararına ayrılan kısım.

40 Gönderin tepesindeki yuvarlak kısım.

41 Büyükköpek (Canis major) yıldız kümesinden bir yıldız.

Küçük adanın üstünde dışarıdan avdet eden *Fuad* vapurunun, bizim o Bahr-i Muhit seyyahının dumanları köpürüyordu. Birden-bire telgrafın zili dikkatimizi avdet etti. Süvarinin⁴² kumandaları işitmeye başladı. Gemi kâh ileride kâh sancağa, kâh geri kâh iskeleyle salıyordu. Nihayet "All right!"⁴³ kumandasını telgrafın dört darbe zili haber verdi ve herkes vardiya başına... Ben birinci postada idim. Bu sefer bir diğer arkadaşım ile beraber kış kasarasındaki paraketeye memurduk. Parakete atıldığı zaman küçük ada⁴⁴ bordada idi. Saat ikiyi on geçiyordu...

Şimdi dört aydır, ta Almanya'dan avdetten beridir, buradan bir yere kımıldanmadığımdan alıştığım manzara pek büyük farklarla değişiyordu. Âh bu liman... Hayatımın on beş ayını hapseden bu körfez! Uzun teellüm saatlerimde bana bir liman bir körfez, bir kasaba değil heyet-i mecmuasıyla kable't-tarih edvar-ı hilkatte tahaccür etmiş müfrit bir hayvandı ki küçük koylarıyla, burunlarıyla, şibh-i cezireleriyle ben ona kollar, omuzlar, kulaklar, gözler, ayaklar, nihayet bir vücut teşkil ediyordum... Onda bir ruh tasavvur etmeye o kadar alışmışım ki bu sükût ve adem-i taharrükü beni asabi ederek kahrederdi. Niçin susuyor, kımıldanmıyordu? Oh, bu vahşi, bu vahşi hayvan... Bu, bir tepeden ibaret başını kaldırırsa, bir dağ olan sırtını oynatsa, birer burun olan ayaklarıyla kımıldansa, bir şibh-i cezire olan kuyruğunu sallasa da öylece ilerleseydi... O fevka'l-hakika mehabet-i müfterisanesiyle beni, bu sefil ve miskin hayatımla, bir zerre içinde lâ-yetecezza bir zerre bile olmayarak nâbud etseydi... Fakat etmedi; çekilecek elemelerim, dökülecek yaşlarım, açılacak yaralarım vardı; onun için etmedi...

İşte şimdi körfez bu tepeler arasında kıvranarak, her kıvranişta bir cüz-i vücudu saklanarak kayboluyor, Malaksa'nın heyula-yı gülanesiyle, Drepano'nun eşkâliyle hem-vücut olurcasına temas ediyor, sonra birdenbire hepsinin fevkinde, dağların arkasında tulû eden güneşin ilk şuaâtıyla pür-nur karlı tepeler namütenahi bir zerrat-ı müşemmese sahası arz ediyordu... Oh, bu pek güzeldi; arkada, ta sevahilin arasında kalmış körfezin mahmur zalamında mağmum gölgeler sükût ediyordu; orası henüz ne gece ne sabah

42 Kaptan.

43 Tamam.

44 Girit'in kuzeybatısında bulunan Agnio adası.

denebilecek müphem bir uykuda idi. Burada, önümüzde birdenbire açılan saha-yı hadrâ-yı derya bizim daha görmediğimiz güneşin seviye-i emvac-ı ziyadarına sakin ve handan dalgalarını yayıyor, arkada bu kitle-i mehibe-i hacir ü tûrab fevkinde, mai semaya arz-ı bûşiş eden berf-pûş bir tepe; yüksek, yüksek bir karlı dağ şemsin cûşiş-i envarıyla sırsıklam, bu zalam ve zılalın fevkinde, müşâşa bir beşâset-i rengârenk ile mahmur ve müşemmes görünüyordu.

Şimdi Drepano Burnu çekildi, geri kaldı; sağ tarafımızda beyaz dumanlar arasında kaybolan yeşil münhat bir sahil uzayarak ta ufuktaki burunda nihayet buluyordu ve onu ihata eden mehib dağlar uzayıp beyaz ve mahmur ufkun ne su ne hava denilecek müphemiyetlerinde kaybolarak, iskele tarafımızda Akrotiri'nin yüksek, kayalık burnu da körfezin bizi dört aydır sıkın iki mehib kolu gibi açılarak denizlere, bu müşemmes ve mai denizlere, açık denizlere yol veriyordu.

Sonra güneş birdenbire ayân oldu. Arkada, karlı tepenin cenahına iltica etmiş diğer bir tepenin âlâm ve gumumu bir sis yığını arasından çabaladı çıktı; sisler yırtılıp, dağılıp serpildiler. Bunun da karları vardı. Fakat öteki gibi baştan başa değil, orasında burasında ve o kadar perişan ki diğerine gıpta ediyor zannettim.

Artık taşan, coşan ziyalar, artık bu serbest cereyangâhta uçuşarak, dalgalanarak bize bir yeni ufuk gösterdi: Orası renkli, burası bulutlu... Şimdi, mor renkli burnuyla arkada tevali eden dūrâdür tepeler tecessüm etti. Bu tarafta denizin rûkud ve incilas baygın bir teslimiyet-i âşıkane ile mahmur idi.

Bu arkada kalan heyula-yı ahcar-ı müteselsileden bu beyaz ve handan denize, bu mai ve mütebessim ufuklara doğru gittikçe geminin hareketini ta'cil için ne yapacağımı şaşıryordum. Sanki bu yüksek tepelerin etekleri arasında yıkanan körfezde geçmiş hayatım yetişerek pembe emellerimi, müşemmes ümitlerimi hasta edecek... Oh, ufuklar, ufuklar, bu mai köpüklü ufuklar... Nihayet, deniz, mahmur ve sermest deniz!

Girit Eşkıyasıyla¹

1310-1311 [1894-1895] senelerini Bahriye Mühendisliği ile güzel Girit adasının hâli ve mahzun Suda Limanı'nda geçirmiştım². O tarihlerde Bahriye Mektebi'nden neş'et eden zabıtlar Suda Limanı'nda demirli talim gemisi *Mehmet Selim* fırkateyninde iki sene –tam manasıyla âtıl ve miskin– bir menkub hayatı sürerlerdi. Küçük bir tersane, zabıtların ikametına mahsus beş on küçük hane ile yerlilerin kırk elli kadar kulübesinden ibaret olan Suda, adanın şimal tarafında torba şeklinde uzun ve kayalık fundalık bir liman idi. Fakat köyden biraz açılıp içerilere girilince portakal ve mandalin ağaçları ve zeytinlikleriyle tabiat bütün servetini arz eder idi.

Mühendisler, mektepte okudukları mühendislik derslerini bir kere de burada tekrar edip amelîyat olarak yalnız fırkateynin armasından istifade ederler, cuma günleri mezunen gemiden çıktıkça bazıları yarım saatlik mesafede bulunan Hanya'ya yahut on on beş dakika kadar uzakta Çömlekçi köyüne giderler yahut kahvelerde iskambil ve tavla ile vakit geçirirlerdi.

Mehmet Selim; demirlediği noktadan senelerden beri ayrılmamış, mantar haline gelmiş teknesinin, hurda olmuş makinesinin birçok defalar muhtac-ı tamir olduğu hakkında İstanbul'da nezarete gönderilen raporlar muamelesiz kalmış, Suda sularında çürümeye mahkûm bırakılmış yerli mamulatı, biçimsiz, bodur bir gemicik idi.

İlk seneyi türlü sefalet, türlü sıkıntı içinde, hem tabii hiçbir yere kıvıldamamak şartıyla bu gemide geçirdik. Bu tertip hayatlarda tabii olduğu üzere her gün bazen Suriye sahiline bir seyrüsefere çıkılacağı, bazen geminin tamiri için İstanbul'a aldırılacağı hakkında türlü şâyialar, tabir-i mahsusuyla ilaveler çıkar; sonra renksiz, yek-

1 (*Ordumuzun*) *Zafer Kitabeleri* (Mürettepleri: Cemal Nadir-Naci Kasım), Orhaniye Matbaası, İstanbul 1341/1925, 1+192+69 s. 1 PL., 25X17, 20X12 Resimli: M. Seyfeddin Özege; *Eski Harfli Türkçe Eserler Kataloğu*, C. III, İstanbul, 1975, s. 1358. Eserin, Milli Ordu'nun *Zafer Kitabeleri* başlıklı bir başka nüshası da mevcuttur.

2 Mehmet Rauf bu yıllara ait hatura ve izlenimlerini mensur şiirlerini topladığı *Siyah İnciler*'e de almıştır.

Venizelos isyancı Giritlilerle, *L'Orient Hellène*

meâl günlerin muannid tevalisiyle bunlar yine unutulur; bu neşesiz, âtıl hayat içinde seksene yakın genç ve cevval zabıt tenebbüt ederdi.

İkinci senenin ortasına doğru geminin İstanbul'a aldırılacağı havadisi teeyyüd etmeye başladı. Rivayete nazaran mühendisler de beraber gidiyorlar yahut İstanbul'dan gelecek başka bir gemiye aktarma ediyorlardı. Bu suretle gelecek gemi hakkında rivayetler tehalüf ediyor idi. "*Heybetnûma*"³ denildiği oluyordu, sonra İzmir kruvazöründen bahsolunuyordu. Nihayet bu son geminin geleceği tahakkuk etti ve bir gün çıkageldi.

İngiliz aktar-ı baide seyrüseferinde pîr-i nâtüvan haline gelen büyükçe bir posta vapurunu nasılsa satın alan zamanın kudretli bahriye nazırı⁴ içine dört ufak top koyarak gemiye kruvazör na-

3 O dönemde yine Deniz Kuvvetlerine ait bir okul gemisi.

4 Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa (1832-1903): Piyale Hüseyin Paşa'nın oğludur. 1880 yılında Bahriye Nazırı olup ölümüne kadar bu görevde kaldı. Döneminde bahriyede suistimaller olduğu ve gemilerin çürüdüğü yolunda söylentiler çıkmıştır. Eyüp'teki türbesinin yanında bir kütüphane ve tekke ile yine Eyüp'te ve Kadıköy'de olmak üzere iki camii yaptırmıştır. 1897 yılında açılan Deniz Müzesi de onun döneminde yapılmıştır.

minı vermekten çekinmemiş idi. Bu amel-mânde tekne de vaktiyle pek mükellef olduğu anlaşılan birçok birinci ve ikinci sınıf yolcu kamaraları ile baş tarafta bir de pek geniş ambar var idi.

Mehmet Selim'in fayrab edip⁵, demir kaldırıp hareket ettiğini görünce bir kaya yahut pek cesîm bir ağacın yerinden sökülüp ilerlediğini görmüş kadar mütehavyir olduğumu hâlâ hatırlıyorum.

Mühendisler, hepimiz İzmir kruvazörüne nakledildik. Anlaşılan bizi Suda Limanı'ndaki talimlerden ettiğimiz istifadelerden mahrum bırakmak istemiyorlardı.

Girit eşkıyası o senelerde suret-i umumiyede sükûn olmakla beraber, bazen toplanıp filanca köye bi'l-hücum yakıyorlar yahut tenha bir yerde sıkıştırdıkları jandarmaları, askerleri katlediyorlar; tek tük böyle münferit vakalarla husumetlerini, mel'anetlerini izhardan geri kalmıyorlardı.

Kış gelmişti. O esnada bir gün gemiye ansızın elli kadar askerle birkaç zabıt geldi ve gemi fayrab etti. Gelen zabitlerden öğrendik ki adanın bilhassa eşkıya merkezi olan İsfakya şehrinde mevcut yüz elli iki yüz kadar askerimizin işgal ettikleri iki kule iki aydan beri eşkıya tarafından muhasara halinde bulunuyormuş. Mahsurîn bir çoban vasıtasıyla Yıldız'a⁶ gizlice bir telgraf göndermişler ve padişah nasılsa kulelerin tahliyesiyle askerın oradan çıkarılmasını irade etmiş⁷.

5 Fayrab etmek (İng. fire up): Geminin kazanını kalkış için ateşlemek.

6 Yıldız Sarayı'na.

7 1715 yılında, tamamen Osmanlı egemenliğine giren Girit, 150 yıllık bir huzur döneminden sonra, 1821 Mora ayaklanmasının adaya sıçraması ve milliyetçilik akımlarının yayılması üzerine bağımsızlık istemeye başladı. Mehmet Ali Paşa, valiliği de kendisine verilen bu adadaki isyanı 1831 yılında bastırdı. Paşa'nın kuvvetlerinin adadan ayrılmasından ve Londra Antlaşması'ndan (1840) sonraki ayaklanma da (1841) kolaylıkla bastırıldı. Girit Hristiyanları, 1866 yılında bazı ıslahat isteklerini içeren dilekçelerinin reddi üzerine Hacı Mihail liderliğinde tekrar ayaklanarak adanın Yunanistan'a katıldığını ilan ettiler. Ayaklanmanın bastırılmasına çalışırken büyük devletler araya girmek istedilerse de Osmanlı Devleti buna izin vermedi. Âli Paşa'yı adaya göndererek, 1868 yılındaki Girit Nizamnamesi ile adada yeni bir yönetim şekli gerçekleştirdi. Hristiyanlar, bu haklarını 1878'deki (Osmanlı-Rus Harbi esnasında) ayaklanma ve Halepa Misakı ile genişlettiler. Mehmet Rauf'un aktardığı yukarıdaki olay gibi art arda gelen olaylardan sonra Girit sorunu, 1897 yılında yeniden alevlendi. Yunanlılar adaya 1500 kişilik bir kuvvet çıkardılar. Diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalması bir tarafa, Yunanistan'ın Teselya'daki yayılmacı tutumu üzerine Osmanlı Devleti, Yunanistan'a savaş açtı. Osmanlı kuvvetlerinin başarılı olarak Atina'ya doğru ilerlemesi üzerine, büyük devletler araya girdi ve aralık

Aynı zamanda iki üç Rum avukat ile İsfakya eşrafından iki zat da eşkiyaya nasihat verip askerin kuleleri esna-yı tahliyesinde müma-naat etmemelerini tavsiye ve kendilerini sükûta davet için memuren gemiye bindiler.

Gemi Suda'dan hareket etti; mühendisler, bilhassa kulelerdeki askeri sevke ve nakle memur, natûk ve vatanperver bir ihtiyar binbaşının naklettiği harp hikâyeleriyle galeyana gelerek genç kalplere mahsus feveran ile kaynıyorlardı. Binbaşı, Rus Muharebesi'ne⁸ dair müheyyic kahramanlık vakaları anlatıyor; Girit'in eski isyanlarını bü-yük bir hararetle hikâye ederek hepimizi son derece tehyic ediyor idi.

Gemide Japonya'da gark olan Ertuğrul Fırkateyni'nden çıkarılmış dört fontluk⁹ dört Krupp topu vardı. Mühendisler, bu topları İsfakya daha görünmeden evvel aralarında taksim ettiler; herkes kendine bir martin¹⁰ ayırdı, öyle ki İsfakya limanında demirlediğimiz vakit, icap ederse harp için tamamıyla hazırдық.

İsfakya, adanın cenup tarafında, küçük bir körfezin üzerinde, dört yüz kadar mavi renkli binadan mürekkebe bir küçük şehir idi. Şehre körfezin kenarındaki bir küçük iskeleden giriliyor. Biraz sahilde yürünerek, körfeze nazır yüksek zemine çıkılıyordu. Askerlerimizin muhasara edildikleri kulelerin biri bu körfezin üst kenarında ufak bir taş bina olup diğeri buna beş dakikalık bir mesafede ve daha yüksekte bulunuyordu.

Evvela avukatlarla eşraf çıkarıldı. Bunların gemide top bulunduğunu ve bir aksilik gösterilir ise top ile mukabele için irade olunduğu eşkiyaya anlatmaları mukarrerdi; bu sayede rüesanın kulelerin Türk askerlerinden bilâ-iz'âc tahliyesine muvafakat ettikleri haberi hemen gemiye geldi.

1897'de İstanbul Antlaşmasıyla savaşa son verildi. Ancak Girit'te, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın himayesinde özerk bir yönetim kurularak Yunan kralının oğlu Georgos, olağanüstü komiser sıfatıyla bu yönetimin başına getirildi. Bundan sonra, Girit, görünüşte Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında ama "eyalet-i mümtaze" yani özerk statüsü ile bu garantör devletlerin işgali altında 1908 yılına kadar yönetildi. Bu tarihten sonra Girit, Yunanistan'a katıldığını ilan etti. Osmanlı Devleti, bu kararı uzun süre tanımadıysa da Balkan Savaşı yenilgisinden sonra imzalanan Londra ve Bükreş Antlaşmalarıyla (1913) kabul etmek zorunda kaldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Yavuz, *Demokratik İhtilaller Çağında Girit*, Belge Yayınları, İstanbul 2017.

8 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 93 Harbi de denir.

9 Font: Dökme demir.

10 Tek kurşun atan kısa namlulu tüfek.

O zaman kulelere zabitler gönderildi. Eşkiya tarafından bir hıyanet, bir taarruz ihtimaline karşı, tertipli ve ihtiyatlı bulunmak için evvela yukarıki kulenin boşaltılması, askerler ve eşya aşağı kuleye nakledildikten sonra, gemiye alınmaları mukarrer idi.

Fakat o esnada lodos dalgaları büyümeye ve bizi rahatsız edecekleri anlaşılmaya başlıyordu. Akşam da yaklaştığından şayet deniz büyürse gemi tehlikede kalmamak için o gecenin arkada bir küçük adanın siperinde geçirilmesine karar verildi. Ve kulelere öbür sabah için hazır bulunmaları tembih edilerek hareket olundu. Biz askerimizi selametle kurtaracağımız için memnun olmakla beraber beş on şaki tepeleyemediğimiz için pek müteessif idik.

Öbür sabah erken erken İsfakya'ya hareket olundu. Gemi demirlediği vakit, sahil Giritli kalabalığı ile dolu idi. Hep merakla gemiyi seyrediyorlar idi. Hatta bir gün evvel, gemide top olduğunu duydukları vakit inanmadıkları, "Yolcu vapurunda top olur mu?" diye alay ettikleri şüyu bulmuştu. Kalabalık bilhassa, askerin sandala binecekleri iskelenin üstündeki yamaca toplanmışlar idi. Geminin demirlediğini görünce yukarıki kuleden asker üçer beşer silahlarıyla, yükleriyle aşağıki kuleye geçmeye başladılar. Bu iş olup bitince mühendislerin idaresinde filikalarımız sahile gittiler, iskeleye yanaşılar. Askerler körfez kıyısından, o toplanmış seyreden Giritlilerin önünden geçerek iskeleye gelip filikalara biniyorlardı. Gemideki mühendisler güvertede ve köprü üstünde, müteferrik ve dağınık, konuşmakla seyretmekle meşgul idik.

Birinci filika, askerlerle dolu olarak iskeleden ayrıldı; ikinci üçüncü filikalar nîm dolmuş, sahildeki yol iskeleye gelen askerlerle meşbu

"Giritli delegelerin gücüyle
Yüksek Komiser olan Yunan Prensi
Georgos", *L'Orient Hellène*

idi. O esnada yamaca birikmiş kalabalık arasından birisinin sıçrayıp kapelasını havaya fırlattığı görüldü, bir anda müthiş bir yaylım ateş oldu... Kurşunların denizin ortasında ilerlemeye çalışan filikanın etrafında patır patır suya düştükleri görülüyordu.

Etraf karmakarışık oldu. Bu pek feci bir an idi. Bilhassa gemi dâhili ömrümde hiçbir yerde görmediğim bir karışıklığa boğuldu. Bir gün evvel herkes ve her şey hazır ve tertipli idi. Fakat bugün bu hareketi hiç beklemediğimiz için gafil avlanmış bulunduk. Gemide her ağızdan acı acı "Silah başına!" feryadı yükseliyordu. Herkes silah başına koştu, topçular cephaneliğe, diğerleri tüfeklerin kapalı olduğu depoya atıldılar; fişekler yağma oldu, humbaralar hazırlandı; toplar doldu...

Beş dakikayı tecavüz eden bu hazırlıklar esnasında eşkıya, lâyenkatı silah atmakta devam etmişti. Kendi kendime "eyvah," diyordum, "tek bir asker canlı kalmadı".

Filikalar, sahildeki yol, hep askerlerle dolu idi ve hepsi de eşkıyanın elinin altında, tüfeğinin ucunda idi.

İlk top atılınca kadar bu kargaşalık, eşkıyanın sahilden, bizimkilerin gemiden tüfek atışı devam etti. Fakat ne vakit ki top, hâkim canavar sesiyle gürledi, o vakit, oh, o vakit... Öteki sesler sanki bir anda korkmuş, ürkmüş gibi sükût ettiler... Öldüler, mahvoldular...

Şimdi bütün şehir meşum bir ölüm sükûtuna boğulmuş, sokaklar, meydanlar boşanmış idi. Meydanda tek bir insan görünmüyordu hatta evlerin boş olduğunu iddia etmek bile mümkün idi...

İlk top rastgele atılmıştı, diğerleri eşkıya tahassun ettikleri zan-nolunan yerlere atıldı.

Kargaşalık esnasında atılan yüzlerce kurşuna ve bunların hepsinin de boşa gitmemeleri yüzde yüz muhakkak olmasına rağmen, tek bir askerimize bir isabet vâki olmamıştı. Denize açılmış olan filika bilâ-arıza gemiye yanaşmış, askerleri çıkarmış, sahildekiler sâlimen kuleye iltica etmişler idi.

Bu Yunanlı hıyanetinden yalnız, gemiye yanaşırken bir serdümenin eli çizilmiş ve böylece, o da bi'l-vasita olmak üzere iki damla Türk kanı akmıştı!

Sükûn teessüs edip de kulelerde kalan askerimizin gemiye nakline başlanıldığı vakit, tekrar eşkıya tarafından ansızın bir iki hareket ihtimalini bekleyen mühendisler, hep dışlerine kadar müsella hatta fazla tek bir fişeğe beş kuruş verecek kadar fedakâr, eşkıyanın kıpırdamasını

dört gözle beklediler ve hatta temenni ettiler... Eğer tek bir kurşun atılsa idi İsfakya denilen melanet ocağı hâk ile yeksan olacaktı.

Askerin hepsini gemi bilâ-hadise aldı, avdet için yola çıktı. Gazilere etli pilav ile bir helva ziyafeti çekildi... Tehlikeden kurtulmuş, rahata kavuşmuş olmaktan mütevellit memnuniyetle, yemekten sonra binbaşidan izin istediler, şenlikler yaptılar, oyunlar oynadılar... O vakit sırtlarında taşıdıkları o torbaların içinden kavallar, davullar çıktı; bir cümbüştür aldı yürüdü, memleketlerinin zevkine göre kimisi zeybek oyunu kimisi hora oynamaya başladılar.

Üç aydır hunhar bir eşkıya sürüsü elinde mahsur kalmış; türlü açlık, türlü soğuk facialarıyla boğuştuğundan başka kanlı bir hücum uğrayarak gırtlamak tehlikesine maruz kalmış olan zavallı Anadolu yavruları... Onlar oynarken bu kadar sefaletten, bu kadar meşakkatten sonra, bu kadar iptidai bir huzura nâil olur olmaz her şeyi yine unutupvererek saf saf oynamaya kalkan bu mert, bu altın kalpli insanlara bakarken bir ağlamak arzusu hissediyordum...

Âh, tertipli bir elde bu adamlardan ne emsalsiz işçiler, ne yegâne kahramanlar çıkacağı halde hâlâ böyle zavallı, böyle sefil kaldığımızı düşündükçe...

(*Ordumuzun*) *Zafer Kitâbeleri*, İstanbul 1341/1925.

Zehirlerim

Pazar. Saat on bir. Vapur Büyükdere'den kalktı, bizim Tarabya iskelesi tenezzühten avdet eden halkla hıncahınç. Nazar-ı dikkati celp edecek birkaç hüsün. Bilhassa daha bu kış kısa jüponu¹ terk etmiş Matmazel M...’ye teveccüh ettim. Bütün taravet, bütün tazelik. Bu genç kızda öyle narin bir endam, hutut-ı vechiyesinde o derece rikkat, iri gözlerinde o kadar safvet var ki, rengindeki sâzlık kumral muhteşem saçların gölgesinde öyle lebenî bir ifade alıyor ki bir nefesle yaralanabilir bir su çiçeğine, sâkının üstünde suyun heyecanlarında sulanan masum ve rakik bir nilüfere benzetirim. Yanında küçük kız kardeşiyle ak saçlı mürebbiyesi var; bir de o komşuları tek gözlüklü gösterici herif sırtıp duruyor. Hep gelip geçen zengin arabalarda selamlar dalgalanıyor, bunlar tevakkuf ederek Rusya’dan yeni avdet eden matmazelin “bonsuvar”larla² elini sıkıyorlar.

Vapur takarrüb ediyor, o kadar kalabalık ki iskelede bekleyen halkta “Biz nereye sığacağız?” endişe-i suali hâsıl oldu. Herkeste o kadar tehalük, kadınlarda öyle bir buy-ı telaş var ki, bu zevk-i heva-yı nesimisi içinde, bu ılık, nâim akşam, Boğaz’ın elvah-ı mahmuruna renklerin sulardan havalardan kırlardan in’ikâs ederek titreşen iltimalarına karşı insana bir zevk-i hayat-ı şükranî geliyor.

Birden gözüm sefarethanelerin rıhtımından müebbed pembe elbisesi, müebbed maî önlüğüyle gelen o kadına ilişti, o kadın yahut o kız, fakat o kadar harap bir çehre ki o kız diyemeyeceğim; buraya geldiğim bir buçuk senedir kış yaz her gün Yeniköy’den Büyükdere’ye doğru gidip akşamları yine böyle yürüyerek avdet eden bu hizmetçi kadın... Bu zaten her akşam tenezzühümün heyula-yı elemi, Tarabya rıhtımlarının heyula-yı fakr ü matemi olan kadın; âh bilseniz, bunun yürüyüşündeki eda-yı nâlânî ilerlemek, daima ilerlemek için hamle-i kararını, yorgun-

1 Kadınların giysi altına giydikleri etek, iç etek.

2 Bonsuvar: (Fr. Bonsoir): İyi akşamlar.

lukla zebun musaraasını bilseniz yarabbim! Yüzünde nasıl bir ifade-i tahammül, bütün etvarında nasıl bir ifade-i iltima-i taab ü harabî, etrafından akan bu servetler arasında nasıl görmeyerek, bakmayarak, hatta yaşamayarak bir yürüyüşü, durmayarak, dinlenmeyerek, revişine halel getirmeyerek nasıl ağlayan, nasıl inleyen bir yürüyüşü vardır, bunu görseniz...

İskeleye kadar gelince oranın arabalarla halkla kapanmış yolundan geçmenin kabil olmadığını görerek sıkıldı, kolundaki bohçasını ne yapacağını bilemedi, uğraşarak yol açarak ilerlemeye çalıştı; o zaman, âh ey genç kız, âh ey rakik ve masum nilüfer, o zaman senin ona baktığını ve gözlerinde bir mana-yı istihzanın, dudaklarında bir reng-i istihkarın güldüğünü gördüm.

İstihkar, peki, bunda zaten hakirlikten başka bir şey yoktu, fakat sen zalimane gülüyordun, Yeniköy'de beklettiğin arabana gitmek için belki deniz tenezzühü olsun diye sen vapura binerken o her gün binlerce meşakkatle sürüklendiği bu kanlı yolda ölüyor, aç kalmamak, açlıktan ölmek için sürükleniyordu. Ve sen ona gülüyordun, senin köpeklerinin belki yemeyeceği şeyleri yiyebilmek için pazar günü bile çalışmaktan avdet eden bu kadına sen gülüyordun... Niçin güzellik iyilik değildir yarabbim, niçin? Âh, bütün hayran olduğum letafet ve rikkatle beraber bil ki cahil olmasaydın sana sefil derdim. Cahil olmasaydın, seni ona güldüren bu servetin bu kadar büyük ve mebzul olmak için kim bilir neyin mahsulü olduğunda gafil olmasaydın... Zira sen bilmezsin ki, sen, beyaz ve pak bir nilüfer, sen bilmezsin ki belki bu akşam böyle sürüklenen bu sefilin hakkını yiyorsun. Fakat şimdi sana değil seni ona güldüren, o çamurlar içinde şişmiş ayakları, ölmüş dizleri, inleyen kalbiyle bitap ve serseri sürünürken onun hakkıyla seni debdebe içinde yaşatan talihe lanet olsun.

• • •

Orada daha ziyade duramadım. O kadar müddet sevdiğim bu genç kıza dargın, insaniyete dargın, kendime dargındım. Gelen geçen arabalar arasında ezilecek kadar sersem yürüyen bu kadının arkasından giderken düşünüyordum ki bu vapura binen halkın bugün fazla israf ettikleri paralar bu kadına verilse idi bütün ailesini ni-

hayetlere kadar müreffeh edebilirdi. O önde saralı yürüyüşüyle, bir tarafa eğilmiş başıyla, topuk darbelerinden mevzun bir hareket alan eteklerin raksıyla yürüyordu.

Yol pek kalabalıktı. Summer Palas'ın³ önüne geldiğimiz zaman bugün buradaki izdihama bakarak hayret ettim. İçerde oturmak için boş bir tek masa kalmamıştı. Bahçenin önü hep konak arabalarıyla kapanmıştı. Denizdeki kira sandalların iki üç çifte mükellef kayıkların, maûn sandalların arasında kayboluyordu. Gelen geçen arabalardan yoldan geçmek güç, adeta gayr-i mümkün bir hale gelmişti. Herkes rıhtım üzerine sıkışmıştı. Bunlar oraların yerli ahalisi, bugün pazar tenezzühüne çıkmış civar Rum ahalisi idi. Ve bu adamlarla arabalardaki halkın zaruri, gayr-i ihtiyari mukayesesini beni hep acı fikirlere sevk ediyordu. Gemide kemal-i neşe ile hazırlanıp eğlenmek üzere çıktığım halde günün mahv ü heba olduğunu görüyordum. Başka günler bütün bu tafsilat bana herkesin hayatını güzelleştirmek, mesut ve pür-zevk geçirmek için edilen fedakârlıkları sevdirebilir, hayatı hoş geçirmek için her şeyin yapılmış olduğuna memnun ederken, gözümün önünde ihtilâçlı hatvelerle yürüyen bu sefil kadın, sağa sola dalgın, sönmüş, feci nazarlarıyla bakarak ilerlemeye çalışan bu bedbaht beni hep acı acı düşünmeye sevk ediyordu.

“Evet, bunlar hep iyidir, diyordum; bu güzel fanteziyi çalan orkestra, esbâb-ı istirahatın müktesebinin bile fevkinde olduğu bu nefis otel, bu muhteşem arabalar, bu kahraman beygir, yaldızlı kayıklar, hep, hep iyidir; her şeyi düşünmüşünüz, fakat hiç haklı bir sebep olmayarak parasız kalmış olanları, âh ey insanlar, bu bedbahtları hiç düşünüyor musunuz? Hiç düşünüyor musunuz?”

“İşte zehirlenmiş bir gün daha!” diye esef ettim ve bir kere böyle düşünmeye başlayınca bütün düşüncelerim zehirli, bütün hislerim zehirli oldu. Zaten pek az gün bilirim ki yalnız gezmeye çıktığım halde böyle zehirli şeyler düşünmemiş olayım.

Orada otelin deniz hamamının⁴ uzun iskelesinde bir istimbot⁵ yanaşmış, içinde İstanbul'un en güzel, en müstesna kadın-

3 Tokatlıyan Hotel'inin de sahibi olan Madoviç adlı biri tarafından işletilen Tarabya ve Büyükkada'da birer şubesi bulunan ünlü otel.

4 Deniz Hamamı: Genellikle aileler ve özellikle kadınlar tarafından kullanılan, deniz üzerine kurulu ve bir iskeleyle ulaşılan dört tarafı kapalı yüzme alanı.

5 Yolcu taşımak için kullanılan buharlı küçük tekne.

larından en nezih, en mümtaz erkeklerinden bir zümre bırakmıştı; tenezzühten avdet eden bu adamlar arasında, renkten, rayihadan, handeden, cilveden, hevâ-yi nesîmîleri arasında, bir musikî, Fransızca'nın İngilizce'ye karıştığı bir zembere-i musikî terennüm ediyordu. Ve bunların kusursuzlukları, tezeyyünden mûsamahasızlıkları, endişe-i zarurettten gafletleri, bütün hallerindeki saadet ve neşve-i hayat, güzergâhlarını ipek fistanlarıyla işgal eden bu zenginlerin arasında yolunu şaşırmış alıklaşmış kalmış olan bu Yeniköy'den Tarabya'ya kadar rıhtımları dolduran yayan halkın, bu muvaffak olanların içinde muvaffak olamayarak taklit eden bu sürülerce bedbahtların bütün ezâ-yı derûnunu, bütün cihan-ı ruhunu bana ihsâs ediyor, bizzat onların kendilerinin ruhu imiş gibi şiddetle ihsâs ediyor idi. Bütün tarih-i hayatlarını, bütün tarih-i hüsrân-ı emellerini pek kolay tasavvur ettiğim bu tenezzühe çıkmış, bunun için hazırlanmış, süslenmiş, giyinmiş yerlilerin sırtlarında zelil, yabancı ve sefil duran elbiselerinin, başlarının üstünde öksüz, münkesir kalan şapkaların, bütün acemiliklerin, beceriksizliklerin, muvaffakiyetsizliklerin, bu en âdi bezlerden, en aşağı basmalardan, görünmeyen yerleri eskilerle ikmal edilerek tamire muhtaç olan yerler, o tüllerle diriltmeye çalışılarak giyilen bu paçavraların, hatta biraz masraf edilip özenilmiş şeylerin bile bu servet ve ihtişamın tantanası arasında sahipleri nazarında bile uzun giryelerle, ne uzun hesaplarla, ne kahhar musaraalarla meydana geldiğini düşünüyor ve bunu öyle cehenneme gidiyorlarmış gibi zebun ve makhûr giyip gezdiklerini görerek yan gözle bakıp giremedikleri, girmeye cesaret edemedikleri bu bahçenin önünden geçerken boğuldukları halde bile yine nasıl zavallı bir cehd ile nasıl muhafaza-i metanet etmeye uğraştıklarına bakarak bunların böyle ezilmek için ne kabahatleri olduğunu bininci defa kendime soruyordum.

Takayyüdsüzlükten sararmış yüzleri, hasedin boğduğu kirlettiği gözleri, ezilen gururun morarttığı dudaklarıyla bunlar da gezmeye ve eğlenmeye çıkmışlardı! Lakin bu zavallılar bu arabaların altında eziliyorlar, sanki kendi kanlarında yüzüyorlardı.

“Âh! Bedbahtlar, bedbahtlar!” dedim. Lakin bu bir tenezzüh değil bir işkenceydi. Sonra birdenbire düşündüm ki belki böyle şeyler onların akıllarından bile geçmez ve hiç geçmemiştir. O zaman, bazen olduğu gibi bu maskaralığa gülemedim, onların içinde

çırpındıkları bu sefaletlerinden bî-haber kalmalarına haset edip eğlenemedim, gülemedim.

Öyle günlerim olur ki, bugün bana beşeriyetin hep elim yaralarını gösterip öldüren bu neşter-i tahlil onların bütün gülünç, hayvan cihetlerini gösterir; o gün şüphesiz terazinin bir gözünde bütün beşeriyet bulunursa diğerinde yalnız ben bulunurum, onlara o kadar bigâne kalırım; en rahat günlerim bu günlerdir. Bütün beşeriyete böyle bir rikkat ve temrîz ile bir dirhem elem borçlu olmam. Bu hayata tahammül edip böyle bî-haber kalabilmek için ne kadar hayvan olmak lazım geldiğini düşünerek kendimi bu hayvanların arasında o kadar severim, o kadar hodgâm olurum. Muazzeb olduğum başka günlerin acısını çıkarmak ister gibi, o günlerde beni ağlatan şeyler bu günlerde güldürür. Böyle kendi kendime herkesle eğlendiğim günler ne kadar nadirse o kadar da tatlıdır. Her gün beni acındıran aynı sebepler, onun garip bir hadise-i ruhiye olarak, eğlenmeye sevk eder, tezyif ve istihfaf ederim: “Hayvan gibi yaşıyorlar!” derim. Tekrar etmeye doyamam: “Hayvanlar, hayvanlar!” bütün içinde yüzdükleri maskaralıklardan bî-haber, yalnız doyup uyuyup yumurtlamakla meşgul olarak rahat rahat yaşayan bu insanları sonar da şâyân-ı hürmet bir şeylermiş gibi vakur, ciddi, insaniyetin en âli tabakât-ı muhayyilesine kadar davâ-yı istihkak eder görünce keyfim daha artar; onların bütün budalalıklarını, silsile-i hadisâtıyla göz önüne getirerek gördüğüm bir çehreyi, onun bir hâlet-i farîkasını tasavvur ve tedkik ederek bütün tabiatını, bütün münasebâtını ailesinin ahvâlini, hayat-ı içtimaiyesini düşünür, bunları kendi kendime ikmal ve tasvir ederim, istediğim renklere koyarım, mübalağaya boğarım, hep maskaralıkları galebe ettiririm; o zaman görelim, görelim! Sonra bazan böyle rahat ve mesut yaşamak için işte asıl bu hayvanlık lazım olduğunu ve kendim öyle olmadığım için böyle muazzeb, bana külliye bigâne sebeplerden bile müteazzi olduğumu düşünerek bu hayvanlıklardan dolayı onlara haset ettiğim olur, “Ne iyi rahat yaşıyorlar!” derim. Bunların daima benim böyle eğlendiğim nadir günler gibi daima pür-zevk ü tarab olduğunu düşünerek kendime hayvan olduğum için kızarım. “Keşke bende onlar gibi olsam!” derim.

Sonra yine düşünürüm ki bütün bu hallerimle ben onlardan başka bir şey değilim, “Lakin bu halimden dolayı ben daha fena-

yım; lakin sen kendin, evet, sen kendin nesen! Âh koca hayvan, âh hodgâm canavar!” diye haykırırm. Kendimi onlardan ayrı, böyle mümtaz tutmak için ne gülünç, ne maskara olduğumu, behimiyet-i beşeriyenin en budala kurbanı kendim olduğumu görüp insafsızca, gaddarâne alaya başlarım. Hepimizin aynı hamîreden vücud bulduğumuzu ve böyle kendimi tenzih etmek asıl gülünç şey olduğunu bininci defa itiraf ederim. Gülerim ve kendi kendime bir düşmana hitap eder gibi: “Âh hayvan!” derim ve işte en güzel günlerim kendimle eğlenebildiğim, kendime acımayarak böyle eğlendiğim günlerdir.

• • •

Fakat bu gün eğlenemiyor, bugün gülemiyordum. Etrafımda kaynayan bu sefalet o kadar canlı, o kadar kanlı idi, iniltieler sâkit ağızlarda öyle zebûn bir eda-yı şekva alıyordu, bütün bu çehrelerdeki elim takallüs o kadar acı, o kadar hakiki idi ki insan bu zilletten, insana bu acılıktan şüphe edemezdi. Etrafımda kaynayan bu sefaletten birden o kadar ezildim ki, kaçtım.

Şimdi Kalender’de⁶ idim. Burası da sandallarıyla sahile takarrüb etmiş hanımefendilerle, arabaları ile geçen madamlarla dolu idi. Gazino halk ile taşmıştı. Fakat Summer Palas’ın bahçesi açıldığından beri, buranın ehemmiyeti tenakus etmiş, evvelki kibar müşteriler yerine şimdi ancak yayan gezen halkın içinden bin fedakârlıkla buraya oturan bilenlere cây-ı tenezzüh olmuştu.

Ve bunların bütün hayatlarını görüyordum, bütün hayatlarını keşfediyor, ne fikirlerde olduklarını, ne emelleri bulunduğunu, hep kendim gibi biliyordum. Burada otururken oturamayanlara karşı fikirleri, etrafa bakarken içlerinden geçirdikleri mülâhazaları, evlerine avdetlerindeki ahvalı, o yorgunluğu, elbiseleri saklayışı, hazırlanacak yemek peşine koşmaları, lambalar ve sofraya için telaşları mutlak olacak noksanlar için gürültüleri, o bir gün başlayacak iş için şimdiden düşünüşleri, bütün küçük sefaletleri, bütün âdi suratları görür gibi oluyordum. Ve bunları düşünürken gözümün önünde mükellef arabalarda gezen mösyöler, madamlar, denizdeki

6 Boğaz’ın Rumeli yakasında bulunan ve tepesi gezinti ve mesire yeri olarak kullanılan İstanbul’un bir semti.

istimbotlar, kayıklar, sandallar, yaşamak için hiç böyle şeyleri düşünmeyen, düşünmeye mecbur olmayan başka bir sınıf insanları gösteriyordu.

Birden yanındaki oturan bir aile nazar-ı dikkatimi celb etti; birisi, geniş alınlı, kısa yüzlü, kartal burunlu, uzun ağızlı bir kadın, ileri çıkık kaş kemiklerinin altında sönmüş nazarıyla otuzundan evvel ihtiyarlaşmış, elbisesinde sırtmış başındaki pek tantanalı şapka altında ezilmiş, belki senede iki defa girdiği bu kıyafetten ne olduğunu kendi de anlamadığından nasıl duracağını şaşırmış, sersem, biçare, etrafındaki tantanaların içinde olmuş, sükût ediyor, yanındaki adamın, belki kocası, siyah bonjurlu mâi pantolonlu belki bir mağazacının, belki bir berberin bir talâkat-i müstehziyânesi ile böyle yerlere alışmış olduğunu göstermek isteyen gürültülü bir edâ-yı mahsus ile söylediği sözleri dinliyor fakat işitmiyor görünüyordu. Onun hayat-ı fakiranesinde belki kendinin bir şey olduğunu zanneden bu kadın mevcudiyet-i sefilesinin ne olduğunu anlamış gibiydi.

Solumda daha kalabalık bir aile var idi ve bunlar Karamanlı bozması⁷ idiler. Bu göz şaşırtan parlak renkli, sıkı elbisesi içinde çenesine yastık olacak kadar yüksek fırlamış göğsüyle çatlayacak denilebilen bilen erkek derili, iri âzâ-yı vechiyesiyle, ara sıra kalın bir tebessümle açılan kaba dudaklarının arasında iri dişlerinin cilasız kemikleri görünen bir kadın, redingotlu,⁸ büyük fesli bir adamın, belki kocasının yanında, somurtmuş gibi ara sıra esen tebessüm rüzgârının infialini sıyıramadığı bir ubüset-i vechile cılız, kambur bir küçük kıızı ikide birde hırpalanıyor idi. Bu kızcağız kamburunu rahatsız eden sandalyede rahat edemediğinden ileri temayül ediyor, masaya dayanıyor, düşmek ve galiba nazar-ı dikkatini celb etmek tehlikesini davet ediyordu. Ve bu hal böyle bir sakat hilkatin mâderi olmak musibetinden pek gazapnâk olan valideyi o kadar korkutuyordu ki, rahat durması için şemsiye ile dürtüştürüyordu, ara sıra tekmeliyor, onu sükût ve istirahat davet ediyordu. Ve zavallı küçük kamburun bu mecburiyet ve işkence altında çehresinde o kadar perişan bir meraret-i şekvâ irtisam ediyor ki, baktıkça insanın bu zalim anaya haykıracağı geliyor idi.

7 Karamanlı Rumlar.

8 Redingote: Arkası yırtmaçlı, uzun etekli erkek ceketi.

Eğlencesi herkesin nazar-ı istihzasıyla haleldâr olsun diye esasen sefil ve harap olan yavrucağı böyle bin türlü azap içine sokmak... Buna tahammül edemedim.

“Lakin ne olur, diye haykırmak istedim. Görürlerse ne olur? “Her şeyi son derece-i fecaate getirmek istiyormuş gibi fena bir tesadüfle çocuğun burnu akmaya başladı ve bunu silmekte o kadar beceriksiz davrandı, anası etraftan bakanlardan birden o kadar kızdı ki, muavenet etmek bahanesiyle çocuğun burnunu zalim bir çimdik ile kopardı, mosmor etti; kamburun gözlerinin yaşla dolduğunu ve validesini kızdırmak korkusuyla yaşları gözlerinde içmek için bir müddet yere baktığını gördüm. Ezilmiş bir nazarla, sersem, şaşkın bakıyordu. Bir an oldu ki, yaşlar daha duramadılar, damla damla eteğine dökülmeye başladılar.

“Lakin korkma!” diye haykırmak istedim. Bütün sefaletini şimdi haykıra haykıra ağlayacak kadar hisseden bu küçük bedbahta: “Korkma! Onlar da, etrafında oturanlar da, sandallarda arabalarda gezenler de, hepsi de senin gibi alıldır!” demek istiyordum. Lakin sen bilmiyorsan ben de bilmiyor muyum ki bütün bu tantanalının, bütün bu servetlerin arkasında ne kamburlar, ne sakatlar vardı; bu süslerin arkasında ne elîm ihtiyaçların, ne acı hesapların kanlandığını, bütün bu saadetlerin, debdebelerin arkasında ne sefil gözyaşlarının ne canî tezvirlerin, ne alçak hilelerin zehirler saçtığını ben bilmiyor muyum? Lakin kimden ne için utanıyorsun biçare sefil? Ben bilmiyor muyum ki, bütün bu adamlar bütün bu kadınlar ne bayağılık cüzamlarıyla malûldürler? Sen bilmiyorsan ben de bilmiyor muyum ki bütün bu servetler ne gizli cinayetlerin mahsûl-i sefahetidir?

Lakin bütün hayatınız müddetince bilmiş olunuz ki insanlar her ne renkte olurlarsa olsunlar, hep birdirler ve bazen müzehheb zevâhirin gizleyebildiği sefaletler daha elîm ve daha çirkindir.

Dizin

- A
A.(yın) Nadir bkz. Bolayır, Ali Ekrem
Abdi 36, 178, 180
Abdullah Cevdet 45, 46, 47
Abdullah Çavuş (*Vatan yahut Silistre*) 36
Abdullah Zühdü 34, 100, 101
Abdurrahman Paşa 69
Abdülhalim Memduh 122
Abdülhamid (Sultan II.) 13, 24, 25, 36, 39, 54, 63, 76, 84, 88, 101, 102, 103, 105, 124, 138, 161
Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi (B. Kodaman) 24
Abdülhamid Devrinde Sansür (C. Kudret) 103
Abdürrezzak 36, 37
Ada Vapurunda 140
Ada'da Söylediklerim 34
Adana 22, 73
Adana Rüşdiyesi 73
Afrika 182, 185
Agâh 37
Agnio (adası) 191
Ahmed Fehîm 37
Ahmet Cemil (*Mai ve Siyah*) 117, 118, 125
Ahmet Mithat Efendi 27, 38, 75
Ahmet Nebil 38
Ahmet (Ahmed) Rasim 34, 35, 37, 38, 47, 68, 94
Ahmet Şuayp 55, 82
Ahmet Vefik Paşa 22
Ahmet Ziya Bey 64
Ajans 78
Akademik Aç 64
Akar, Metin 75
Akrotiri (Girit) 192
Aksaray (İstanbul) 70
Akyüz, Kenan 9, 32, 88
Aleksanyan Efendi 37
Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları 9
Ali Kemal 80, 100
Ali Necdet (Mehmet Rauf) 64
Âli Paşa 195
Ali Rıza Bey 69
Almanya 34, 44, 45, 91, 191
Altın Çağ 38
Amerika 84
Anadolu 54, 199
Anadolu Şimendiferleri Mecmuası 64
And, Metin 23
Andelib (Mehmet Esat) 42, 93
Andı, M. Fatih 34
Ankara 75, 80
Antepli Mustafa Efendi 91
Anthologie de L'Amour Turc (Türk Aşk Antolojisi) 122-123
Ara Nesil Şâiri Mehmed Celâl -Hayatı, Görüşleri, Şiirleri- (M. Fatih Andı) 34
Araba Sevdası (R. M. Ekrem) 58
Arakel (Efendi) 35, 36
Arapların Hikâyât-ı Şâirânesi (Mehmet Esat/Andelib) 42
Aras, Biriçim 38
Arnavutlar Ne Yaptı? (H. Kâzım Kadri) 91
Âsar-ı Perişan (Menemenlizade M. T.) 73

Âsım Bey 106, 107
 Asti 25
 Âşıkâne (Mehmet Rauf) 45, 107
 Aşk-ı Memnu (H. Z. Uşaklıgil) 123, 125, 156, 160
 Atatürk, (Gazi) Mustafa Kemal 11, 13, 17, 19, 20, 64
 Atina 102, 195
 Avrupa 13, 18, 19, 43, 44, 49, 54, 64, 80, 84, 122, 150, 159, 178, 183
 Avrupa Burnu 183, 185
 Avrupa Edebiyatı ve Biz -Garptan Tercümeler- (İ. Habib Sevük) 19, 20, 32
 Avrupa Tiyatrosu 178
 Ayasofya 24
 Aydın 84, 91
 Aydın Vilayeti Muhasebe Kalemi 91
 Aylık Ansiklopedi 22
 Aznif 37

B

Baba Tahir 50, 69, 76
 Babiâli 12, 34, 53, 54, 84, 100
 Babiâli Baskını 100
 Baha Tevfik 38
 Bahr-i Muhit 166, 184, 186, 191
 Bahr-i Müncemid-i Cenubî'de (A. Züh-dü) 100
 Bahr-i Sefid 140, 183, 184, 185, 186, 187
 Bahriye Kütüphanesi 113
 Baki Bey 52, 53
 Balıkçı Abdi 36
 Balkan Harbi 91
 Baltalimanı 71
 Balzac, Honoré de 116
 Banka (Ermeni) Vakası 54
 Basın Tarihinde İlâve (M. S. Çapanoğlu) 103
 Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü (A. Kabacalı) 103
 Baudelaire 42, 161

Bedriye (Abdülhalim Memduh) 123
 Ben Başka (Tahsin Nahid) 105
 Bentler Yolu 71
 Berlin 84, 89
 Beşir Fuad 177
 Beykoz 71, 160
 Beylerbeyi 91
 Beyoğlu 48, 60, 84, 87, 88, 116, 160
 Beyrut 91
 Bilecik Mülakatı 91
 Binbirdirek 177, 178
 Binemeciyan 37
 Bir Aşkın Tarihi (Mehmet Rauf) 108
 Bir Çiçek İki Böcek (Tahsin Nahid) 105
 Bir Çocuğun Hayatı (A. Daudet) 27
 Bir Demet Çiçek (Mehmet Esat/Ande-lip) 42
 Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası 113, 122, 165
 Bir Muhtıranın Son Yaprakları 113, 122, 165
 Bir Münasebet 143, 146
 Bir Ölünün Defteri 30, 122
 Bir Yazın Tarihi 123
 Bir Zambak'ın Hikâyesi (Mehmet Rauf) 63
 Biraz da Ben Konuşayım (R. Tevfik) 38
 Birinci, Necat 57, 73
 Birsell, Salâh 38, 46, 178
 Boğaz/Boğaziçi 70, 71, 88, 90, 200, 205
 Bolayır, Ali Ekrem 46, 55, 78
 Bourget, Paul 64, 162
 Bouvard et Pécuchet (G. Flaubert) 27
 Bölükbaşı, Rıza Tevfik 38, 39, 49, 53, 82
 Bresit 44, 186
 Bu muydu? (H. Z. Uşaklıgil) 30, 114, 122
 Bulgaristan 122
 Burhanettin Kumpanyası 105
 Bursa 22, 113
 Bursalı Mehmed Tahir 45
 Büchner, Ludwig 38, 39

Bükreş Antlaşması 196
 Büyük Türk Lügati (H. Kâzım Kadri) 91
 Büyükdere 34, 61, 80, 124, 142, 161, 202
 Büyükdere 66, 71, 160, 200

C

Cambaz Kız 117
 Canfeza 36
 Canlıların Ortaya Çıkışı ve Şekil Değiş-
 tirmesi Üstüne Darwin Nazariyesi
 (L. Büchner) 38
 Carlyle, Thomas 19, 20
 Cavalleria Rusticana 47
 Cemal Nadir 193
 Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri
 (Kaplan-Enginün-Emil-Birinci-
 Uçman) 57
 Cenap Şahabeddin 13, 40, 49, 50, 51,
 52, 53, 54, 55, 57, 58, 61, 64, 69,
 70, 78, 98, 100, 127, 128, 135, 136,
 137, 138, 139
 Ceriha (Mehmet Rauf) 163
 Cevat Bey 124
 Cevdet Bey bkz. Abdullah Cevdet
 Cevdet Paşa 42
 Cezayir 185
 Cihangir (İstanbul) 48
 Coppée, François 65, 128
 Crédit Lyonnais (Bankası) 54
 Cremonalı Çalgı Yapımcısı (F. Coppée)
 65
 Cromwell'in Mektup ve Nutukları (T.
 Carlyle) 19
 Cromwell, Oliver 18, 20
 Cudi Efendi 38, 46

Ç

Çalışlar, Aziz 22, 25, 37
 Çamaşırcı Kızlar 36
 Çapanoğlu, Münir Süleyman 103
 Çar Nikola'ya Açık Mektup (H. Kâzım
 Kadri) 91

Çarşamba (Fatih/İstanbul) 138
 Çengelköyü 89
 Çetin, Nurullah 57, 58, 61
 Çırcır 71
 Çoker, Fahri 24
 Çömlekçi Köyü (Hanya/Girit) 193

D

D'Annunzio, Gabriele 162
 Dalila 37
 Dante 20
 Darülaceze 89
 Darülbeydi 105, 136
 Darülfünun 73, 124
 Darülfünun Edebiyat Şubesi 73, 104
 Darülmualimîn 73
 Darüşşafaka 91
 Darwin, Charles 38, 39
 Darwincilik ve Sosyalizm (L. Büchner)
 38
 Daşnak Cemiyeti 54
 Daudet, Alphonse 27, 43, 157, 162
 Debakl 157
 Değirmenimden Mektuplar (A. Daudet)
 27
 Deli 122
 Demirhane Müdürü 37
 Demokles 102
 Deniz Harp Okulumuz (Fahri Çoker) 24
 Deulet Efendi 59
 Devlet (İ. Ali Ferruh) 122
 Devlet-i Osmaniye ve 1314 Yunan Mu-
 harebesi 100
 Devrim, İzzet Melih 12, 39, 109
 Dhilighiannis, Theodoros 102
 Diken (Mehmet Rauf) 163
 Dil-güşâ Sahnisi 22
 Direklerle 38, 39, 46, 179
 Divan Yolu (İstanbul) 113
 Diyana 32, 35, 37, 113, 115
 Dostoyevski, Fyodor 162
 Drepano (Burnu) 190, 191, 192

Dumas, Alexandre (fils) 116, 120
 Dünya Savaşı (I.) 75, 89, 105, 108, 163
 Dürder, Baha 37, 105, 179
 Düyun-ı Umumiye 13, 39

E

Edebi Hatıralar (H. C. Yalçın) 9, 17, 18, 53, 63, 65, 66, 69, 71, 80
Edebiyat Âlemi 90
 Edebiyat-ı Cedide 17, 18, 42, 46, 61, 76, 82, 97, 107, 108, 123, 127, 134, 137, 139, 163, 166, 175
 Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi 107, 108, 123
 Edirne 39, 54
 Edirnekapı(sı) 22, 23
Ekmekçi Kadın 37
 Elbe (nehri) 45
 Eldem, (Âlişanzade) İsmail Hakkı 42
 Eldem, Sedad Hakkı 42
Elem Çiçekleri (Baudelaire) 42
Elhan (M. Tahir) 73
 Emil, Birol 57
 Encümen-i Teftiş ve Muayene 100, 101, 123
 Enginün, İnci 27, 57
 Ercilasun, Bilge 35
 Erdem, Hülya 139
Ermeni Dosyası (K. Gürün) 54
 Erozan, Celal Sahir 55
Ertuğrul Fırkateyni 196
 Esen, Nüket 12, 109
Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu 42
Esmar-ı Matbuat (A. Şuayp) 82
Evrak-ı Eyyâm (C. Şahabeddin) 135, 139
Eylül (Mehmet Rauf) 9, 31, 65, 108, 160, 161, 162, 163
 Eyüp 194
 Eyüp Rüşdi-i Askerisi 22

F

Faro Burnu 185
 Fasulyeciyan Topluluğu 22
 Fatih (İstanbul) 76, 138
 Fatih Rüşdiyesi 82, 115
 Fazi, Edmond 122
 Fecr-i Âti 105
Felaha Doğru (H. Kâzım Kadri) 91
 Fener (Fatih/İstanbul) 138
 Ferah Tiyatrosu 37
Ferdâ-yı Garam (Mehmet Rauf) 108
Ferdi ve Şürekâsı (Oyun, Mehmet Rauf) 107
Ferdi ve Şürekâsı (Roman, H. Z. Uşaklıgil) 30, 114, 122
 Feuillet, Octave 120
 Fındıklı (İstanbul) 42
 Fıstıksuyu 71
 Fichte 19
 Figuier, Louis 120, 121
 Fikret Rıza 58
Firar (Tahsin Nahid) 105
 Firuzağa 58
 Fizan 55
 Flammarion, Camille 38
 Flammarion, Ernest 109
 Flaubert, Gustave 27, 29, 116, 157, 162
Flora (Mustafa Reşit) 34
 Fransa 18, 39, 48, 54, 109, 113, 122, 184, 196
 Fransa Astronomi Derneği 39
 Fransız Akademisi Montyon Ödülü 39
Fransız Edebiyat ve Lisani Tarihi 156
 Fransız İhtilali 19
Fuad (Gemisi) 44, 181, 183, 184, 186, 187, 191

G

Galata 39, 50, 138, 178, 179
 Galata Karakolu 54
 Galata Köprüsü (Köprü) 32
 Galatasaray 60

Galatasaray/Mekteb-i Sultani 64, 80, 105
 Galip Bey 84
 Galip Kadri (Mahmud Sadık) 34
 Gambetta 18
 Gata Burnu 185
 Gazete (gazetesi) 100
 Gazi Mustafa Kemal -Bir Millet'in Ba-
 şubadelmeyti- (H. Kâzım Kadri) 91
 Gece Yolcuları 153
 Gedikpaşa Tiyatrosu (Sahnesi) 25, 176
 Genç Kız Kalbi (Mehmet Rauf) 108
 Gençlik ve Edebiyat Hatıraları (Y. Kadri
 Karaosmanoğlu) 12
 Georgios (Prens) 196
 Germinie Lacerteux 157
 Gibraltar/Cebelitarık 181, 183
 Girit 11, 44, 45, 102, 115, 186, 188,
 191, 193, 195, 196, 197
 Girit Nizamnamesi 195
 Goethe 19
 Goncourt/lar (Kardeşler) 32, 157, 162
 Görücü 143, 146, 150
 Göyünç, Nejat 54
 Göztepe (İstanbul) 71
 Grafique 83
 Gül Demetleri (Mehmet Esat/Andelip)
 42
 Güller ve Dikenler (Abdullah Zühdi)
 100
 Güllü (Vartovyan) Agop 23, 25
 Gülünçhane 36
 Gürün, Kâmuran 54

H

H. Nâzım (A. Rey) 55
 Hac Yolunda (C. Şahabeddin) 138, 139
 Hacı Halil Efendi 120
 Hacı Mihail 195
 Hak (gazetesi) 108
 Hak ve Hakikat (H. Kâzım Kadri) 91
 Hâkî (H. Cahit Yalçın) 49, 135

Hâkimiyet-i Milliye (gazetesi) 18
 Halep 22, 42, 91
 Halepa Misakı 195
 Halka 117
 Haluk (T. Fikret) 72, 127, 131
 Hamburg 44
 Hamidiye (Şişli) Etfal 89
 Hamidiye Marşı 88
 Handehane 36
 Hanım Mektupları (S. Ziya) 64
 Hanımlar Arasında (Mehmet Rauf) 108
 Hanya (Girit) 193
 Hareket Ordusu 124
 Hârîstan ve Gülîstan (Müftüoğlu A. Hik-
 met) 79, 80, 165, 166, 174
 Hasan Mellah 116
 Hayal İçinde 142, 150
 Hayalhane-i Osmanî 38
 Hayat ve Kitaplar (A. Şuayp) 82
 Hayat-ı Muhayyel (H. Cahit) 46, 140,
 143, 144, 146, 149, 152
 Haydar Bey 38
 Haydut Bapouch 35
 Hayret Efendi bkz. Mehmet Bahaettin
 Hazine-i Evrak 121
 Hazine-i Fünûn 42, 49, 50, 51, 52, 57,
 62, 75, 94, 165
 Herschel, Sir William 188
 Heyhât (H. Ziya) 30, 114, 122
 Hıfzı Bey 98, 102
 Hicaz 64, 70, 138, 139
 Hicranlar (Tahsin Nahid) 105
 Hilal Matbaası 107, 160
 Hisar, Abdülhak Şinasi 12, 65
 Hizmet (gazetesi) 30, 31, 46, 114, 121,
 122
 Holâs Efendi 37
 Hugo, Victor 18, 116
 Hukuk-ı Umumiye-i Düvel (A. Şuayp) 82
 Hulûsi Efendi 37
 Hünkârsuyu 71
 Huşenk (İ. Ali Ferruh) 122

Huyugüzel, Ömer Faruk 9, 13, 30, 57, 69, 74, 120, 124, 140

Hürriyet ve İtilaf (Fırkası) 76

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma (Ö. F. Huyugüzel) 9, 13, 74, 140

Hüseyin Fellah 153

Hüseyin Fikri Paşa 32

Hüseyin Hilmi Paşa 120

Hüseyin Kâzım Kadri (Bey) 91, 92

Hüseyin Nazmi 117

Hüseyin Suad Yalçın (Hayatı ve Eserleri) 136

Hüsnü Paşazade Hüsameddin Bey 87

I

Illustration 83

Imogene (Gemisi) 90

Introduction à l'histoire Litteraire (P. La-combe) 69

Işık, Dr. Esat (Paşa) 89

İ

İbnü'r-reşad Ali Ferruh 122

İçten Sözler (F. Coppée) 65

İçtihad 91

İhtizar (Mehmet Rauf) 45, 66, 107

İkdam (gazetesi) 34, 42, 45, 47, 75, 91, 100, 117, 123

İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim -İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Edebiyatçı Mektupları- (N. Esen) 12, 109

İkinci Friedrich'in Tarihi (T. Carlyle) 19

İkinci (II.) Meşrutiyet (On Temmuz, İlân-ı Hürriyet, Hürriyet, İnkılap) 11, 27, 34, 36, 37, 76, 80, 84, 91, 100, 101, 104, 105, 107, 108, 123, 124, 136, 139, 163, 164

İlm-i Servet (Menemenlizade M. T.) 73

İlyas Efendi 107

İnci 160, 163, 164

İngiltere 48, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 122, 196

İngiltere Sefarethanesi (İstanbul) 89

İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı (H. K. Kadri) 91

İnsanın Tabiattaki Yeri 38

İrtika 42, 94

İsfakya (Girit) 195, 196, 197, 199

İskender (Gemisi) 190

İskit, Server 103

İslam (gazetesi) 73

İslam'ın Avrupa'ya Son Sözü (H. Kâzım Kadri) 91

İsmail Kemal Bey 84, 85

İsmail Safa 35, 55, 67, 74, 76, 78, 84, 96

İsmet 93

İspanya 182, 183, 184, 185

İstanbul 22, 25, 31, 32, 34, 36, 37, 42, 44, 48, 54, 55, 66, 70, 73, 74, 75, 80, 82, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 104, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 138, 160, 178, 193, 194, 202, 205

İstanbul Antlaşması 102, 196

İstikbale Doğru (H. Kâzım Kadri) 91

İstiklal Mahkemeleri 13

İsviçre 18

İtalya 48, 184, 187, 196

İzbudak, Veled Çelebi 75

İzmir 25, 30, 31, 43, 48, 61, 108, 113, 115, 117, 120, 121

İzmir İngiliz Ticaret Mektebi 91

İzmir Kruvazörü 194, 195

İzmir Rüşdiyesi 120

İzmir Suikastı 13

İzmir'in İşgali 108

J

Jaba, Gustave de 116, 120

Jack (A. Daudet) 27, 157

Jakobitler (F. Coppée) 65

Japonya 19, 196

Jön Türk 105

Juvisy Gözlemevi 39

K

Kabacalı, Alpay 35, 84, 98, 100, 101, 103, 107

Kabaklı, Ahmet 37, 47

Kâbus (Mehmet Rauf) 163

Kadıköy(ü) 22, 37, 194

Kadın Hisleri 100

Kadın İsterse (Mehmet Rauf) 52, 160

Kahramanlar ve Kahramanperesti (T. Carlyle) 19-20

Kahveler Kitabı (S. Birsell) 38, 46, 178

Kalb-i Şeyda (Mahmud Sadık) 35

Kamus-ı Türki (Ş. Sami) 45

Kandiye İdadisi 73

Kanlıca 71

Kanto Bir Perde 143, 150

Kaplan, Mehmet 9, 57, 64, 128, 132

Kaptan Bain 90

Kara, İsmail 92

Karabet 42, 49, 53

Karagöz 34

Karakaşyan Hanım 38

Karakol Gemisi 48, 90

Karanfil ve Yasemin (Mehmet Rauf) 163

Karantina (İdaresi) 64, 70

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 12

Kartaca 185

Kavaklar 71

Kavgalarım (H. C. Yalçın) 51, 52, 75, 95

Kavuklu Hamdi 22, 36

Kavuklu Kör Mehmet 22

Kayazade Reşid Paşa 122

Kayseri 42

Kâzım(in) Efendi Kiraathanesi 38, 39, 46

Keats, John 162

Kel Hasan 36, 37

Kendi Halinde İnsanlar (F. Coppée) 65

Keorgyan 38

Kepler, Johannes 188

Kerbela (İ. Ali Ferruh) 122

Kerman, Zeynep 27, 29, 35, 57

Kiel (Kanalı/Hamburg) 44, 186

Kilyos 71

Kınar Hanım 37

Kırık Hayatlar (H. Z. Uşaklıgil) 123

Kırık Mahfaza 105

Kırık Yıl (H. Z. Uşaklıgil) 9, 23, 31, 32, 36, 48, 64, 71, 176

Kırmızı Defter (F. Coppée) 65

Kızıl Sihirbaz (X. de Montépin) 35

Kitap Sansürü Kalemi 101

Kocamustafapaşa 54

Koçaş, Sadi 54

Kodaman, Bayram 24

Konstantin (Prens) 102

Koruda 144, 149

Kösem Sultan 105

Köy Düğünü 143

Kudret, Cevdet 103

Kudüs 122

Küçük (H)eleni 37, 179

Küçük Gelin (Mehmet Celal) 34

Küçük İsmail (Efendi) 22, 23, 36, 37, 178

Küçük Sait Paşa 64

Küçük Şeyler (Sami Paşazade Sezai) 35, 36, 165

Kumarcının Encamı 37

Kuşdili (Kadıköy) 37

Kuşdili Tiyatrosu 22

Külhanyan 37

Kütayis, Âsaf Muammer 105

L

La Dame Aux Camelias (Dumas fils) 37

La Fôret de Senart 23

La Garçonne (V. Margauritte) 109

Lacombe, P. 69

Laklakıyat-ı Edebiye (İ. Ali Ferruh) 122

- Lamartine 43, 116
 Lan Tenis 141
 Le Soir (gazetesi) 100
 Leopardi, Giacomo 162
 Les Garçons (H. de Montherland) 10
 Lisle, Leconte de 161
 Lizbon 186
 Londra 19, 85, 122, 183
 Londra Antlaşması 195, 196
 Londra Biçâregânı 153, 154
 Louis (XVI.) 19
 Lozan Konferansı 13
 Luther 20
 Lûtfi Fikri 22
- M**
 M. M. Paşa 69
 Maarif Nezareti 42, 73, 101, 177
 Mabeyn 119, 124
 Madame Bovary (G. Flaubert) 27, 29, 65, 116
 Madde ve Kuvvet (Stoff und Kraft/L. Büchner) 38
 Magakyan, Bedros 38
 Mahasin 105, 106, 107, 164
 Mahdum Kulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume (H. Kâzım Kadri) 91
 Mahmutpaşa 86
 Mahmut Sadık 34, 35, 100
 Mai ve Siyah (H. Z. Uşaklıgil) 43, 50, 57, 64, 113, 115, 117, 118, 123, 125, 127, 156
 Makedonya 102
 Malaksa 190, 191
 Malatya 42
 Maliye Nezareti Mektubî Kalemî (İstanbul) 91
 Malta 84
 Manastır 75, 124
 Manisa 91, 92
 Manş (Denizi) 186
 Marat, Jean Paul 19
 Mardiros Mınakyan (Efendi) 23, 36, 37, 105, 176, 177, 178, 179, 180
 Margueritte, Victor 109
 Marmara (Denizi) 142, 186
 Marsilya 54
 Mascagni, Pietro 47
 Matbuat Cemiyeti 34
 Matbuat Hatıralarım (A. İ. Tokgöz) 35, 69, 84, 98, 100, 101, 107
 Matbuat Umum Müdürlüğü 100
 Maupassant, Guy de 64
 Mechitarist Mektebi (İzmir) 116, 120, 121
 Mecmua-i Muallim 155
 Mehâlik-i Hayat 35
 Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma (R. Tarım) 9, 22, 44, 63, 64, 138
 Mehmet Ali Paşa 195
 Mehmet Bahaettin (Hayret Efendi) 73, 76, 77
 Mehmet Cavit Bey 13, 49, 52, 53, 55, 57, 70, 78, 84, 86, 135, 136, 137
 Mehmet Celal 34, 93
 Mehmet Nafiz (Mehmet Rauf) 63
 Mehmet Rauf'un Romanlarında Şahıslar Kadrosu (M. Özbalcı) 9
 Mehmet Reşat (Sultan V.) 124
 Mehmet Selim Fırkateyni (Talim Gemi-si) 44, 188, 193, 195
 Mekteb-i Bahriye (Bahriye Mektebi) 24, 25, 31, 44, 193
 Mekteb-i Hukuk 82, 105
 Mekteb-i Mülkiye 34, 73, 122
 Mekteb-i Mülkiye İdadisi 91
 Mektep 13, 43, 45, 49, 51, 52, 53, 62, 64, 78, 117, 123, 135, 136, 137, 138, 140, 192
 Menekşe (Mehmet Rauf) 108, 166
 Menemenlizade Mehmet Tahir (Bey) 73
 Mensur Şiirler (H. Z. Uşaklıgil) 116, 121, 122

Menşe-i Ecnâs (Türlerin Kökeni/C. Darwin) 38
Meraret-i Hayat (Münci Fikri) 37
Merimeé, Prosper 27
Mesire-i Efkâr Tiyatrosu 38
Mesnevi 120
Messina 185
Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım
 (H. Kâzım Kadri) 92
Meş'um Sevda 37
Metin, Halil 54
Mevcut Arap Harfli Türkçe Kitapların
Muvakkat Kataloğu 22
Meyl-i Dîl 35, 36
Mezardan Sesler (H. Z. Uşaklıgil) 116,
 122
Minakyan Kumpanyası (Sahnesi) 37,
 177
Mısır 22, 42, 84, 183
Milli Mücadele 13, 75, 89
Millî Ordu'nun Zafer Kitabeleri 193
Milli Sahne 80
Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 89
Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Dergisi 88
Mirsad 35
Misbahû's-salâh (İ. Ali Ferruh) 122
Miss Harry (Hüseyin Cahit Yalçın) 142
Mizan 122
Modern Şiirler (F. Coppée) 65
Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri
 (K. Akyüz) 32
Mondros Ateşkes Antlaşması 108
Montépin, Xavier de 35, 120
Montherland, Henry de 10
Montheus, Gaston de 23
Mora Ayaklanması 195
MSÜ 100. Yıldönümü Armağanı/50 Yıllık
Meslek Jübilesi 42
Muallim Naci 57, 67, 75
Muazzez Hanım 12
Muhammed (Hz.) 20

Muharririn Zevcesi (Abdullah Zühdü)
 100
Mukaddime-i Hayr (gemisi) 190
Mukbil 36
Musa Safveti Paşa 64
Musavver Malumat 46, 50, 51, 64, 94
Musset, Alfred de 65, 116
Mustafa Bey 88
Mustafa Fazıl Paşa 73
Mustafa Reşit Bey 34
Mustafa Sabri 76
Mutlu Âşık yahut Senar Ormanı 23
Muzika-i Hümayun 25
Müftüoğlu Ahmet Hikmet 11, 55, 78,
 79, 80, 81, 165
Mükâfat 117
Mükemmel Coğrafya-i Osmanî (Mene-
 menlizade M. T.) 73
Mülkiye Mektebi 73
Mültehib (Mehmet Rauf) 108
Münci Fikri (Fikri Paşazâde, Mehmed)
 32, 37
Mütalaa 101, 102
Mütareke 84, 100, 104, 108

N
Nâbizade Nâzım 165
Naci Kasım 193
Nadide (H. Z. Uşaklıgil) 140, 150
Nâkil 122
Nâlân 123
Namık Kemal 27, 29, 31
Nâmî (Mehmet Cavit) 49, 135
Nana (E. Zola) 157
Napoléon 18, 20
Naşit 37
Naturalizm (Tabiiyyün) 12, 142
Nâzım Paşa 84, 123
Nelson (Amiral) 182, 183
Nemîde (H. Z. Uşaklıgil) 29, 113, 114,
 116, 122
Nesli Ahîr (H. Z. Uşaklıgil) 124

Nevruz 121
 Nevsâl-i Milli 116, 125
 Nijad Ekrem 56, 58, 59, 60
 Nişantaşı 47, 48, 135
 Nureddin Bey (Beyrut Valisi) 91
 Nuruosmaniye 74
 Nûrû'l-beyan (H. Kâzım Kadri - Antepi
 Mustafa Efendi) 91

O

Odin 20
 Ohannes Ferid 42
 Okuma Notları (H. Yavuz) 42
 On (10) Temmuz İnkılabı ve Netayıcı (H.
 Kâzım Kadri) 91
 On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri
 (Âlişanzade İ. Hakkı Eldem) 42
 Ordumuzun Zafer Kitabeleri 193, 199
 Osman Galip (Mahmud Sadık) 34
 Osman Tevfik Bey 101
 Osmanbey 47, 79
 Osmanlı Bankası 13, 54, 121
 Osmanlı Coğrafyası (Menemenlizade
 M. T.) 73
 Osmanlı Dram Kumpanyası 37
 Osmanlı Edebiyatı (Menemenlizade M.
 T.) 73
 Osmanlı Edebiyatı Numuneleri 34
 Osmanlı İdaresinde Ermeniler (N. Gö-
 yünç) 54
 Osmanlı Tiyatrosu 23, 25, 36
 Osmanlı-Rus Harbi 195
 Otuz Bir Mart Vakası/Hadisesi 124
 Ozansoy, Fâik Âli 55, 58

Ö

Özbalcı, Mustafa 9
 Özege, M. Seyfettin 22, 34, 37, 42, 193
 Özgül, Metin Kayahan 9, 35
 Özön, M. Nihat 37, 105, 179
 Özsever, Hüseyin Siret 55, 58, 61, 78,
 84, 87
 Öztuna, Yılmaz 59

P

Papazyan 37
 Paris 27, 29, 65, 89, 109, 122, 136
 Paris Eserarı (E. Sue) 35
 Paris Fukarası 37
 Paris Operası 18
 Paris Tıp Fakültesi 89
 Parlatır, İsmail 57, 58, 60, 61
 Parnassien(ler) 121
 Pazartesi Hikâyeleri 27
 Pembe Kız 38
 Pençe (Mehmet Rauf) 107, 108
 Peré, Nicolas 120
 Peré, Raymond 116
 Peruz (Periz) 178
 Petersburg 122
 Petit Journal 165
 Petit Parisien 165
 Peyam (gazetesi) 29, 32, 41, 48, 55, 61,
 97, 108
 Polat, Nâzım Hikmet 42
 Portsmouth 44, 183
 Poyraz, Türkân 23
 Prudhomme, Sully 67, 160

R

Rahşan Nevvare 105
 Rakibe 105
 Rauf Vicdanî (Mehmet Rauf) 51
 Rezaizade Mahmud Ekrem Bey (Üstat)
 27, 42, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
 61, 66, 67, 73, 121, 122, 137
 Rezaizade M. Ekrem Bütün Eserleri (Par-
 latır-Çetin-Sazyek) 57, 58, 61
 Rehğüzer-i Matbuatta 100
 Reji Dairesi 39
 Reji İdare-i Merkeziyesi Tercüme Ka-
 lemi 122
 Renée Maupérin (Göncourt Kardeşler)
 32, 157
 Renkler Çiçekler 175
 Resimli Gazete 42, 140

Resimli Kitap 104
 Revue de Paris 29
 Rodos 73
 Rosny Biraderler 80
 Rossini, Gioacchino 18
 Rousseau 20
 Ruh-i Bî-kayd 105
 Rumelihisarı/Hisar 70, 71, 84, 88, 162
 Rusya 196, 200
 Rûbâb-ı Şikeste (T. Fikret) 64, 92, 102,
 127, 130, 132, 133
 Rüşvet (Mahmud Sadık) 35

S

Saadet (gazetesi) 34, 42, 100
 Sabah (gazetesi) 34, 42, 100, 123, 124,
 140
 Sabah-ı Hayatım (Mehmet Esat/Ande-
 lib) 42
 Sadi 120
 Safahat-ı Şiir ve Fikir 42
 Safo ve Karmen (Mehmet Rauf) 27
 Safvetî Ziya 64
 Sait Paşa 17, 64
 Salammbô (G. Flaubert) 27
 Salih 36
 Salon Köşelerinde (S. Ziya) 64
 Samatya 54
 Sami (Süleyman Nesip) 55
 Sami Paşazade Sezai 29, 31, 35, 165
 Sami Paşazade Sezai'nin Hikâye-Hâtıra-
 Mektup ve Edebî Makaleleri (Z. Ker-
 man) 29, 35
 Samsun 91
 Sansar (Mehmet Rauf) 163
 Sapho (A. Daudet) 27, 157
 Sârâ (Abdullah Zühdi) 100
 Saray Tiyatrosu 25, 36
 Saray ve Ötesi (H. Z. Uşaklıgil) 119
 Sardunya (Adası) 185
 Sarıyer 40, 66, 71
 Satinik Hanım 37

Sazyek, Hakan 57, 58, 61
 Schiller, Friedrich 18
 Schiller'in Hayatı 19
 Sedes, Selami İzzet 22
 Sefile 114, 121
 Selanik 48, 73, 91, 101
 Sekar Ormanı (G. de Montheus) 23
 Sergüzeşt (S. P. Sezai) 29
 Seriz Burnu 182
 Servet-i Fünun 34, 35, 40, 45, 46, 50, 51,
 53, 54, 55, 57, 58, 62, 64, 65, 66,
 67, 69, 70, 73, 74, 78, 79, 82, 83,
 84, 85, 86, 87, 91, 93, 94, 95, 96,
 97, 100, 102, 104, 105, 106, 108,
 117, 119, 123, 127, 134, 137, 138,
 139, 140, 141, 143, 152, 159, 160,
 163, 175, 180
 Sevdâ (Mahmud Sadık) 35
 Sevdâ Lugâti 34
 Severo Torelli (F. Coppée) 65
 Sevûk, İsmail Habib 19, 20, 32
 Shakespeare 20
 Shelley 160, 162
 Sihirbaz 35, 36
 Simon ve Marie (X. de Montépin) 35
 Sirkeci 47, 52, 117, 136
 Sisak Efendi 179
 Siyah İnciler (Mehmet Rauf) 9, 11, 23,
 45, 52, 100, 193, 207
 Soğukçeşme (Askeri) Rüşdiyesi 22, 24,
 73, 91
 Solgun Demet 123
 Son Emel (Mehmet Rauf) 27, 78, 107
 Söğüt Rüşdiyesi 73
 Spartel 181, 182
 Spartivento Burnu 185
 Suda (Girit) 44, 188, 193, 195, 196
 Sue, Eugène 35
 Sûk-ı Ukâz (Hayret Efendi) 73
 Sultanahmet 24
 Suriye 42, 47, 48, 193
 Süleyman Musullu 116

Süleyman Nazif 58, 100
Süleyman Nesip 55, 58
Süleyman Subaşı Medresesi 73
Süleyman Tefik 100
Sümbül Sinan 42
Swinburne, Algernon Charles 162

Ş

Şahabeddin Süleyman 42, 100, 105
Şahinyan Efendi 37
Şanlı Asker 100
Şark Tiyatrosu 25
Şâyân (İ. Ali Ferruh) 122
Şehbal 108
Şehir Mektupları (A. Rasim) 37, 47
Şehrayin ve Sihr-i Beyan (Hayret Efendi) 73
Şehzadebaşı 25, 32, 36, 37, 46, 114
Şekerci Rifat 69
Şemsâ (R. M. Ekrem) 57
Şemseddin Sami 42, 45
Şevket Bey 63
Şevki Bey 91
Şeyh Muhsin-i Fani (H. Kâzım Kadri) 91
Şeyhülislamzade Muhtar 55
Şikeste Beste 100
Şirket-i Hayriye 32, 66
Şule Neşriyat Evi 12, 27, 109
Şûrâ-yı Devlet 47, 104
Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi 73
Şûrâ-yı Ümmet 34

T

Tabiat ve Ruh 38
Tahsin Nahid 105
Tahsin Paşa 124
Taine, Hyppolite 94, 156
Takdir (R. M. Ekrem) 73
Takvimden Yapraklar (Mahmud Sadık) 34
Talihsiz Kız yahut Merdane Kavuşmak 36

Talim-i Edebiyat (R. M. Ekrem) 61
Talu, Ercüment Ekrem 90
Tanca 182
Tanin (gazetesi) 63, 75, 91, 107, 108, 124, 139
Tanzimat 25, 32, 67, 73
Tarabya 48, 71, 90, 159, 160, 200, 202, 203
Tarasconlu Tartarin (A. Daudet) 27
Tarhan, Abdülhak Hâmid 27, 67
Tarım, Rahim 8, 9, 11, 22, 32, 44, 63, 64, 88, 104, 138
Tarifa 182, 183
Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardan Beri Türk-Ermeni İlişkileri (S. Koçuş) 54
Tarih Hatıraları (H. Kâzım Kadri) 91
Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye 122
Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi (E. Uraz) 54
Tarih (gazetesi) 34, 75
Tarsus 91
Taşkılla 124
Taşmektep 115
TBMM 84
Tecârib-i Hayat 35
Tefekkür (R. M. Ekrem) 61
Tekâmül (Mahmud Sadık) 34, 35
Tekşan, Mesut 64
Tell, Guillaume (Wilhelm) 18
Temâşâhâne-i Osmanî Topluluğu 22, 178
Tepebaşı Bahçesi 47, 70, 88
Tepsi, Burhanettin 37
Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir 34
Terâne-i Zafer (Menemenlizade M. T.) 73
Terbiye-i İhtisaspervâne (G. Flaubert) 157
Terceme Odası 34
Tercüman-ı Hakikat 34, 75
Terrail, Ponson de 116, 120, 188

- Teselya 195
 Teşhir-i Ebatıl (İ. Ali Ferruh) 122
 Tefvîk Fikret (K. Akyüz) 9, 88
 Tefvîk Fikret (M. Kaplan) 9, 57, 64, 128
 Tefvîk Fikret 35, 40, 47, 50, 51, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 100, 102, 103, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 137, 159, 160, 162
 Tefvîk Paşa 91
 Thiers 17
 Tıbbiye Mektebi 38
 Tiyatro Adamları Sözlüğü (A. Çalışlar) 37
 Tiyatro Ansiklopedisi (A. Çalışlar) 22, 25, 37
 Tiyatro Bibliyografyası 23
 Tokgöz, Ahmet (Ahmed) İhsan 34, 35, 38, 66, 69, 84, 98, 99, 100, 101, 107
 Toplum ve Ekonomi 66
 Toprak, Zafer 66
 Topuz, Hıfzı 103
 Toros Ağa 22
 Trabzon 22, 42, 88
 Trafalgar 181, 182, 183
 Transvaal 86, 89
 Transvaal Harbi (Muharebesi) 82, 83, 85
 Trois Contes 27
 Tuğrul, Nurnisa 23
 Tuncer, Hüseyin 78
 Tunus 122
 Turgenyev, İvan Sergeyeviç 162
 Tuzla (Girit) 190
 Türk Dili 57
 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 35, 73, 82, 91, 100, 122
 Türk Musikisi Ansiklopedisi (Y. Öztuna) 59
 Türk Tiyatrosu (M. And) 23
 Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi (M. N. Özön-B. Dürder) 37, 105, 179
 Türk Yurdu 12, 65, 78
 Türk Yurdu (1911-1931) Üzerine Bir İnceleme (H. Tuncer) 78
 Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları (S. İskit) 103
 Türkiye'de Matbuat Rejimleri (S. İskit) 103
 Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları (H. Metin) 54
 Türkoloji 32
 Türkün Altın Kitabı 20
 Türlerin Kökeni/On the Origin of Species (C. Darwin) 38
 U
 Ubeydullah (Efendi) 84, 87
 Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları 84
 Uçman, Abdullah 38, 46, 57
 Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye 82
 Un Ballo in maschera / Maskeli Balo 48
 Unat, Fâik Reşat 124
 Uraz, Esat 54
 Uşaklıgil, Halit Ziya 9, 11, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 69, 71, 73, 80, 96, 105, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 127, 128, 134, 135, 137, 139, 152, 156, 157, 160, 161, 162, 165, 176
 Ü
 Üç Hikâye (Mehmet Rauf) 108
 Ümitsiz Mülakat yahut İstifade-i İbret 123
 Üsküdar Selimağa Kütüphanesi 91
 Üssül-esas (İ. Ali Ferruh) 122
 Üvey Ana 22

- V
- Vandelle, Pierre 120
- Vatan -yahut- Silistre 36
- Vazel, Pierre 116
- Vefa İdadisi 82
- Veled Bahâi Efendi 75
- Veled Çelebi İzbudak (M. Akar) 75
- Venüs 34
- Verdi 48
- Vezneciler 115
- Victory 183
- Vigny, Alfred de 161
- Vilâdet-i Peygamberi (İ. Ali Ferruh) 122
- Vilayet (gazetesi, İzmir) 120
- Viyana 89
- Voyvoda Karakolu (İstanbul) 54
- W
- Washington 122
- Wilhelm Maister (Goethe) 19
- Y
- Yâd-ı Mâzi (Menemenlizade M. T.) 73
- Yalçın, Hüseyin Cahit 9, 13, 17, 18, 40, 46, 49, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 84, 86, 89, 91, 92, 95, 96, 101, 123, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 163
- Yalçın, Hüseyin Suat 136
- Yandım Aman Kantosu 100
- Yavuz, Hilmi 42
- Yaz Hatıraları 144, 149, 150
- Yeğenim 175
- Yeni Gazete 34, 43, 100
- Yeni Zelanda 90
- Yeniköy (İstanbul) 200, 201, 203
- Yenimahalle (Boğaziçi) 66
- Yeşilyurt 92
- Yetiş, Kâzım 61
- Yıldız (Saray) 54, 87, 101, 102, 195
- Yıldız Tiyatrosu 36
- Yirminci Asırda İslamiyet (H. Kâzım Kadri) 91
- Yoldan Geçen Adam (F. Coppée) 65
- Yozgat 75
- Yunan Muharebesi 101, 102
- Yunanistan 195, 196
- Yusuf Efendi 22
- Yüz (100) Soruda Türk Basın Tarihi (H. Topuz) 103
- Z
- Zehirlerim 11, 100, 101, 200
- Zeki Megamiz 42
- Zemzeme (R. M. Ekrem) 61
- Zeyrek 120
- Ziraat Nezareti Tercüme Kalemi 73
- Ziya Gökalp'in Tenkidi 92
- Zola, Emile 37, 157

Anılar, eğer gereken özen gösterilir ve iyi *değerlendirilirse* belli bir dönemi bütün çıplaklığıyla göz önüne serebilir. O zaman, anılara bir “toplumun belleği” gözüyle bakmak yanlış olmaz.

Mehmet Rauf'un Anıları, Servet-i Fünun kuşağındaki sanatçıların nasıl bir araya geldiklerine, neleri okuduklarına, nelerden, nasıl etkilendiklerine, hangi siyasal ve güncel olayları yaşadıklarına, dostluklarına, kavgalarına tanık olacağınız bir kitap.

Ekranı Kapat,
Kitabı Aç!

<https://ailesaati.kocsisleri.com.tr>

ISBN 978-975-08-5547-4

9 789750 855474